

УЇЛЬЯМ ШЕКСПІР

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ КОРОЛЯ
РІЧАРДА ІІІ

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ КУНЕЦЬ

ВІНДЗОРСЬКІ ЖАРТІВНИЦІ

БАГАТО ГАЛАСУ З НИЧОГО

ДВАНАДЦЯТА НІЧ, АБО ЯК ВАМ
ПОДОБАЄТЬСЯ

ГАМЛЕТ, ПРИНЦ ДАТСЬКИЙ

ОТЕЛЛО, ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ МАВР

КОРОЛЬ ЛІР

МАКБЕТ

ТИМОН АФІНСЬКИЙ

БУРЯ

В ПРЬОХ ПОМЯХ

WILLIAM SHAKESPEARE

VOLUME I

THE LIFE AND DEATH OF KING
RICHARD III
ROMEO AND JULIET
THE MERCHANT OF VENICE
THE MERRY WIVES OF WINDSOR

В П Д А В Н И Ц Т В О
К и ї в

УІЛЬЯМ ШЕКСПІР

ТІОМ I

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ КОРОЛЯ
РІЧАРДАШ
РОМЕО І ДЖУЛЬЄТА
ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ КУПЕЦЬ
ВІНДЗОРСЬКІ ЖАРТІВНИЦІ

ПЕРЕКЛАД З АНГЛІЙСЬКОЇ

„ДНІПРО“
1964

У І Л Ъ Я М Ш Е К С П І Р

І

«З недавнього часу, сам не знаю чому, я позбувся усіх своїх веселощів, заpedбав усі свої звичні вправи, і так мені важко, і цей вінець світотвору — земля — видається мені неплідною скелею. Оце розкішне шатрò повітря, оці, погляньте, чудові небеса, їх величне склепіння, оздоблене золотими іскрами, — все це для мене тільки нагромадження смердючих і шкідливих випарів. Який довершений витвір людина! Шляхетні думки! Безмежні здібності! Увесь вигляд, кожен рух викликає захоплення. Вчинки нагадують янгола! Бога нагадує розуміння! Окраса всесвіту! Взірець усього сушого! А чого варта для мене ця істота, квінтесенція якої — прах?»

Це сумне визнання належить принцу Датському з трагедії Шекспіра «Гамлет» (дія II, сцена 2), датованої 1600—1601 роками. Саме тоді настав великий перелом у творчості драматурга: від веселих, оптимістичних настроїв своїх ранніх комедій Шекспір перейшов до зображення світу, де на кожному кроці паує зло.

Чим же пояснюється цей болісний поворот у творчості великого англійського драматурга? Причинами особистого, внутрішнього порядку (смерть батька, смерть сина Гамлета, зрада таємничої «смаглявої леді» з сонетів), як то твердять буржуазні дослідники, чи іншими причинами, що випливають з історичних закономірностей доби? Де ключ до розуміння того багатого і складного змісту творів Шекспіра, який віками намагається осмислити світове літературознавство?

На з'ясування фактів особистого життя драматурга покладено зусилля багатьох поколінь шекспірознавців. Ретельно вивчено стоси документів, досліджено всі його життєві та творчі зв'язки — дійсні й можливі, вивчено його оточення. Проте відомості про життя Шекспіра вражають бідністю. Документально засвідчено лише те, що народився він у маленькому містечку Стретфордї на Евонї в сім'ї рукавичника. Освіту здобув у місцевій школі, по закінченню якої, гадають, спочатку працював помічником учителя. Вісімнадцяти років одружився з дочкою дрібного поміщика двадцятип'ятирічною Анною Гесуей і мав троє дітей. Близько 1587 р. переселився до Лондона, де став спочатку суфлером, потім актором, драматургом, режисером, а згодом пайщиком трупи Джемса Бербеджа, якій належав театр «Глобус». Був зв'язаний з гуртком відомого мецената лорда Саутгемптона. Йому присвячені поеми Шекспіра «Венера й Адоніс» (1593) та «Зганьблена Лукреція» (1594) і, можливо, ряд сонетів. У 1612 р. Шекспір покинув Лондон, порвав з творчістю й повернувся до сім'ї у Стретфорд, де й помер 23 квітня 1616 року. В заповіті про свої твори й словом не згадав. Не збереглося жодного листа. Жодного рукопису. Неосяжне поле для здогадів і фантазій.

І життя великого драматурга було оновите сіткою принушень та легенд, кульмінацією яких з'явилась думка, що твори Шекспіра написав хтось інший. Протягом XVIII—XIX століть виникли десятки «кандидатів у Шекспіри», починаючи з відо-

мого філософа Френсіса Бекона до дружини Шекспіра і самої «королеви Бесс». Навіть у Радянському Союзі дехто з літературознавців твердив, що автором творів Шекспіра був граф Ретленд (1576—1612).

Проте ретельна праця вчених і дослідників Шекспіра як за кордоном, так і у нас, не лишилась марною. В результаті скрупульозного вивчення епохи, обставин, оточення, в якому жив і писав він, титавічної текстологічної роботи, було про-
лито світло на багато «темних місць» з біографії великого драматурга.

Перш за все остаточно відпали сумніви щодо авторства Шекспіра. Наукове шекспірознавство твердо знає тепер, що автором найгеніальніших творів світової драматургії був справді Шекспір — драматург та режисер театру «Глобус», якого паплюжить у своїй передсмертній сповіді Роберт Гріп, перед яким вибачається за видання її драматург Четтл, про якого йдеться у веселих п'єсах «Подорож на Парнас» та «Повернення з Парнасу», складених в 1599—1601 рр. кембріджськими студентами, про якого пише у 1598 р. критик Френсіс Мерроу, з яким дружив, а іноді і сперечався Бен Джонсон.

З цих документів постає образ інтелігента свого часу, людини освіченої, лагідної, абсолютно позбавленої злости та честолюбства. Хай назавжди залишаться невідомими подробиці його інтимного життя, ім'я «смаглявої леді» з його сонетів, його особисті смаки та нахили, людські слабості і звички. Але щодо творчої лабораторії Шекспіра, джерел тих чи інших особливостей його драм, сучасна наука робить все пові й нові відкриття. Так встановлено, що ряд особливостей його п'єс зумовлюється специфікою театру і трупи, для якої вони писались. Адже Шекспір — професіональний драматург професіонального театру — мусив враховувати не тільки можливості тогочасної сцени, але й сценічні дані окремих акторів трупи — Роберта Бербеджа, коміка Вільяма Кемпа (цікаво, що в першому ви-

данні «Ромео і Джульєтти» Шекспір подекуди прямо називає слугу П'єтро Кемпом). Встановлено, що ускладнення образів блазнів у Шекспіра пояснюється не лише причинами внутрішнього характеру, але й приходом в трупу дуже тонкого й талановитого коміка Роберта Арміна. Є підстави гадати, що зникнення блазня після третьої дії «Короля Ліра» пояснюється тим, що грав його і Корделію один і той же актор: у трупі Бербеджа постійних акторів було лише дванадцять. Сучасне шекспірознавство знає багато деталей про Шекспірову манеру письма, прийоми композиції, причини неточностей та невідповідностей у текстах, причини розходжень текстів різних видань. Адже за життя Шекспіра його п'єси вважались власністю театру, офіційно не видавались, і те, що побачило світ, було виданнями «піратськими», текст для яких здобувався або шляхом стенографічного запису спектаклю, або через окремих акторів, що мали на руках лише одну роль, а інші відтворювали по пам'яті. Нарешті, у судовій справі лондонського ремісника Монжуа, де йдеться про невиплачений посаг і старі перини, знайдено чіткий автограф свідка — Уільяма Шекспіра, що проживав у Монжуа в 1604 р. і навіть допоміг вислати його дочку. За цим автографом досліджено почерк Шекспіра. Це привело до знахідки кількох сторінок його рукопису в колективній п'єсі «Томас Мор».

Всі ці відкриття ставлять шекспірознавство ХХ ст. на твердий науковий ґрунт і дають можливість радянській науці глибше, об'єктивніше й вірніше розібратись у головнім — в ідейній та художній суті творчості найбільшого англійського драматурга. Вони незаперечно доводять, що ключ до ідейного спрямування творів Шекспіра слід шукати пасамперед в особливостях історичної доби, коли жив та писав драматург.

Доба ломки феодалізму, виходу на світову арену молодой буржуазії, яка ще не відділяла себе від усього третього стану, коли люди ще не стали «рабами поділу праці, вплив якого,

обмежуючій, однобічно діючій, ми так часто спостерігаємо в їхніх наступників»*. Відродження було справді найбільшим прогресивним переворотом з усіх, пережитих доти людством. Великі географічні відкриття, перехід від цехового ремесла до мануфактури й пов'язаний з ним швидкий розвиток промисловості, розквіт заснованої на досвіді науки, крах вікової диктатури церкви, світлі образи відродженої античної давнини — все це породило в гуманістів — діячів Відродження — віру в безмежні можливості розвитку людської природи. «Окраса всесвіту», «вінець усього сущого» — людина почуває себе справжнім володарем землі.

Перед гуманістами відкриваються безмежні обрії світлого майбуття. Вони вірять в близьку побудову прекрасного нового суспільства. Це буде царство людини — розумної, доброї, гармонійно розвиненої духовно й фізично. Це буде царство, вільне від жорстокостей феодального права «кулака й меча», вільне від церковної аскези та релігійних забобонів. Царство щасливих людей.

Ці блискучі перспективи живлять і оптимізм діячів англійського Відродження, сповняють їх мистецтво яскравими барвами. Такі барви виграють і в ранніх творах Шекспіра. А віру в людину він пронесе через усе життя.

Проте доба Відродження в Англії відрізняється рядом специфічних особливостей. Передусім розквіт Відродження припадає тут на досить пізню епоху — кінець XVI — початок XVII ст. На цей час країна просунулась по шляху капіталістичного розвитку настільки далеко, що через якихось півстоліття в ній мала вибухнути буржуазна революція. Вона мусила знести самі підвалини того феодального режиму, який за правління королеви Єлизавети (1558—1603) не тільки доживав останні дні своєї величі, але й починав проявляти сумні ознаки

* Ф. Енгельс, Діалектика природи, Українське видавництво політичної літератури, К., 1949, стор. 6.

розкладу — ознаки, що стануть визначальними за царювання Якова I Стюарта (1603—1625).

Зовні це була блискуча епоха. Англійський абсолютизм остаточно закріпився, Марія Стюарт, павколо якої ткалися змови чужоземних держав та гуртувалась феодална знать, поклала голову на пласі. На дні моря лежали галіони «Непереможної Армади»: у поєдинку з колишньою володаркою морів — Іспанією — Англія вийшла переможницею. Кораблі англійських купців і конквістадорів вільно плавали по всіх океанах та морях, створюючи могутню колоніальну імперію. Економіка Англії розквітала. Інтенсивний розвиток англійського капіталізму дав підстави Марксу взяти саме цю країну за зразок для двадцять четвертого розділу «Капіталу».

Але такі «успіхи» країни досягались ціною нечуваної експлуатації широких мас англійського селянства та ремісників. Вже понад два століття йшло в Англії огорожування, в процесі якого, за крилатим виразом «батька утопічного соціалізму» Томаса Мора, — «вівці поїли людей». Вже не раз ріками лилася кров повсталих селян. Швидко відходила в царство спогадів та легенд «стара весела Англія», і на обрії все чіткіше поставало нове царство буржуазії, що мала потопити «в крижаній воді егоїстичного розрахунку... священний трепет релігійного екстазу, рицарського ентузіазму, міщанської сентиментальності»*.

Це буде царство, де люди «жертмують одне одного, як ті морські потвори» («Король Лір», дія IV, сцена 2), де гаслом дня стане заклик Яго — «насип грошей у гаманець», а совість перетвориться на «пугало для боягузів» («Річард III»). Царство егоїзму і зла.

Ці тенденції епохи знайдуть геніальне відтворення у вели-

* К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. 4, К., 1959, стор. 412.

ких реалістичних полотнах Шекспіра. Вони зумовлять і еволюцію його поглядів.

Коли для історичних хронік характерна віра Шекспіра в силу й міць своєї батьківщини, коли комедії першого періоду (1590—1601) пройняті життєрадісністю, то в другий період творчості (1601—1608) увагу драматурга привертають великі трагічні проблеми життя, а в останній, третій період (1608—1612) Шекспір спробує знайти вихід із існуючого становища.

II

Той факт, що перший період творчості Шекспіра відкривається історичними хроніками,— не випадковий. Інтерес до минулого своєї батьківщини, цілком закономірний в час інтенсивної суспільної боротьби та загострення соціальних протиріч, характерний для всіх англійських гуманістів.

Ще на початку віку Томас Мор пише свою гостро-політичну, натхнену тираноборчим пафосом «Історію Річарда III», в 70-х рр. з'являються «Хроніки Англії, Шотландії та Ірландії» Холіншеда, в 90-х рр.— ряд драм на історичні сюжети, кращою з яких є «Едуард II» Крістофера Марло. Рішуче засудження феодальної апархії і захист твердої державної влади, які складають пафос цієї п'єси, дуже близькі до історичної концепції, що знайшла вираз у хроніках Шекспіра.

За доби Відродження об'єднання країни і боротьба з феодальною сваволею могли бути здійснені лише в формі абсолютної монархії, і тема ствердження абсолютизму проходить через усі історичні твори Шекспіра. Але королівська влада для нього не «божественна установа» на землі, король — не «помазанник божий», як то намагаються довести буржуазні шекспірознавці типу Тільярда, Т. Спенсера чи В. Довара. Для Шекспіра, як і для таких передових мислителів і політиків Відро-

дження, як Монтень, Макіавеллі, король — це реальна політична сила, що очолює прогресивні елементи суспільства в боротьбі з феодалізмом. І в зображенні її драматург досягає ще нечуваних висот історичної правдивості й реалізму.

Хроніки Шекспіра, що зображують весь період розвитку феодалізму в Англії від XIII ст. («Король Джон») до правління Генріха VIII (XVI ст.), посять імена королів: «Річард II», «Річард III», «Генріх IV» і т. д. Проте в критиці давно вже відзначено, що справжніми героями цих п'єс королі бувають далеко не завжди. Так у «Королі Джоні» справжній герой Філіп Фалконбрідж, за прізвиськом Незаконнонароджений. Сміливий, чесний, дотепний, простий у поведінці, відданий батьківщині, він усіма цими якостями протистоїть хитрому, підступному й віроломному егоїсту — королю Джону. Герої I частини «Генріха VI» — Талбот, II — повсталі народ, III — герцог Йорк, а під кінець на перший план цієї драми висувається розумний і жорстокий «макіавелліст» Річард Глостер — майбутній король Річард III.

Проте навіть ці персонажі можуть бути названі героями лише умовно, бо фактично хроніки заповнені зображенням кривавих чвар між феодальними кліками, від яких нема ні спокою, ні перемички англійському народу. Як зграя кривавих псів (до яких, до речі, часто прирівнює їх Шекспір), гризуться вони між собою за здобич — владу, багатство, почесні, — і в цих кривавих чварах важко зрозуміти, хто з них кращий, хто гірший; в цій нещадній гризні тонуть і образи королів. Це не випадково: безсилість королівської влади за феодалізму передана у Шекспіра тонко і правдиво. І саме тут найчіткіше виявляються його політичні позиції. Символі драматурга до того чи іншого історичного діяча завжди вимірюються тим, наскільки корисний він чи шкідливий для батьківщини.

Країна, народ жадають спокою і миру. Всякий, хто сприяє

їх встановлення, дістає позитивну оцінку автора. Хто перешкоджає — негативну. Звідси впливає засудження слабких, легкодушних королів і жорстоких деспотів. Образів слабких, отже, шкідливих королів у хроніках декілька. Найяскравіші — Річард II та Генріх VI.

Перший з них — молодий, самозакоханий — вважає королівський сан своєю невід'ємною прерогативою. Він веде розгульне життя, оточує себе зграєю пікчемних розбещених фаворитів, для задоволення своїх примх продає й закладає цілі області країни. І народ ненавидить його, скидає з трону, осипає сміттям і висуває на його місце сміливого й рішучого Болінброка — Генріха IV.

Не менше засудження викликає і Генріх VI — добра, незлоствива, але слабка людина; корона — непосильний для нього тягар. Феодали знущуються з нього, скидають з трону, вбивають і над його труном продовжують свою гризтю. Шекспір малює Генріха VI дуже симпатичною людиною, але як король, як політична сила — він ніщо. Він може тільки плакати над своїм народом, над братовбивчими війнами, але народ не любить його і не підтримає в біді.

Засуджуючи слабких, безвільних правителів, Шекспір не менш жорстоко картає і кривавих деспотів-тиранів, найяскравішим з яких є Річард III. Кривавим шляхом, через гори трунів прокладав собі Річард шлях до престолу. Спираючись на характеристику цієї людини і політичного діяча, дану Т. Мором в «Історії Річарда III», Шекспір малює його фізичною й моральною потворою, але наділяє надзвичайною силою духу, енергією, проникливим розумом і знанням людського серця, таким страшним в руках властолюбного злочинця. Річард добре знається на психіці людей: чого варта сцена «підкорення» леді Анни. Він лицемір і жорстокий egoїст. Виключно мотивами egoїстичного характеру керується він і в своїй політичній

діяльності. Але зло плодить зло. Деспот і вбивця не може дати країні спокою.

Загибель таких королів, як Річард III, Макбет, обумовлена саме їх тиранічними прагненнями, нехтуванням інтересів народу, тоді як саме у підтримці народу — сила Річмонда, Малкольма. Підє народ так явно не вирішує долю державців, як тут. У Шекспіра народ виступає як активна сила історії, більше того,— як сила вирішальна. Він систематично підкреслює це значення народу, хоч в той же час показує слабку організованість, недостатню свідомість і мінливість «патовпу».

У протипагу деспотам типу Річарда III драматург висуває образи володарів гуманних, розумних, що спираються на народ і перемагають феодальну сваволю, несучи мир та спокій державі. Такими зображені в Шекспіра Генріх IV і особливо Генріх V — «демократичний» король, що змолоду по шинках і тавернах вивчає людей, якими йому доведеться правити, кепкує з феодально-рицарських доблестей, а в піч перед вирішальним боєм при Азінкурі намагається вслухатися в серця своїх воїнів. Генріх V усвідомлює свій сан не як прерогативу, а як обов'язок перед народом, тяжкий, великий, відповідальний.

Звичайно, образ Генріха V у Шекспіра ідеалізовано. І має цілковиту рацію професор Родзевич, твердячи, що гуманістично-демократичний зміст його явно не вкладається в рамки ствердження абсолютної влади, відбиваючи не аристократичне уявлення про геройство, справедливість і мужність, а саме уявлення народних мас, подібні до тих, що втілені в героях народного епосу. «Не абсолютизм, як такий, у минулому і в сучасності, і не його інтереси основна тема всіх п'єс Шекспіра історичного характеру, а інтереси всього англійського народу, його благо, його щастя»*.

* С. І. Родзевич, Вільям Шекспір, збірка «В. Шекспір», К., «Мистецтво», 1939, стор. 38.

І не королі чи проблеми «законного» або «незаконного» престолонаслідування основні в історичних хроніках Шекспіра. З надзвичайною для його часу прозорливістю великий драматург показує, що не поодинокі особи, як би високо вони не стояли, творять історію. Її справжні творці — прості люди, народ, той народ, що зримо й незримо присутній в усіх його історичних п'єсах. Це ті Джонні і Джорджі, які в II частині «Генріха VI» міркують про те, що «веселощі зникли в Англії з того часу, як почали командувати дворяни», чинять суд і розправу над лордом Суффольком, вдіраються до королівського палацу, почувши про вбивство Гомфрі Глостера — єдиного, хто дбав про їх інтереси. Це вони мовчанням відповідають на всі підступи Річарда III, не хочуть відкривати міську браму ні перед королем, ні перед папою («Король Джоє»), осипають Річарда II сміттям. Вони прекрасно розуміють нікчемність підісланого Йорком Кеда, але йдуть за ним в надії поліпшити своє становище. Це їх боляться й намагаються схилити на свій бік феодалі, до них звертаються перед боєм вожді.

Що ж до зображення королів і дворянства у Шекспіра, то варт вислухати думку англійського реакційного критика Джона Бейлі: гнів ворога часто красномовніший за похвали друзів.

«Він (Шекспір.— *Н. М.*) малює портрети семи англійських королів,— пише Бейлі.— Чи потурав він їм? Чи пощадив їх? За винятком його героя Генріха V,— що за галерея дурнів і злочинців! Зрадлива й жорстока непридатність Джона, елегантна та риторична непридатність Річарда II, узурпатор Генріх IV, кволий Генріх VI, шалений злочинець Річард III, віроломний і невдячний Генріх VIII... І вищі кола вийшли не кращі від королів. Доводиться визнати, що ця історія писана не придворним. Ніякий республіканець не міг би побажати кращого тексту для своєї промови проти монархії та аристократії, ніж ці драми,— сцена за сценою. Що за нікчемність, зрадливість, віроломство, байдужість до всього, крім власних інтере-

сів, проявляють скрізь королі та аристократія! Передусім зрада, зрада пайгіршого гатунку на кожній сторінці!»* Саме такий показ правлячої верхівки суспільства — велика перемога Шекспіра-реаліста, свідчення стихійного історизму його творчості.

Цей історизм полягає в розумінні об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, того «загального порядку, що крме таємниці днів минулих», усвідомивши який, можна передбачати «перебіг подій, на світ ще не народжених». В цих закономірностях Шекспір бачить і джерело неминучої поразки феодалізму, чий «образник — час, а не король».

Характерно, що саме в хроніках виступає її чудова фігура «гладкого рицаря» сера Джона Фальстафа, в образі якого втілено ренесансну життєрадісність та буянню розуму і клаті. «Історія діє ґрунтовно і проходить через багато фазисів, коли забирає в могилу застарілу форму життя,— твердить Маркс.— Останній фазис всесвітньо-історичної форми є її комедія»**. І в веселих дотепах Фальстафа «комічно вмирає» феодальний світ з його забобонами, старим поняттям честі, кастовою обмеженістю.

Ренесансним духом життєрадісності, сміливих пошуків нових шляхів у житті, в моралі, мистецтві, вірою в людину віє і з ранніх комедій Шекспіра. Їх герої мужньо вступають в боротьбу з тими перешкодами, що ставить перед ними життя — хай це будуть закони феодального суспільства, випадковий збіг обставин чи причини глибшого, соціального порядку,— і виходять з цієї боротьби переможцями.

Сюжети комедій Шекспір черпає з античності, з італійської поведістики, з творів своїх сучасників. Та під рукою геніального митця мертвий часто кістяк обростає живою плоттю, в ньому починає пульсувати гаряча кров людей Відродження,

* John Bailey, Shakespeare, London, 1929, стор. 32.

** К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. I, К., 1958, стор. 388.

що вміють вірно й палко кохати, відстоювати свої людські права, свої перекопання, своє щастя тут, на землі.

Уже в «Приборканні непокірної» (про це прекрасно сказав у передмові до неї І. Франко) в основі «бунту», «сварливості» Катаріни є відстоювання своїх прав жінки й людини. Вона не хоче бути річчю, яку можна віддати будь-кому. Не хоче «завжди робить все так, як заманеться іншим!» І скоряється, лише зустрівши в Петручію гідну себе індивідуальність. Гостра боротьба двох повноцінних, по-ренесансному яскравих характерів Беатріче й Бенедикта оживляє собою комедію «Багато галасу з нічого».

Взагалі право молоді на щастя, на любов за власним вибором — основна тема ранніх комедій Шекспіра. Любов — природна, могутня сила, з якою марно боротись, — твердить драматург в комедії «Марні зусилля кохання». Право на вибір своєї долі відстоюють Гермія та Лізадр у «Сні літньої ночі», де ця тема звучить на тлі чудової лісової казки, за участю чудакуватих афіньських ремісників, Оберона, ельфів, веселого духа ночі Пека, взятих з народної поезії. З дому, де закоп — скнарість, а бог — гроші, тікає з коханим Джессіка, нехтуючи расовими забобонами. Відвойовують своє щастя Валентин, Сільвія, Юлія з «Двох веронців», Віола з «Дванадцяті ночі», а з образом дочки лікаря Єлени, що добивається кохання Бертрама, герцога Руссільйонського, в комедію «Кінць діло хвалить» входить мотив соціальної перівності.

Герої комедій Шекспіра овіяні типовим для Відродження духом авантюризму. Адже цей час — «доба мандрівного рицарства буржуазії» (Енгельс), доба далеких подорожей, коли вітер «галяє в світі молодь шукати щастя в чужині далекій» («Приборкання непокірної», дія I, сцена 2), доба справжнього відкриття світу, коли люди:

Снів своїх у мандрі посилають;
Ті — на війну, щоб поспитать фортуни;

Ті — відкривать далекі острови;

Ті — у найкращі університети...

(«Два веронці», дія I, сцена 3)

— Хіба ревіння левів я не чув?

Це чув хіба, як в бурю грізне море

Бушує в піні, наче вепр скажений?

Не чув хіба громів гарматних в полі,

Громів небесних в бурній вишні?

Не чув у розпалі грізного бою

Сигналів, ржання кошей, звуків сурм? —

запитує Петруччіо в «Приборканні непокірної» (дія I, сцена 2). А в «Дванадцятій ночі» пригода з самого початку вривається на сцену із свистом бурі, щойно пережитої Віолою, з другом Себастьяно — піратом. Герої Шекспіра не відступають перед невідомим. І це стосується не тільки чоловіків, але й жінок. Лісова хаща не злякає Юлію, Сільвію, Целію та Розалінду. Вони знайдуть вихід з найскрутішого становища. У переодягненій адвокатом Порції («Венеціанський купець») вистачить розуму й освіти, щоб зрозуміти те, що не під силу чоловікам, — врятувати Антонію, і дотепності, щоб показати вартість чоловічих присяг. Так постає в комедіях Шекспіра новий, ренесансний образ позитивного героя — чоловіка й жінки, — людини сміливої, ініціативної, людини-борця. Слова Данте:

Встань! Дух бійця нехай в тобі заграє,
Що завжди нам приносить перемогу...—

(Данте, Пекло, пісня XXIV)

можна сміливо поставити епіграфом до ранніх творів Шекспіра. Їх герої вірять, що для людської волі нема перепон. Людина сама творець свого щастя, своєї долі:

Приписуємо ми частенько небесам
Все те, що чоловік здійснив сам.
Ні в чому перепон нам доля не готує;
І наші задуми лише тоді руйнує,
Коли ліниво ми за діло беремось...—

твердить героїня п'єси «Кінець діло хвалить». Характерно, що саме в цій пайдемократичнішій з усіх ранніх комедій Шекспіра прямо висловлюється і погляд драматурга на справжню цінність людини, що залежить не від її крові, рангу чи походження, а лише від її особистих якостей. Всім ходом дії, всією системою художніх образів тут стверджується перевага простої дівчини —

...і придане за нею —
Вона сама з її прекрасною душею...—

над обмеженням, пихатим і розбещеним дворянином.

Взагалі Шекспір не відчував особливої пошани до титулів. Щоправда, герої більшості його комедій дворяни, навіть герцоги, королі. Проте ця шляхетність чисто умовна. Вона лише дає автору більше свободи в постановці широких гуманістичних проблем. Що ж до його ставлення до аристократії, то досить згадати характеристику, яку дає Порція своїм високородним женихам, починаючи з принца Неаполітанського, що може говорити лише про коней, і кінчаючи небожем герцога Саксонського, що «огидний ранком, коли тверезий, і ще огидніший опівдні, коли нап'ється» («Венеціанський купець», дія I, сцена 2). Шекспір не раз повторює загальну для всіх письменників-гуманістів демократичну думку, що

Коли б посади всі почесні, всі
Звання і титули не роздавались
Шляхом нечесним! Щоб це все змогли
Ми справжніми заслугами одержать!
О, скільки б серед нас тоді людей,
Які стоять тепер, зігнувши спини,
Покрили б голови собі неvkрті! *

(Дія II, сцена 9)

* Бути в головному уборі в присутності знатних осіб мали право тільки шляхетні люди.— *Ред.*

Вірність цього твердження ілюструється чудовими образами простих людей, що складають реалістичний «фальстафівський» фон комедії Шекспіра, пов'язаний з традиціями народного фарсового театру. Він входить в п'єси з образами ремісників, селян, слуг, блазнів з їх веселими дотепами, входить в живих побутових сценах, жартівливих, а насправді дуже вірних характеристиках. В українському шекспірознавстві є цікава думка, що слуги та блазні Шекспіра говорять здебільшого дуже розумні, глибокі речі; дурниці, до того ж у модному «еффуїстичному» стилі, як правило, мелють нани. Реалістично-побутовий плац, в тій чи іншій формі наявний в усіх комедіях Шекспіра, виступає як основний в одній з найкращих і пайвеселіших його п'єс першого періоду — у «Віндзорських жартівницях».

Глядач потрапляє тут в обставини невеличкого провінціального міста, знайомиться з дурним суддею Шеллоу, ще дурнішим його небожем провінціальним дворянином Слендером, не набагато розумнішим пастором, з заможними городянами Пейджем і Фордом та їх веселими й дотепними жінками. Об'єкт їх жартівливих витівок — похитливість сера Фальстафа, надмірні ревності містера Форда, дурість Слендера.

Характерно, що в цій буржуазній, наскрізь реалістичній комедії велика увага приділяється грошам. Коли «попереду йдуть гроші, там всі шляхи відкриті», — каже Форд; сімсот фунтів приданого Анни Пейдж, на думку пастора, «чудове обдаровання»; це спершу приваблює і дворянина Фентона. Намагання «засвоїти дух часу» — гонитва за грішми багатих буржуазок — джерело всіх пещасть старого вже, геть зубожілого Фальстафа, мабуть, і є причиною зниження його образу.

І знову жінка — розумна, гарна, з глибокими почуттями, природним невимушеним гумором, енергійна, кмітлива. Чудова Віола з «Дванадцятій ночі» — одна з перлинь серед жіночих образів шекспірівських комедій. Такого злиття жіночої ніжності

з гострим розумом, такої невимушеності поведінки, ліричної ширості й чистоти ще не бачили навіть комедії Шекспіра. Це вже не дещо схематична Юлія, не настирлива у своєму коханні Єлена — це щось нове, безмежно граціозне і привабливе. Віола, що співає перед Олівією гімн коханню, Віола, що фехтує дотепами з блазнем Фестом, страшенно боїться поєдинку з сером Ендрю, — чудовий, повнокровний образ. Але комедія не вичерпується ні цим образом, ні темою перемоги справжнього живого почуття. В ній прославляється життєрадісне кредо Ренесансу і нещадно висміюється все, що стоїть на перешкоді повноті життя. В першу чергу — пуританська мораль, пуританська буцдючна «порядність» та лицемірство, втілені в образі Мальволію, урочисто-дурного, самозакоханого, так дотепно висміяного веселою компанією сера Тобі Белча.

А поряд з осміянням духу пуританізму — зла карикатура на звиродніле дворянство — сер Ендрю Егчік, — той самий, що, почувши епітет «бовдур», радісно вигукує: «Це про мене!»

В критичі багато говорено і про високий «романтичний» план цієї комедії, і про реалістичний, «низький». Проте, мабуть, в жодному з ранніх творів Шекспіра ці два плани не поєднані так органічно, не переходять так безпосередньо один в другий, як в цьому шедеврї реалістичного мистецтва Шекспіра. І розривати їх — це кривити на шматки живе тіло прекрасного художнього твору, де, як і в житті, «високе» й «низьке», «реалістичне» й «романтичне» злиті нерозривно.

Тут відбувся геніальний синтез високої інтелектуальної літератури Ренесансу з народною традицією. В одному з досліджень відомого українського вченого А. П. Шамрая показано, як саме відбувається цей процес, ця взаємна «дифузія»*.

Вражає надзвичайне багатство внутрішнього світу героїв

* А. П. Шамрай, До питання про естетику комедій Шекспіра, Вісті Академії наук УРСР, К., 1946, № 5—6.

шекспірівських комедій, світу людей Відродження з їх радичним сприйманням життя, високими інтелектуальними та суспільними запитами й інтересами та романтичним поглядом на любов. Професор Шамрай вважає, що те прагнення до самопізнання, а через самопізнання до пізнання людини взагалі, яке було характерним для письменників Відродження, знайшло геніальне втілення і в глибоких філософських роздумах, і в жартівливих словесних дуелях шекспірівських персонажів.

Проте уже в цей, ранній період своєї творчості Шекспір прекрасно розуміє, що щастя не дається людині без боротьби. На шляху до втілення гуманістичних ідеалів, здійснення прагнень нової людини стоїть безліч перешкод. Це старовинні феодальні закони і звичаї, це обмежена, але войовнича мораль новонародженої буржуазії, це сила, що швидко зростає і все більше дається взяти,— сила грошей. Тому елемент трагізму, потенціальної драми закладено майже в усіх ранніх комедіях великого драматурга.

Смерть або монастир загрожує Гермії, на грані загибелі стоїть Геро («Багато галасу з нічого»), з огидою відштовхує Елену пихатий Бертрам, точить свій ніж Шейлок, грабує і штовхає на смерть Орlando його рідний брат, а герцог Фернандо не тільки захоплює престол батька Розалінди, але готує загибель і її самій («Як вам це подобається»).

В світі не все гаразд. І почуття непевності, ще неясної тривоги за долю людини сповнює смутком Антоніо («Венеційський купець»), викликає гіркі сентенції про жорстокість і егоїзм людей у меланхоліка Жака («Як вам це подобається»), змушує старого слугу Антоніо міркувати про холодну корисливість світу, з якого зникли дружба, любов, природні людські стосунки. Зло, що незабаром вийде на кіп у великих трагедіях Шекспіра, вирує вже тут. Не випадково саме в першому періоді його творчості виникає «пайсумпіна повість 'у світі» — «Ромео і Джульєтта».

Загибель героїв цієї п'єси не випадкова. Вона — результат зіткнення нового зі старим, зіткнення справжнього людського почуття з диким кривавим феодалним законом родової помсти.

Ніхто не пам'ятає причини сварки між Монтеккі і Капулетті, але вона живе, ятриться і вперто вимагає свіжих жертв. Новим людям, Ромео і Джульєтті, просто незрозуміла ця ворожна неча сімей. Що таке ім'я, міркує Джульєтта —

Таж чи так зовуть
Лице і плечі, поги, груди й руки
Або якусь частину тіла іншу?
О, вибери собі нове ім'я!
Та що ім'я? Як не назвеш троянду —
Не зміниться в ній аромат солодкий!

(«Ромео і Джульєтта», дія II, сцена 2)

Молодь не визнає старого закону й не боїться повстати проти нього, як і проти іншого, не менш жорстокого й безглузлого звичаю — права батьків — «...розпоряджатися тілом, душею, майном, щастям і нещастям молодшого покоління» *. За повстання проти традиції молоді люди платять життям. Але їх смерть — їх перемога, і, незважаючи на трагічний кінець, оптимістичним гімном людині, людській волі й коханню звучить ця п'єса.

Образи Ромео і Джульєтти — шедеври реалістичної майстерності Шекспіра. Вони чудово розкривають геніальне уміння драматурга показати розвиток і зміну людських характерів у процесі життя і боротьби. Джульєтта, яка п'є сонний напій і лигає живою в труну, аби уникнути небажаного шлюбу, яка накладе на себе руки, аби і в смерті не розлучитися з коханим, — це вже не та Джульєтта, що в першій дії обіцяє матері

* Ф. Енгельс, Походження сім'ї, приватної власності і держави, Державне видавництво політичної літератури, К., 1951, стор. 74.

ласкаво дивитись на графа Паріса — «доки бажано це вам», не та, що в сцені на балконі шле сповідь зіркам. Наївна дівчинка, пізнавши горе й любов, стала дорослою жінкою. І Ромео першої дії, якій пишномовно й пудно прославляє бліду Розаліну, — це не той палкий юнак, що, затамувавши подих, слухає сповідь Джульєтти. Ромео, який кидається додолу і рве на собі волосся в келії брата Лоренцо, — це не той, вражений на смерть чоловік, що з таким завісним спокоєм купує отруту. Життя і досвід змінюють людей. Змінюють вони і самого Шекспіра.

III

Вище було зазначено, що рубіж XVI та XVII століть є рубежем і творчості Шекспіра, переходом від життєрадісних творів раннього періоду до створення великих трагедій, де ставляться кардинальні проблеми життя і змальовується безвихідь конфлікту між героєм і дійсністю. І в основі цього конфлікту лежить знову ж таки не випадковий збіг обставин, а зіткнення двох світів, двох соціальних формацій. В кращих трагедіях цей конфлікт набуває форми зіткнення героїв — носіїв великих гуманістичних ідеалів з світом жорстокості, егоїзму, корисливості.

Попередній розгляд особливостей доби англійського Відродження дає всі підстави твердити, що цей поворот у творчості великого драматурга був обумовлений конкретними соціально-політичними явищами його часу.

Саме кінець XVI — початок XVII ст. в Англії був періодом загострення соціальних протиріч, що незабаром мали привести старий лад до великої історичної катастрофи — революції 1642 року. Уже останні роки правління Єлизавети позначені рядом гострих сутичок між королівською владою та парламентом. Ряд змов, повстань та заколотів, незадоволення народу створюють в країні важку передгрозову атмосферу.

Становище загострюється з приходом до влади Якова I Стюарта (1603), який різко повертає в сторону феодальної реакції. З другого боку зростає й активізується пуританська буржуазія, що прагне викоренити рештки патріархальних взаємин між людьми, замінивши їх сухим розрахунком.

Англійський гуманізм опиляється немовби між молотом і ковадлом, між старим світом феодальної реакції і новим, де панує сила золота, де для досягнення успіху треба йти «назустріч злу» («Король Лір»).

Що ж станеться з людиною в цьому хижому світі? Які її шляхи?

В чім більше гідності: терпіти мовчки
Важкі удари навісної долі
Чи стати збройно проти моря мук
І край покласти їм борнею?

(«Гамлет», дія III, сцена 1)

Таке питання в тій чи іншій формі лежить в основі великих трагедій другого періоду творчості Шекспіра. Їх проблематика вражає широчістю і різноманітністю. Питання політичні, моральні, філософські знаходять тут' реалістичне освітлення й гуманістичне вирішення. Не випадково першою з них є саме «Гамлет» — найбільш філософська трагедія Шекспіра, а останньою — «Тимон Афіський» — геніальне викриття нового володаря світу — золота.

В дуже цікавій і, на жаль, мало відомій статті «Гамлет і філософія Бекона» * видатний український шекспірознавець проф. С. І. Родзевич показує глибокий зв'язок, що існує між філософською концепцією, вираженою в «Гамлеті», і поглядами великих попередників і сучасників Шекспіра — Т. Мора, Монтеня і особливо видатного матеріаліста англійського Відродження Френсіса Бекона. Ціла низка положень Беконових

* Журнал «Театр», 1937, № 5—6.

«Нарисів» знаходить художнє втілення і розкриття в ідеях та ситуаціях цієї трагедії, пристрасних монологів і глибоких роздумах принца Датського. При цьому дослідник переконливо доводить не тільки зв'язок вславленого шекспірівського героя з його середовищем та добою, але й закономірність появи саме на цьому історичному етапі — «своєрідної духовної аристократії» — гамлетів, людей історичного роздоріжжя, складних інтелектуальних шукань, людей, що їх переживання, особисті мрії та розчарування, скепсис та віра переростають у філософські питання, звернуті до своєї сучасності, своєї доби, а через них і до майбутнього.

Справді, Гамлет — типовий гуманіст, інтелігент свого часу. Студент Віттенберзького університету, син розумного батька, лагідної матері, оточений друзями, закоханий у прекрасну дівчину, він сповнений гарячої любові до життя, вірн в людину і її безмежні можливості. Але, як слушно зауважує в своїй відомій статті Белінський («Гамлет Шекспіра, Мочалов у ролі Гамлета»), мрії Гамлета про життя і саме життя далеко не те саме. І Гамлету доводиться швидко в цьому перекопатись. Вбивство батька, непристойно-поспішний шлюб матері з нікчемним Клавдієм, підступність придворних, зрада друзів, втрата віри в кохану — все це підриває оптимізм Гамлета, ставить перед ним трагічні проблеми життя, сповнює болісною думкою, що в світі не гаразд, Данія — в'язниця, а вік «вийшов з колії».

Перед Гамлетом, як і перед героєм середньовічної легенди, з якої взято сюжет цього твору, постає завдання помсти. Та Гамлет вагається, і причина його зволікань не в слабодухості принца Датського, як вважає більшість буржуазних дослідників. Помста не є для нього ні основним, ні єдиним завданням. Гамлет прекрасно розуміє, що смерть Клавдія не вирішить усіх трагічних питань, не «виправить» віку. Професор Родзевич вірно відзначає, що Шекспір, з властивою йому глибиною проникнення в усю складність явищ життя, особисту помсту

Гамлета ставить як проблему не лише етичну, а й соціально-політичну.

Несмізм Гамлета походить від гострого відчуття соціальної самотності. Вся земля здається Гамлету «неплідною скелею». І це в результаті його спостережень світу клавдіїв, полошіїв, розекранців та озриків. Де знайти точку опори, щоб перекинути цей світ, «виправити» його? Геніальний Шекспір показав, що така точка існує. Це любов до Гамлета простого народу, того «натовпу», що вирує за стіпами Ельсінора, устами гробокопів кидає в'їдливі репліки про дворянство. Саме страх перед ним змушує Клавдія залишити безкарним вбивство Полонія, тому що

...надто вже велику
Любов до нього має простий люд.
(Дія IV, сцена 7)

Але Гамлет — і в цьому полягає його історична трагедія, власне, трагедія усього гуманізму Відродження, — не очолить цього натовпу, не скористається його силою.

«У геніальній сцені на кладовищі, — пише професор Родзевич, — Гамлет нагадує принца Гаррі в «Генріхові V», який вивчає свій народ у тавернах і по проїжджих шляхах, щоб потім, скинувши маску гуляки і гульвіси, блиснути, як сонце з-за хмар, і «здивувати своєю появою весь світ». Проте Гамлет не збирається, видно, використати ні своїх спостережень над народом, ні його любові до себе, підкресленої Шекспіром, хоча і покликаний, за його словами, «виправити світ».

У розмові з Розекранцом Гамлет заявляє: «Пане мій, у мене нема ніякого майбутнього...» Не має майбутнього не особисто Гамлет, а дорога йому, як і більшості гуманістів Відродження, ідея «освіченого абсолютизму»*.

* С. І. Родзевич, Гамлет і філософія Бекона, журнал «Театр», 1937, № 5—6, стор. 32.

Справді, Гамлет не розуміє народу, боїться його і, подібно до Коріолана, вважає сліпою стихійною силою. В той же час в Гамлетовому обуренні порочним світом, в його гірких репліках, особливо в монолозі «Бути чи не бути?», відчувається філософськи осмислений вираз народних дум. На думку професора Родзевича, тут знаходить відгук обурення широких пригнічених мас: «У стінах Ельсінора пахне кров'ю, затхлістю, смертю, за ними чується «глухий рев хвиль, які піднімаються, віщуючи бурю» (цитата з Бекона; йдеться про наближення революції.— *Н. М.*). Буря і в душі Гамлета, але він повинен не тільки посити її в собі, жахати оточуючих її сполохами. Він повинен зрозуміти її, усвідомити її причини, перевірити її силу, знайти її сенс, і тут перед ним виникає ряд таких суперечностей доби, які розв'язати він не може. Вік розхитався — це Гамлет усвідомлює. Він повинен його «відновити». Відновити — це значить або повернути минуле, — «золотий вік» дозрілого феодалізму і абсолютизму, — або зробити гармонійним капіталістичний світ, що народжується. Гамлетові чужі донкіхотські ілюзії, він іде вперед, але зробити сучасне й майбутнє гармонійним — цього не в силі вчинити ні Гамлет, ні всі пізніші носії ідей буржуазного гуманізму»*.

Вражає глибина і різноманітність проблем, піднятих Шекспіром у цій п'єсі. Устами принца Датського він викладає тут матеріалістичну систему Лукреція, до того ж, у надзвичайно цікавому, демократичному аспекті (міркування Гамлета над черепами в сцені на кладовищі, зауваження про труп короля, що може «мандрувати в кишках у жебрака» (дія IV, сцена 3). Тут викладено і його погляди на мистецтво, «мета якого віддавна й досі була й є — тримати, так би мовити, дзеркало перед природою, показувати чесноті її власне лице, і підлоті —

* С. І. Родзевич, Гамлет і філософія Бекона, журнал «Театр», 1937, № 5—6, стор. 34.

її власний вигляд, і кожному часові — його відбиток і особливості» (дія III, сцена 2).

«Гамлет» — один з тих творів мистецтва, в яких підсумовано всі здобутки, досягнення й поразки цілого періоду розвитку людства і поставлено великі питання до майбутнього. Що ж до шляху людини в «світі зла» — шляху капітуляції перед цим світом чи боротьби з ним, — то Гамлет обирає другий.

У новому, трагічному аспекті встає в другому періоді творчості Шекспіра і стара тема великого кохання; для нього теж нема місця в світі егоїзму і зла.

Прекрасна дівчина, юна венеціанка, покохала мавра — полководця Венеціанської республіки, немолодого й негарного. Знехтувала законами свого середовища — расовими, соціальними, волею батька і віддалась за обранця свого серця, поїхала за ним на чужину. І була безмірно щаслива. Для Отелло, людини «нижчої раси», тяжкої долі, любов Дездемони є всім — світлом, щастям, нагородою за довгі роки страждань та боротьби.

Вона мене за муки покохала,
А я її — за співчуття до них...—

каже Отелло на допиті в сенаті. Справді, Дездемону прив'язує глибоке кохання до Отелло, цієї мужньої і водночас доброї людини, овіяної духом пригод, далеких подорожей, кривавих січей та небезпек. Вона не бачить ні його років, ні його темної шкіри. Бачить душу його, мужню й чутливу, бачить і кохає в ньому людину. Людину кохає в Дездемоні і її обранець. Їх поєднує глибоке взаємне розуміння, внутрішня близькість — найвища форма людського кохання. І це прекрасне почуття кинуте в світ егоїзму й корисливості, де панують «цапи і мавпи». Чи довго ж воно проіснує тут?

Втіленням цього «світу зла» є в п'єсі «добрий Яго», хорунжий Отелло, що мріє про чин лейтенанта; не досягнувши бажаного, починає всіма фібрами своєї злої, обмеженої душі нена-

видіти Отелло. Та справа тут, мабуть, не тільки і не стільки в чині лейтенанта, скільки в тому внутрішньому антагонізмі, що існує між Яго й Отелло. Адже в Отелло сконцентровані всі людські якості, які відкидає Яго, одні із жорстоких безпринципних людей, яких за часів Шекспіра називали «макіавеллістами». Вже одним своїм існуванням Отелло заперечує життєві засади Яго, самі підвалини його життя.

Для Яго не існує ніяких морально-етичних законів. Честі для нього не існує. «Добре ім'я — то пусте й фальшиве надбання; часто його здобувають без жодних заслуг і втрачають без жодних причин» (дія II, сцена 3). Його гасло, основне життєве кредо — «васни грошей в гаманець!» Яго переконаний, що в світі ніщо не встоїть перед золотом. В сутичці з Яго Отелло з самого початку приречений на поразку. Адже він не може діяти зброєю Яго: навіть не розуміє його. І Яго обплітає Отелло тенетами підступів та брехні, опалює вогнем підозріння і ревнощів, штовхає на вбивство. У російській Шекспіріані ще з часів Пушкіна трагедія «Отелло» трактувалась не як трагедія ревнощів, а як «трагедія обманутого довір'я». Отелло вбиває в Дездемоні не тільки зрадливу жінку, він знищує ту, що зрадила його найкращі почуття, зруйнувала віру в добро, чесність, вірність, в людину. І ми бачимо в кінці п'єси, що Отелло, переконавшись у своїй фатальній помилці, з тією ж нещадністю, з якою вбив Дездемону, карає себе. Карає за втрату віри в людину, людську красу, добро.

Ця п'єса вражає не тільки глибокою гуманістичною думкою Шекспіра, але й широтою його поглядів на расову проблему. Уже в «Венеціанському купці», викривши в образі єврея Шейлока страшне спустошення, що вносить в людську психіку влада грошей, великий драматург вкладає в його уста пристрасні слова на захист природної рівності всіх людей (дія III, сцена 1). В «Отелло» він змальовує мавра людиною високих чеснот і мужності, виняткової душевної чистоти.

У новому, дуже складному соціальному і філософському аспекті виступають у трагедіях другого періоду і проблеми політичні. В історичному минулому увагу великого драматурга привертають зламні моменти, епохи політичних бур та катастроф. Він показує, що ці події керують і долею людей. І Франко слушно підкреслює геніальне вміння Шекспіра поставити навіть на приватному матеріалі широкі соціально-політичні проблеми, побачити за особистою драмою героїв великі історичні конфлікти. «Не фамілійна катастрофа, а катастрофа цілого світу, цілого державного устрою, цілої цивілізації»* є, на його думку, темою «Литонія і Клеопатри». Тему тиранічної влади, узурпації і кари за них, як за джерело народного лиха, намічену вже в «Гамлеті», в усю широчінь піднято в «Макбеті», а в «Королі Лірі» розкривається огидна суть деспотизму і дається «жорстока вівісекція самого принципу королівського маєстату» (Франко). Саме тут проявляється з усією повнотою демократизм, патріотизм і глибока народність Шекспіра. Адже тема конфлікту між героєм і народом — основа драматичної дії і в «Юлії Цезарі», і в «Макбеті», і в «Коріолані»; адже загиньбедь героїв цих п'єс зумовлена саме їх егоїзмом, честолюбством, пехтуванням інтересами народу та батьківщини, аристократичним презирством до «патовпу», «чернї», цих «верблюдів», що несуть за військом припаси і яких жорстоко б'ють, коли вони спотикаються під непосильним вантажем («Коріолан»).

Нема і не може бути більшого злочину, ніж зрада батьківщини, і ніякі заслуги, ніяка особиста мужність чи героїзм не спокутують цієї провини — твердить Шекспір у «Коріолані». А трагедію «Макбет» українська критика від Франка до В. Довбищенка розглядає як політичну трагедію про людину, що обманула довір'я народу, як п'єсу, покликану показати приреченість влади узурпатора, заснованої на злочині її насильстві.

* І. Франко, Твори, т. XVIII, К., Держлітвидав України, 1955, стор. 377.

Та найзначнішою з цих трагедій є, безумовно, «Король Лір», де традиційна тема «батьків і дітей» переростає в проблему гуманності правління і влади, іншими словами — питання особистого характеру набуває характеру громадсько-політичного. «...Він дав нам не фамілійну трагедію в королівських костюмах, а трагедію самого королівства на фамілійнім тлі»,— говорить І. Франко, якому належить один з кращих аналізів цієї п'єси.

Виходячи з діалектичних принципів аналізу художнього твору, український критик-демократ вважає основною морально-етичною проблемою «Короля Ліра» «вічну тему дитячої невдячності» і всім ходом дальшого аналізу доводить, що в Шекспіра вона поставлена у зв'язку з більш широкими соціальними питаннями і покликана довести, що гуманістичної етики й моралі нема й не може бути в світі, де панує деспотизм, егоїзм та користоловство, в суспільстві, заснованому на соціальній нерівності.

Справді, жорстока невдячність Лірових дочок вихована самим батьком, типовим деспотичним володарем, що не знав їх, не любив їх, закоханий лише в себе, свою владу, свої примхи. Яскраве свідчення цього — перша дія трагедії, де Лір проклинає єдину дочку, що його любить, проганяє єдиного вірного друга й віддає себе «на ласку двом блискучим гадюкам... Деспоти ніколи не знають того, ані тих, що обертаються довкола них,— зауважує Франко.— Лір досі був зайнятий королюванням, ловами, аудієнціями,— куди йому було до дочок! Віп бачив і любив тільки себе самого... свою повагу й величність; людини пі в кім віп не бачив, не знав ніколи»*.

Віддавши дочкам «останнім актом королівського великодушся й самодурства» свою сорочку Деяіірі — необмежену

* І. Франко, Твори, т. XVIII, К., Держлітвидав України, 1955, стор. 386.

владу,— Лір тим самим розв'язує всі ниці пристрасті й інстинкти, досі стримувані в його дочках тиском батьківського та королівського авторитету. Взявши владу, вони бажають мати її цілком, без обмежень, накладених його волею та старечими примхами: «...Старий батько стояв тому на заваді — геть з ним! Ось вам королівська форма вдячності...» (І. Франко). І Лір опиняється в степу в бурю і піч. Так Шекспір змушує цього самодура й деспота, «короля від голови до ніг» до дна випити чашу горя й страждань, на собі відчутти егоїзм та жорстокість, що панують у світі, більш того — усвідомити соціальну суть зла і прийти до справжньої гуманності й любові, що не купується дарами й не оплачується коронами.

Під градом і дощем, серед холоду й мороку першими падають у Ліра ілюзії своєї королівської винятковості. Мета сцени в степу — «роздягти королівський маєстат з усіх обслон людської конвенієнції (умовностей.— *Ред.*) та виплеканого віками самодурства і показати в королі те біде, слабе, глупе людське єство, перед яким не тихне вітер, не лякається грім, не має респекту пропасниця»*,— вірно зауважує Франко. Але це лише перший крок. Власні страждання викликають у Ліра досі незнайоме почуття жалості до людей, співчуття до людських страждань. «Попавши через каприз таких, яким він сам був донедавна, на дно суспільного ладу, він починає оглядатися там, як у зовсім новому світі, і його проймає глибокий жак. Кілька разів чував він перед тим, у теплій палаті, за позачиняними брамами та вікнами, рев бурі, гуркіт та хлюскіт зливи,— але досі він не знав, як то на душі у того, хто в таку пору, голий і голодний, мусить блукати по полю, у кого перед носом замикають браму, на кого спускають собак. Досі він судив і рядив, карав і милував, видавав укази та затверджував присуди; тепер, опинившись внизу, він починає глядіти на ті

* І. Франко, Твори, т. XVIII, К., Держлітвидав України, 1955, стор. 386.

державні акти очима нещасного, покривдженого й бездоленого і приходять до страшного пересвідчення, що властиво «немає в світі винуватих...»*. Це останнє твердження І. Франка — єдине, що викликає заперечення. Геніальний Шекспір прекрасно розуміє, що винувати є, розуміє це і його Лір:

Сіроми голі! Як на вас падуть
Страшні удари бурі оцієї —
Чи ж можуть ваші голови непокриті,
Худі тіла в подертому вбранні
З негодою жажливою боротись?
Занадто мало думав я про це...

(«Король Лір», дія III, сцена 4)

Отже, Лір розуміє, що він, король, будучи при владі, мусив думати про долю цих знедолених і піклуватись про її полегшення, навіть і віддати їм свої лишки, довівши тим, що «небо справедливе». Так тема соціальної несправедливості встає перед просвітленим у безумстві Ліром в усій її трагічній широчині. І, йдучи далі, Лір пов'язує ідею несправедливості, що панує в світі, з поняттям багатства, грошей як основного джерела цієї несправедливості, як знаряддя спотворення законів, викривлення правди:

Лахміття

Нам одкриває злочини, а пишна,
Підбита хутром дорогим одежа
Приховує. Закуй лиш гріх у злото —
І поламався правосуддя спис.

(Дія IV, сцена 6)

Але повний Лір, Лір-гуманіст, що почуває себе «частиною загальної пужди, загального горя всіх бідних та покривджених» (Франко), звичайно, не стане знову королем. Реаліст

* І. Франко, Твори, т. XVIII, К., Держлітвидав України, 1955, стор. 387.

Шекспір прекрасно розуміє, що Ліру немає місця на престолі, як не знайшлось його й для гуманіста Гамлета. До цього не допустить «світ зла» — едмунди, регани, гонерілі. Трагічний кінець п'єси, подане в ній викриття соціальних та економічних підвалин «світу зла» — одно з найбільших досягнень великого драматурга. Спливає тут ще раз і тема монархічної влади: І. Франко має всі підстави твердити, що саме в «королівському маєстаті» полягає трагічна вина Ліра: «*La couronne c'est le crime*» («Корона — це злочин»), — повторює він відомий афоризм Віктора Гюго.

Трагізмом і песимістичними настроями позначені й останні п'єси цього періоду, бо Шекспір все глибше і все чіткіше усвідомлює історичну доконечність зросту і посилення явищ, що стануть визначальними в житті Англії XVII ст. — сили і впливу пуритан та влади грошей.

Бездушна мораль пуританства з її принципами заощадливості, комерційної «чесності» і холодного розрахунку, з жорстокою зненавистю до всіх проявів людської природи була в основі своїй ворожа гуманізму і життєрадісності Ренесансу. Саме її нещадно картає Шекспір у невеселій комедії «Міра за міру». П'єса спрямована проти пуританського лицемірства і фарисейства, що, за вдалим виразом Франка, «прилюдно величається чистотою (*purus!*), а нищечком не від того, щоб дати по-блажку всякій людській слабості і дійти хоч би до пайпоганшого злочину»*.

Дурний, пихатий Мальволіо перетворився на віденського намісника Анджело. В його руках — закон і влада. Віп викорінює «пороки», і пахне тут уже не вином, а кров'ю, і йдеться не про жарти — про людське життя.

Та пристрасті людські сильніші за пуританську мораль, і, демонструючи хиткість законів і випадковість їх застосування

* І. Франко, Твори, т. XVIII, К., Держлітвидав України, 1955, стор. 397.

в світі неправди, Анджело пропонує Ізабеллі, сестрі засудженого ним за розпусту Клавдію, ціною кохання купити братові життя. Порок під маскою цнотливості не просто огидний, він страшний. Франко підкреслює, що, малюючи фігуру Анджело, людини з «ангельською подобою й назвою, а з диявольською — ні, з дрібною людською, слабкою душею, ласою на радіщі та солодощі», Шекспір виражає своє обурення проти фарисейства «ворогів всякої змисловості пуритан»*. І дуже умовно й переконливо звучить щасливий кінець цієї п'єси, що, на думку Франка, мусила б закінчитись трагічно, як трагічною була б і доля «благодійника Клавдію і Ізабелли», якби він не був переодягненим герцогом.

Щоправда, страшному Анджело, розбещеному Луцію, брудному багню віденських (читай «лондонських») притонів, тут протистоїть ще світлий образ Ізабелли. Але в останній п'єсі другого періоду творчості Шекспіра — в «Тимоні Афіньському» — зникає навіть такий світлий промінь.

Гранично простий за сюжетом (всі увиваються навкруги Тимона, коли він багатий, кидають його, коли збіднів, і знов плазують, почувши, що він знайшов скарб), «Тимон» ніби підсумував все, що є найгіршого в творчості Шекспіра. Тут і сумні роздуми Гамлета, тут і думки про людську невдячність, що часом майже дослівно повторюють гіркі висновки Ліра, і тема «людина людині вовк», і визнання права сильного.

Але головним мотивом твору є викриття страшної сили золота, «всесвітньої блудниці», що схиляє голови сенаторів і вчених, спричиняється до ворожнечі й війн між народами, що робить

...чорне білим,
Низьке — високим, одворотне — гарним...

* І. Франко, Твори, т. XVIII, К., Держлітвидав України, 1955, стор. 397.

що

В'язатиме й ламатиме святі
Обітниці, благословить проклятих,
Страшну проказу змусить полюбити,
Звеличить злодія і дасть йому
Високий титул, і загальну шану,
І місце у сенаті.

(«Тимон Афінський, Дія IV, сцена 3)

Такого широкого, універсального викриття значення і сили грошей ще не знала світова література. Маркс використовує його у своїх творах для ілюстрації спотворюючої сили грошей, їх здатності перетворювати кожну річ на свою протилежність*.

Проте помилкою було б вважати песимізм і мізантропію остаточними висновками Шекспіра навіть для цього найпохмурішого періоду його творчості. Вище вже відзначалось, що поставлене Гамлетом питання: «Терпіти... чи стати збройно проти моря мук?» — вирішується на користь останнього виходу. Герої Шекспіра борються всіма доступними їм методами, відкидаючи владу зла і заперечуючи її всім, навіть своєю смертю. В цьому — глибокий, дійовий гуманізм Шекспіра.

IV

Третій період творчості Шекспіра (1608—1612) прийнято вважати періодом заспокоєння і відходу від боротьби, спроб примиритися з дійсністю, добою, коли тема зіткнення добра і зла і самі ці поняття набувають абстрактного характеру**. Насправді таке визначення без застережень можна віднести хіба

* К. Маркс и Ф. Энгельс об искусстве, т. I, М., «Искусство», 1957, стор. 166—169.

** Див. статтю О. Смирнова «Уильям Шекспир», Полное собрание сочинений в восьми томах, т. I, М., Гослитиздат, 1957, стор. 166—169.

що до «Бурі», бо в «Цімбеліні», «Зимовій казці» тема добра і зла поставлена досить конкретно, а щасливий кінець носить характер штучний і чисто зовнішній, нав'язаний Шекспірові смаками та вимогами феодално-реакційного режиму Якова I Стюарта. Взагалі професор Родзевич мав, очевидно, рацію, коли вважав, що пізні комедії Шекспіра в радянському шекспірознавстві недооцінені.

Навіть при поверховому ознайомленні з цими п'єсами можна побачити їх генетичну спорідненість з великими трагедіями другого періоду творчості Шекспіра. Ця спорідненість проявляється в сюжетах та ситуаціях, в доборі типажу й манері розкриття характерів. В усіх комедіях, особливо в «Зимовій казці», в центрі стоять характерні для другого періоду образи деспотів-тиранів. Це жорстокий, оплутаний злою волею другої дружини Цімбелін. Це Леонт, засліплений гнівом і ревнощами, що своєю поведінкою нагадує Ліра першої дії, бо так само не знає «ні того, ані тих», що його оточують. Це підступний загарбник братового престолу Антоніо («Буря») — рідний брат Гамлстового Клавдія. І хіба королева в «Цімбеліні», прокладаючи своєму синові шлях до трону, не вдається до методів Регани й Гонерільї або навіть леді Макбет? Звичайно, це не повторення — Шекспір не повторюється ніколи, — але це ті самі явища, ті самі типи людей, і мета в них одна — посісти владу, багатство, високе становище.

Зерно трагедії, мотив загибелі «добра» у зіткненні зі «злом», злом цілком конкретним, історично обумовленим, криється в усіх п'єсах. Три перші дії «Зимової казки» — цілком завершена трагедія, що, до того ж, доповнює Шекспірову галерею жіночих образів двома чудовими типами — сміливою, енергійною Пауліною та Герміоні. Сцена суду — одна з найтрагічніших сцен в творчості Шекспіра, сповнена суворої правди й реалізму. Що ж до щасливого кінця, «воскресіння» Герміоні і знахідки Пердіти, то штучність його впадає в очі; епізод «впізнання»

Пердіти навіть не показаний, а розказаний другорядним персонажем, до того ж — поспіхом і недбало: дешеві ефекти та мелодраматичні ситуації чужі Шекспіру.

Голосно брилять у пізніх комедіях і демократичні мотиви зрілої творчості великого драматурга. «Хіба не одне сонце світить над дахом паладу і над стріхою бідної хати?» — зауважує Пердіта, а Імогена, героїня «Цімбеліна», виходить заміж за простого воїна-дворянина Постума, з огидою відкидаючи руку сина королеви.

Цікаво, як збагатив Шекспір сюжет цієї п'єси, взятий з дев'ятої новели другого дня боккаччівського «Декамерона». Крім образів жорстокого короля, підступної королеви, крім теми нерівності героїв, він ввів сюди характерний для історичних хронік мотив захисту незалежності батьківщини.

Взагалі останній період творчості Шекспіра є великою мірою і періодом підведення підсумків, використання всіх попередніх досягнень драматурга. Найцікавіша з цього погляду «Буря», яку по праву вважають заключним акордом Шекспірової ліри. Тут і веселі словесні дуелі ранніх комедій, відроджений в Аріелі і його духах казковий світ «Сну літньої ночі» та «Віндзорських жартівниць», тема зради, злочину й узурпації — тема великих трагедій; тут юна закохана пара і викриття низьких пристрастей та тваринних інстинктів, втілених в образах Калібана, Стефано, Трінкуло. Та головне в «Бурі» — це остаточне вирішення основної теми творчості Шекспіра — теми поєдинку людяності з егоїзмом і злом.

Професор Родзевич вважає, що герой цієї п'єси Просперо — це фактично «заспокоєний роками і скепсисом Гамлет». Як і принц Датський, він розуміє свою самотність, так само піднімається над аристократичним «натовпом», так само гостро відчуває всю ницість його та фальш. Але тяжкі метання та безмірний відчай Гамлета замінюються у Просперо філософським

спокою та гуманістичною вірою в кінцеву перемогу добра в суспільстві і в людині:

Який чудовий рід людський! Прекрасний
Цей світ людей!..—

каже Міранда.

«Віддайтесь радощам і вірте в добре все»,—радить Просперо, певний, що людський розум, «вступивши в береги», змне з людей «весь бруд і каламуть» (дія V, сцена 1).

Не легким шляхом прийшов Просперо до примирення. Та зрада брата, загроза смерті, довгі роки самотності на безлюднім острові, уперта наукова праця, що дала йому владу над світом духів, не зробили жорстокою душу останнього героя Шекспіра. Не помстою ворогам, а їх прощенням закінчується п'єса:

...свій гнів я покорив,
Тепер підвладний розумові він.
Відрадіш завше нам простити, ніж карати.

«В «Бурі» нема взагалі крові, смерті, звичайних у трагедіях Шекспірових,— пише С. І. Родзевич,— немов хоче він наприкінці життя знайти вихід з темного цього світу пристрастей, марних шукань, фатальних помилок, крові й сліз... І це героїчне, вистраждане «замирення», що його дано пізнати лише вибранцям, тим, хто відважно змагався з бурями, з самим собою,— це ясна і глибока блакить дозрілого світосприймання, яку вже не затьмарять грозові хмари гамлетівських вагань»*. Таке замирення— замирення самого Шекспіра. Він, як і Просперо, ламає свій магічний жезл творця, прощається з своїм могутнім даром чарівної фантазії і просить миру і «відпущення» («Буря», Епілог).

* С. І. Родзевич, Гамлет та гамлетова проблема. В. Шекспір, Гамлет, К., «Книгоспілка», 1924, ст. XI—XII.

Навряд чи знайдеться в історії світового письменства прозаїк або драматург, чия творчість викликала б таку кількість критичної та науково-дослідницької літератури, як Шекспір. Світова Шекспіріана нараховує тисячі і тисячі томів. І потік цієї літератури не вичерпується з бігом віків, бо ніколи не зникав, та, мабуть, і не зникне інтерес до творчої спадщини Шекспіра. Характерно, що інтерес до нього посилюється в періоди великих соціальних зрушень (доба Просвітництва та Великої французької буржуазної революції 1789 р., епоха буржуазних революцій першої половини XIX ст., наші дні) та йде на спад в часи реакції й політичного застою (XVII ст., кінець XIX — початок XX ст. на Заході).

За чотириста років, що минули з дня народження Шекспіра, світова наука зібрала колосальний матеріал про нього, його твори і його добу. Чималий внесок у цю справу зробило і російське, особливо радянське літературознавство. Власне, саме тут найбільш твердо й принципово було поставлено питання про реалізм, гуманізм і парадність як основу творчості Шекспіра.

Думка ця вже давно не викликає ні суперечок, ні сумнівів. Проте народилась вона в запеклій боротьбі з величезною кількістю різних реакційних теорій, що й досі не викоренились на Заході. Більшість із них характеризується або намаганням зробити творчість Шекспіра втіленням якихось «загальнолюдських», поза часом і простором, ідей, а його самого — генієм, що лише силою своєї інтуїції створює цілий, тільки йому належний світ, або ж звести його твори до рабського копіювання середньовічної дійсності.

В цю боротьбу, що загострилась на межі XX ст. і особливо в повоєнний період, внесла свій вклад і українська прогресивна критика, до кращих зразків якої ми не раз звертались

в цьому невеликому нарисі. Слід відзначити, що на Україні боротьба за Шекспіра з самого початку була частиною боротьби революційно-демократичного літературознавства з буржуазним націоналізмом та декадентством всіх мастей.

Один з улюблених драматургів Т. Г. Шевченка, його друг та супутник в тяжкі роки оренбурзького заслання, нездійснена мрія творців українського національного театру братів Тобілевичів, митець, перед яким схилялися Леся Українка та Панас Мирний,— Шекспір був ніби маяком на їх шляху до великого реалістичного мистецтва. Проте справжнім початком українського наукового шекспірознавства стала діяльність І. Франка — коментатора і дослідника Шекспіра. Дванадцять його передмов до Кулішевих перекладів п'єс великого англійського драматурга — це внесок в прогресивну Шекспіріану, що не втрачає інтересу й наукової цінності і в наші дні.

У висвітленні творчості Шекспіра Франко виходив з тих самих позицій, з яких оцінювали її російські революціонери-демократи — Белінський, Добролюбов,— з позицій реалістичної естетики, основи якої були закладені на Україні творчістю Шевченка. Виходячи з цих принципів, Франко бачив у спадщині великого драматурга не вираз якихось позачасових ідей та образів (як то твердила німецька ідеалістична критика на Заході і П. Куліш на Україні), а вираз історично обумовлених, міцно пов'язаних з його часом та середовищем явищ, реалістичне зображення людських характерів, втілення гуманістичних ідеалів доби Відродження. Як можна пересвідчитись з попереднього аналізу, кращі статті Франка можуть бути поставлені в один ряд з статтями Белінського. Великий науковий інтерес мають і дослідження Шекспіра, що вийшли з-під пера професора Київського університету Н. П. Дашкевича та молодого на той час науковця О. І. Білецького.

На шлях історичного та реалістичного тлумачення творчості великого драматурга стало і українське літературознавство

во та український театр повоєнного періоду. Адже боротьба за вірне розкриття Шекспіра не випадково стала з самого початку її боротьбою кращих представників української радянської критики й театру за реалізм і гуманізм у мистецтві. Проте в театрі реалістична трактовка Шекспіра була досягнута не відразу — вона постала в боротьбі і творчих шуканнях. На шекспірівських п'єсах в українських театрах було поставлено чимало експериментів: приклали до них руку і прихильники Пролеткульту, і конструктивісти, і тогочасні модерністи. Чимало завдав Шекспір клопоту й вульгарним соціологам; п'єси великого реаліста ніяк не вкладались в прокрустове ложе їх концепції. Вульгарні соціологи за всяку ціну хотіли зробити його або «представником буржуазії», або «рупором аристократії». Та цей памул, заснований на методологічній незрілості, нецтві чи хибному розумінні новаторства, поринув у забуття, подоланий вірним, заснованим на марксо-ленінській методології підходом до оцінки творчості Шекспіра, що незабаром став для радянського мистецтва єдиним і визначальним. Про дальшу долю його п'єс в українському театрі дає уявлення цікава книга І. С. Ваніної «Шекспір на українській сцені» (К., 1958).

На честь української радянської критики слід сказати, що їй пощастило уникнути хитань, пережитих українським театром. Визнання реалізму, гуманізму і глибокої народності Шекспіра з самого початку стало вихідною позицією першого видатного українського радянського шекспірознавця — С. І. Родзевича. Його роботи, зокрема використані вище статті про «Гамлета», мають великий науковий інтерес. Традиції цього дослідника продовжили й інші українські критики — Леїн, Шайкевич, Борщагівський. Їхні статті присвячуються висвітленню таких цікавих і складних проблем сучасності Шекспіра, як проблема його історичної концепції, філософських поглядів, художньо-естетичних особливостей його творів.

Окреме місце в післявоєнних українських дослідженнях

Шекспіра посідають уже згадані роботи професора А. П. Шамрая, що позначаються яскравою полемічністю і оригінальною постановкою ряду принципових питань, зокрема питання про естетику ранніх комедій Шекспіра. Дослідження приводять автора до широких теоретичних узагальнень, до постановки питання про перегляд самої суті творчого методу Шекспіра і про відмінність реалізму Відродження від класичного реалізму ХІХ століття. Дослідник підносить питання про використання традицій цього реалізму, «породженого добою та людьми, в ряді рис до нас ближчими від наших попередників ХІХ ст.»* в літературі соціалістичного реалізму.

Слушність цього зауваження стверджується життям. Не випадково одна з останніх книг про Шекспіра, виданих у Радянському Союзі, носить назву «Наш сучасник Уільям Шекспір». Реалізм та народність драматурга, глибоке розуміння історичних закономірностей життя, його повага і любов до людини, палкий захист її прав, високе поняття людської гідності — ось риси, що не дозволили і ніколи не дозволять мистецтву Шекспіра перетворитись на почесний, але мертвий пам'ятник сивої давнини.

Словнені життя і високого гуманізму твори великого драматурга плямують ницість, корисливість, егоїзм, кличуть до боротьби за високі ідеали, до подвигів, до людяності, до героїзму, всього того, до чого прагне наш сучасник — будівник комуністичного суспільства.

Але невмируща сила Шекспірового мистецтва криється не лише в глибокому ідейному змісті його творів, а і в їх надзвичайній художній майстерності, в тій «жвавості і дійовості», яку Енгельс вважав одним із складових елементів драми майбутнього.

* А. П. Шамрай, До питання про естетику комедій Шекспіра, Вісті АН УРСР, К., 1946, № 5—6, стор. 97.

Твори Шекспіра грають всіма барвами життя. Веселій сміх, буфонні витівки і глибока ліричність, повнокровний реалізм ситуацій та мови і пафос високої романтики,— високе й низьке, смішне і трагічне злито у Шекспіра в органічну єдність. Це робить його драму вічною школою реалістичної майстерності.

Н. Модестова

ЖИТТЯ і СМЕРТЬ КОРОЛЯ РІЧАРДА ІІІ

Переклад
БОРИСА ТЕНА

ДІЙОВІ ОСОБИ

Король Едуард IV¹.

Едуард, принц Уельський, згодом король Едуард V } сини
Річард, герцог Йоркський } короля.

Георг, герцог Кларенс²

Річард, герцог Глостер, згодом король } брати
Річард III³ } короля.

Генріх, граф Річмонд, згодом король Генріх VII⁴.

Кардинал Борчер, архієпископ Кентерберійський.

Томас Ротрем, архієпископ Йоркський.

Джон Мортон, єпископ Ілійський.

Герцог Бекінгем.

Герцог Норфолк.

Граф Серрі, його син.

Граф Ріверс, брат королеви Єлизавети.

Маркіз Дорсет } її сини від першого шлюбу.
Лорд Грей }

Граф Оксфорд.

Лорд Гестінгс.

Лорд Стенлі, граф Дербі.

Лорд Ловел.

Сер Томас Воген.

Сер Річард Реткліф.
Сер Уїльям Кетсбі.
Сер Джемс Тіррел.
Сер Джемс Блент.
Сер Уолтер Герберт.
Сер Роберт Брекенбері⁵, комендант Тауера.
Сер Уїльям Брендон.
Крістофер Ерсуїк, священник.
Другий священник.
Трессел }
Барклі } дворяни з почту леді Анни.
Лорд-мер Лондона.
Шериф Уїльтширський.
Єлизавета⁶, королева і дружина Едуарда IV.
Маргарита⁷, вдова короля Генріха VI.
Герцогиня Йоркська, мати короля Едуарда IV і герцогів
Кларенса та Глостера.
Леді Анна⁸, вдова Едуарда, принца Уельського, сина Ген-
ріха VI згодом — дружина короля Річарда III.
Маленький син і маленька донька герцога Кла-
ренса.
Духи вбитих Річардом III людей, лорди та інші при-
дворні, два дворянини, слуги, розсильний,
писар, городяни, убивці, гінці, солдати та інші.

Дія відбувається в Англії.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Лондон. Вулиця.

Входить Глостер.

Глостер

Нарешті сонце Йорка обернуло
Звад наших зиму в літо світлодайне ¹,
І хмари, що над домом нашим висли,
Поховано в глибокім лоні моря.
Вінки звитяги нам чоло вінчають,
Пощерблена висить спокійно зброя,
Грозу боїв веселощі змінили
Й жахливі марші — чарівна музика.
Розгладив зморшки грізночолоїї бії,
Не мчить на конях у броні, не віє
Він страхом в душі ворогів лякливих,—
Танцює спритно він в покоях дами

Під звуки лютні мліїно-любострасні.
Не створений для ігор я любовних,
Для ніжних заглядань у дзеркала;
Я грубий, величі мені бракує,
Щоб серед німф розпутних величатись.
Брехлива скривдила мене природа —
Ні постаті, ні вроди я не маю,
Потвора недороблена, у світ цей
Дочасно кинута напівлюдина,
Такий бридкий, кульгавий, що її собаки
На мене брешуть, як до них наблизусь.
У мирну пору цю мелодій млявих
В яких розвагах бавитиму час я?
Хіба на сонці тінь свою зорити
Чи про свою потворність міркувати?
Відтоді, як я знаю, що коханцем
У дні ці балакливі я не буду,—
Поклав собі негідником я стати
Й прокляв пусті забави наших днів.
Через намови, наклеп небезпечний,
І нашепти про сні, й п'яні пророцтва...
Смертельну встиг посіять я ненависть
Між братом Кларенсом і королем.
Коли король Едвард прямий і чесний,
Як віроломний і брехливий я,—
Сьогодні ж Кларенс буде у в'язниці,
Бо є прородтво, що від букви Г
Наслідники Едвардові загинуть.
Думки, пориньте в душу. Ось і Кларенс.

Входять Кларенс під вартою і Брекенбері.

Добривдень, брате. Звідки варта збройна
При вашій милості?

К л а р е н с

Його величність,
В турботах про мою безпеку, почев
Цей призначив — мене відвести в Тауер².

Г л о с т е р

Та за що ж це?

К л а р е н с

За те, що звусь Георгом.

Г л о с т е р

Але ж, мілорд, не ваша це провина,—
Було б батьків хрещених ув'язнити.
Невже його величності угодно,
Щоб знов у Тауері вас охрестили?³
В чім справа, Кларенсе, чи можу знати?

К л а р е н с

Якби ж то знав я, Річард! Але справді
Я й сам не знаю. Лиш одне відомо —
Пророкувань він слухає та снів.
Він букву Г викреслює з абетки,—
Якийсь віщун сказав йому, що Г
Його потомків спадщини позбавить.
Моє ім'я Георг — на букву Г,
Отож він і гадає, що то я.
З таких причин чи інших, їм подібних,
Його величність ув'язнив мене.

Г л о с т е р

Так скрізь, де жінка мужем верховодить!
Вас не король у Тауер посилає;

Це, Кларенс,— леді Грей ⁴, його дружина,
До крайнощів таких його доводить.
Чи не вона ж та цей добряк побожний,
Ентоні Вудвіл ⁵, брат її, підбили
Послати лорда Гестінгса у Тауер,
Відкіль звільнився він лише сьогодні?
Ми в небезпеці, Кларенс, в небезпеці.

К л а р е н с

Та хто в безпеці тут, клянуся небом!
Її рідня її герольди, що ночами
Снують між королем і містріс Шор ⁶.
Ви чули, як принижено лорд Гестінгс
Її благав йому вернути волю?

Г л о с т е р

В смиренних божеству її моліннях
Лорд-камергер свободу осягнув.
Скажу вам: шлях один для нас, гадаю,
Як хочем ласку мати в короля,—
Служити їй, носить її ліврею.
Вона її підтоптана вдова ⁷ ревниві
З часу, як брат дав сан їм знатних леді,—
Всеволодні кумоньки в державі нашій.

Б р е к е н б е р і

Прошу я ваші світлості пробачить,—
Його величність наказав суворо,
Щоб з вашим братом потайних розмов
Не мав ніхто, в яким не був би званні.

Г л о с т е р

Що ж, може, вам, шановний Брекенбері,
Взять участь бажано в розмові нашій?

Не зрада тут; говорим, що король наш
Є мудрий, доброчесний, королева —
В літах поважних, гарна, не ревнива;
Що в містріс Шор чудові ніжки, рот —
Як вишня, зір і язичок — грайливі,
І скрізь в пошані рідні королеви.
Це ж правда, сер? Цього ви не зречетесь?

Б р е к е н б е р і

Нема до цього діла нам, мілорд.

Г л о с т е р

До містріс Шор немає діла? Друже,
Скажу вам: діло з нею мати краще
Всім, крім одного, потай, сам на сам.

Б р е к е н б е р і

Хто ж цей один, мілорд?

Г л о с т е р

Ії, лукавче, муж. Ти нас не зрадиш?

Б р е к е н б е р і

Прошу пробачення, мілорде, знов,—
Пора розмову вашу припинити.

К л а р е н с

Такий наказ,— ми мусимо коритись.

Г л о с т е р

В опалі ми,— повинні ми коритись,—
Прощайте, брате. Йду до короля,
І все, що скажете мені зробити,

Хоч би й сестрою звать вдову Едварда,—
Я все зроблю, щоб визволити вас.
Нещастя братове смутить мене
Далеко більш, ніж ви могли б гадати.

Кларенс

Нікому з нас не легко, знаю це.

Глостер

Не довго вам сидіти у в'язниці:
Вас визволю або загину сам.
Терпіння майте!

(Обнімає його).

Кларенс

Потерплю. Прощайте.

Кларенс, Брекенбері і вартові виходять.

Глостер

Іди! Вже не вертатися тобі,
Наївний Кларенс! Так люблю тебе,
Що скоро дух твій я пошлю на небо,
Як небо прийме дар цей з наших рук.
Та хто це йде? Це ж визволений Гестінгс!

Входить Гестінгс.

Гестінгс

Добридень вам, мій герцог милостивий!

Глостер

І вам добридень, лорде-камергер.
Я радий привітати вас на волі.
Як знесли ви ув'язнення, мілорд?

Г е с т і н г с

З терпінням, лорде мій, як личить в'язням.
Та буду жити, щоб віддячить тим,
Хто спричинив ув'язнення моє.

Г л о с т е р

А певна, певна річ! Так само й Кларенс,
У вас і в нього спільні вороги,
Йому і вам ту саму чинять кривду.

Г е с т і н г с

Та шкода, що орли сидять у клітці,
А яструби і коршаки на волі.

Г л о с т е р

Що чути з-за кордону?

Г е с т і н г с

Новин немає гірших там, ніж дома:
Король хворіє, слабне і нудьгує,
Бояться вже за нього лікарі.

Г л о с т е р

Клянусь святим Павлом, погані вісті.
О, він давно життя провадив згубне
Й сам виснажив свою особу царську.
Про це й подумать надто боляче.
Що ж, не встає він?

Г е с т і н г с

Не встає.

Г л о с т е р

Йдіть ви вперед, піду я вслід за вами.

Гестінгс виходить.

Надіюсь, він не житиме, та в небо
Раніш пошле Георга на поштових.
Я збільшу в нім до Кларенса ненависть,
Міць доводів брехнею насталивши,
І якщо вдасться задум мій глибокий,
То Кларенс навіть дня не доживе.
Нехай господь тоді й Едварда прийме,
Мені ж цей суєтний покине світ.
Візьму молодшу Уорік⁸ за дружину,—
Що з того, що я вбив їй мужа й батька?
Найлегший спосіб дівці догодити —
Це мужа й батька заступити їй.
Зроблю це не з великої любові,
А для таємних задумів моїх,
Що цим одруженням я досягну їх.
Та вбіг на торг я від коня раніше:
Ще дише Кларенс, і Едвард на троні;
Не буде їх — полічим зиск в долоні.

(Виходить).

СЦЕНА 2

Там же. Інша вулиця.

Вносять тіло короля Генріха VI у відкритій труні.
Її охороняють дворяни з алебардами. За нею йде леді
Анна в жалобі.

Леді Анна

На землю покладіть почесну ношу,
Якщо в труні ховатись може честь.
Ланкастра доблесного смерть дочасну

Ще раз оплакати я хочу ревно.
Холодний лик святого короля!
Змертвілий прах Ланкастерського дому!
Останки крові царської безкровні!
Дозволь мені хоч тінь твою призвати,
Щоб Анни бідної ти вчув ридання —
Дружини твого сина Едуарда,
Тією ж вбитого, що й ти, рукою.
В ці вікна, що життя втекло з них, ллю я
Моїх очей безпомічний бальзам.
Будь проклята рука, що їх розкрила,
І серце тих, хто зважився на це,
І кров того, хто кров твою пролив!
Нехай страшна поб'є його недоля,
Хто так знедолив нас твоєю смертю,
Якої й павукам, єхидним жабам
І всім отруйним гадам не бажаю!
А батьком стане — виродка, потвору
Хай передчасно приведе на світ,
Щоб виглядом мерзенним і огидним
Вжахнув би матір, сповнену надій,
І спадкоємцем став його недолі!
Дружину візьме він — хай смерть його
Ще більших мук завдасть їй, ніж мені
Твоя і мужа юного загибель!
Ідіть же в Чартсі⁹ з-ношею святою,
Що з церкви Павла ви несли ховати,
А втомитесь — спочиньте, я ж тим часом
Поплачу знов над тілом короля.

Носії піднімають тіло, щоб нести далі.

Входить Г л о с т е р.

Г л о с т е р

Спиніться, опустіть труну на землю.

Л е д і А н н а

Який чаклун диявола цього
Наслав побожній справі заважати?

Г л о с т е р

На землю труп, негідники! Клянусь
Святим Павлом, непослух ляже трупом.

1-й д в о р я н и н

Пустіть труну, мілорде! Відійдіть.

Г л о с т е р

Геть, пес поганий, стій, коли велять!
Геть алебарду від грудей моїх,
А ні — то от, клянусь святим Павлом,
Я роздавлю тебе, зухвалий злидню!

Носії опускають труну на землю.

Л е д і А н н а

(до носіїв)

Як? Загремтіли ви? Перелякались?
Та ні, вас не виню я, — всі ви смертні,
Очам же смертних дьявола не знести.
Згинь, пекла наймерзенніший посланцю!
Мав владу ти над смертним тілом цим,
Але не над душею. Відійди!

Г л о с т е р

Ласкава преподобнице, не лайся.

Леді Анна

Геть, клятий дьяволе, не спокушай.
Щасливу землю обернув ти в пекло,
Прокльонів повне й зойків жалібних.
Як вигляд жертв твоїх тобі приємний —
То ось, поглянь взирець своєї бойні! —
Дворяни, гляньте,— помертвілих ран
Відкрились знов уста, і кров біжить! ¹⁰
Трепти, бридка потворо, червоній!
Твоя присутність викликає кров
З цих жил холодних, де нема вже крові.
Учинок твій нелюдський, неприродний
І повідь спричинив цю неприродну.
Ти, боже, дав цю кров,— помстись за смерть!
Ти, земле, п'єш цю кров,— помстись за смерть!
О небо, громом порази убивцю!
Розкрийся, земле, і поглинь його,
Як королівську поглинула кров,
Пролиту сатанинською рукою.

Г л о с т е р

Де ж милосердя, леді, що добром
За зло віддасть, любов'ю — за прокльони?

Леді Анна

Чужий катам закон людський і божий,
А навіть люті звірі знають жалість.

Г л о с т е р

А я не знаю, отже, я не звір.

Леді Анна

О чудо! Дьявол правду нам сказав!

Г л о с т е р

Ще більше чудо — гнівається ангел!
Дозволь, жінок божественна окрасо,
В уявних злочинах моїх достойно
Себе при цій-от виправдать нагоді.

Л е д і А н н а

Ні, ти дозволь, чоловіків заразо,
За справжні злочини твої клясти
Тебе, проклятого, при цій нагоді.

Г л о с т е р

Прекрасніша, ніж висловить я б міг,
Терпіння май,— ти вибачиш мені.

Л е д і А н н а

Бридкіший, ніж помислити могла б я,
Вдавись,— тоді пробачення знайдеш.

Г л о с т е р

Одчаєм звинувачу я себе.

Л е д і А н н а

Ні, можеш виправдать себе одчаєм,
Помстившись гідно над самим собою
За всіх, кого негідно ти убив.

Г л о с т е р

А як не вбив?

Л е д і А н н а

То не були б убиті.
Та ні, ти вбив їх, дьяволів слуга!

Г л о с т е р

Не вбив я мужа вашого.

Л е д і А н н а

Живий він?

Г л о с т е р

Ні, вбитий він рукою Едуарда.

Л е д і А н н а

Гидка брехня! Державна Маргарита
Твій бачила димлячий кров'ю меч;
Його ти й до її грудей приставив,
Та вістря відвели твої брати.

Г л о с т е р

Призвів до цього злий язик її,
Що без вини на мене склав вину їх.

Л е д і А н н а

Призвів до цього твій кривавий розум,
Що й в снах нічого, крім різні, не бачить.
Це ж ти вбив короля?

Г л о с т е р

Так, визнаю.

Л е д і А н н а

Ти визнав, гаде? Хай же бог признає
Тобі прокляття за діла злочинні.
О, був він добрий, чесний, благородний!

Г л о с т е р

То й жить йому найкраще в небесах.

Л е д і А н н а

Він — в небі, де не будеш ти ніколи.

Г л о с т е р

Хай дякує,— я ввів його туди,
Де потрібніший він, ніж на землі.

Л е д і А н н а

Для тебе ж гідне місце — тільки в пеклі.

Г л о с т е р

Є ще одно, чи смію лиш назвати.

Л е д і А н н а

В темниці?

Г л о с т е р

Ні, у вашій спочивальні.

Л е д і А н н а

Хай спокій зникне з дому, де ти спиш!

Г л о с т е р

Це так і є, докіль не сплю я з вами.

Л е д і А н н а

Ще б пак!

Г л о с т е р

Це справді так. Але, міледі,
Облишмо гострих дотепів двобій
І перейдім до мирної розмови.
Скажіть, причинець ранньої кончини
Плантагенетів ¹¹ Генріха й Едварда —
Осудний не так само, як і кат?

Л е д і А н н а

Причина й клятий наслідок — це ти.

Г л о с т е р

Ні, ваша лиш краса тому причина,
Краса, що в снах тривожила мене,
І світ увесь віддав би я на смерть,
До вашого б на мить припасти лона.

Л е д і А н н а

Коли б цьому я вірила, убивче,
Свою б я здерла нігтями красу.

Г л о с т е р

Моїм очам цього не знести лиха,—
Я б вам не дав красу свою губити.
Як сонцем світ, так вашою красою
І я живу,— в ній світло, в ній життя!

Л е д і А н н а

Хай ніч — твій день, а смерть — життя затьмить.

Г л о с т е р

Не лай себе,— ти й смерть моя, й життя.

Л е д і А н н а

Якби ж то так, я б на тобі помстилась.

Г л о с т е р

Ця сварка наша надто неприродна:
Не мстять тому, хто любить так тебе.

Л е д і А н н а

Ця сварка справедлива і доречна:
На вбивці свого мужа я помщусь.

Г л о с т е р

Той, хто позбавив вас, міледі, мужа,
Це учинив, щоб кращого вам дати.

Л е д і А н н а

Від нього кращих на землі немає.

Г л о с т е р

Є, й любить вас він більше, ніж померлий.

Л е д і А н н а

Хто він?

Г л о с т е р

Плантагенет.

Л е д і А н н а

І він так звався.

Г л о с т е р

Ім'я те саме, але вдача краща.

Л е д і А н н а

Де ж він?

Г л о с т е р

Ось тут.

Вона плює на нього.

Чого ж плюєш на мене?

Л е д і А н н а

Хай смертним ядом стане мій плювок!

Г л о с т е р

Ніколи з уст солодших яд не лився.

Л е д і А н н а

В гидкішу жабу він ще не влучав.
Геть, геть з очей! Ти ще отруїш їх!

Г л о с т е р

Твої, мій рай, мене вже отруїли!

Л е д і А н н а

Хай вб'ють вони тебе, як василіски!

Г л о с т е р

Нехай уб'ють, щоб я відразу вмер,
А то вони живцем мене шматують.
З моїх очей твої видобувають
Струмки ганебних слів, гірких, дитячих,—
З моїх очей, що сліз жалю не знали,
Коли мій батько й брат Едвард ридали,
Почувши зойки Ретленда в той час,

Як чорний Кліффорд меч над ним заніс ¹².
Коли твій батько войовничий нам
Розповідав, як батько мій умер,
Ридаючи при тому, як дитя;
Коли у всіх текли по лицях сльози,
Як дощ по листю,— їх у час той журний
За стид вважав для мужніх я очей.
І от, чого не встигло горе вирвать,—
Краса устигла, й сліпну я від сліз.
Ні ворогів, ні друзів не благав я,
Й не знав язик мій ніжних слів облесних.
Тепер краса твоя — той дар, якого
Благаю гордим серцем і устами.

Леді Анна дивиться на нього з гнівом.

Не вчи уста твої зневаги: їх
Дано не для презирства,— для цілулків.
Якщо простить не може мстиве серце,
То ось візьми цей вигострений меч,
Пройми, як хочеш, ним ці груди вірні
І вирви душу, сповнену тобою.
Ждуть голі груди смертного удару,
І смерті я навколішках молю.

(Підставляє їй розкриті груди).

Вона заміряється на нього мечем.

Не гайся, я-бо Генріха убив,
Та знай: краса твоя — тому причина.
Спіши! Убив я юного Едварда,
Та спричинив це образ твій небесний.

Вона упускає меч.

Меч підними чи підними мене.

Л е д і А н н а

Встань, лицемір! Твої смерті прагну,
Але не буду катом я твоїм.

Г л о с т е р

Лише скажи — й я сам себе уб'ю.

Л е д і А н н а

Я говорила.

Г л о с т е р

То ж було у гніві.

Знов повтори — і та рука, що вбила
Твою любов через любов до тебе,
З любові тої вб'є любов ще більшу,
І будеш ти обох смертей причина.

Л е д і А н н а

Коли б серця читать!

Г л о с т е р

Мое — на язиці.

Л е д і А н н а

Боюсь, обоє брешуть.

Г л о с т е р

Тоді — де ж правда в людях!

Л е д і А н н а

Гаразд, сховайте меч.

Г л о с т е р

Скажіть, що в мирі ми.

Л е д і А н н а

Це знатимеш пізніше.

Г л о с т е р

То жить мені в надії?

(Ховає меч у піхви).

Л е д і А н н а

Всі люди так живуть.

Г л о с т е р

Візьміть собі цей перстень.

Л е д і А н н а

Візьму, свого ж не дам.

(Надягає перстень на палець).

Г л о с т е р

Як палець твій моїм обнято перснем,
Так і моє — грудьми твоїми серце;
Носи обидва їх: вони твої.
Як вільно бідному твому відданцю
Ще милості благати з рук ласкавих,
Його б ти ошасливила навик.

Л е д і А н н а

Яка ж це милість?

Г л о с т е р

Лишіть сумні турботи ці тому,
У кого більш причин є сумувати,
Ви ж виряджайтеся негайно в Кросбі ¹³.
Коли я в склепі Чертсі поховаю
Останки благородні короля,
Сльозами каяття їх оросивши,—
Туди я поспішу, щоб вас побачить,
З причини, вам незнаної, благаю —
Зробіть мені цю ласку.

Л е д і А н н а

Від всього серця. Радує мене,
Що ваше щире каяття я бачу,—
Ви, Барклі й Трессел, підете зі мною.

Г л о с т е р

Зі мною попрощайтесь.

Л е д і А н н а

Ви не варті;
Коли ж вчите ви лестошів мене,
То уявіть, що з вами я прощалась.

Леді Анна, Трессел і Барклі виходять.

Г л о с т е р

Несіть, панове, тіло.

Д в о р я н и

В Чертсі, лорд?

Г л о с т е р

Ні, в Біле братство ¹⁴ й ждїть мого приходу.

Виходять з тілом усі, крім Глостера.

Хто жєнщину так звабив коли-небудь?

Хто жєнщину цим способом здобув?

О, я візьму її, хоч ненадовго.

Як? Я, що батька вбив її і мужа,

Я серце взяв її у тїй хвилині,

Коли вона з прокльонами ридала

Над свідком злочину мого кривавим,

Коли бог, суд і совість — проти мене

І друзів не було, щоб помогли,

Крім дьявола та мого лицємірства,—

І все ж вона — моя! Ніщо — й весь світ!

Ха-ха!

Невже вона свого забула мужа,

Едварда славного, що в гнїві я

Убив три місяці тому в Тьюксбері?

А гожий він, кохання гідний був

І щедро обдарований з природи,

Розумний, сміливий і молодий

І безсумнівної царської крові,—

Такого вдруге не породить світ!

Вона ж до того погляд прихилила,

Хто принца золоту скосив весну,

Лишивши їй гірку вдовину постіль,—

До мене, що не вартий пів-Едварда,

До мене, кривоногої потвори!

Проти гроша я герцогство поставлю,

Що помилявся я в своїй особі.

Клянусь життям, хоч сам так не вважаю,—

Для неї я чудовий чоловік.

Що ж, доведеться дзеркало придбати
Та загодить десятка два кравців,
Щоб одягнутись якнайчепурніше.
Як маю ласку я в самого себе,
То варто і потратитись на це.
Але раніш зіпхну цього в могилу,
Тоді в сльозах до милої вернусь.
Сяй, сонце, поки дзеркало куплю:
Хоч тінь я буду бачити свою.

СЦЕНА 3

Лондон. Кімната у палаці.

Входять королева Єлизавета, лорд Ріверс і лорд
Грей.

Ріверс,

Терпіння майте, королево! Скоро
Одужає король наш, безперечно.

Грей

Від ваших хвилювань йому лиш гірше.
Тож спокій, ради бога, зберігайте
І бадьоріть його веселим словом.

Королева Єлизавета

А як умре він, що зі мною буде?

Грей

Не інше лихо — тільки втрата мужа.

Королева Єлизавета
Такого мужа втратить — лихо з лих.

Грей

Вас бог благословив чудовим сином:
Він вас утішить, як умре король.

Королева Єлизавета
Ах, він ще юний, ним до повноліття
Опікуватись має Річард Глостер,
Що ні мене, ні вас не любить зовсім.

Ріверс

Призначено правителем його?

Королева Єлизавета
Ще ні, але вже вирішено це.
Так буде після смерті короля.

Входять Бекінгем і Стенлі.

Грей

Сюди йдуть лорди — Бекінгем і Стенлі.

Бекінгем

Її величності від нас добридень!

Стенлі

Хай бог колишню радість вам поверне!

Королева Єлизавета
Мій добрий лорд, на ваше побажання
Навряд «амінь» графиня Річмонд скаже.

Хоч вам вона дружина і мене
Не любить ¹⁵,— вірте, Стенлі, не плачу я
Злобою вам за вдачу її горду.

С т е н л і

Благаю вас, не вірте, королево,
Злим наклепам огудників її.
Якби ж у них знайшлася крихта правди,
То згляньтеся на слабості графині,—
Не від злости, від хворості вони.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Ви короля вже бачили сьогодні?

С т е н л і

Удвох з мілордом Бекінгемом ми
Щойно відвідали його величність.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Є, лорди, на одужання надія?

Б е к і н г е м

Велика, королево,—він веселий.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Хай бог допоможе! З ним ви розмовляли?

Б е к і н г е м

Так, королево. Хоче помирити
Мілорда Глостера й братів він ваших,
А їх усіх — із лордом-камергером.
Звелів він всім з'явитися до нього.

Королева Єлизавета

Коли б то так! Та не бувать цьому!
Боюся, щастю нашому вже край.

Входить Глостер, сердито тупаючи ногами, з ним
Гестінгс і Дорсет.

Глостер

Таких образ не буду я терпіти!
Хто ті, що скаржили королю,
Немовби грубий я і не люблю їх?
Клянусь, тої мало любить короля,
Хто ці плітки до вух його доносить!
Що не підлесник я солодкомовний,
Не вмів брехать, у вічі усміхатись,
Вклонятись, як француз, як мавпа чемна,—
То мають всі за ворога мене!
Невже прямий і щирий чоловік
Не проживе, щоб з простоти його
Не скористались шахраї та пройди?

Ріверс

Про кого з нас говорить ваша честь?

Глостер

Про тебе, що забув і правду, й честь!
Коли тебе я скривдив? Чим образив
Тебе чи іншого з твоєї зграї?
Чуми на вас нема! Його величність —
Хай бог, на злість вам, вік йому продовжить —
Дихнуть не може вільно, щоб його
Не турбували скарги безсоромні.

Королева Єлизавета

Ні, помилятесь ви, брате Глостер.
Король наш без ніякої намови,
Своєю волею послав по вас.
Він, мабуть, з ваших вчинків спостеріг,
Що ненавидите ви цілим серцем
Моїх дітей, братів, мене саму,—
То й хоче злоби вашої причину
Він знати і усунути її.

Глостер

Не знаю. Світ так споганів, що сови
Вже там літають, де й орли не сміли.
Відтоді як в дворяни вийшов блазень —
У блазнів обертаються дворяни.

Королева Єлизавета

Так, так, все зрозуміло, брате Глостер:
Моїм ви друзям задрите й мені.
Дай боже вік нам не нуждатись вами.

Глостер

Тим часом бог нам дав до вас потребу.
З намови вашої в тюрмі наш брат.
І сам в неласці я, і все дворянство
Зневажене, тоді як у дворяни
Щодня возводять, силють привілеї
Тому, хто вчора був гроша не вартий.

Королева Єлизавета

Клянуся тим, хто до висот цих трудних
Мене із щастя скромного підніс,
Що проти Кларенса ніколи я

Його величності не намовляла,
Лиш завжди заступалася за нього.
Ганьбою підлою підозр облудних
Ви тяжко, лорд, образили мене.

Г л о с т е р

Ви, може, заперечите, що Гестінгс
Лиш через вас в тюрмі недавно був?

Р і в е р с

Вона це зможе, бо...

Г л о с т е р

А зможе, Ріверс,— хто цього не знає!
Ще й більше зможе, ніж цього зректись,—
Вам, сер, підвестись може допомогти
Й зректись, що в тім була рука її,
І запевнять, що ваша то заслуга.
Чому не зможе? Зможе, я ручусь вам...

Р і в е р с

Про що «ручусь»?

Г л о с т е р

Ручусь, за короля ще зможе виїти,
За юного вродливця холостого.
Бабуня ваша гірше заміж вийшла.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Лорд Глостер, надто довго я терпіла
Ваш глум гіркий і в'їдливі докори.
Клянуся, доповім я королю
Про всі образи, що від вас зазнала.

Була б я краще наймичка сільська,
Ніж королева, що терпіти мусить
Знущання ці, зневагу і цькування.
Не радість в Англії сан королеви.

Ззаду входить королева Маргарита.

Королева Маргарита
Молю, щоб зменшив бог тобі цю радість!
Твій сан, і трон, і честь — мої по праву.

Г л о с т е р

Ви грозите все королю сказати?
Кажіть без жалю, знайте лиш: я все,
Що мовив тут, засвідчу й перед ним,
Не побоюсь я й в Тауер потрапити.
Пора сказати — труд забуто мій.

Королева Маргарита

(до себе)

О, дьяволе, твій труд я пам'ятаю!
Мого ти мужа в Тауері убив,
При Тьюксбері ти й сина вбив Едварда.

Г л о с т е р

Ще не були король ви й королева,
А я вже в'ючним був конем у нього.
То ворогів його упень рубав,
То друзям щедрі сипав нагороди.
Щоб кров його піднести, лив свою я.

Королева Маргарита

(до себе)

І кращу лив, ніж кров його й твоя.

Г л о с т е р

В ті роки ви і муж ваш Грей були
На стороні Ланкастерського дому.
Ви, Ріверс, теж. Не був ваш муж убитий
В Сент-Олбенсі на боці Маргарити?
Я нагадаю вам, як ви забули,
Чим ви колись були і чим ви стали,
І я — чим був тоді і чим я став.

Королева Маргарита
(до себе)

І був, і є убивця ти мерзенний.

Г л о с т е р

А Кларенс бідний зрадив свого батька¹⁶,
Порушив клятву,— бог йому простить!

Королева Маргарита
(до себе)

Хай бог його скарає!

Г л о с т е р

Він за Едварда бився, за його
Корону, і за це в тюрмі, сердешний.
Дай бог мені Едварда серце — камінь,
Йому ж мов віддасть — ласкаве й ніжне.
Я, мов дитя, дурний для цього світу.

Королева Маргарита
(до себе)

Облиш цей світ, злий демоне, і в пекло
Тікай від сорому,— твоє там царство!

Р і в е р с

Лорд Глостер, в люті дні, що ви згадали,
Ніхто з нас вашим ворогом не був,—
Ми йшли за нашим королем законним;
Будь ви король — ми підемо й за вами.

Г л о с т е р

Будь я король? Геть з серця думку цю!
Вже краще я в ганчірники піду!

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Ждете ви мало радощів від того,
Мілорд, щоб королем країни стати,—
Отож і я не більше їх знайшла,
Хоч стала королевою в державі.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

(до себе)

Так, мало радощів тут королеві.
Я — королева, та нещасна я.
Ні, вже не можу більше я терпіти.

(Виходить уперед).

Усі відступають.

Гей, слухайте, пірати! Ви гризетесь
За здобич, пограбовану у мене!
Хто з вас, мій погляд стрівши, не тремтить?
Якщо підданцями ви не схилялись,
То затремтіть тепер як бунтарі!

(До Глостера).

Не одвертайся, хаме благородний.

Г л о с т е р

Чого, зла відьмо, хочеш ти від мене?

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Всі злочини твої перелічити,—
Без цього я тебе не відпущу.

Г л о с т е р

Не вигнано тебе під страхом смерті?

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Так, але жити у вигнанні тяжче,
Ніж смерть в своїй прийняти стороні.
Віддай мені ти чоловіка й сина!

(До Єлизавети).

Ти — королівство!

(До всіх інших).

Ви ж усі — підданство!

Мої скорботи всі — по праву ваші,
А радощі у мене вкрали ви.

Г л о с т е р

Прокляв тебе мій батько в час, коли
Вінцем з паперу ти його вінчала,
Й від глуму сльози він ронив з очей.
Щоб їх утерти, герцогу дала
Ти хустку в Ретленда крові безвинній ¹⁷;
З глибин душі сумної ці прокльони,
До мсти взиваючи, на тебе впали.
Не ми — мстить бог за твій кривавий злочин.

Королева Єлизавета
Бог справедливий мстить за безневинних.

Гестінгс
О, так безжально вбити це дитя!
Світ не чував ще злочину такого.

Ріверс
Злочинці плакали, про це почувши.

Дорсет
І помсту всі за це пророкували.

Бекінгем
Нортемберленд там був — і він ридав.

Королева Маргарита
Як! Гризлись ви перед моїм приходом,
За горло один одного хапали —
І враз на мене всю звернули злість?
Невже прокляття Йорка стільки важить,
Що Генріхова смерть, Едварда смерть,
І втрата влади, і мое вигнання
Є лиш відплата за хлоп'я погане?
Чи долетить прокльон крізь хмари в небо?
Розкрийте ж, хмари, шлях моїм прокльонам!
Хай не в бою — з обжерства вмере король ваш,
Що став ним через вбивство короля!
Твій син Едвард, принц Уельський, хай умре
Так само юним, від руки убивці,
Як мій загинув син Едвард, принц Уельський.
Переживи свій, королево, сан,
Як я, і стань нещасною так само!
Живи найдовше, смерть дітей оплач

І надивись, як я дивлюсь тепер,
На іншу в королівському одінні.
Раніш хай згинуть твого щастя дні,
Щоб в час гіркої смерті не була ти
Ні мати, ні жона, ні королева!
Ви, Ріверс, і Дорсет, і ви, лорд Гестінгс,
Ви бачили, як під ножем кривавим
Мій син загинув,— бога я благаю,
Щоб з вас ніхто не вмер своєю смертю:
Хай наглий випадок підкосить вас!

Г л о с т е р

Кінчай свої закляття, відьмо люта!

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Й пустить тебе? Ні, стій, собако, й слухайі.
Як в неба є страшніших кар запаси,
Ніж побажати я тобі могла б,
Хай їх придержить, щоб гріхи твої
Дозріли, й аж тоді поб'є тебе,
Що в цім нещаснім світі мир порушив!
Хай загризе тебе сумління черв!
Хай в друзях все життя ти ворогів,
А в ворогах ти друзів бачиш вірних!
Хай сон лиш для того твоїх очей
Торкає смертоносних, щоб кошмаром
Тебе жахали демонів рої!
Потворний викидню, свиня, що рие!¹⁸
Ти носиш від народження печать,—
Природи плямо, адове поріддя!
Утроби материнської ганьба!
Мерзенний виплід батькового дона!
Безчесне драгтя! Погань!..

Г л о с т е р

Маргарито!

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Річарде!

Г л о с т е р

Що?

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Тебе не звала я.

Г л о с т е р

Прошу пробачити. Мені здалося,
Що ти мене так прикро обзивала.

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Авжеж. Але відповідать не треба.
Лиш дай мені прокльони докінчити.

Г л о с т е р

Я їх скінчив іменням — Маргарита.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
На вас прокльони ваші й повернулись.

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Ти, королево крашена, порожній
Блиск мого щастя, посинаєш цукром
Ти павука, що в сіль тебе впіймав!
Дурна, дурна, на себе ніж ти точиш!
Настане день — проситимеш з тобою
Клясти отруйну жабу цю горбату.

Г е с т і н г с

Спини, брехунко, ці прокльони люті,
Терпцю нам не вривай собі на лихо!

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Ганьба вам! Мій урвався вже давно.

Р і в е р с

Вам в послугу вас слід навчити шани.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Мені служити — це повинність ваша.
Я — королева, а підданці — ви;
Мені служивши, сповните повинність.

Д о р с е т

Це божевільна, не змагайтесь з нею.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Маркізе, тихше,— надто ви зухвалі!
Ваш герб дворянський зовсім ще новий,
Чи то ж збагне достойність ваша юна,
Яке нещастя — втратити її!
Хто високо — над тим бушують вітри,
А впавши — розіб'ється він ущент.

Г л о с т е р

Порада не дурна. Маркізе, вчіться!

Д о р с е т

Вона і вас стосується, мілорд.

Г л о с т е р

Мене — тим більш. Я високо родився.
Гніздо, що в'єм ми на вершині кедра,
З вітрами бавиться, глузує з сонця.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

І тінь на сонце кидає, на жаль!
Мій син є свідком,— він в тіні смертельній.
Твій гнів, як хмара, вкрив його проміння
І сяйво в вічну пільму оповив.
І звив гніздо ти в нашому гнізді.
Усе ти бачиш, боже, не стерпи ж:
Що кров'ю він здобув — хай кров'ю й сплатить!

Б е к і н г е м

Мовчіть! Не ласку, то хоч сором майте!

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Ні, ласки й сорому не ждїть від мене.
До мене ви ласкаві не були,
Мої надії вбили безсоромно.
До мене ласка — лиш одні образи,
І все життя моє — ганьба, хай нею
Живе скорбот моїх несамовитість!

Б е к і н г е м

Ну, годі, годі!

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Лорд Бекінгем, в знак дружби і союзу
Твою цілую руку. Щастен будь
У всьому ти і дїм твій благородний.
Вбрання у нашій не сплямив ти крові,
То й не торкнуть тебе мої прокльони.

Бекінгем

Нікого не торкнуть, не йдуть-бо далі
Вони від губ, що вимовили їх.

Королева Маргарита

Ні, вірю я, вони летять до неба,
Щоб мирний спокій божий розбудити.
О, стережись пса цього, Бекінгем!
Він, ластячись, кусає, і укус
Отруєних зубів його — смертельний.
Не знайся з ним, остерігайся лиха.
Гріх, смерть і пекло — ось його печать,
Пекельні слуги всі йому коряться.

Глостер

Лорд Бекінгем, що вам вона сказала?

Бекінгем

Нічого, герцог, вартогу уваги.

Королева Маргарита

Як, зневажаєш ти мою пораду
І лестиш чорту, що від нього я
Застерегла тебе! Згадай це в день,
Коли пройме тобі він смутком серце,
Й скажи: «Пророчиця ти, Маргарито!»
Хай вчує кожен з вас його ненависть,
А вашу — він, і всі ви разом — божу!

(Виходить).

Гестінгс

Встає волосся від її прокльонів.

Р і в е р с

І в мене. Дивно, що вона на волі.

Г л о с т е р

Я не виню її. Пречиста бачить —
Багато кривд вона зазнала; каюсь
І я, чим перед нею завинив.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Здається, зла її не чинила я.

Г л о с т е р

А всю користь від зла її мали ви.
Я надто гаряче творив добро
Тому, хто холодно про це згадає.
Ось Кларенс має добру нагороду:
У хлів його загнали й там годують.
Хай бог простить того, хто це зробив!

Р і в е р с

Як доброчесно це й по-християнськи —
За тих молитись, хто нам кривду чинить!

Г л о с т е р

Я завжди так роблю.

(До себе).

Й цілком свідомо:

Якби я кляв, то кляв би цим себе.

Входить К е т с бі.

К е т с бі

Його величність просить королеву.

(До Глостера).

І світлість вашу.

(До всіх).

Й вас, шляхетні лорди!

Королева Єлизавета

Іду я, Кетсбі. Лорди, й ви зі мною?

Р і в е р с

Ми з вами, королево.

Виходять всі, крім Глостера.

Г л о с т е р

Я зло чиню — й кричу про нього перший,
Початих мною ж підступів таємних
Важкий тягар складаю я на інших.
Над Кларенсом, кого я в пільму кинув,
Ридаю гірко перед простаками,
Як лорди Стенлі, Гестінгс, Бекінгем;
Кажу їм, що з ріднею королева
Підбила короля на мого брата;
Ті вірять і підбурюють мене
До помсти Грею, Ріверсу й Вогану;
Зітхнувши, я наводжу їм з писання,
Що бог звелів платить добром за зло.
Так наготу злови я прикриваю
Листочком, вирваним із книг священних,
І, чорта граючи, вдаю святого.

Входять двоє убивць.

Та тихше: ось і виконавці тут.
Ну що, відважні і надійні друзі,
Ідете ви це діло докінчити?

1-й у б и в ц я

Йдемо, мілорд. Ми по наказ прийшли,
Щоб допустили нас в тюрму до нього.

Г л о с т е р

Гаразд, що нагадали: ось, візьміть.

(Подає їм перепустку).

Як скінчите, приходьте в замок Кросбі.
Та будьте, сери, бистрі й безпошадні,
Проречистих не слухайте благань,
Бо красно вміє Кларенс розмовляти,
І ваші він розжалобить серця.

1-й у б и в ц я

Ого, мілорд, не з балакучих ми:
З базік — ділки погані; будьте певні,
Не язиком працюємо — руками.

Г л о с т е р

Не сльози — жорна побіжать з очей вам!
Лиш дурні плачуть: До впадоби ви
Мені. До діла ж!

1-й у б и в ц я

Ми йдемо, мілорд.

СЦЕНА 4

Лондон. Кімната в Тауері.
Входять Кларенс і Брекенбері.

Брекенбері

Чого такі смутні, мілорд, ви нині?

Кларенс

Жахливу ніч провів я, повну снів
Страхітливих, видінь потворних. Ні,
Не хотів би я, як вірний християнин,
Ще пережить таку, хоч би й давали
За неї цілий світ щасливих днів,—
Такого жаху сповнена вона.

Брекенбері

Що ж снилось вам, мілорд? Прошу, скажіть.

Кларенс

Приснилось, ніби з Тауера утік я,
На кораблі в Бургундію пливу;
Зі мною брат мій Глостер; він з каюти
На палубу виманює мене.
В бік Англії ми дивимось обое
І безліч згадуєм важких пригод,
Що в дні війни Ланкастера і Йорка
Нам випали. Проходжуємось ми
Вдовж палуби хисткої; Глостер наче
Спіткнувсь; його підтримать я хотів,
Та, падаючи, він зіпхнув мене
За борт, в бурхливі хвилі океану.

Яка то мука — боже мій! — тонуті!
Який жахливий шум води в ушах!
Як страшно смерть побачити потворну!
Я бачив безліч кораблів розбитих,
І безліч трунів риби пожирали.
І скрізь по дну морському — якорі,
І зливки золота, і перлів купи,
Алмази і коштовні самоцвіти.
У черепах, в орбітах, де колись
Містились очі, дороге каміння
Світилось, з тих глузуючи очей,
І вабило в грузькій безодні намуд,
З розкиданих глумилось кістяків.

Б р е к е н б е р і

Та як же встигли в передсмертну мить
Ви тайни дна морського роздивитись?

К л а р е н с

Здається, встиг, хоч кілька раз душа
Із тіла рвалась; та ревниві води
Її держали, не давали їй
Злетіть в ясні повітряні простори,
Грудь тисли трепетну, що розривалась
Зусиллям в море викинути дух мій.

Б р е к е н б е р і

І не прокинулись ви з тої муки?

К л а р е н с

Ні, ні, мій сон тривав і після смерті.
Яка в душі моїй знялася буря!
Ввижалося, через потік печальний

В край ночі вічної мене провіз
Хмурний човняр, уславлений співцями¹⁹.
Тут перший стрів мою блуденну душу
Уорік славний, мій шановний тесть.
І крикнув він: «Яка жде кара, Кларенс,
Клятвopорушника в цім темнім царстві?»
І зник. За ним з'явилась інша тінь,
Мов ангел з кучерями осяйними²⁰,
Забризканими кров'ю, і кричить:
«Лукавий Кларенс тут, зрадливий Кларенс,
Що вбив мене²¹ під Тьюксбері підступно.
Тягніть же, фурії, його на муки!»
І демонів огидних легіон
Враз оточив мене і просто в уші
Завив так дико, що аж затремтів
Я з жаху та й прокинувся. Довго ще
Мені здавалося, що в пеклі я,—
Так цей жахливий сон мене збентежив.

Б р е к е н б е р і

Не дивно, лорд, що так злякались ви,—
Я сам тремчу від того, що почув.

К л а р е н с

Ах, страж мій, страж, усе, що я вчинив,
Чим нині совість мучить так,— було
Все для Едварда. А яка відплата!
О боже! Як твого не спинить гніву
Молитва, як мій злочин гідний кари,
То лиш мене карай, але дружину
Безвинну пощади й дітей пешасних!

(До Брекенбері).

Мій страж, прошу тебе, побудь зі мною.
Так тяжко на душі і хилить сон.

Б р е к е н б е р і

Гаразд, мілорд. Сон тихий дай вам боже!

Кларенс засинає, сидючи в кріслі.

Печаль і сон, і звички нам ламає,
Ніч обертає в день, а ранок — в ніч.
Лиш в титулі володарів — весь блиск їх,
Честь зовнішню — за внутрішній тягар,
І за безплідні мрії здобувають
Вони турбот безсонних цілий світ.
Вельможа то чи злидень простолюدний —
Різнить їх тільки слави блиск облудний.

Входять двоє убивць.

1-й убивця

Гей, хто тут є?

Б р е к е н б е р і

Чого тобі треба? І як ти сюди прийшов?

1-й убивця

Мені треба з Кларенсом поговорити, а прийшов я сюди власними ногами.

Б р е к е н б е р і

Щось дуже швидко.

2-й убивця

Краще швидко, сер, ніж марудно. Покажи йому наказ, та й розмові край.

Передають папір Брекенбері, який його читає.

Брекенбері

За цим наказом Кларенс благородний
Вам має бути відданий до рук.
Що значить це — не буду міркувати,
Й від міркувань я хочу бути чистим.
Ось герцог — в кріслі спить, а ось ключі.
Я йду до короля, щоб доповісти,
Що свій обов'язок вам передав я.

1-й убивця

Це ви можете, сер: розумна ваша мова.
Ідіть здорові!

Брекенбері виходить.

2-й убивця

Що ж, уколошкаєм його, поки він спить?

1-й убивця

Ні, а то прокинеться та скаже — боягузи.

2-й убивця

Прокинеться? Дурний ти! Не прокинеться він аж до
страшного суду.

1-й убивця

Тоді ж то він і скаже, що ми вбили його сонного.

2-й убивця

Страшливе слово — суд! Щось ніби совісті докори
воно в мені родило.

1-й убивця

Ти що, боїшся?

2-й у б и в ц я

Не вбити, ні,— на те наказ я маю. Боюсь прокльону
я за вбивство, від нього-бо й наказ мене не захистить.

1-й у б и в ц я

А я гадав, що зважився цілком ти.

2-й у б и в ц я

Я зваживсь дати йому жити.

1-й у б и в ц я

То я вернусь до герцога Глостера й скажу йому про це.

2-й у б и в ц я

Ні, прошу тебе, зажди трохи. Сподіваюсь, цей спасен-
ний настрій мій минеться. Він, звичайно, не триває у мене
довше, ніж полічити до двадцяти.

1-й у б и в ц я

Ну, як же тепер себе ти відчуваєш?

2-й у б и в ц я

Сказати правду, якісь краплини совісті в мені ще за-
лишилися.

1-й у б и в ц я

Згадай, яка жде нас нагорода, коли скінчимо справу.

2-й у б и в ц я

Чорт його бери, хай умирає! Я й забув про нагороду.

1-й у б и в ц я

Де ж тепер твоя совість?

2-й у б и в ц я

Хе! В гаманці у лорда Глостера.

1-й у б и в ц я

Отож, коли він розв'яже гаманець, щоб видати нам нагороду, то й совість твоя вилетить?

2-й у б и в ц я

Дарма, хай собі летить. Вона мало кому, а то й нікому не потрібна.

1-й у б и в ц я

А що, як вона вернеться до тебе?

2-й у б и в ц я

Не буду вже я з нею морочитись. Совість — це небезпечна річ, через неї людина стає боягузом: людина не може вкрасти без того, щоб совість її не осудила; людина не може побожитись без того, щоб совість не приборкала її; людина не може переспати з сусідовою жінкою без того, щоб совість не викрила її. Совість — це сором'язливий, червоніючий біс, що бунтує в грудях у людини і в усьому її перешкоджає. Він примусив мене раз віддати гаманець золота, що я випадково знайшов; він пускає з торбами кожного, хто за ним піде; його гонять з усіх міст і сіл як небезпечну тварюку, і кожен, хто хоче добре жити, старається обійтись без нього і покладатись лише на самого себе.

1-й у б и в ц я

Ах, чорт забери! Ось він і зараз штовхає мене під лікоть — умовляє не вбивати герцога.

2-й у б и в ц я

Викинь цього біса з голови і не вір йому! На те він і вкрадається до тебе в душу, щоб тебе ослабити.

1-й у б и в ц я

Я міцно збитий: мене йому не подолати.

2-й у б и в ц я

Оце мова порядної людини, що вміє себе шанувати.
Ну що ж, почнім роботу?

1-й у б и в ц я

Довбони його по макітрі держакон меча, і тоді кинем його в бочку з мальвазією, що стоїть он у тій кімнаті.

2-й у б и в ц я

Чудова вигадка! Ну й настояйка ж з нього виїде!

1-й у б и в ц я

Цить, він прокидається.

2-й у б и в ц я

Ну що ж, рубай.

1-й у б и в ц я

Ні, ми ще з ним порозмовляємо.

К л а р е н с

(прокидаючись)

Де вартовий? Подай мені вина.

1-й убивця

Вина, мілорде, вам буде досхочу.

Кларенс

Во ім'я бога, хто ти?

1-й убивця

Людина, як і ви.

Кларенс

Та роду ти не царського, як я.

1-й убивця

Та чесного я роду, не як ви.

Кларенс

Твій голос — наче грім, а погляд — нищий.

1-й убивця

Бо голос — короля, а погляд — власний.

Кларенс

Як темно, як жахливо ти говориш,
Грозиш очима. І чому ти зблід?
Хто вас послав? Чого сюди прийшли ви?

Обидва вбивці

Щоб... щоб... щоб...

Кларенс

Щоб мене убить?

Обидва вбивці.

Так, так.

К л а р е н с

Сказати це ви ледь набрались сили,
Чи вистачить вам сили це зробити?
Чим, любі друзі, вас образив я?

1-й у б и в ц я

Не нас образили ви,— короля.

К л а р е н с

Ми швидко з ним помиримося знов.

2-й у б и в ц я

Ніколи, лорд. Готуйтеся до смерті.

К л а р е н с

То з-поміж всіх на світі вам припало
Убити безвинного? Чим винен я?
Які є докази вини моєї?
Які присяжні вирок підказали
Судді суворому? Хто смерть гірку
Мені, нещасному, проголосив?
Поки закон не осудив мене,
Загрожувати смертю — беззаконно.
Благаю задля віри в кров Христову,
Що він пролив для нашого спасіння,—
Ідіть і рук на мене не здіймайте.
Ви до проклятого взялися діла.

1-й у б и в ц я

На те, що робим, маємо наказ.

2-й у б и в ц я

І хто наказ той дав, є сам король.

К л а р е н с

Васал невірний! Цар-бо над царями
Закон свій на скрижалях написав:
«Не убивай!» І переступиш ти
Його закон, щоб виконати людський?
В руці його відомста,— стережись,
Карає він порушників закону.

2-й у б и в ц я

Отож на тебе помста й упаде
За клятву зламану і за убивство.
Приймаючи причастя, ти поклявся
За дім Ланкастерський боротись вірно.

1-й у б и в ц я

І ти, як зрадник божого імення,
Зламав цю клятву й лезом віроломним
Розкраяв груди сину короля...²²

2-й у б и в ц я

Якого клявсь любити й захищати.

1-й у б и в ц я

Як смієш божим ти грозить законом,
Коли його так тяжко ти порушив?

К л а р е н с

А задля кого гріх я цей вчинив?
Для нього, для Едварда, мого брата.
Вбивать мене за це він не пошле вас,—
Тут винен він так само, як і я.
Як схоче бог за це мене карати,
То знайте — покарає він прилюдно.

Руді його вссильній не перече:
Не потребує він шляхів неправих,
Щоб покарати зневажників своїх.

1-й у б и в ц я

А хто ж послав тебе кривавим катом,
Коли прекрасний принц Плантагенет,
Наш витязь юний, вбитий був тобою?

К л а р е н с

Любов до мого брата, дьявол, гнів.

1-й у б и в ц я

Любов до твого брата, честь, твій злочин
Тебе убити спонукають нас.

К л а р е н с

Як брата любите, не ненавидьте
Й мене,— я брат йому її люблю його.
Якщо вас грішми куплено, верніться,
До мого брата Глостера підіть.
Він за життя моє вам дасть дорожче,
Ніж дасть Едвард за вість про смерть мою.

2-й у б и в ц я

Ви помилились: Глостер — ворог вам.

К л а р е н с

Ні, любить він, йому я дорогий.
Підіть до нього.

О б и д в а в б и в ц і

\ Підемо й самі.

К л а р е н с

Скажіть — коли наш батько, Йорк державний,
Звитяжною рукою трьох синів
Благословляв, любов їм заповівши,
Не думав він, що дружба ця порветься.
Скажіть це Глостеру, і він заплаче.

1-й у б и в ц я

Лиш жорнами, як нас учив він плакати.

К л а р е н с

Ні, не чорніть його: він серцем добрий.

1-й у б и в ц я

Якраз! Як сніг в жнива. Ви помилились:
Він нас прислав сюди, щоб вас убити.

К л а р е н с

Не може бути! Плакав, обнімав
Мене, прощаючись, ридав і клявся
Він про визволення моє подбати.

2-й у б и в ц я

Він так і робить, від земного рабства
Вас визволяючи для благ небесних.

1-й у б и в ц я

Мілорд, миріться с богом перед смертю.

К л а р е н с

Є в ваших душах ще чуття святі,
І радите ви з богом помиритись,
Самі ж такі сліпі до власних душ,

Що вбивством цим повстанете на бога?
Подумайте ж: хто вас послав на це,
Сам вас за це й ненавидіти буде.

2-й у б и в ц я

Що ж діять?

К л а р е н с

Майте жаль, себе рятуйте!

1-й у б и в ц я

Жаль? Це лиш для жінок і боягузів.

К л а р е н с

Безжальні тільки звір, дикун та дьявол.
Якби которий з вас був царським сином
І був ув'язнений, як я, й побачив
Двох вбивць, як ви, підсланих до нього,—
Чи їх він не благав би про життя?
Я бачу жаль в твоїх очах, мій друже!
Якщо твої не брешуть очі, ти
За мене стань і сам благай зі мною,
Як в цій біді за себе ти благав би.
Чи зжалиться бідар над бідним принцом?

2-й у б и в ц я

Мілорде, огляніться.

1-й у б и в ц я

(убиваючи Кларенса)

От так, от так! А як цього не досить,
Я зараз вас в мальвазії втоплю.

(Виходить з труном).

2-й у б и в ц я

Яке криваве, одчайдушне діло!
Я, як Пілат, омить хотів би руки
Від оцього проклятого убивства.

Повертається 1-й у б и в ц я.

1-й у б и в ц я.

Гей, гей! Чого стоїш, не помагаєш?
Клянусь, про лінь твою узнає герцог.

2-й у б и в ц я

Хай краще б він узнав, що спас я брата.
Візьми всі гроші і скажи йому,
Як каюсь я, що герцога убив.

(Виходить).

1-й у б и в ц я

А я не каюся. Геть, богузе!
В яку б нору мені сховати тіло,
Покіль його накажуть поховати?
Платню одержу і подамся в путь:
Що б не було, мене вже не знайдуть.

(Виходить).

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Лондон. Кімната в палаці.

Входять король Едуард, хворий, королева Єлизавета, Дорсет, Ріверс, Гестінгс, Бекінгем, Грей та інші.

Король Едуард

Так, я зробив сьогодні добре діло.

Ви ж, пери¹, єдність вашу зберігайте.

Я жду щодня від господа посланця,

Що з цього світу визволить мене.

У мирі дух мій відлетить на небо,—

Між друзів мир лишив я на землі,—

З'єднайте руки, Ріверс, і ви, Гестінгс,

Покиньте зваду, в дружбі поклянїться.

Ріверс

Клянуся небом, чистий я від гніву,

І ось рука моя — печать любові!

Г е с т і н г с

У цьому й я своїм клянусь щастям!

К о р о л ь Е д у а р д

Та не лукавте перед королем,
Розкриє-бо верховний цар царів
Таємну зваду й вас на смерть осудить,
Щоб ви самі один одного вбили.

Г е с т і н г с

Хай стільки щастя маю, як любові.

Р і в е р с

І я — наскільки Гестінгса люблю.

К о р о л ь Е д у а р д

Не виняток і ви тут, королево,
Ні син наш Дорсет, і ні Бекінгем,—
Ворогували всі ви. Полюбіть,
Дружино, Гестінгса, для поцілунку
Подайте руку, й хай це буде широко.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Ось, Гестінгсе.

(Подає руку для поцілунку).

Ніколи не згадаю

Колишніх звад, клянусь своїм я щастям!

К о р о л ь Е д у а р д

Дорсет, цілуй його. Любіть маркіза,
Мій Гестінгс.

Дорсет

Цей союз любові я
Нерушно обіцяю зберегти.

Гестінгс

І я в цьому клянусь!

Обнімаються.

Король Едуард

Скріпіть союз цей, Бекінгем достойний,
Обнявши всю рідню жони моєї,
Щоб був щасливий я єднанням вашим.

Бекінгем

(до королеви)

Якщо на світлість вашу й рідних ваших
Замість любові Бекінгем дихне
Ненавистю,— хай бог мене скарає
Злобою тих, чиєї жду любові.

(До Гестінгса, Дорсета та інших).

Як вірного шукатиму я друга
І буду певен в ньому,— хай лукавим,
Без краю підлим зрадником до мене
Він стане,— бога я про це молю,—
Якщо не буду вам і вашим вірний.

(Обнімає Гестінгса та інших).

Король Едуард

Твої слова, достойний Бекінгем,—
Немов бальзам мені на серце хворе.

Лиш брата Глостера бракує тут,
Щоб закріпити мир благословенний.

Бекінгем

В час добрий, ось і герцог благородний.

Входить Глостер.

Глостер

Добридень королю і королеві!
Й вам, світлі пери, щастя зичу я!

Король Едуард

Сьогодні справді в нас щасливий день.
Ми діло милосердя учинили:
Замість ненависті, любов і мир
Єднають перів гордих і гнівливих.

Глостер

Це добре діло, володарю мій!
Як хто в цьому високому зібранні
З намови чи з неправої підозри
Мнить ворогом мене,
Як сам я в гніві чи з нерозуміння
Образу або кривду заподіяв
Кому з присутніх, то хотів би я
У нього миру дружнього просити.
Злоба — то смерть! Ненавиджу її
І прагну добрих я людей любові.
Про мир молю вас першу, королево,—
Служінням вірним вам за те віддам я.
І вас прошу, кузен мій Бекінгем,
Якщо бували звади поміж нами,
І вас, лорд Ріверс; теж і вас, лорд Грей,

Хоч гнівались на мене без причини,
І вас, лорд Вудвіл, теж і вас, лорд Скелс,
Вас, герцоги, і лорди, і дворяни.
Не знаю в цілій Англії людини,
До кого б більш неприязні я мав,
Ніж немовля, що тільки народилось,
І славлю бога за своє смирення.

Королева Єлизавета

Цей день для нас віднині святом буде.
Хай бог вгамує розбрат поміж нами!
Тепер величність вашу я благаю
До брата Кларенса явити ласку.

Глостер

На те вам ніс любов я, королево,
Щоб з мене ви при королі знущались?
Бо ж знають всі — вмер герцог благородний.

Всі встають з місць.

Не зневажайте тлін його цим глумом.

Ріверс

Як! Знають всі? Хто ж знає те, що вмер він?

Королева Єлизавета

О небо праведне! Де ми живем?

Бекінгем

Так само зблід я, як і всі, лорд Дорсет?

Дорсет

Так, добрий лорд, і тут нема нікого,
Кому б не позникали з лиць рум'янци.

Король Едуард

Як! Кларенс вмер? Скасовано ж наказ!

Глостер

За першим бідолаха вмер наказом,
Його-бо ніс окрилений Меркурій.
А другий ніс забарвливий каліка,
І ледве він на похорон поспів.
Бог зволив, що менш вірні вам, менш гідні,
Не кров'ю близькі, лиш в думках кривавих,
Не тільки не покарані, як Кларенс,
А навіть і підозріння уникли.

Входить Стенлі.

Стенлі

Благаю ласки вашої, державче!

(Падає навколішки).

Король Едуард

Ах, дайте спокій. Серце смутку повне.

Стенлі

Не вислухаєте — з колін не встану.

Король Едуард

То швидше говори, чого ти просиш?

Стенлі

Слугу мого, владарю, пощадіть:
Буяна дворянина він убив,
Що в почті був у герцога Норфолка.

Король Едуард

Язик мій брата засудив на смерть —
І прощення він вимовить рабові?
Не вбив мій брат, його вина — лиш в мислях,
А він покараний гіркою смертю.
А хто просив за нього? Хто в час гніву
Благав одуматись, до ніг упавши?
Хто говорив про братство, про любов?
І хто сказав, що з Уоріком могутнім
Порвав нещасний і за мене бився?
Хто нагадав, що в полі тьюксерійським,
Коли долав Оксфорд, він врятував
Мене й сказав: «Живи й царюй, мій брате!»
Хто нагадав, як ми лежали в полі
І замерзали й він мене вкривав
Своїм одінням, сам же, напівголий,
Весь щипенів від холоду вночі?
І лють звірина з пам'яті моєї
Все вирвала злочинно, і піхто з вас
Не змилювався й не павів на розум.
А тільки слуги ваші й візники
Нап'ються без пуття і осквернять
Спасителя безцінний образ — всі ви
Уклінно просите: прости, прости,
І пристаю на те я беззаконно.
За брата ж мого не благав ніхто,
І сам я за нещасного, негідний,
Не заступився. Найгордіший з вас
Багато чим в житті йому завдячив,
Йому ж ніхто не виблагав життя.
О боже мій! Боюсь, що гнів твій правий
Поб'є й мене, і вас, моїх і ваших.

До спальні доведіть мене, мій Гестінгс!
О бідний Кларенс!

Король і королева виходять, з ними Гестінгс, Ріверс,
Дорсет і Грей.

Г л о с т е р

Ось плід поспішності! Спостерегли ви,
Як родичі злочинні королеви,
Про Кларенсову смерть почувши, зблідли?
О, це вони підбили короля!
Їх бог скарає! Що ж, ходімо, лорди,
Втішати разом скорбного Едварда.

Б е к і н г е м

Ми йдемо, ваша світлість.

Виходять.

С Ц Е Н А 2

Там же.

Входить герцогиня Йоркська з сином
і дочкою Кларенса.

С и н К л а р е н с а

Скажіть, бабусю, тато наш умер?

Г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а

Та ні, мій любий!

Д о ч к а К л а р е н с а

Чого ж ви плачете, і в груди б'єте,
І кричите: «Мій син нещасний, Кларенс!»

Син Кларенса

Чому киваєте ви головою
Й сирітками нас бідними звете,
Якщо живий наш батько благородний?

Герцогиня Йоркська

Внучатка любі, помилились ви:
Мене смутить не таткова кончина,
А хворість короля, за нього острах.
Над тим, що втрачено, даремні сльози.

Син Кларенса

То значить, він таки умер, бабуню?
І винен в тому дядя мій, король!
Скарає бог його. Не перестану
Молитись щиро я, щоб це збулося.

Дочка Кларенса

І я так само.

Герцогиня Йоркська

Спокійно, дітоньки! Король вас любить.
Вам, безневинним, ще не зрозуміти,
Хто спричинивсь до таткової смерті.

Син Кларенса

Збагнули ми. Сказав нам дядя Глостер,
Що то король з намови королеви
В в'язницю мого тата посадив.
І, говоривши це, мій дядя плакав,
Жалів мене і ніжно цілував,
Просив довіритись йому, як батьку,
Й любить мене, як сина, обіцяв.

Герцогиня Йоркська

Ах, може й лжа прикритись благородством
І маскою чесноти — злий порок!
Він — син мені, і він — моя ганьба.
Та не з моїх грудей олжу він вивисав.

Син Кларенса

То дядя мій, бабусенько, нещирій?

Герцогиня Йоркська

Авжеж, мій любий.

Син Кларенса

Не може бути. Що за гомін там?

Мов божевільна, вбігає королева Єлизавета;
за нею входить Ріверс і Дорсет.

Королева Єлизавета

Хто плакати і ридати мені закаже,
І мучитись, і долю проклинати?
Одчаю чорному віддам я душу —
Сама я стану ворогом собі!

Герцогиня Йоркська

Для чого сцена ця несамовита?

Королева Єлизавета

На те, щоб дію завершить трагічну.
Едвард, мій муж, твій син, король наш — вмер!
Як віттю зеленить, де корінь стято?
Як листю не зів'ять, де висох сік?
Живі ви — плачте чи умріть, щоб швидше

На крилах душ дігнать дух короля
Та як підданці вірні йти за ним
В новітню ніч вічної державу.

Герцогиня Йоркська

Ах, і мені близька твоя скорбота!
То ж син мені — твій благородний муж.
Коли свого оплакала вже мужа,
Я в дітях образ бачила його.
Тепер два дзеркала його подобі
Злостива смерть розбила на шматки.
Одно — криве — лишилося на горі²,
І в ньому бачу я свою ганьбу.
Хоч ти й вдова тепер, але ти — мати,
Тобі на втіху діти залишились,
А в мене смерть забрала чоловіка
Й дві милиці з рук вирвала слабких:
Едварда й Кларенса. Твоє тужіння —
Мого лиш половина, й горе все,
Й твої ридання у моїх потонуть.

Син Кларенса

(до королеви Єлизавети)

Ах, тьотю, ви не плакали над татом,
То й ми вам не поможемо слізьми.

Дочка Кларенса

Сирітством нашим ви не вболівали,
То й ми ваш не оплачем жаль вдовиний.

Королева Єлизавета

Мені в риданнях поміч не потрібна,
На плач і сльози не безплідна я.

Хай всі струмки в очах моїх зіллються,
Щоб, місяцю надводному підвладна,
Весь світ могла залити я слізьми
За мужа любого, мого Едварда.

Діти

Й за Кларенса, за тата дорогого.

Герцогиня Йоркська
За них обох — за Кларенса й Едварда.

Королева Єлизавета
Едвард — моя опора, й він загинув!

Діти

Нам Кларенс був опора, й він загинув.

Герцогиня Йоркська
Мені ж — обидва, і обое згибли.

Королева Єлизавета
Яка вдова страшнішу знала втрату?

Діти

І хто з сиріт страшнішу знав утрату?

Герцогиня Йоркська
Хто з матерів страшнішу знав утрату?
Ой леле! Я усіх скорбот цих мати.
Вони — за себе, я ж за всіх сумую.
Я за Едвардом плачу разом з нею,
За Кларенсом без неї плачу я;
І діти, й я за Кларенсом сумуєм,

Едварда ж я оплакую без них;
Ах, трое вас,— мені, нещасній, тричі
Всі сльози виплачте: я годувала
Ваш сум, і я ж плачем його втолю.

Дорсет

Утіштесь, матінко! І не гнівить
Ви бога наріканнями своїми.
У цьому світі звуть того невдячним,
Хто неохоче свій вертає борг,
З рук щедрих позику діставши гоїну.
Тож чи можливо з небом сперечатись,
Що править з вас вам даний царський борг?

Ріверс

Як ніжна мати — сином, королево,
Піклуйтесь принцом юним; шліть за ним
І швидше коронуйте,— він вам втіха.
В труні Едварда смуток поховайте,
І трон Едварда радість вам поверне.

Входять Глостер, Бекінгем, Стенлі, Гестінгс,
Реткліф та інші.

Глостер

Утіштесь, сестро! Всім нам слід ридати
Над світлою зорею, що погасла.
Та втрати не вернути нам слізьми.
Даруйте, матінко, я вашу світлість
Не спостеріг. Навколішках благаю —
Благословіть мене.

(Стає навколішки перед герцогинею Йоркською).

Герцогиня Йоркська
Хай бог благословить і дасть душі
Твоїй любов, покору, й ласку, й вірність.

Г л о с т е р

Амінь.

(До себе).

І вмерти добрим стариганом —
Кінець всіх материнських побажань.
Як це могла забути її милість?

Б е к і н г е м

Ви, принци журні, й ви, смутливі пери,
Що спільний горя несете тягар,—
Утішмося взаємною любов'ю.
Хоч короля до жнив скосила смерть,
Та син його врожаєм новим зріє.
Вже вирвано із гордих серць ненависть,
Зрослись недавні злами, й ми цю єдність
Повинні шанувати й берегти.
Гадаю я, що почет невеликий
За принцом юним в Ледло³ слід послати
Й коронувати в Лондоні його.

Р і в е р с

Чому ж, мілорде, почет невеликий?

Б е к і н г е м

Тому, мілорд, щоб велелюддям ран,
Щойно загоєних, не вередити.
Тим більш це небезпечно в молодії
І ще не впорядкованій державі,

Де кожен кінь без керівних вудил
Куди захоче може прямувати.
Не тільки лихо, навіть тінь його,
На погляд мій, нам треба завбачати.

Г л о с т е р

Король, я вірю, всіх нас помирив,
І вірний залишусь я нашій згоді.

Р і в е р с

Також і я; так само й всі, гадаю.
Та юний наш союз,— не слід його
Й уявній небезпеці піддавати,
Що виникне, бува, на многолюдді.
Я згоден з Бекінгемом благородним —
Людей пошлять за принцом небагато.

Г е с т і н г с

І я з цим згоден.

Г л о с т е р

Хай буде так. Ходімо ж призначім,
Хто в Ледло спішно їхати повинен.

(До герцогині Йоркської).

Ви, матінко?

(До королеви Єлизавети).

И ви, сестро, не бажали б
Пораду в справі цій подати нам?

Королева Єлизавета і герцогиня Йоркська

Всім серцем, герцог.

Виходять всі, крім Глостера і Бекінгема.

Бекінгем

Мілорд, кого б за принцом не послали,
Ми, боронь боже, не лишаймось тут.
В путі придумаю, як досягти
Меги домовленої і від принца
Рід гордий королеви віддалити.

Глостер

Порадник мудрий, друге «я» моє,
Оракул мій, пророк! Кузене любий,
Я, як дитя, себе тобі ввіряю.
То їдьмо ж в Ледло, не лишаймось тут.

Виходять.

СЦЕНА 3

Лондон. Вулиця.

Входять один одному назустріч двоє городян.

1-й городянин

Сусіде, добрий день! Куди так швидко?

2-й городянин

Признатись вам — і сам я ледве знаю.
Ви чули новину?

1-й городянин

Так, вмер король наш.

2-й городянин

Клянусь, погана вість! Чи й ждати кращих?
Боюсь я, світ весь шкереберть піде!

Входить 3-й городянин.

3-й городянин

Сусіди, здрастуйте.

1-й городянин

День добрий, сер!

3-й городянин

Ви чули, вмер Едвард, король наш добрий?

2-й городянин

Це правда, сер. Хай береже нас бог!

3-й городянин

Тривожний час, сусіди, настає.

1-й городянин

Ні, ні, дасть бог, син буде царювати.

3-й городянин

Біда країні, де дитя царює.

2-й городянин

Слід сподіватись — поки він малий,
Знайдуться радники для керування;
А підросте, змужніє він, то й сам,
Напевне, добре буде керувати.

1-й городянин

Так само це було, як Генріх Шостий
В Парижі немовлям коронувався.

3-й городянин

Так само? Ні, бог свідок, люди добрі,—
Була тоді в державі рада з мудрих
Мужів славетних; дяді доброчесні
Опікувались юним королем.

1-й городянин

Наш має їх по матері й по батьку.

3-й городянин

Та краще вже були б лише по батьку,
Або щоб їх і зовсім не було.
Почнуть ще, не дай боже, сперечатись,
Хто ближчий,— нас воно торкне найбільше.
О, герцог Глостер небезпечний; горді
Й зарозумілі рідні королеви.
Не їм, ще ними керувати слід,
Щоб бідний край наш мав колишній спокій.

1-й городянин

Та годі! Марний страх: все вийде добре.

3-й городянин

Як небо хмарне — плащ візьме розумний,
Спадає листя — близько вже й зима,
Сідає сонце — значить, ніч настала,
Невчасні бурі — буде неврожай.
Дасть бог, все, може, і на добре вийде,
Та я не жду, й не варті ми того.

2-й городянин

Ні, справді, всі серця тривоги повні,
І з ким не розмовляєш — кожен хмурий,
І в кожного в обличчі тільки жах.

3-й городянин

Так завжди перед змінами буває.
Ум людський небезпеку божественним
Чуттям передчуває. Так і в морі
Зростає хвиля перед штормом грізним.
На бога вся надія. Ви куди?

2-й городянин

Так нас от, бачте, викликали в суд.

3-й городянин

І я туди. Ну що ж, ходімо разом.
Виходять.

СЦЕНА 4

Лондон. Кімната в палаці.

Входять архієпископ Йоркський, малолітній
герцог Йоркський, королева Єлизавета
і герцогиня Йоркська.

Архієпископ Йоркський

Вночі вони у Стретфорд прибули,
Сьогодні заночують в Нортемптоні⁴,
А завтра чи позавтра будуть тут.

Г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а

Всім серцем прагну я побачить принца,
Мабуть, за час цієї дуже виріс він.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Я чула — ні; казали, син мій Йорк
Його на зріст уже переганяє.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Так, мамо, та не хтів би я цього.

Г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а

Чому, дитино? Бо ж рости — це добре.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Недавно за вечерею, бабуню,
Сказав нам дядя Ріверс, що я брата
Вже переріс. Додав тут дядя Глостер:
«Малий — майран, а довгий — лиш бур'ян».
Отож не довгим, як бур'ян, рости —
Я б хтів малою квіткою цвісти.

Г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а

Гаразд, гаразд! Але прислів'я це
До того, хто сказав це, не підходить:
Такий він змалку недолугий був,
Ріс так повільно, що якби це правда,
То був би гарний з нього чоловік.

А р х і є п і с к о п Й о р к с ь к и й

Це ж так і є, міледі милостива.

Герцогиня Йоркська
Хай так, та мати може сумніватись.

Герцог Йоркський
А й справді, якби я про це згадав —
Пожартував би з дядькового росту
Я трохи б краще, аніж він з мого.

Герцогиня Йоркська
Як саме? Розкажи, мій юний Йорку.

Герцог Йоркський
Розказують, так швидко дядя ріс,
Що він двох днів кусав уже скоринку,
Я ж мав у два лиш роки перший зуб.
Ну як, бабуню, в'їдливий це жарт?

Герцогиня Йоркська
Хто розказав тобі це, милий Йорку?

Герцог Йоркський
Його колишня мамка.

Герцогиня Йоркська
Мамка? Як!
Ще не родивсь ти, як вона умерла.

Герцог Йоркський
Як не вона, то вже й не знаю хто.

Королева Єлизавета
Дотепний хлопець. Та зухвалий надто.

Архієпископ Йоркський
Не гнівайтесь, міледі, на дитину.

Королева Єлизавета
У стін тут вуха є.

Входить гонець.

Архієпископ Йоркський

Прибув гонець.

Які новини?

Гонець

А такі, мілорде,
Що важко їй розказати.

Герцогиня Йоркська.

Як там принц?

Гонець

Здоровий, королево.

Герцогиня Йоркська

Що ж нового?

Гонець

Лорд Греї, лорд Ріверс і сер Томас Воган
Під вартою відіслані у Помфрет⁵.

Герцогиня Йоркська

Хто дав наказ цій?

Гонець

Герцоги могутні —
Глостер і Бекінгем.

Архієпископ

Яка ж вина їх?

Гонець

Усе, що знав, розкрив я перед вами.
А за що й як вельмож тих ув'язнили —
Мені це не відомо, ваша милість.

Єлизавета

Ах, бачу роду нашого загибель!
Лань лагідну схопив жорстокий тигр.
І знахабніле кинулось тиранство
На безневинний, беззахисний трон.
Приходьте ж, кров, руїна і злочинство!
Всього кінець я, мов на карті, бачу.

Герцогиня

Прокляті дні усобиць і розрух!
О, скільки бачили мої вас очі!
В борні за трон загинув чоловік,
Сини ж то падали мені на горе,
То радість, піднімаючись, несли.
А перемігши, знову хатні чвари
Звитяжці між собою починали,

Йшли — брат на брата, кров на рідну кров.
О лють ненависті несамовита,
Спини свій клятий шал чи вмерти дай,
Щоб я на смерті більше не дивилась.

Єлизавета

Мерщій ходім, сховаймось, сину, в храмі.
(Герцогині Йоркській)
Прощайте.

Герцогиня

З вами разом я піду.

Єлизавета

А нащо вам?

Архієпископ

Ходімо ж, королево.
З собою всі візьміть коштовні речі.
Я вам віддам довірену мені
Печать державну, й щоб я так здоров був,
Як шастя зичу вам і вашим всім.
Ходімо ж, я вас проведу до храму.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Лондон. Вулиця.

Лунають сурми. Входять принц Уельський,
Глостер, Бекінгем, кардинал Борчер,
Кетсбі та інші.

Бекінгем

Вітає вас чертог ваш, принце,— Лондон¹.

Глостер

Привіт, кузене² й дум моїх владарю!
Дорога втомна засмутила вас?

Принц Уельський

Ні, дядю, хоч в ній труднощі й були,
Що путь зробили нудною й важкою.
Я ждав, що й інші дяді стринуть нас.

Г л о с т е р

Ласкавий принц, безвинність ваших років
Вам не дає збагнуть лукавство світу.
Вам більшого не видно ще в людині,
Ніж зовнішність, та знає бог один,
Як рідко серце її не суперечить.
Ті дяді, що нема їх, небезпечні.
Ви чули лиш солодкі їх слова,
А в серці не побачили отрути.
Нехай вас бог від друзів злих боронить!

П р и н ц У е л ь с ь к и й

Хай бог боронить! Та вони ж не злі.

Г л о с т е р

Мер Лондона прийшов вітати принца.

Входить лорд-мер з почтом.

Л о р д - м е р

Хай дасть вам бог щасливі роки, принце!

П р и н ц У е л ь с ь к и й

Спасибі, лорд!

(До почту).

І вам усім спасибі.

Лорд-мер з почтом виходить.

А я гадав, що й мати, й брат мій Йорк
Мене в дорозі поспішать зустріти.
Ну й ледар же той Гестінгс! Не приходить
Сказати — їдуть вже вони чи ні.

Входить Гестінгс.

Бекінгем

Та ось і він, в час добрий! А спітнів як!

Принц Уельський

Привіт, мілорд. Що ж, чи приїде мати?

Гестінгс

Лиш бог те відає, з яких причин
І королева-мати, й брат ваш Йорк
Укрились в храмі. Милий принц хотів
Йти з нами вашій світлості назустріч,
Та мати не дозволила йому.

Бекінгем

Яка чудна і недоречна примха!
Лорд-кардинал, чи будете ласкаві
Умовить королеву, щоб до брата
Прислала принца Йоркського негайно?
Як вам вона відмовить, хай лорд Гестінгс
Його з рук ревних вирве силоміць.

Кардинал

Лорд Бекінгем, як кволим красномовством
Від матері здолаю принца взяти,
Він буде тут. Якщо ж не ублагаю
Я словом лагідним — хай бог боронить
Нам захистку священного права
Порушити. За весь наш край багатий
Гріха цього на себе не візьму.

Бекінгем

Уперті, нетямущі ви, мілорде,
Занадто церемонні й старосвітські.

На вік його безвишній зважте: взявши
Дитя, ми не порушим прав святині.
Для тих вони лишаються назавжди,
Хто ділом того місця заслужив,
Хто захисту в святім шукає місці.
А принц не завинив іще нічим,
То й захисту не може він шукати.
Вважаю, що, відтіль його узявши,
Ні прав ми, ні уставів не порушим.
Храм — захист для дорослих, це я знаю,
А для дітей — не чув ніколи я.

К а р д и н а л

Мілорд, мене переконали ви.
Лорд Гестінгс, підете і ви зі мною?

Г е с т і н г с

Піду, мілорд.

П р и н ц У е л ь с ь к и й

Мілорди любі, поспішіть якшвидше.

Кардинал і Гестінгс виходять.

Де, дядю Глостер, до коронування
Ми з братом житимем, як прийде він?

Г л о с т е р

Де ви самі це визнаєте кращим.
То радив би високості я вашій
У Тауері днів зо два відпочити.
Тим часом до вподоби вам оселю
Знайшли б вигідну й для здоров'я кращу.

Принц Уельський

Щось Тауера я зовсім не люблю.
Його побудував ще Юлії Цезар?

Бекінгем

Так, принц ласкавий. Він почав будову³.
В віки пізніші скінчено її.

Принц Уельський

З літопису відомо це чи з усних
Переказів, що з роду в рід ішли?

Бекінгем

З літопису, ласкавий принце мій.

Принц Уельський

Хоч би, мілорд, цього її не записали,
То правда все ж пройшла б із уст в уста
І через всі віки і покоління
Дійшла б таки до дня страшного суду?

Глостер

(до себе)

Розумним дітям, кажуть, жить недовго.

Принц Уельський

Що ви сказали, дядю?

Глостер

Що й без писань триває довго слава.

(До себе).

Як Зло ⁴ в старих виставах, надаю
Двох різних значень одному я слову.

П р и н ц У е л ь с ь к и й

Так, Юлій Цезар — чоловік славетний:
Як доблестю він розум збагатив,
Так розум доблесті його увічнив ⁵.
Ні, переможця смерть не переможе,—
Як не в житті, то в славі він живе,—
Лорд Бекінгем, щось маю вам сказати.

Б е к і н г е м

Що, мій ласкавий принц?

П р и н ц У е л ь с ь к и й

Як виросту великий — відвоюю
Від Франції колишні володіння
Чи вмру бійцем, як жив я королем.

Г л о с т е р

(до себе)

Коротке літо — по весні дочасній.

Входять малолітній герцог Йоркський, лорд Гестінгс
і кардинал.

Б е к і н г е м

В час добрий прибуває герцог Йоркський.

П р и н ц У е л ь с ь к и й

Як Річард Йоркський, брат наш, поживає?

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Гаразд, владарю! Так вас треба звати?

П р и н ц У е л ь с ь к и й

Так, брате, на моє і ваше горе.
Умер недавно той, хто мав цей сан,
А з його смертю і сан утратив велич.

Г л о с т е р

Як наш кузен, лорд Йоркський, поживає?

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Спасибі, любий дядю. Ах, мілорде,
Казали ви, що лиш бур'ян високий,
А принц, мій брат, мене вже переріс.

Г л о с т е р

Авжеж, мілорде.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Значить, він бур'ян?

Г л о с т е р

Цього, кузене милий, не кажу я.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Ви з ним люб'язніші, аніж зі мною.

Г л о с т е р

Він мною як державець володіє,
А ваша сила в тім, що ви — мій родич.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

То дайте, дядю, цей кинджал мені.

Г л о с т е р

Кинджал? Будь ласка, мій кузен маленький.

П р и н ц У е л ь с ь к и й

Ви що, жебрак, мій брате?

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Прошу я в дяді, не відмовить він.
І це ж дрібничка, він не пошкодує.

Г л о с т е р

Я й більшого для вас не пошкодую.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Щось більше навіть? Що ж це, чи не меч?

Г л о с т е р

Так, мій кузен, якби ж він легший був.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Ви, бачу, щедрі на легкі дарунки,
А щодо важчих скажете: «Не жебрай!»

Г л о с т е р

Було б вам важко мій носити меч.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Нічого, хоч би він ще й важчий був.

Г л о с т е р

То мати меч мій хтів би лорд маленький?

Герцог Йоркський
І дякувати так, як ви назвали.

Глостер
Як?

Герцог Йоркський
Помаленьку.

Принц Уельський
Мій герцог Йоркський — гострий на язик,
Та дядя все те зносити уміє.

Герцог Йоркський
Все зносити, та не мене носити.
Глузує брат мій з вас і з мене, дядю.
Малий, як мавпа, я, то він вважає,
Що ви могли б носити мене на плечах ⁶.

Бекінгем
(до Гестінгса)

Як гостро і дотепно він говорить!
Щоб свій над дядею зм'якшити жарт,
Як влучно й мило з себе він кепкує,
Хоч юний, а лукавий, — просто диво!

Глостер
(до принца Уельського)

Чи зволить ваша милость далі йти?
А я її кузен мій добрий Бекінгем
Підемо вашу матінку просити,
Щоб в Тауері вона вітала вас.

Герцог Йоркський
Як! Ви підете в Тауер, владарю?

Принц Уельський
Вважає це потрібним лорд-протектор⁷.

Герцог Йоркський
Я в Тауері спокійно не засну.

Глостер
Чого ж боятись вам?

Герцог Йоркський
Грізної дяді Кларенса примари.
Він вбитий там,— казала нам бабуня.

Принц Уельський
Я мертвих дядів не боюсь.

Глостер
Ну і живих так само, сподіваюсь?

Принц Уельський
Поки живі вони — чого боятись!

(До герцога Йоркського).

Ходім, мілорде. З думкою про них
І з тягарем на серці йду я в Тауер.

Сурмять.

Принц Уельський, герцог Йоркський, Гестінгс, кардинал
та інші придворні виходять.

Бекінгем

То цей, мілорд, маленький балакун
Від матері лукавої навчений
З вас так зарозуміло глузувати.

Глостер

Авжеж, авжеж. Це небезпечний хлопчик!
Дотепний, сміливий, швидкий, зухвалий:
Весь в матір він — від голови до п'ят.

Бекінгем

Облишмо їх. Ну, підійди-но, Кетсбі.
Ти клявся наші наміри здійснити
І глибоко їх тайну берегти.
Ти чув, про що ми радились в дорозі.
Як ти гадаєш, легко буде нам
Уневнит лорда Гестінгса, що мусить
Наш благородний герцог трон посісти
Й на славнім острові стать королем?

Кетсбі

До батька шану мавши, любить він
І принца й проти нього не піде.

Бекінгем

Що думаєш про Стенлі? Він не проти?

Кетсбі

Те саме він чинитиме, що й Гестінгс.

Бекінгем

Гаразд. Тепер іди, мій любий Кетсбі,
Та здалеку від Гестінгса розвідай,

Як ставиться він до цієї справи,
Й на завтра в Тауер запроси його —
Порадимось ми про коронування.
Помітиш ти, що він до нас прихильний,
То підбадьор, всі плани розкажи,
А буде впертий він, хмурний, холодний,—
То стань таким же, припини розмову
І нам про його настрій сповісти.
Окремо завтра скличем ми дві ради ⁸
Й важливу річ доручимо тобі.

Г л о с т е р

Вітай від мене Гестінгса, скажи,
Що кодлу ворогів його запеклих
В Помфретському замку завтра пустять кров.
Хай з радощів від добрих цих повин
Він містріс Шор міцніше поцілує ⁹.

Б е к і н г е м

Йди, добрий Кетсбі, й справу налагодь.

К е т с бі

Що в силі, все зроблю, мої мілорди.

Г л о с т е р

До ночі, Кетсбі, подасте нам вістку?

К е т с бі

Подам, мілорди.

Г л о с т е р

У замку Кросбі будем ми обидва.

Кетсбі виходить.

Бекінгем

А що робить, мілорд, як ми помітим,
Що Гестінгс наш не пристає до змови?

Глостер

Зітнемо голову йому, та й край!
Як стану королем я, будеш мати
Ти графство Гірфорд і усе майно,
Що залишив мій брат, король покійний.

Бекінгем

Я з ваших рук дарунка зажадаю.

Глостер

Що обіцяв, зроблю я від душі.
Ходім же повечеряєм, щоб потім
Перетравити краще наші плани.

СЦЕНА 2

Перед будинком лорда Гестінгса.
Входить гонець.

Гонець

(стукуючи в двері)

Мілорд, мілорд!

Гестінгс

(за дверима)

Хто стукає?

Г о н е ц ь

Від лорда Стенлі я.

Г е с т і н г с

(за дверима)

Котра година?

Г о н е ц ь

Било вже чотири.

Входить Г е с т і н г с.

Г е с т і н г с

Не спиться лорду Стенлі в довгі ночі?

Г о н е ц ь

Та, мабуть, так, з доручення судивіши.
По-перше, він вітає вас, мілорде.

Г е с т і н г с

А далі?

Г о н е ц ь

Повідомляє вас,— він бачив сон,
Що ніби вепр шолом зірвав із нього ¹⁰;
Звіщає, що дві ради буде нині:
Що схвалять на одній, те вам обом
Завдасть жалю, що ви були на другій.
Тож він послав спитати вашу милость,
Чи зволите ви спішно вкупі з ним
На конях враз податися на північ
Від небезпеки, що він серцем чує?

Г е с т і н г с

Вертайся, хлопче, йди до свого лорда,
Скажи, щоб цих двох рад він не боявся,—
Ми з ним обоє будем на одній,
На другій — Кетсбі, мій хороший друг;
Усе, що там могло б і нас торкатись,
Всі рішення їх будуть нам відомі.
Скажи, що всі страхи ці безпідставні,
А щодо снів — невже такий він простий,
Щоб вірити примхливій грі дрімоти?
Від вепра ж, що не гониться, тікати —
Це показати здобич там йому,
Де він за нею і не думав гнатись.
Скажи, щоб сам сюди мілорд приїхав,—
Ми в Тауер з ним підем, і він побачить,
Який до нас ласкавий буде вепр.

Г о н е ц ь

Все передам, мілорд, як ви сказали.

(Виходить).

Входить Кетсбі.

К е т с бі

Із добрим ранком, благородний лорде!

Г е с т і н г с

Добриденя, Кетсбі. Ви раненько встали.
Що чути у хиткій державі нашій?

К е т с бі

Все, справді, в ній хитається, мілорде,
Та, мабуть, вже міцніш вона й не стане,
Поки вінця не надягне наш Річард.

Г е с т і н г с

Вінця? Якого? Царської корони?

К е т с б і

Авжеж, мілорд.

Г е с т і н г с

Дам швидше голову свою зрубати,
Ніж бачити корону не на місці.
Її, гадаєш, на меті він має?

К е т с б і

Клянусь життям, це так. І вас схилити
До партії надіється своєї.
Тому-то й шле він добру вістку вам:
Рід королеви, ваших ворогів,
Сьогодні в Помфреті ведуть на страту.

Г е с т і н г с

За ними, справді, плакати не буду,—
Вони мої одвічні вороги.
А щоб за Річарда подав я голос,
Щоб від наслідника відняти трон,—
Бог бачить, хай умру, а так не буде!

К е т с б і

Хай бог зміцнить вас в мислях благородних!

Г е с т і н г с

Тож цілий рік радітиму я щиро,
Що я дожив до смерті тих, хто гнів
На мене королівський накликає.

Ще й тижня не мине, як запроторю
Я декого, куди він не гадає.

К е т с бі

Страшна, мілорде, смерть, коли її
Не ждуть і не готуються до неї.

Г е с т і н г с

Жахливо це, жахливо! Так загибель
Знайшли граф Ріверс, Воган, Грей; так може
Ще де з ким статись, хто себе вважає,
Як ти і я, в безпеці. А до нас
І Річард сам, і Бекінгем прихильні.

К е т с бі

Вас високо обидва принци ставлять.
(До себе).

На міст поставлять голову твою ¹¹.

Г е с т і н г с

Я знаю, та цього ж і заслужив я.

Входить С т е п л і.

А, друже! Де ж рогатина у вас?
Ви вепра боїтесь, самі ж без зброї?

С т е н л і

Мілорд, добридень! Йі вам добридень, Кетсбі!
Для вас все жарти, але — хрест святий! —
Наради ці мені не до вподоби.

Г е с т і н г с

Своїм життям, мілорд, я дорожу,
Так як і ви; й клянусь, воно ніколи
Дорожчим не здавалося мені.
Невже б, гадаєте, я міг радіти,
Якби не знав, що всі в безпеці ви?

С т е н л і

Пани, що в Помфреті, теж виїздили
Веселі з Лондона, не ждали лиха;
В них і причин бояться не було,
А швидко світлий день їх так померкнув!
Мене лякає помста ця раптова.
Дай боже, щоб це був лиш марний страх!
Що ж, підем в Тауер? День уже настав.

Г е с т і н г с

Ходім, ходім. А знаєте, мілорде,
Що тих панів сьогодні обезглавлять?

С т е н л і

Чим голови за вірність їм стинати,
Шапки з їх суддів краще б поскидати.
Ну що ж, ходім, мілорде.

Входить розсильний.

Г е с т і н г с

Ви йдіть, а я поговорю з цим хлопцем.

Стенлі і Кетсбі виходять.

Ну як тобі ведеться, друже мій?

Розсильний

Тим краще, що мілорд питати зволить.

Гестінгс

Скажу й тобі, що краще я живу,
Аніж тоді, як стрілись ми востаннє.
З намови рідних королеви я
Під вартою ішов тоді у Тауер.
Тепер скажу (тримай лише про себе) —
Сьогодні йдуть на страту вороги,
Мені ж сьогодні краще, ніж коли.

Розсильний

Щасти вам боже, дорогий мілорде!

Гестінгс

Спасибі! Випий за моє здоров'я.
(Кидає йому гаманець).

Розсильний

О, дякую, мілорд!
(Виходить).

Входить священник.

Священник

Добрідень! Рад вас бачити, мілорд.

Гестінгс

Всім серцем дякую, сер Джон шановний!
Я за останню службу вишен вам;
Приїдіть в суботу — я за все віддячу.

С в я щ е н и к

Я буду ждати, ваша світлість.

Входить Бекінгем.

Б е к і н г е м

Про що в мілорда з панотцем розмова?
Він вашим друзям в Помфреті потрібний,
А вам, мілорд, ще рано сповідатись.

Г е с т і н г с

Я, слово честі, й сам про них подумав,
Із преподобним стрінувшись отцем.
Ви теж у Тауер ідете?

Б е к і н г е м

Іду, мілорд, та не надовго, мабуть.
Раніш за вашу світлість повернуся.

Г е с т і н г с

Можливо, я лишусь там на обід.

Б е к і н г е м

(до себе)

І на вечерю, хоч того й не знаєш.

(Уголос).

Ну що ж, ходім.

Г е с т і н г с

Готов я, ваша світлість.

Виходять.

СЦЕНА 3

У Помфреті. Перед замком.

Входить Реткліф з вартою, що веде Ріверса, Грея
й Вогана на страту.

Реткліф

Ану, виводьте в'язнів!

Ріверс

Дозволь сказати тобі, сер Річард Реткліф:
Побачиш ти сьогодні, як піддані
За правду, честь і вірність умирають.

Грей

Хай принца бог від вас охороняє,
Проклята згряя лютих кровопивць!

Воган

Ви ще завиєте, що ви живете.

Реткліф

Кінчайте! Вашому життю вже край!

Ріверс

О Помфрет, Помфрет! О тюрма кривава,
Фатальна ти для перів благородних!
За мурами злочинними твоїми
На смерть зарубаний був Річард Другий.
Для більшої ганьби твоєї й ми
Безвинною тебе напоїм кров'ю.

Г р е й

Побило нас прокляття Маргарити
За те, що з Гестінгсом дивились мовчки,
Як Річард її сина убивав.

Р і в е р с

Вопа і Річарда, і Бекінгема,
І Гестінгса кляла. Згадай, о боже,
Її мольбу за них, як і за нас!
А за сестру мою й її синів
Прийми, о боже, нашу вірну кров,
Що, знаєш сам, пролеться безневинно.

Р е т к л і ф

Скоріше! Вже настав ваш смертний час.

Р і в е р с

Востанне, Грей і Воган, обнімімось.
Прощайте, до побачення на небі!

Виходять.

СЦЕНА 4

Лондон. Кімната в Тауері.

Входять Бекінгем, Степлі, Гестінгс, єпископ Ілій-
ський, Реткліф, Кетсбі, Ловел та інші лорди
і сідають навколо стола.

Тут же присутні урядовці ради.

Г е с т і н г с

Зібралися ми, пери благородні,
Щоб день коронування призначити.
Назвіть же, в ім'я господа, той день.

Бекінгем

Чи все для коронації готове?

Стенлі

Все, тільки день лишилось призначити.

Єпископ Ілійський

Вважаю я, що завтра — день щасливий.

Бекінгем

Чи знає хто, як думає протектор?
Хто з вас до лорда-герцога найближчий?

Єпископ Ілійський

Це вам, мілорд, чи не найлегше знати.

Бекінгем

Ми знаєм лиш обличчя; що ж до серць —
Ні він мого, ні ваших я не знаю,
Й думки його для мене не відомі.
Лорд Гестінгс, з ним у близькій дружбі ви.

Гестінгс

Спасибі герцогу, мене він любить,
Але про день коронування з ним
Не розмовляли ми, і він високих
Бажань своїх мені не повіряв.
Самі назвіть ви день, почесні лорди.
Я замість герцога подам свій голос,—
Він прийме це, гадаю я, прихильно.

Входить Глостер.

Єпископ Ілійський

В щасливий час, іде сюди сам герцог.

Глостер

Добрідень вам, мілорди і кузени!
Сьогодні я заснав; та, сподіваюсь,
Моя відсутність вам не заважала
Й без мене справи вирішать важливі.

Бекінгем

Якби на репліку ви не ввійшли,
Провів би Гестінгс вашу роль, мілорде,—
За вас назвав би день коронування.

Глостер

Ніхто, крім Гестінгса, цього не смів би,—
Мене він добре знає й любить щиро.

Гестінгс

Я вдячний вам, мілорд.

Глостер

Мілорд єпископ!

Єпископ Ілійський

До послуг я.

Глостер

У вас в саду, в Гольборні,
Чудові полуниці бачив я;
Пошліть, будь ласка, їх мені нарвати.

Єпископ Ілійський

З великою приємністю, мілорд.

(Виходить).

Глостер

Кузене Бекінгем, лише два слова.

(Відводить його вбік).

У Гестінгса був Кетсбі в нашій справі,
Та гарячиться дворянин упертий:
Радніш він голову складе, ніж дасть
Відняти трон від сина владаря,
Як він його в шанобі величає.

Бекінгем

Ви на хвилину вийдіть, я — за вами.

Глостер і Бекінгем виходять.

Стенді

Врочистий день ми й досі не обрали.
Здається, завтра — ще занадто рано:
Я й сам іще не все приготував
І був би рад, щоб ми той день відклали.

Вертається єпископ Ілійський.

Єпископ Ілійський

А де ж мілорд-протектор? Вже послав я
По полуниці.

Веселий нині герцог і привітний.

На думці щось хороше в нього є,—

Він так ласкаво з нами привітався.

Навряд чи є хто в християнським світі,

Хто б менше вмів ховати ласку й гнів!
В його обличчі й те, що в серці, видно.

С т е н л і

І що ж сьогодні вчитали ви
Із серця герцога в його обличчі?

Г е с т і н г с

Клянусь, він ні на кого зла не має,
А то було б це видно по очах.

С т е н л і

Дай боже, щоб було, як ви сказали.

Вертаються Глостер і Бекінгем.

Г л о с т е р

Скажіть усі, чого достойні ті,
Хто смерть мені проклятим чаклуванням
Змовляється наслати? Хто мені
Виснажує бісівським чаром тіло?

Г е с т і н г с

Любов до вас, мілорд, мені велить,
Раніш за всіх присутніх, вирок винним
Проголосити. Я скажу, мілорд:
Хто б то не був, достойний смерті він.

Г л о с т е р

Хай злочин їх засвідчать ваші очі.
Їх чари — на мені. Погляньте, ось
Рука моя, немов посохле віття, —
Едварда це жона, потворна відьма,
Та ще безпутна ця повія Шор
Злим чаром так мене затаврували.

Г е с т і н г с

Чи то ж вони зробили це, мілорде...

Г л о с т е р

«Чи то ж вони?» То ти повій заступник?
«Чи то ж вони»,— ти кажеш? Зрадник ти!
Смерть, смерть йому! Клянусь, не сяду їсти,
Поки цю голову не принесуть.
Вам, Ловел з Реткліфом, це доручаю.
Кому я дорогий — ходім зі мною!

Виходять всі, крім Гестінгса, Реткліфа і Ловела.

Г е с т і н г с

О, горе Англії! Не через мене,—
Я міг це, необачний, відвернути.
У Стенлі вепр у сні зірвав шолом,
А я цим знехтував, я не тікав.
Спіткнувсь ошатний кінь мій тричі вранці
І дуба перед Тауером став,
Немов з огидою відчувши бойню.
Тепер той панотець мені потрібний!
Я каюсь, що розсильному сказав,
Як я радів, що в Помфреті сьогодні
Идуть вороги мої на смерть криваву,
А я — в безпеці, в ласці і в пошані.
О Маргарито, тяжко твій прокльон
Упав на голову мою нещасну!

Р е т к л і ф

Кінчайте сповідь! Герцог жде обіду,
І вашу голову він хоче бачить.

Г е с т і н г с

О, смертних марна і минуща ласка.
А ми ж над божу прагнемо її!
Хто на людей своїх поклав надії,
Живе, немов п'яний матрос на щоглі,
Готовий з кожним поштовхом упасти
У згубну океану глибочінь.

Л о в е л

Ну, швидше, швидше,— марні ваші зойки.

Г е с т і н г с

Кривавий Річард! Англіє нещасна!
Жахливий я тобі віщую час,
Якого ще не знав наш вік нужденний!
Ведіть на страту — й голову несіть.
За тим, хто тут сміється, смерть стоїть.

Виходять.

С Ц Е Н А 5

Лондон. Перед мурами Тауера.
Входять Г л о с т е р і Б е к і н г е м в іржавих, зовсім поганих,
наспіх одягнених латах.

Г л о с т е р

Кузен, чи вмієш ти тремтіти й бліднуть,
Переривати подих на півслові,
То починать, то знову замовкати,
Немов від страху збожеволів ти?

Бекінгем

Ого! Удати трагіка я зможу:
За кожним словом буду озиратись,
Здрігатися, чекати небезпеки
Від кожного стебла. Страшливий погляд
І сміх удаваний — мені до послуг,
І ними по потребі можу я
Щомить прикрити хід свій стратегічний.
Що ж Кетсбі, вже пішов?

Глостер

Та он, дивись: лорд-мера він веде.
Входять лорд-мер і Кетсбі.

Бекінгем

Дозвольте говорити з ним. Лорд-мер...

Глостер

Спустить підйомний міст!

Бекінгем

А! Барабан!

Глостер

Огляньте мури, Кетсбі.

Бекінгем

Лорд-мер, ми вас покликали сюди...

Глостер

Оглянься, стережись, — тут вороги!

Бекінгем

Хай бог нас береже й безвинність наша!

Входять Ловел і Реткліф з головою Гестінгса на списі.

Глостер

Спокійно, друзі то: Реткліф і Ловел.

Ловел

Ось зрадника мерзенна голова.

Сконав підступний, небезначний Гестінгс.

Глостер

(плаче)

Я так любив його, що сліз не здержу!
Вважав, що найщиріше він створіння
З усіх, що дишуть в світі християнським;
За книгу мав, що вписував у неї
Душі моєї думи потаємні.
Так прикривавсь він виглядом чесноти,
Що, крім відкритого його пороку,—
Я мислю про зв'язок із містріс Шор,—
Ні плями в нім ніхто не запідозрив.

Бекінгем

О, це такий був хитрий, скритний зрадник,
Яких ще світ не бачив. Ви, лорд-мер,
Могли б чи уявити, чи повірить
(Тож тільки вищим промислом живі ми
І тут говорим), що лихий той зрадник
Замислив нині на державній раді
Мене і лорда Глостера убити?

Лорд-мер

Невже це правда?

Г л о с т е р

То що ж ми, турки чи якісь невірні,
Щоб зважилися проти всіх законів
На наглу смерть негідника послати,
Якби цей крайній небезпеки стан,
Мир Англії і наше врятування
До тої страти нас не спонукали?

Л о р д - м е р

Щасти вам боже! Гідний смерті він.
І добре ваші світлості вчинили:
Від зрадництва ви всіх застерегли.
Добра від нього я не ждав відтоді,
Як він злигався з тою містріс Шор.

Б е к і н г е м

Його ми стратить мали не раніше,
Ніж ви прийдете глянути, мілорд,
Лише поспішність ревних друзів намір
Цей проти волі нашої змінила.
Хотілось нам, мілорд, щоб ви почули,
Як зрадник полохливе дав зізнання
Мети і засобів своєї зради,
Щоб ви могли про це розповісти
Всім громадянам, між яких можливі
І плач за страту, й вигадки про нас.

Л о р д - м е р

Мій добрий лорд, і ваших слів доволі:
Так ніби все я чув і бачив сам.
Тож будьте певні, принци благородні,—
Я вірним громадянам розповім,
Як справедливо все ви учинили.

Г л о с т е р

На те ми й запросили вашу милость,
Щоб світу нам персудів уникнуть.

Б е к і н г е м

Хоч ви, на жаль, і запізнались трохи,
Посвідчіть те, що чули ви від нас.
Прощайте ж, поважаний мій лорд-мер.

Лорд-мер виходить.

Г л о с т е р

Иди за ним, іди, мій Бекінгем!
Спіши до ратуші за лордом-мером.
Знайди нагоду людям натякнути,
Що незаконні є Едварда діти,
Що він віддав на страту міщанина,
Який у спадок сину обіцяв
Корону дати, мавши на увазі
Лиш вівіску, що позначала дім.
Додай, який розпутний був Едвард,
Як жєнщини він в жазі міняв тваринний,
Як зводив він служниць, дружин та дочок,
Як серце хиже і пенатле око
На здобич без упину він ярив.
Як буде треба, то й мене торкнись:
Скажи, що в рік, коли ходила мати
Едвардом ненаснтним, воював
У Франції мій батько, Йорк державний,
І, час обчисливши, не міг признати,
Щоб цей нащадок був його дитя.
Було це видно й з рис його обличчя:
На батька нашого не схожий він.

Але цього торкайся обережно,—
Ти ж знаєш, наша мати ще жива.

Бекінгем

Зіграю я промовця, будьте певні,—
Мов прагну нагороди золотої¹²
Для себе. До побачення, мілорде!

Глостер

Як вийде все гаразд, в Бейнардський замок¹³
Приводь їх: там мене знайдете в колі
Єпископів та панотців учених.

Бекінгем

Я йду. В годині другій або третій
Ви дожидайтесь з ратуші вістей.

(Виходить).

Глостер

Йдіть, Ловел, швидше до магістра Шоу.

(До Кетсбі).

А ти — до брата Пенкера¹⁴. Просить
Обох в Бейнарді бути за годину.

Ловел, Реткліф і Кетсбі виходять.

Тепер піду наказ таємний дам —
З очей прибрати Кларенса поріддя,
Та ще наказ — ані душі живої
До принців молодих не допускати.

(Виходить).

СЦЕНА 6

Вулиця в Лондоні.
Входить писар з паперами в руках.

Писар

Ось лорду Гестінгсу обвинний вирок.
Його я набіло списав красиво,—
Читатимуть його в соборі нині.
І зважте, як все злагоджено добре!
Сидів над ним годин я з одинадцять,—
Вночі він вчора присланий від Кетсбі,—
І стільки ж начорно його писали,
А п'ять годин тому живий був Гестінгс,
На волі, без вини був, без підозри.
Такий-то світ тепер! І хто б, дурний,
Тут не побачив явного обману?
Та хто б сказати посмів, що бачить це?
Так, світ лихий, і він ще гірший буде,
Як зло таке в нім мовчки терплять люди!

(Виходить).

СЦЕНА 7

Лондон. Подвір'я Бейнардського замка.
Входять в одні двері Глостер, у другі — Бекінгем.

Глостер

Ну як? Ну як? Що кажуть громадяни?

Бекінгем

Святою богоматір'ю клянусь,
Безмовні всі, ні слова не говорять.

Глостер

Казав — неправні є Едварда діти?

Бекінгем

Так. Про угоду шлюбну з леді Люсі
Й про ту, що склав у Франції посол¹⁵;
Казав про його похіть ненаситну,
Насильство над жінками й люті кари
За дріб'язок; про те, що він байстря,
Зачате, як у Франції був батько,
Що зовсім він на батька і не схожий.
Тоді про вашу схожість я сказав,
Що ви є всім жива його подоба —
І виглядом, і духу благородством;
Згадав шотландські ваші перемоги,
Военну вправність, в мирних справах мудрість,
І щедрість, і смирення, й добродієність.
Нічого не лишив я без уваги,
Що вашим намірам було б корисне.
Скінчивши мову, запропонував
Всім, хто добра бажає для вітчизни,
Кричати: «Хай живе король наш Річард!»

Глостер

Ну й що ж вони, кричали?

Бекінгем

Ні, свідок бог, — не мовили ні слова,
Як статуї, як той бездушний камінь,

Лише, бліді як смерть, переглядались.
За це їм докоривши, я у мера
Спитав, що значить це мовчання вперте.
Він відповів, що до таких промов
Народ не звик, глашатая їм треба.
Йому звелів я все те повторити,
А він лиш: «Герцог каже... герцог мислить...»
Від себе ж він ні слова не потвердив.
Тут хлопці наші ззаду — вверх шапки
Підкинули і голосів з десяток
Гукнуло: «Хай живе король наш Річард!»
Я скористався із цієї жменьки
Й «Спасибі,— мовлю,— друзі й громадяни!
Ці оплески і радісні ці крики —
Знак мудрості й до Річарда любові».
На цьому закінчив я і пішов.

Г л о с т е р

От добні без'язики! Всі мовчали?

Б е к і н г е м

Сказати правду вам, мовчали.

Г л о с т е р

То мер сюди з своїм не прийде почтом?

Б е к і н г е м

Він зараз буде. Треба вдати острах;
Не зразу й говорить їм дозволяйте.
В руках, мілорд, тримайте молитовник
І стійте з ним між двох духівників,—
Скажу їм з цього приводу я казань.
Не піддавайтесь легко на прохання;
Мов діва — «ні» кажіть, а там погодьтесь.

Г л о с т е р

Я йду. Якщо так само ревно ви
Просити будете, як я — зрікатись,
То успіх нас чекає безперечний.

Чути стукіт.

Б е к і н г е м

Йдїть на балкон. Вже стукає лорд-мер.

Глостер виходить.

Входять лорд-мер, міські радники і городяни.

Вітаю вас, лорд-мер. А я все жду,
Чи вийде герцог з нами розмовляти.

З замка виходить Кетсбі.

Ну, Кетсбі, що нам герцог відповів?

К е т с бі

Він просить вас, мій благородний лорд,
Зайти до нього завтра чи позавтра,
Сьогодні-бо з двома він панотцями
Заглибився в духовне споглядання,
І не хотів би він для світських справ
Спасенні ці заняття залишати.

Б е к і н г е м

Верніться, добрий Кетсбі, до мілорда,
Скажіть, що я, лорд-мер і громадяни
В важливій справі, в час відповідальній
І в інтересах спільного добра
Прийшли до його ласки на розмову.

К е т с бі

Я зараз же про все це доповім.

(Виходить).

Б е к і н г е м

(до лорд-мера)

Так, так, мілорд, наш герцог — не Едвард:
Не ніжиться він в ліжку соромітнім,—
Навколішках читає молитов;
Не бавиться він з парою коханок,—
З двома ченцями бесіду веде;
Не спить, щоб гладшало нікчемне тіло,
А дух бадьорий багатить в молитві.
Була б щаслива Англія, коли б
Цей принц достойний влади взяв кермо!
Але, боюсь, його нам не вблагати.

Л о р д - м е р

Бог допоможе, не відмовить він!

Б е к і н г е м

Боюсь, відмовить! От прийшов і Кетсбі.

Входить К е т с бі.

Ну, Кетсбі, що говорить його світлість?

К е т с бі

Дивується, навіщо ви зібрали
Таку до нього силу городян.
Ніким не попереджений раніше,
Боїться він, що задум ваш недобрий.

Бекінгем

Шкода, що благородний мій кузен
В нас задуми недобрі запідозрив.
Клянуся небом, ми прийшли з любов'ю!
Верніться й герцогу про це скажіть.

Кетсбі виходить.

Як чотки взяв побожний чоловік,
То вже від них його не відірвати,—
Такий солодкий захват молитовний.

На галерею вгорі виходить між двох єпископів Глостер з молитовником у руках. Вертається Кетсбі.

Лорд-мер

Дивіться, герцог поміж двох духовних!

Бекінгем

Для принца християнського вони —
Підпора, щоб падіння вберегтись.
Дивіться, й молитовник у руках —
Оздоба вірна праведних людей.

(До Глостера).

Плантагенете славний, світлий герцог,
Схили ласкавий слух до цих благань
І вибач, що посміли перервати
Ми хід твоїх занять христілюбивих.

Глостер

Не треба перепрошень цих, мілорде,
Я сам прошу пробачення за те,
Що, весь служінню богові віддавшись,
Прийняти друзів я не поспішив.
Облишмо це. Чим можу догодити?

Бекінгем

Тим, що догідне й богові, і людям,
Що на цім острові живуть без влади.

Глостер

Боюсь, що учинив я щось таке,
Чим заслужив неласку я громадську,
Й за мій нерозум докорить прийшли ви.

Бекінгем

Вчинили, ваша світлість. Та могли б
Ви, нас послухавши, той гріх загладить.

Глостер

Хіба ж не в християнській я країні?

Бекінгем

То знайте ж: гріх ваш той, що віддали ви
І трон величний, і верховну владу,
І берло ваших предків вікопомних,
І сан ваш, і природжені права,
І славу дому царського спадкову
Поганій парості гнилого пня.
Від тихості заснулих ваших мислей
Ми для добра вітчизни будим вас.
Наш острів кращих паростків позбувся,
Його обличчя — все в ганебних шрамах,
Дуб царський обвило негідне віття,
І він по плечі в темну вгруз безодню
Байдужості й німого забуття.
Щоб острів врятувать, ми вашу світлість
Всім серцем просимо тягар узяти
Керма державного в країні вашій —

Не як протектор, опікун, намісник,
Покірний наймит іншого користі,
А як король по праву і по крові,
Як спадкоємець власної держави.
Тому-то в супроводі ваших друзів,
Вам відданих, поважних громадян,
І з їх гарячого наполягання
Прийшов і я благати вашу світлість.

Г л о с т е р

Не знаю, як для вас зробити краще
Й гідніш для мого сану: відійти
В мовчанні чи вам гірко докорити?
Не відповім — подумати могли б ви,
Що онімів язик мій з честолюбства
Й прийняв я влади золоте ярмо,
Що марно хочете мені накинуть.
А дорікати вам за домагання,
До мене повні вірної любові,
Було б це друзів скривдити моїх.
Щоб першого не викликать словами
І другого уникнути мені,
Я відповідь даю вам остаточну:
За ласку дякую, але високих
Не заслужив я ваших домагань.
Якби й відпали всякі перешкоди
І рівним був мій до корони шлях,
Як певним є моє по крові право,
То сам настільки я убогий духом
І стільки маю величезних вад,
Що радше величі тікав би я —
Нездатний з хвилями змагатись човен,—
Ніж, величі шукавши, задихатись

У випарах облесливої слави.
Та, богу дяка, вам я не потрібний,
Сам помочи від вас я потребую:
Вам помагати — надто кволий я.
Плід царський царське дерево дало нам.
Незримо силине час, той плід дозріє,
Державний трон собою прикрасить
І всіх вас царюванням ошчасливить.
Що ви мені несли, йому по праву
Його зорі щасливої складаю.
Хай бог від зазіхань цих нас боронить!

Бекінгем

Це все, мілорд, про совість вашу свідчить;
Та ваші доводи, як роздивитись,
Необгрунтовані усі й безсилі.
Едвард — син брата вашого, це правда,
Та не його законної дружини.
Ваш брат із леді Люсі заручився,
Живий є свідок цього — ваша мати.
Пізніш він висватав через посла
Сестру французького монарха — Бону.
Від них обох його відбила вбога,
Прив'яла і підтоптана вдова,
Синів численних клопітлива мати,
Що полудень днів краших перейшла.
Вона його зір спокусила хтивий
І, власть над ним узявши, до падіння
В мерзотне двоєженство довела.
На ложі блудному зачав він з нею
Едварда, що зовем ми чемно принцом.
Я б міг терпкіші доводи навести,
Та, тих шануючи, хто ще живий,

Межу кладу я щільну язикові.
Отож, мілорд, прийняти не відмовте
Вам пропонований високий сан —
Як не для нашого й вітчизни блага,
То щоб підняти рід ваш благородний
З гнилизни, що його роками точить,
На шлях прямий, по правді вам належний.

Л о р д - м е р

Мілорд, вас молять громадяни, — згодьтесь!

Б е к і н г е м

Не відкидайте, герцог, їх любові!

К е т с б і

О, дайте радість їм, вволіть їх волю!

Г л о с т е р

Ах, нащо цих турбот мені тягар!
Нездатний я до величі і влади.
Прошу вас, не прийміть це за образу:
Не могу я й не хочу поступитись.

Б е к і н г е м

В любові щирій ви не хтіли б з трону
Й дитя зіпхнуть, — син вашого він брата.
Ми знаємо, що лагідні ви серцем,
Що жалісливі й ніжні ви, як жінка,
Що добрі й до своєї ви рідні,
Й не менше до людей усяких станів.
Та знайте: ви погодитесь чи ні,
А син Едварда королем не буде.
Ми іншого посадимо на трон,

На сором дому вашому й загибель.
З цим рішенням ми залишаєм вас.
Більш не благаймо, годі, громадяни!

Бекінгем і городяни виходять.

Г л о с т е р

О, не сварись, мій добрий Бекінгем!

К е т с б і

Верніть їх, ваша світлість, і погодьтесь.
Зречетесь — всій країні буде горе.

Г л о с т е р

Ви цілий світ турбот мені завдати
Бажаєте. Верніть їх.

Кетсбі виходить.

Я не камінь,—

Благання щирі пройняли мене,
Хоч проти цього і душа, й сумління.

Бекінгем та інші вертаються.

Мій Бекінгем, мужі поважні й мудрі!
Як ухвалили ви мені на спину
Накинуть власть, то хоч-не-хоч, а мушу
Я терпеливо нести цей тягар;
Але як чорний наклеп і злослів'я
Прийдуть услід цій згоді примусовій,
Хай це насильство виправданням буде
Мені від плям брудних ганьби й неслави.
Бог бачить, бачите, мабуть, і ви,
Який далекий я від цих бажань.

Л о р д - м е р

Щасти вам боже! Все, що бачим, скажем.

Г л о с т е р

І це сказавши, скажете лиш правду.

Б е к і н г е м

Із титулом високим вас вітаю.
Літ довгих, Річард, Англії король!

В с і

Аміль.

Б е к і н г е м

То завтра zvolите й коронуватись?

Г л о с т е р

Коли завгодно, раз ви так схвалили.

Б е к і н г е м

До вас ми прийдем завтра, ваша світлість,
А зараз в радості вас залишаєм.

Г л о с т е р

(до єпископів)

І ми вернімось до трудів побожних,—
Прощай, кузене мій. Прощайте, друзі.

Усі виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Перед Тауером.

Входять з одного боку королева Єлизавета, герцогиня Йоркська і маркіз Дорсет, з другого — леді Анна, герцогиня Глостерська, яка веде за руку леді Маргариту Плантагенет, маленьку дочку Кларенса.

Герцогиня Йоркська
Хто йде до нас? Плантагенета внучка
І з нею тітонька ласкава Глостер!
Клянусь життям, ідуть вони у Тауер —
Сердечно принців милих привітати.
(До леді Анни).

Добридень, дочко!

Леді Анна
Хай обом, міледі,
Пошле вам бог щасливий, світлий день!

Королева Єлизавета

Й вам, сестро дорога! Куди ви йдете?

Леді Анна

Не далі як у Тауер, і з таким же,
Гадаю, як і ви, бажанням щирим
Ласкавих принців наших привітати.

Королева Єлизавета

Спасибі, сестро. То ходімо ж разом.

Входить Брекенбері.

От, в добрий час, і комендант іде.
Будь ласка, коменданте, як живуть там
Принц і молодший син мій герцог Йоркський?

Брекенбері

Здорові, королево. Та, пробачте,
Не можу вас до них я допустити:
Суворо це король заборонив.

Королева Єлизавета

Король? Який?

Брекенбері

Я мислив — лорд-протектор.

Королева Єлизавета

Хай цього сану бог його боронить!
Він ставить грань між їх любов'ю й мною?
Я мати,— хто нас може розлучити?

Герцогиня Йоркська
Їх батька мати я,— їх хочу бачить.

Леді Анна

Я родом — тітка їм, любов'ю — мати.
Веди мене до них. Я всю випу
З тебе знімаю і беру на себе.

Брекенбері

Ні, ні, міледі, я цього не можу;
Я зв'язаний присягою,— пробачте.

(Виходить).

Входить Стенлі.

Стенлі

Якби годиною пізніш я стрів вас,
То я вітав би герцогиню Йоркську
Як матір двох прекрасних королів!

(До герцогині Глостерської).

Спішіть, міледі, швидше у Вестмінстер —
Коронуватись з Річардом на царство.

Королева Єлизавета

Мерщії порвіть шпурівку,
Щоб серце здавлене вільніше билось!
Зомлію з цих убивчих я новин!

Леді Анна

Жахлива вість! Огидна повина!

Дорсет

Та заспокойтесь. Матінко, що з вами?

Королева Єлизавета

Тікай, не говори зі мною, Дорсет!
Смерть і біда мчать за тобою вслід.
Моє ім'я — моїм загибель дітям.
Від смерті, від пекельної руки
Рятуєсь, пливи до Річмонда за море.
Біжи, тікай, тікай з цієї бойні,
Не множ собою вбитих і не дай,
Щоб я з прокльоном Маргарити вмерла —
Ні мати, ні жона, ні королева!

Стенлі

Розумно це ви радите, міледі.

(До Дорсета).

Спішіть, годин не гайте дорогих!
Я лист вам передам до мого сина²,
Щоб допоміг вам, щоб зустрів вас,
Лиш не баріться й не прогайте часу.

Герцогиня Йоркська

О зла й нещастя вітре лиховійний!
Моя утроба клята, ложе смерті!
Ти василіска викинула в світ,
Чий погляд неминучий убиває.

Стенлі

(до леді Анни)

Ходім, міледі, треба поспішати.

Леді Анна

З великою відразою я йду.
О дав би бог, щоб золотий обруч
Обняв чоло мені жарким залізом³
І мозок мій спалив! Щоб мирували
Мене отрутою! Щоб я й умерла,
Не чувши криків: «Слава королеві!»

Королева Єлизавета

Йди, бідна, йди, — твоїї не заздрю славі.
Не клич біди собі, щоб нас утішить.

Леді Анна

Не клич? Я йшла за Генріховим гробом,
Як муж теперішній прийшов до мене.
Не змив ще з рук він ангельської крові
Того, хто першим мужем був мені,
І праведної крові його батька, —
Тоді ще Річардові прямо в вічі
Сказала я: «Будь проклятий, зробив
Стару вдову ти з мене, молодої!
Оженишся — хай сум з тобою ляже
І хай жона (як знайдеться безумна)
В житті з тобою більш нещасна буде,
Ніж я від смерті мужа дорогого!»
Не встигла я прокльонів повторити, —
Так швидко він медовими словами
Мое жіноче серце полонив,
І власний мій прокльон унав на мене,
Й очам моїм нема вже відпочинку.
Снів золотих цілющої роси
Я в його ліжку ні на мить не знала, —
Від снів його кошмарних прокидалась.

Мене він ненавидить, бо дочка я
Уоріка — мене він скоро кине!

Королева Єлизавета
Прощай, сердешна! Жаль мені тебе.

Леді Анна
Не менше й я журюсь за вас душею.

Дорсет
Прощай! Як сумно славу ти стрічаєш!

Леді Анна
Прощай, нещасний, — з нею ти розстався!

Герцогиня Йоркська
(до Дорсета)

Пливи до Річмонда, щаслива путь!
(До леді Анни).

Ти йди до Річарда, твій захист — небо.
(До королеви Єлизавети).

Ти в храм іди — і знайдеш там утіху.
А я — в могилу, там мій мир і спокій.
Вісімдесят я років прожила:
Година щастя — тиждень горя й зла.

Королева Єлизавета
Заждїть, ще раз поглянемо на Тауер.
Каміння давнє, пожалїй маляток,
Що задрїсть у твоїх сховала мурах!

Тверда колиско для діток маленьких,
Суворя нянько, ігр товариш сивий,—
Май ніжність, Тауер, до діток безвинних!
Безумний біль від стін несуч камінних!

Виходять.

СЦЕНА 2

Тронний зал у королівському палаці.
Входять Річард у королівському вбранні з короною на голо-
ві, Бекінгем, Кетсбі, паж та інші.

Король Річард

Всі відійдіть. Кузен мій Бекінгем!

Бекінгем

Я тут, мій володарю!

Король Річард

(сідає на трон)

Дай руку. Лиш порадами твоїми
І поміччю сів королем тут Річард.
Чи то на день лише ця слава нам,
Чи довше будем тішитися нею?

Бекінгем

Нехай вона назавжди залишиться.

Король Річард

Ах, Бекінгем, тепер, як на бруску,
Я спробую, чи з золота ти справді.
Живий Едвард маленький. Зрозумів ти?

Бекінгем

Наказуйте, владарю.

Король Річард

Кажу я — хочу бути королем.

Бекінгем

Та ви ж король, державче мій преславний.

Король Річард

Ха! Я король? Але ж Едвард живий!

Бекінгем

Так, володарю.

Король Річард

Висновок сумний —

Що житиме Едвард. «Так, володарю!»
Не був, кузен, такий дурний ти досі.
Скажуть ясніше? Хочу, щоб умерли
Байстрята ці й щоб сталось це негайно.
Ну як? Відразу й коротко кажи.

Бекінгем

Як королю завгодно, так і буде.

Король Річард

Так, так! Мов лід ти й в послугі холодній!
Кажу, ти згоден, щоб вони умерли?

Бекінгем

Перепочити дайте хоч хвилину,
Раніше ніж уневно сказати.
Вам зараз дам я відповідь свою.

(Виходить).

Кетсбі

(тихо до одного з присутніх)

Король у гніві. Глянь, кусає губи!

Король Річард

(сходячи з трону)

Багато краще з дурнем міднолобим,
З хлопчиськом нерозважним розмовляти,
Ніж з тим, хто пильно дивиться на тебе.
Обачним став чванливий Бекінгем.
Гей, паж!

Паж

Я тут, мілорд.

Король Річард

Не знаєш ти, хто міг би спокуситись
За золото на вбивство потаємне?

Паж

Є, знаю, невдоволений, з дворян,
Чий гаманець не в згоді з гордим духом.
На що завгодно золото намовить
Його раніш від двадцяти промовців.

К о р о л ь Р і ч а р д

Як прізвище його?

П а ж

Він зветься Тіррел.

К о р о л ь Р і ч а р д

А, трохи знаю. Йди поклич його.

Паж виходить.

Занадто сиритний, хитрий Бекінгем
Моїм повірником вже більш не буде.
Зі мною довго він ішов невтомно,
Тепер спочити хоче? Що ж, гаразд.

Входить С т е н л і.

Ну що, лорд Стенлі? Що нового чути?

С т е н л і

Я чув, державче мій,
Що втік маркіз наш Дорсет тайкома
Й до Річмонда за морем приєднався.

К о р о л ь Р і ч а р д

Стань ближче, Кетсбі. Розпусти чутки,
Що королева Анна тяжко хвора,
Я ж дам наказ міцніш її тримати.
Та підшукай кого з дрібних дворян,
Щоб одружити з Кларенса дочкою;
Хлоп'я ж — дурне, я не боюсь його.
Ти що, заснув? Кажу я, шир чутки,
Що при смерті моя дружина Анна.

Живіше дії: у зародку важливо
Надії вбити, що могли б пошкодить.

Кетсбі виходить.

Я з братовою одружусь дочкою:
Без цього трон мій — мов з ламкого скла.
Братів убити й на сестрі женитись?
Непевна путь! Та я загруз в крові,
І кожен гріх веде гріхи нові.
Сліз жалості мої не знають очі.

Вертається паж, з ним Ті р р е л.

Ти звешся Тіррел?

Т і р р е л

Джемс Тіррел, ваш покірливий підданиць.

К о р о л ь Р і ч а р д

Чи справді так?

Т і р р е л

Мілорд, ви перевірте.

К о р о л ь Р і ч а р д

Ти друга мого зважишся убити?

Т і р р е л

Готов, та краще б — двоє ворогів.

К о р о л ь Р і ч а р д

То й добре. Є два люті вороги;
Нема від них ні спу ні супокою.
Хотів би я, щоб взявся ти за них —
За тих байстрят, що в Тауері, Тіррел.

Т і р р е л

(преклоняючи коліно)

Звелить мене до них лиш допустити,
І я звільню вас від того страху.

К о р о л ь Р і ч а р д

Твої слова — як музика. Встань, Тіррел!
Ось пропуск. Підійди, схилися вухом...

(Шепоче йому на вухо).

І більш нічого. Скажеш, що готово,—
Я полюблю тебе й підвищу в чині.

Т і р р е л

Все виконаю враз.

К о р о л ь Р і ч а р д

Чи ми почуємо про тебе, Тіррел,
Ще перед сном?

Т і р р е л

Почуєте, мілорде.

Входить Бекінгем.

Б е к і н г е м

Мілорд, я вже обміркував наказ,
Що ви його дали мені недавно.

К о р о л ь Р і ч а р д

Облишмо це. До Річмонда втік Дорсет.

Бекінгем

Я чув про це, мілорде.

Король Річард

Він пасинок вам, Стенлі,— стережіться!

Бекінгем

Мілорд, прошу обіцяного дару,—
За нього честю поручились ви.
Мені у володіння обіцяли
Ви графство Герфорд із усім майном.

Король Річард

(до Стенлі)

Пильнуйте жінки, Стенлі,— за зв'язок
Цей з Річмондом самі відповісте.

Бекінгем

То як, мілорд, з моїм проханням буде?

Король Річард

Пригадую, пророчив Генріх Шостий,
Що буде Річмонд нашим королем,—
Тоді хлоп'ям був Річмонд вередливим.
А королем... можливо...

Бекінгем

. Мій владарю!

Король Річард

Чому ж пророк в той самий час мені
Не провістив, що я його уб'ю?

Бекінгем

Мілорд, мені ви графство обіцяли...

Король Річард

Річмонд! Недавно в Екстері я був.
Люб'язно мер показував нам замок
І Руджмонтом назвав⁴. Я весь здригнувся,—
Шотландський бард віщав мені колись
Життя недовге, як побачу Річмонд.

Бекінгем

Мій володарю...

Король Річард

А? Котра година?

Бекінгем

Насмілюсь я, мілорд, вам нагадати
Про обіцянку вашу.

Король Річард

Котра година?

Бекінгем

Битиме вже десять.

Король Річард

Гаразд, хай б'є.

Бекінгем

Чому, мілорд, «хай б'є»?

Король Річард

Тому, що ти, як дурень, вибиваєш
Твоїх прохань і дум моїх години.
Не в настрої я нині дарувати.

Бекінгем

Тоді скажіть одверто — так чи ні.

Король Річард

Тш... тш...

Не заважай. Не в настрої я зараз.

Виходять — король Річард, розгніваний, за ним його почет.

Бекінгем

Ах, так. Презирством платить він за вірність?

На це я королем його зробив?

Згадай про Гестінгса,— в Брекнок⁵ мерщій,

Щоб цілій бути голові твоїй!

(Виходить).

СЦЕНА 3

Там же. Входить Тіррел.

Тіррел

Нечуваний, кривавий стався злочин,

Жахливе, наймерзенніше убивство,

Яким наш край ще досі не грішив.

Дайтон і Форрест, куплені, щоб стати

До праці в бойні цій немилосердній,

Ці два негідники, пси кровожерні,

Мов двоє тих дітей, ридали з жалю,

Про їх печальну повідавши смерть.

«Так,— мовить Дайтон,— дітоньки лежали...»

«Так,— Форрест каже,— обнялись вони
Безвишними, мов з мармуру, руками;
Як на однім стеблі чотири ружі,
В красі весни їх цілувались губи;
Лежав на їх подушці молитовник —
І зовсім це думки мої змінило;
Та дьявол...» — і негідник той замовк,
А Дайтон далі вів: «Ми задушили
Ці ніжні, найпрекрасніші істоти,
Що кращих з дня творіння не було».
У муках совісті і каяття
Вони замовкли, я й пішов цю вістку
Кривавому віднести королю.

Входить король Річард.

Ось він іде. Вітаю вас, владарю!

Король Річард

А, любий Тіррел, чи щасливі вісті?

Тіррел

Якщо доручень виконання дасть
Вам щастя, то щасливі будьте,— все
Я виконав.

Король Річард

Ти бачив їхні трупи?

Тіррел

Так, бачив.

Король Річард

І зарив їх, славний Тіррел?

Тіррел

Священик Тауера їх поховав,
А де,— сказати правду, я не знаю.

Король Річард

Приходь до мене, Тіррел, по вечері,
Про їхню смерть розкажеш докладніше.
Тим часом поміркуй про нагороду —
Твоє бажання виконаю я.
Прощай же.

Тіррел

Низько кланяюсь, мілорде!

(Виходить).

Король Річард

Син Кларенса вже під замком у мене;
Дочку я видав за якогось злидня;
Едварда діти — в лоні Авраама.
Дружина Анна з світом попрощалась.
Я знаю, Річмонд має на меті
Єлизавету, брата мого доньку,
Щоб шлюбом з нею досягти корони,—
Але ж я й сам жених їй хоч куди!

Швидко входить Кетсбі.

Кетсбі

Владарю мій!

Король Річард

Лиху чи добру вість несеш так буйно?

Кетсбі

Лиху, мілорд. До Річмонда утік
Мортон⁶; з загоном сміливих валійців
Йде Бекінгем, і військо все росте.

Король Річард

Мене турбує більше Річмонд з Лі,

Ніж Бекінгем з ватагою опришків.
Вперед! Я знаю: роздум — полохливий,
Линивий раб повільності тупої,
А з нею слимаком повзе безсилля.
Хай гнівна швидкість, мов крилатий грім,
Мчить вісником — Меркурієм моїм!
Збирай війська! Мій щит — порадник мій.
Не гаймо часу, ворог кличе в бії!

Виходять.

СЦЕНА 4

Там же. Перед палацом.
Входить королева Маргарита.

Королева Маргарита

Так, щастя їх уже передриває
І падає в гноїсту пащу смерті.
Ховалась в цих околицях я мудро,
Чекаючи падіння ворогів,—
І от я свідок засновку страшного.
Й до Франції поїду я в надії,
Що й висновок гірким і чорним буде.
Ховайсь, нещасна Маргарито! Хто це?

(Відходить вбік).

Входять королева Єлизавета і герцогиня
Йоркська.

Королева Єлизавета

О любі дітоньки! О бідні принци!
О нерозквітлі квіти запашні!
Як ще в повітрі ніжні ваші душі

І вічних ще нема у них осель,
Почуйте матері гіркі ридання!

Королева Маргарита

(до себе)

Злетіть до неї, мовте — кров за кров,
Ваш світлий ранок ніч укрила знов.

Герцогиня Йоркська

Нещастя удари голос мій розбили,
Німий від зойків, мертвий мій язик.
Едвард Плантагенет, навіщо вмер ти?

Королева Маргарита

(до себе)

Плантагенет Плантагенета вбив,
Едвард Едварду смертний борг силатив⁷.

Королева Єлизавета

Навіщо, боже, ти ягнят безвинних
Забув і в пащу вовкові їх кинув?
Невже ти спав, страшних не бачив дій?

Королева Маргарита

(до себе)

Й того, як вмер мій син і Генріх мій.

Герцогиня Йоркська

Життя змертвіле, зір сліпий, примаро,
Тлін, вийнятий з могили, сором світу,
Сорботний лист, літопис днів томливих,—

Мир на своїй землі відчуй законній,
Що беззаконно кров пила безвинну.

(Сідає на землю).

Королева Єлизавета

Якби ти не оселю смутку, земле,—
Могилу швидше б нам дала, я б труп свій
В тобі зарила, не сиділа б тут.
У кого більш, як в нас, причин ридати?

(Сідає на землю).

Королева Маргарита

(виходячи наперед)

Якщо стара скорбота — поважніша,
То дайте шану старшинства мені
І горя мого знайте перевагу.

(Сідає поруч з ними).

Якщо в скорботі можна поєднатись,
То розкажіть свій жаль, а я вам — свій.
Едвард був син мій — Річард його вбив;
Був муж у мене — Річард його вбив;
Едвард був в тебе — Річард його вбив;
Був Річард в тебе — Річард його вбив.

Герцогиня Йоркська

(до Маргарити)

І в мене Річард був — його ти вбила,
Був Ретленд — допомгла його ти вбити.

Королева Маргарита

Був Кларенс в тебе — Річард його вбив.
Із лігва надр твоїх на світ цей виповз
Пекельний пес, що смертю зацькував нас,
Ще без очей, уже він зуби мав,
Щоб загризати ягнят і кров їх ссати.
Створіння божого мерзотний згубник,
Що над слізьми і стогоном царює,
Тиран, яких ще світ не знав, з утроби
Твоєї вийшов, щоб загнати нас в землю.
О праведний, о правосудний боже,
Я дякую, що цей жахливий пес
Плід лона матернього пожирає,
Щоб плач її з риданням інших злився!

Герцогиня Йоркська

Не радуйсь горю, Генріха дружино,—
Бог свідок, сльози я й над ним лила.

Королева Маргарита

Терпіння май: голодна я на помсту,
І от тепер я нею вдовольняюсь.
Вмер твій Едвард, що вбив мого Едварда;
Йорк юний — лиш додаток, їх обох
Не досить, щоб мою покрити втрату.
Вмер Кларенс твій, що вбив мого Едварда,
І глядачі жажливої вистави —
Розпутний Гестінгс, Ріверс, Воган, Грей —
В могилах задихнулись передчасних.
А Річард, чорний з пекла гість,— живий;
Як фактор, заковує він душі
І в пекло шле їх. Але скоро, скоро
Й безжальному нежалісний кінець.

Земля розверзлась, і палає некло,
Святі благають, демони ревуть,
Щоб швидше був із світу він узятий,
О боже, викресли його з життя,
Щоб я сказати діддала: «Здох собака!»

Королева Єлизавета

О, вішувала ти, що час настане —
Я попрошу й тебе клясти зі мною
Горбату жабу, павука гладкого.

Королева Маргарита

Тебе пустим моєї долі сийвом,
Царицею я крашеною звала,
Того, чим я була, блідою тінню,
Облесним оглядом страшної драми.
Ти піднеслася, щоб ще нижче впасти;
Лише для глуму мала ти дітей;
Ти тільки сон про те, чим ти була,
Значок барвистий — ціль для стріл разючих.
Пузир лиш, подих, вівіска величчя
І королева тільки на підмостках.
Де чоловік твій? Де брати й сини?
Де радощі твої? Хто на колінах
Кричить: «Спаси, о боже, королеву!»
Де зігнуті улесливисті пери?
Де юрми ті, що бігли за тобою?
Згадай усе і глянь, хто ти тепер.
Не жінка в щасті, а вдова журлива;
Не радісна, а безутішна мати;
Не милуєш, а милості благаєш;
Не королева, а раба в короні;
Не з мене ти, а я глузую з тебе;

Не ми тебе, а нас боїшся ти;
Ніхто твоїм наказам не кориться.
Це долі колесо вже повернулось
І кинуло тебе на здобич часу,
Лиш спогад про минуле залишивши,
Щоб мучилась ти більше тим, що є.
Ти відібрала трон мій, то чому ж
Не взяти й горя справедливу частку?
Лиш пів-ярма мого на гордій шиї
Несла ти досі, а віднині візьмеш
Весь мій тягар з утомлених плечей.
Прощай же, королево горя й лиха!
З англійських бід — у Франції утіха.

Королева Єлизавета

В прокльонах ти досвідчена,— стривай же,
Навчи й мене, як ворогів клясти.

Королева Маргарита

Сну втримуйся вночі і постуї вдень;
Живу журбу порівнюй з мертвим щастям;
В уяві збільш дітей твоїх красу
Й огидливість того, хто їх убив.
Тим гірший злодій, чим дорожчі втрати,—
Це згадуї і навчишся проклинати.

Королева Єлизавета

Слова мої тупі. О, нагостри їх!

Королева Маргарита

Їх горе вигострить, як і мої.

(Виходить).

Герцогиня Йоркська
Навіщо у нещасті велемовність?

Королева Єлизавета
Заступники страждання безтілесні
І радощів летючі спадкоємці —
Слова, промовці злигоднів убогі!
Дай волю їм, — хоч кволі ті слова,
Від них у грудях серце ожива.

Герцогиня Йоркська
Як так, то розв'яжи уста, — диханням
Докорів злих мого задушим сина,
Що задушив дітей твоїх, проклятий.

Чути звуки сурм.

Сурмлять! То не скупися ж на прокльони!

Входить король Річард, за ним марширує його війська.

Король Річард
Хто шлях загородив мені в поході?

Герцогиня Йоркська
Та, що могла твій шлях загородити
До лютих, гаде, злочинів твоїх,
Тебе в своїй утробі задушивши.

Королева Єлизавета
Ти золотим вінцем прикрив чоло,
Де мусило б тавро по праву бути, —
Здобув корону ти убивством принца,
Синів, братів моїх страшною смертю.
Скажи, злий раб, де дітоньки мої?

Герцогиня Йоркська
Ти жаба, жаба ти! Де брат твій Кларенс?
І Нед⁸ Плантагенет, його дитя?

Королева Єлизавета
Де благородний Ріверс, Воган, Греї?

Герцогиня Йоркська
Де чесний Гестінгс?

Король Річард
Сурміть у сурми! Бийте в барабани!
Пехай не чує небо баб сварливих,
Що божого помазаника лають.
Сурміть, кажу.

Сурми і барабани.

(До жінок).

А ви поводьтесь чемно
І терпеливо,— лемент цей одразу
Я гомоном військовим заглушу.

Герцогиня Йоркська
Чи син ти мій?

Король Річард
Так, слава богу, батькові і вам!

Герцогиня Йоркська
Отож терпи мій гнів нетерпеливий.

Король Річард

На вашу милість вдачею я схожий:
Докорів стерпіти не можу я.

Герцогиня Йоркська

О, дай сказать...

Король Річард

Я слухати не буду.

Герцогиня Йоркська

Ласкава й лагідна то буде мова.

Король Річард

Й коротка, матінко,— я поспішаю.

Герцогиня Йоркська

Ти поспішаєш? Бачить бог, на тебе
Я ждала в смертних муках і стражданнях!

Король Річард

Та народився я — і припинив їх.

Герцогиня Йоркська

Як ти родивсь,— клянусь хрестом святим,—
Земля нам пеклом стала навісним.
Важкий тягар — народження твоє.
Дитям ти впертий був і вередливий,
Злий, дикий, навіжений — школярем;
В юнацтві став нестримний і зухвалий,
Змужнівши — хитрий, гордий, кровожерний,
Підступний в ласці і в злобі ласкавий.
Чи можеш ти назвати хоч годину,
Коли собою втішив ти мене?

Король Річард

Та ні, хіба лише «годину Гемфрі»⁹,
Як снідали без мене, ваша милість.
Якщо ж не милий вашим я очам,
Дозвольте йти в похід, щоб вас не сердить.
Гей, барабани!

Герцогиня Йоркська

Вислухай мене!

Король Річард

Ви надто в'їдливі.

Герцогиня Йоркська

Одно лиш слово —
І більше не почувеш ти мене.

Король Річард

Ну!

Герцогиня Йоркська

Чи вмреш ти божим праведним судом,
Раніше ніж вернутись переможцем,
Чи я умру від старості і горя,
А не побачу більше я тебе.
Носи з собою мій прокльон найтяжчий;
В день бою хай він більш тебе утомить,
Ніж все озброєння, що на тобі.
На боці ворогів— мої молитви!
Дітей Едвардових маленькі душі
Дадуть натхнення ворогам твоїм,

Ім успіх провістять і перемогу.
В крові ти жив — в крові й кінець тобі;
Ти жив ганьбою — і умреш в ганьбі.

(Виходить).

Королева Єлизавета

Хоч більш підстав, та менш уміння в мене
Тебе клясти; скажу лише «амінь»!

(Хоче йти).

Король Річард

Заждїть, я маю з вами говорити.

Королева Єлизавета

Не маю більш синів царської крові
Тобі для плахи я, а дочок, Річард,
Не скорбний трон — ждуть келії чернечі.
Вже хоч на їх життя не посягай.

Король Річард

Зросла у вас дочка Єлизавета —
Безвинна, гожа, царственно граційна.

Королева Єлизавета

Й тому на смерть піде? О, дай їй жити!
Зганьблю я честь їй, знівечу красу,
Признаюсь, ніби зрадила я мужа,
Накину їй неслави покривало;
Щоб їй кривавої unikнуть смерті.
Скажу я, що Едвард не батько їй.

Король Річард

Ні, не ганьбїть її, в нїй царська кров.

Королева Єлизавета
Всього зречусь, щоб врятувати життя її.

Король Річард
Високий рід — її краща охорона.

Королева Єлизавета
Але ж брати її за це умерли.

Король Річард
То їх зоря була до них ворожа.

Королева Єлизавета
Ні, їх життя злим друзям заважало.

Король Річард
Ніхто веління долі не уникне.

Королева Єлизавета
Так, якщо доля та є ваша світлість.
Моїх дітей спіткала б краща смерть,
Якби дав бог життя тобі інакше.

Король Річард
Так мовите ви, наче я убив їх!

Королева Єлизавета
Це ж дядя небожів позбавив щастя,
Рідні, свободи, царства і життя.
Чия б рука не пройняла серця їх,
Твій розум нею потай керував.
Це ж ти убивць тупий, іржавий ніж,

Об камінь свого серця наточивши,
У груди спрямував моїм ягнятам.
Якби від звички біль не слабнув лютий,
Діток я б не згадала, поки в вічі
Тобі не вп'ялась нігтів якорями
І поки в безнадійній бухті смерті,
Як човен без керма й вітрил, ущент
Об скелю твого лона не розбилась.

Король Річард

Так, як собі я успіху бажаю
В тяжких походах і кривавих війнах,
Так щиро вам і близьким вашим хочу
Добра я більше, ніж завдав я лиха.

Королева Єлизавета

Що доброго заховано ще в небі,
Щоб на добро відкрилося мені?

Король Річард

Підвищення дітей, міледі, ваших.

Королева Єлизавета

На ешафот, щоб голови покласти?

Король Річард

На висоту величності і шани,
До крайніх верховин земної слави.

Королева Єлизавета

Облещуй байкою мою печаль!
Скажи, якою гідністю і станом
Моїх дітей ти можеш наділити?

Король Річард

Усе, що маю, і себе самого
Твоїй дитині я готов віддати,
Аби ти в Леті гнівної душі
Сумні втопила спогади про кривду,
Що я тобі неначе заподіяв.

Королева Єлизавета

Коротше говори, а то остигне
Твоя ласкавість від таких розмов.

Король Річард

Знай, я дочку твою люблю душею.

Королева Єлизавета

Це й мати її думає в душі.

Король Річард

Що думаєте ви?

~~Королева~~ Єлизавета

Що ти дочку мою душею любиш,
Як від душі любив її братів.
І я всім серцем дякую тобі.

Король Річард

Не перекручуй слів моїх поспішно.
Кажу я, що люблю твою дочку
Й дам сан англійської їй королеви.

Королева Єлизавета

Гаразд, хто ж буде в неї королем?

Король Річард

Хто сан їй королеви дасть,— хто ж інший?

Королева Єлизавета

Як! Ти?

Король Річард

Авжеж. Як думаете ви?

Королева Єлизавета

А як ти будеш свататись?

Король Річард

Навчїть,—

Ви краще вдачу знаєте її.

Королева Єлизавета

Ти хочеш, щоб навчила я?

Король Річард

Всім серцем.

Королева Єлизавета

З тим, хто братів її убив, пошли їй
Два серця їх криваві, нарізьбивши:
«Едвард» і «Йорк». Вона, мабуть, заплаче,—
Ти ж дай їй хусточку, як Маргарита
Дала в крові Ретленда твому батьку.
Скажи — напоєна багряним соком
Вона від тіл братів її убитих;
Хай витре нею сльози на очах.
Як цим не викличеш її любові,
Пошли їй список дій твоїх достойних;

Скажи, що дядю Кларенса ти вбив,
І дядю Ріверса, і задля неї
Прикінчив добру її тітку Анну.

К о р о л ь Р і ч а р д

Смієтесь, королево: це не спосіб
Дочку привабить.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Іншого нема,
Не можеш-бо свії образ ти змінити
И не бути Річардом, що все те діяв.

К о р о л ь Р і ч а р д

Скажи — це все через любов до неї.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Ні, лиш зненавидить вона тебе,
Твою любов ціною крові мавши.

К о р о л ь Р і ч а р д

Що зроблено, того вже не вернути.
Не раз помилки допускають люди,
Щоб гірко потім каятися в них.
Корони я синів позбавив ваших —
Дочці її вертаю з каяттям.
Плід вашої утроби погубив я,
Та оживлю його в нових нащадках
Від мене і від вашої дочки.
Не менше для любові ім'я бабки,
Ніж матері улюблене ім'я:
Це ж ваші діти, хоч коліном нижчі,
Плід вашого кохання, ваша кров,—
Лиш та за вас потерпить ніч стогнання,

За кого мук раніш зазнали ви.
Були вам діти замолоду горем,
Мої ж утіху в старості дадуть.
Утратили ви сина — короля,
Та цим дочку придбали — королеву.
Не можу вам всього я повернути,—
Прийміть же те, що можу дати я.
З душею трепетною син ваш Дорсет
Бентежно десь блукає в чужині —
Цей щасний шлюб верне його додому,
Звання високі дасть, велику шану;
Король, муж вашої дочки ясної,
Звать буде братом за просто його,
І матір'ю вас зватиме король,
І вся часу скорботного руїна
Подвійним стане щастям і багатством.
О, ми багато світлих днів побачим,
І сльози, що колись ви пролили,
Для вас обернуться в перлини сходу,
Зросте їх цінність у десятки раз,
На час помножена й відсотки щастя.
Ідіть, матусю, до дочки своєї,
Свій досвід їй вдихніть в несмілість юну,
Слух до палких признань їй підготуйте,
Вселіть їй в ніжне серце злотний пломінь
Мрій честолюбних; про безмовну радість
Годин утіх подружніх розкажіть.
Коли ж бунтівника я покараю,
Пікчемного, дурного Бекінгема,
Й з віщом звияги повернусь, возляже
Твоя дочка на ложі переможця,—
Їй передам я всю звияги здобич,
Як Цезарю, що Цезаря здолав!

Королева Єлизавета
Як краще їй сказати? Батьків брат
Хотів би мужем стати їй? Чи дядя?
Чи той, хто вбив і дядів, і братів?
З яким ім'ям представить їй тебе,
Щоб бог, закон, її любов і честь
Тебе вгодобати не боронили?

Король Річард
Скажи: мир Англії в єднанні наших.

Королева Єлизавета
В тяжкій війні вона цей мир здобуде.

Король Річард
Скажи, король їй не велить, а просить.

Королева Єлизавета
Та цар усіх царів забороняє.

Король Річард
Сан королеви жде її могутній.

Королева Єлизавета
Щоб, як і мати, плакати над ним.

Король Річард
Скажи, що буду вік її любити.

Королева Єлизавета
Чи довго ж той тривати має вік?

Король Річард

Аж до останку днів її щасливих.

Королева Єлизавета

Чи довго ж те життя щасливим буде?

Король Річард

Як небо і природа це дозволять.

Королева Єлизавета

Як пеклу й Річардові заманеться.

Король Річард

Скажи, я не владар їй, а підданець.

Королева Єлизавета

Та їй, підданій, влада ця огидна.

Король Річард

Мені на поміч станьте красномовно.

Королева Єлизавета

Розмова чесна й проста вплине краще.

Король Річард

То просто про любов мою скажіть їй.

Королева Єлизавета

Але безчесно й просто — це брутално.

Король Річард

Пусті й нікчемні ваші міркування.

Королева Єлизавета
О ні, глибокі й вірні, як в могилах
Лежать мої глибоко й вірно діти.

Король Річард
Цих не торкайте струн — це все минуло.

Королева Єлизавета
Не можу — поки струни серця лопнуть.

Король Річард
Святим Георггом, орденом Підв'язки¹⁰,
Вінцем...

Королева Єлизавета
Зганьбив ти їх, а третє вкрав.

Король Річард
Клянусь....

Королева Єлизавета
Нічим! Нема для тебе клятв!
Зневажив честь Георга ти святого,
Сплямив ти лицарський Підв'язки орден,
Царський вінець крадіжкою знеславив.
Як хочеш, щоб повірили тобі,
Клянися тим, чого ще не зневажив!

Король Річард
Клянусь я світом...

Королева Єлизавета
Кривд твоїх він повен.

Король Річард
Днем смерті батька.
Королева Єлизавета
Ти й його збезчестив.
Король Річард
Самим собою...

Королева Єлизавета
І себе зганьбив ти.
Король Річард
Ну, богом...

Королева Єлизавета
Бога ти найбільш образив.
Якби боявся клятву ти зламати,
То не розбив би згоди; що з'єднав
Король — мій муж, братів не убивав би.
Якби зламати клятву ти боявся,
То не твоє б, а мого сина ніжне
Чоло метал державний увінчав би,—
Й жили б обидва принци, що ти кинув
На спільне ложе тліну, віроломно
В поживу їх віддавши хробакам.
Чим поклянешся ти?

Король Річард
Своїм майбутнім.
Королева Єлизавета
Минулим ти й майбутнє опоганив.
О, скільки сліз я ще пролити маю,

Щоб змити біль твоїх колишніх кривд!
Батьків, що вбив ти, дітям безпритульним
Сліз і до старості не осушити.
Батькам, чиїх дітей зарізав ти,
До старості сухим бадиллям скніти.
Ні, не клянись майбутнім, бо ж воно
Твоїм злочинством зганьблене давно.

К о р о л ь Р і ч а р д

Клянусь, я каюсь так же, як удачі
Я прагну в збройній з ворогом борні!
Хай сам себе я погублю! Хай небо
Мене щасливої позбавить долі!
Хай світла день не дасть, а ніч — спокою!
Хай зорі проти дій моїх повстануть,
Як чистим серцем, помислом святим,
Побожно й непорочно не люблю я
Твою прекрасну царствену дочку!
У ній все щастя — і моє, й твоє,
Без неї ж — і мене, й тебе, й весь край,
Її саму й багато душ хрещених
Жде горе, смерть, загибель і руїна.
Лиш наш союз це може відвернути,
Лиш він це і повинен відвернути.
Тож, любя матінко, — так маю звать вас, —
Моїм повірником у неї будьте.
Скажіть, чим буду я, не чим я був,
Не що я заслужив, що заслужу я;
Часу й держави поясніть потреби,
В великій справі гнівний шал відкиньте.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Невже спокусі дьявольській піддамся?

Король Річард

Що ж, як на добре дьявол спокушає.

Королева Єлизавета

І щоб для себе я себе забула?

Король Річард

Що ж, як вам пам'ять ваша тільки шкодить.

Королева Єлизавета

Але ж ти вбив моїх дітей.

Король Річард

В утробі

Дочки я вашої їх поховую,

Й відродяться вони з цього гнізда

Самі собою, вам на втіху й радість.

Королева Єлизавета

І мушу я дочку на це схилити?

Король Річард

Вас матір'ю щасливою це зробить.

Королева Єлизавета

Я йду. Пишіть до мене швидше, Річард,—

Я сповіщу вам відповідь її.

Король Річард

Прощайте! Віднесіть їй мій цілунок.

Королева Єлизавета виходить.

Здалась-таки дурна й нестала баба.

Швидко входить Реткліф, за ним Кетсбі.

Ну що, які новини?

Р е т к л і ф

До західного берега, владарю,
Підплив потужний флот; туди біжать
Непевних, ненадійних друзів юрми —
Без зброї, не щоб ворога відбити.
Гадають, що то Річмонд флот привів
І жде, вітрила склавши, допомоги,
Що Бекінгем для висадки подасть.

К о р о л ь Р і ч а р д

Скоріш гінця до Норфолка! Скачи
Ти, Реткліф, або Кетсбі. Де він?

К е т с бі

Тут я,

Мілорд.

К о р о л ь Р і ч а р д

Лети ж до герцога, мій Кетсбі.

К е т с бі

Лечу, державче мій, лечу стрілою.

К о р о л ь Р і ч а р д

Ти ж, Реткліфе, до Сольсбері спіши.
Приїдеш, то...

(До Кетсбі).

Чого стоїш, ледащо?
Чому не їдеш, дурню ти недбалій?

К е т с бі

Прошу величність вашу об'явити,
Що герцогу сказати я повинен.

Король Річард

Ах, правда, добрий Кетсбі. Ти скажи,
Щоб якнайбільше війська він зібрав
І мчав би з ним у Сольсбері до мене.

Кетсбі

Спішу.

(Виходить).

Реткліф

Що в Сольсбері, мілорд, мені робити?

Король Річард

Чого ж тобі, як сам туди я їду?

Реткліф

Ви мчать туди, мілорд, мені веліли.

Король Річард

Я передумав.

Входить Стенлі.

Стенлі, що нового?

Стенлі

Новин — ні добрих, щоб мілорда втішить,
Ні злих нема, щоб я сказать не смів.

Король Річард

Оце так загадка — ні злих, ні добрих.
Чим стільки миль кружляти наоколо,
Не краще б все сказати навпростець?
Ще раз: які новини?

С т е н л і

Річмонд — в морі.

К о р о л ь Р і ч а р д

Бодай би в тому морі він втопився,
Цей ренегат лякливий! Що ж він робить?

С т е н л і

Не знаю, володарю, та, здається...

К о р о л ь Р і ч а р д

Ну, що ж здається?

С т е н л і

Що Дорсет, Мортон з Бекінгемом кличуть
Його корони Англії шукати.

К о р о л ь Р і ч а р д

Хіба мій трон спустів? Чи меч з рук випав? ¹¹
Чи вмер король? Чи влада занепала?
Чи не наслідник Йорка тут король?
Чи інший є, крім нас, наслідник Йорка?
Скажи, чого ж це він у море вийшов?

С т е н л і

Не знаю інших я причин, державче.

К о р о л ь Р і ч а р д

Не знаєш інших ти причин, крім тої,
Що йде валлієць тут державцем стати?
Боюсь, що зрадиш ти й втечеш до нього.

С т е н л і

Даремна ця підозра, володарю!

К о р о л ь Р і ч а р д

Де ж твій загін, щоб ворога відбити?
Де-ленники твої? Де вірні слуги?
Чи не втекли на захід — помагати
Бунтівникам у висадці на берег?

С т е н л і

На півночі мої, владарю, друзі.

К о р о л ь Р і ч а р д

Холодні друзі! Нащо північ їм,—
На заході нам служба їх потрібна.

С т е н л і

Їм не було наказу, мій державче.
Як відпустити зволите мене,
Зберу я друзів і зустріну вас
Там, де величність ваша побажає.

К о р о л ь Р і ч а р д

А, хочеш ти до Річмонда податись!
Не вірю я тобі.

С т е н л і

Владарю мій,
Нема причин мене підозрівати.
Ні, зрадником не був я і не буду.

Король Річард

Гаразд.

Збирай же військо. А твій син Георг
Лишиться тут. Будь в вірності міцний,
Щоб міцно голова його трималась.

Стенлі

Чинить з ним так, як доведу я вірність.

(Виходить).

Входить 1-й гонець.

1-й гонець

Державче милостивий, з Девоншіру
Від друзів вірних звістку я привіз:
Сер Едвард Кортні й старший брат його,
Екзетерський єпископ гордовитий,
З юрбою спільників повстали збройно.

Входить 2-й гонець.

2-й гонець

Владарю, в Кенті Гільдфорди повстали,
Й весь час нові до них надходять юрми
Бунтівників, і сили їх ростуть.

Входить 3-й гонець.

3-й гонець

Державче мій, загони Бекінгема...

Король Річард

Геть, сич! Не досить вже пісень про смерть?

(Б'є його).

Так, так тобі, — припось новини кращі!

3-й гонець

(спавши навколішки)

Приніс величності я вашій звістку,
Що зливами і повіддю страшною
Понищено загони Бекінгема,
А сам втекти він встиг, але куди —
Ніхто не знає.

Король Річард

О, пробач мені!
Ось гаманець мій: синяки загоїш.
Чи оголошено вже нагороду
Тому, хто зрадника сюди доставить?

3-й гонець

(встаючи)

Скрізь оголошено, державче мій.

Входить 4-й гонець.

4-й гонець

Є чутка, володарю, що в Йоркшірі
Лорд Дорсет і лорд Ловел бунт зчинили.
Та інша вість величність вашу втішить:
Розбила буря флот бретонський; Річмонд
На берег Дорсетшіру човен вислав
Загони розпитати прибережні —
Чи спільники вони йому, чи ні.
Вони відповіли, що Бекінгем
Послав до нього їх; він не повірив,
Підняв вітрила її рушив на Бретань.

Король Річард

В похід, в похід! Готова наша зброя —
Як не для бою з ворогом-чужинцем,
То щоб своїх розбити бунтівників!

Входить Кетсбі.

Кетсбі

Державче мій, схопили Бекінгема.
Це добра вість, та й гіршу я повинен
Доповісти: при Мілфорді на берег
З могутнім військом висадився Річмонд.

Король Річард

Скоріше в Сольсбері! За час розмов цих
Бій царський можна виграти чи програти!
Хай хтось мені доставить Бекінгема
У Сольсбері, а решта — всі за мною!

Сурми.

Всі виходять.

СЦЕНА 5

Кімната в домі лорда Стенлі.
Входять Стенлі і сер Крістофер Ерсуїк.

Стенлі

Скажи від мене Річмонду, сер Ерсуїк,
Що вепр кривавий держить у хліві
Заложником Георга, мого сина.

Повстану я — його він обезглавить:
Лиш острах цей затримує мене.
Скажи, а де тепер державний Річмонд?

Е р с у і к

Він в Пемброку чи в Гарфордвесті — в Уельсі.

С т е н л і

А хто при ньому з іменитих лордів?

Е р с у і к

Сер Уолтер Герберт, воїн славнозвісний,
Сер Гільберт Толбот і сер Уільям Стенлі,
Оксфорд, грозливий Пемброк, сер Джеймс Блент,
І з Райс-ап-Томасом хоробрих чоти,
Й багато ще ім'ям і ділом славних,—
І всі вони на Лондон попрямують,
Як боєм шлях не перепинять ім.

С т е н л і

То поспіши ж, вітай від мене лорда:
Скажи — за нього радо королева
Дочку свою віддасть Єлизавету.
Він з цих листів дізнається про все.
Прощай.

(Віддає листи сєру Кристоферу).

Обидва виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Сольсбері. Відкрите місце.

Входять шеріф і варта з Бекінгемом, якого ведуть на страту.

Бекінгем

Король не хоче говорити зі мною?

Шеріф

Ні, добрий лорд. Терпіння треба мати.

Бекінгем

Едварда діти, Гестінгс, Ріверс, Грей,
Святий король наш Генріх, принц Едвард,
Воган і всі, що потайну загибель
Від чорної неправди прийняли!
Якщо смутні і гнівні ваші душі

З-над хмари бачать цю годину мстиву —
Радійте всі з загибелі моєї!

(До вартових).

Чи не сьогодні, друзі, день задушний? ¹

Ш е р і ф

Так, сер.

Б е к і н г е м

Днем судним став мені задушний день!
В цей день за короля Едварда кликав
На себе кару я, якщо я зраджу
Його дітей чи близьких королеви;
В цей день на себе кликав я загибель
Від зради тих, кому найбільше вірив.
І от задушний день став днем відилати
Моїй поійнятій острахом душі.
Всевиदेць, із якого я знущався,
На мене клятви обернув облудні
І дав те справді, що просив я в жарт.
Так він мечі неправедних вістрям
В їх власні груди направляє. Тяжко
Разять мене прокльони Маргарити.
«В день, як пройме тобі він смутком серце,
Згадай: пророчиця ти, Маргарито!»
Ходім же до ганебного стовпа;
За кривду — кривда, за ганьбу — ганьба!

Бекінгем та інші виходять.

СЦЕНА 2

Поле недалеко Темуорта.
Входять з барабанним боєм і прапорами Річмонд, Оксфорд, сер Джемс Блент, сер Уолтер Герберт та інші воєначальники з військовими.

Річмонд

Товариші по зброї й вірні друзі,
Що тиранії зле ярмо зазнали!
Не стрівши перешкод, ми безборонно
Дійшли до серця нашої вітчизни.
Від мого батька Стенлі я одержав
Листа, що нас бадьорістю повнить.

(Показує листа).

Кривавий вепр, зажерливий і хижий,
Що ниви й виноградники вам нищив,
Пив, як помії, вашу теплу кров
І нутрощі з вас їв, немов з корита,—
Злий вепр той в центрі острова заліг,
Близ Лейстера, як стало нам відомо.
Від Темуорта лише день ходи до нього.
Сміліш, хоробрі друзі, в ім'я бога!
Ще лиш один війни кривавий іспит —
І ми, як жниво, вічний мир пожнем.

Оксфорд

В серцях у нас — по тисячі мечів,
Щоб нелюда кривавого збороти.

Герберт

Всі його друзі перейдуть до нас.

Б л е н т

Не друзі то: ці через острах друзі
В тяжку хвилину всі втечуть від нього.

Р і ч м о н д

Тим краще нам. Вперед же, в ім'я бога!
Лети, надіє, ластівко жадань!
Бідняк — царем і богом, царю, стань!

С Ц Е Н А 3

Босуортське поле.

Входять король Річард з військом, герцог Нор-
фолк, граф Серрі та інші.

К о р о л ь Р і ч а р д

На полі тут поставити намети!
Чого, лорд Серрі, ви такі хмурні?

С е р р і

Мій дух світліший в десять раз, ніж зір мій.

К о р о л ь Р і ч а р д

Лорд Норфолк!

Н о р ф о л к

Тут я, мій державче славний.

К о р о л ь Р і ч а р д

Нам не уникнути ударів, Норфолк?

Н о р ф о л к

І їм, і нам дістанеться чимало.

К о р о л ь Р і ч а р д

Сюди — намет мій! Тут ночуєм нині.
Солдати починають напинати королівський намет.

А завтра де? Та чи не все одно!
Чи зрадників відома нам чисельність?

Н о р ф о л к

Їх щонайбільше тисяч шість чи сім.

К о р о л ь Р і ч а р д

Виходить, втрое ми від них сильніші!
Та й короля ім'я — міцна твердиня,
А от її й нема у ворогів.
Намет скоріш! Ходім огляньмо, лорди,
Які нам переваги дасть місцевість,
Людей досвідчених візьмім з собою.
Не гаймось, не лінуймося лишень, —
Важкий нам, лорди, буде завтра день!

Виходять.

Входять з другого краю поля Річмонд, сер Уїльям Брендон, Оксфорд та інші лорди. Солдати напинають намет Річмонду.

Р і ч м о н д

В утомі золоте спочило сонце,
Й вогнистий слід ясної колісниці
Віщує нам на завтра гожий день.
Сер Брендон, ви штандарт мій понесете.
Хай подадуть паперу і чорнила.
В шатрі я плач баталії накреслю
І визначу обов'язки вождів,
Між нами нашу рать малу розбивши.
Ви, графе Оксфорд, ви, сер Уїльям Брендон,
І ви, сер Герберт, лишитесь зі мною,
Граф Пемброк поведе свої загони.
Мій Бленте, побажайте на добраніч

Від мене графу її попросить о другій
Годині ранку до мого шатра.
Не скажете, мій добрий капітане,
Де лорда Стенлі полк розташувався?

Б л е н т

Як кольору знамен його не слухав
Я з іншими,— а цього певен я,—
То полк його до півдня на півмилі
Стоїть від військ могутніх короля.

Р і ч м о н д

Мій любий Блент, як знайдете ви спосіб
Без небезпеки з ним поговорити,
То віднесіть йому цей лист важливий.

Б л е н т

Клянусь життям, я виконаю все.
Хай бог пошле вам, графе, сон спокійний.

Р і ч м о н д

Добраніч, любий Блент. Ходім, мілорди,
Порадимось про завтрашні діла
В моїм шатрі,— тут холодно і вогко.

Всі входять до намету.

Підходять до королівського намету король Річард, Пор-
фолк, Реткліф, Кетсбі та інші.

К о р о л ь Р і ч а р д

Котра година?

К е т с бі

Вже пробило дев'ять —

Вечері час.

К о р о л ь Р і ч а р д

Вечерять я не буду.
Пришліть мені чорнила і паперу.
Чи зроблено зручнішим мій шолом?
І зброю чи принесли до намету?

К е т с бі

Все зроблено, владарю, все готове.

К о р о л ь Р і ч а р д

Мій добрий Норфолк, поспіши на пост свій,
Пильнуй, постав надійних вартових.

Н о р ф о л к

Іду, владарю.

К о р о л ь Р і ч а р д

Встань з жайворонком завтра, любий Норфолк.

Н о р ф о л к

За це ручуся я, владарю.

(Виходить).

К о р о л ь Р і ч а р д

Кетсбі!

К е т с бі

Я тут.

К о р о л ь Р і ч а р д

Пошли гінця до Стенлі в полк
З наказом до схід сонця привести

Війська,— а ні, то син його Георг
В рів темний ночі вічної впаде.

Кетсбі виходить.

(До одного із слуг)

Налий мені вина. Подай світець.
На ранок Серрі білого² всідлай.
Глянь, чи міцні, чи не важкі списи.
Реткліф!

Р е т к л і ф

Я тут.

К о р о л ь Р і ч а р д

Хмурного бачив ти Нортемберленда?

Р е т к л і ф

Граф Томас Серрі й він аж до смеркання
З полку у полк проходили по війську
І скрізь солдатам бадьорили дух.

К о р о л ь Р і ч а р д

Гаразд. Подай мені бокал вина.
Щось я сьогодні духом невеселий
І звичної бадьорості нема.

Приносять вино.

Постав бокал. Папір, чорнило є?

Р е т к л і ф

Ось тут.

Король Річард

Прощай. Та варту перевір.
Прийди після полуночі в намет мій —
Озброїтись поможеш. Ну, прощай!

Реткліф та слуги виходять.

Король Річард входить до свого намету.
Відкривається намет Річмонда, до якого входять Стенлі,
лорди і слуги.

Стенлі

Звитяга й мир шолом твій хай вінчають!

Річмонд

Хай темна ніч всі блага, що їх має,
Подасть тобі, вітчиму благородний!
Скажи, як матінка моя кохана?

Стенлі

Від неї я тебе благословляю,—
Все молиться за Річмонда вона.
Ну от і все. Минає час мовчання,
І рідшає на сході хмарна мла.
Тож коротко,— так вимагає час,—
Готуй війська до бою на світанку
І долю дай свою на суд кривавий
Ударам смертозорої війни.
Як тільки зможу (та іще не зараз) —
Знайду нагоду й, обманувши час,
Дам поміч вам в скрутній хвилині бою.
На бік твій прямо ще не можу стати,
Бо зараз же твій любий брат Георг
Піде на страту в батька на очах.
Прощай! Нам ніколи, та й небезпечно

Час гаять на запевнення любові,
На ширі бесіди, такі солодкі
Для друзів після довгої розлуки.
Бог дасть нам час на ці обряди дружби.
Ще раз прощай! Будь мужній і щасливий!

Р і ч м о н д

Мілорди, проведіть вітчима в полк.
Хоч на душі тривожно, все ж засну я,
Щоб завтра, замість легких крил звитяги,
Свинцевий сон мене не подолав.
Добраніч, любі лорди і дворяни!

Виходять всі, крім Річмонда.

О ти, чийм бійцем себе вважаю,
Поглянь ласкаво на мої війська,
Дай в руки їм залізний меч відомсти,—
Хай вщент важкі удари їх дроблять
Злим ворогам шоломи самозвані!
Нехай ми станем зброєю покари,
Щоб в перемозі славити тебе!
Раніше ніж очей замкнув я вікна,
Свій недріманний дух тобі вручаю.
В сні й пильнуванні захисти мене!

(Засинає).

Дух принца Едуарда, сина Генріха VI, з'являється поміж
двох наметів.

Дух Едуарда
(до короля Річарда)

Тобі гнітитиму я завтра душу!
Згадай, як в цвіті літ ти вбив мене
При Тьюксбері. Згадай — і вмри в одчай!

(До Річмонда).

Радій, наш Річмонд! Скривджені-бо души
Убитих принців повстають за тебе,
Син Генріха підтримає тебе.

З'являється дух короля Генріха VI.

Д у х Г е н р і х а V I

(до короля Річарда)

Як я ще жив, помазаника тіло
Смертельно ти мені порешетив.
Згадай про Тауер — і вмири в одчаї!
Це Генріх Шостий каже: вмири в одчаї!

(До Річмонда).

Міцний і правий, переможцем будь!
Віщує Генріх — будеш королем ти,
І в сні велить: живи і процвітай.

З'являється дух Кларенса.

Д у х К л а р е н с а

(до короля Річарда)

Гнітитиму тобі я завтра душу,
В вини огидному на смерть обмитий,
Твоїми підступами вбитий Кларенс!
Згадай про мене завтра у бою,
Меч упусти туший — і вмири в одчаї!

(До Річмонда).

Ланкастра квіте, вбиті Йорка діти
Всі моляться, щоб ангел захистив
Тебе в бою; живи і процвітай!

З'являються духи Ріверса, Грея і Вогана.

Д у х Р і в е р с а
(до короля Річарда)

Гнітитиму тобі я завтра душу,—
Убитий Ріверс я,— умри в одчаї!

Д у х Г р е я
(до короля Річарда)

Згадай про Грея — і утрать надію!

Д у х В о г а н а
(до короля Річарда)

Згадай про Вогана — і кинь від страху
Свій непотрібний спис! Умри в одчаї!

В с і т р о е
(до Річмонда)

Встань! Кривди наші — в Річарда у грудях!
Здолай його,— устань і виграй бій!

З'являється д у х Г е с т і н г с а .

Д у х Г е с т і н г с а
(до короля Річарда)

Кривавий, грішний, у гріху ти встанеш
І дні в кривавому скінчиш бою!
Згадай про Гестінгса — й умри в одчаї!
(До Річмонда).

Душе безтрепетна, вставай, вставай!
Йди в бій за Англію і подолай!

З'являються д у х и д в о х м а л ь н ь к и х п р и н ц і в .

Д у х и п р и н ц і в

(до короля Річарда)

Згадай маляток, в Тауері убитих!
Свинцем тобі ми ляжемо на груди
І вниз потягнемо — в ганьбу і смерть!
Це кажуть небожі: умри в одчаї!

(До Річмонда).

Спи мирно, Річмонд, в радості прокинься!
Від вепра ангели тебе боронять!
Почпи щасливий королівський рід!
Живи її цвіти, — велять Едварда діти.

З'являється дух леді Анни.

Д у х л е д і А н н и

(до короля Річарда)

Твоя жона, нещасна Анна, Річард,
Що сну з тобою мирного не знала,
Тепер твій сон тривогою сповняє.
Згадай про мене завтра у бою,
Меч упусти тупий — і вмири в одчаї!

(До Річмонда).

Душе́ спокійна, сном спокійним спи!
Хай про звитягу сон до тебе злине:
Про це молилась ворога дружина!

З'являється дух Бекінгема.

Д у х Б е к і н г е м а

(до короля Річарда)

В борні за трон поміг тобі я перший —
І вправ останній від твого тиранства!

Згадай же у бою про Бекінгема —
Й умри від жаху злочинів твоїх!
Сни, спи, хай сняться сни тобі криваві!
Сконай в знесиллі, розпачі й неславі!

(До Рімонда).

Я вмер,— не встиг тобі допомогти,
Та будь бадьорий, мужній духом ти.
З тобою бог і ангели господні,
А Річарда гординя — вже в безодні!

Духи зникають.

Король Річард з жахом прокидається.

К о р о л ь Р і ч а р д

Змініть коня! Хай перев'яжуть рани!
О, зглянься, боже! Тш!.. Це тільки сон.
О совість полохлива, як ти мучиш!
Світець синіє. Мертва ніч навколо.
А тіло трепетне — в поту холоднім.
Я сам себе боюсь? Нема ж нікого.
Річарда Річард любить; я — це я.
То тут убивця? Ні!.. О так, я вбивця.
Тікати... Як, від себе? І чого?
Від помсти. Як? Сам на собі помщусь я?
Себе люблю я. За що? За добро,
Що сам собі зробив? О ні! На жаль,
Скоріше сам себе я ненавиджу
За зло ненавидне, що я вчинив.
Негідник я. Брешу я, не негідник...
Хвались, дурний. Ні, дурню, не хвались.
Сто язиків у совісті моєї,
Й казок багато кожен повідає,

І кожен зве негідником мене.
Ламав я клятви, найстрашніші клятви!
А вбивств, безжальних вбивств — не полічити!
Гріхів жахливих юрми незчисленні
Кричать перед судом: «Він винен, винен!»
О розпач! І ніхто мене не любить.
А як умру, ніхто й не пожаліє!
Та й як жаліти їм мене, як сам
До себе жалю я не почуваю?
Мені здалося, душі мною вбитих
Зійшлись в шатро й на завтра кожен кликав
На Річардову голову відомсту.

Входить Реткліф.

Реткліф

Мій володарю!

Король Річард

Хто це?

Реткліф

Я, Реткліф, володарю! Двічі півні
В селі вже ранок співом привітали.
Вже друзі встали й зброю надягають.

Король Річард

О Реткліф мій, жахливий сон я бачив!
Як думаєш, надійні наші друзі?

Реткліф

Звичайно, сер.

Король Річард

Боюсь, боюсь я, Реткліф...
Мені приснилось: душі всіх, що вбив я,
Зійшлися в мій намет і кликав кожен
На завтра мсту на голову мою.

Реткліф

Ні, володарю, тіней ви не бійтесь.

Король Річард

Клянусь святим Павлом, вночі ці тіні
Навіяли на мене більше жаху,
Ніж десять тисяч справжніх вояків,
Що збройно приведе нікчемний Річмонд.
До дня не близько ще. Ходім зі мною
Вивідачем — послухать під шатрами,
Чи не намислив хто від нас тікати.

Король Річард і Реткліф виходять.
Річмонд прокидається. До його намету входять Оксфорд та
інші лорди.

Лорди

Добридень, Річмонд!

Річмонд

Пробачте, лорди і дворяни пильні,
Що дежня заспаного застаєте.

Лорди

Як спали ви, мілорд?

Р і ч м о н д

Сон найсолодший, найніжніші мрії,
Які лиш сняться голові дрімотній,
Мене відвідали цієї ночі.
Приснилось — душі Річардом убитих
Прийшли сюди з вітанням перемоги!
Повірте, радістю повниться серце,
Такий чудовий згадуючи сон.
Скажіть, чи близько вже світанок, лорди?

Л о р д и

Проб'є чотири скоро.

Р і ч м о н д

Пора вже зброю брати й шикуватись.

(Виходить до війська).

Не час нам більше, любі земляки,
Розводитись, про що вже говорив я.
Лиш пам'ятайте: бог за нас і право!
Молитви всіх святих і всіх убитих
Стоять за нас оплотом нездоланим.
Крім Річарда, хто з наших ворогів —
Не нам, йому бажає перемоги?
І хто веде їх? Правда ж це, панове,—
Тиран кривавий і убивця він;
В крові підвівся і ствердився кров'ю,
Нічим не гребував, ще й тих губив,
Хто до його мети за засіб правив;
Фальшивий камінь, що коштовним став
Лише в оправі краденого трону;
Тож завжди божим ворогом він був,—

Б'єтесь ви з божим ворогом, і захист
Пошле вам бог, як воїнам своїм!
Потрудитесь скинути тирана —
Й заснете мирно ви, його убивши!
Б'єтесь ви проти ворогів вітчизни —
За це вітчизна щедро вам відплатить!
Йдете жінок своїх ви захищати —
Жінки зустрінуть вас як переможців!
Ви від меча врятуєте дітей —
І внуки старість вашу заспокоять!
Тож в ім'я бога і святого права —
Вперед знамена, наголо мечі!
В покуту за зухвалість хай поляжу
Холодним трупом я в землі холодній;
А жде нас успіх — то свою удачу
З останнім з-поміж вас я поділю.
Сурміть же, сурми, радісно й бадьоро!
Бог і святий Георг! Звитяга й Річмонд!

Виходять.

Входять король Річард, Реткліф, почет і військо.

Король Річард

То що ж Нортемберленд сказав про нього?

Реткліф

Що Річмонд не учився воювати.

Король Річард

Виң правду каже. Серрі що сказав?

Реткліф

Веміхнувся і сказав: «Для нас тим краще».

Король Річард

мав він рацію,— це ж так і є.

Б'є годинник.

Котра година? Дай-но календар.
Хто бачив сонце нині?

Реткліф

Я не бачив.

Король Річард

Чомусь воно не світить, а по книзі
Уже година, як воно зійшло.
Для когось день цей буде чорним днем.
Реткліф!

Реткліф

Мілорд.

Король Річард

Не хоче сонце показатись,
І небо хмуриться й сльозить над військом.
Були б ці сльози лиш землі росою!
Не світить сонце. Не лише мені,
А й Річмонду! Те саме наді мною
Грозиться небо, що й над ним хмаріє.

Входить Норфолк.

Норфолк

До зброї, володарю! Ворог — в полі.

Король Річард

Жвавіш! Попону на мого коня!
Скажіть, щоб Стенлі вів свої заgonь.
Своїх солдатів поведу я сам.
І ось до війська бойовий наказ:
Займе всю лінію передову
Загін піхотний нарівні з комонним³;
Стрільців ми посередині поставим;
Джон герцог Норфолк і граф Томас Серрі,
Піхоту і комонників очолять.
Так їх розташувавши, поведу
Я головні услід за ними сили,
Що окрилять їх вершники добірні.
Святий Георг за нас! Що скажеш, Норфолк?

Норфолк

Наказ — як слід, державче войовничий.
Та ось що вранці я в шатрі знайшов.

Король Річард

(читає)

«Вершнику Норфолк, не будь прудкий,
Вже проданий Дікон⁴, господар твій».
Це вигадали вороги зухвалі.
Ідїть, панове, на свої місця,
Хай сні безглузді духу не бентежать,
Бо ж слово «совість», — лиш для боягузів
Та щоб на дужих наганяти ляк.
Закон нам — меч, і совість нам — кулак.
Сміліше в бій на ворога лихого!
Не в рай, то в пекло спільна нам дорога!

(Звертаючись до війська).

Що вам до сказаного ще додати?
Згадайте, з ким ви матимете справу:
Це зграв волоцюг і дезертирів,
Бретонський намул і брудні покійдьки,
Що переповнений їх виверг край⁵,
Що згинули в пригодах одчайдушних.
Ваш мирний сон стривожили вони;
Ви мали землі і жінок прекрасних,—
Їм треба землі взяти, жінок зганьбити.
А хто веде їх? Дармоїд нікчемний,
Що вигріла моя в Бретані мати,
Молокосос, що у житті знав холод,
Лиш по снігу гулявши в черевиках!
Женім батіжжям цих бродяг за море,
Оцю чванливу наволоч французьку,
Цих жебраків, що їм життя набридло,
Щурів, що вже б повісились від злиднів,
Якби не сподівались на грабунок.
Як битим бути слід, хай б'ють нас люди,
А не бретонська гниль, що наші предки
Топтали їй били на її ж землі
Та ще їй неслави дітьми наділяли.
То їм віддати землі? Хай ганьблять
Жінок і дочок нам?

Здалеку чути сурми й барабани.

А! Сурми їх!
В бій, Англії дворяни! В бій, селяни!
Стріляйте прямо в лоб, стрільці! Баских
Пришпорте коней, по крові скачіть!
Списів уламками вражайте небо!

Входить гонець.

Що скаже Стенлі? Чи веде він військо?

Г о н е д ь

Владарю, він відмовився прийти.

К о р о л ь Р і ч а р д

Геть голову Георгу, його сину!

Н о р ф о л к

Вже вороги болото перейшли.
Лишіть Георгу вмерти після бою.

К о р о л ь Р і ч а р д

Забилось в грудях тисяча сердець.
Вперед знамена! Всі на ворогів!
Хай наш прадавній клич «Святий Георг»
Натхне нас люттю вогняних драконів!
В бій! На шоломах наших перемога!

Виходять.

С Ц Е Н А 4

Інша частина поля.

Шум бою. Сутички. Входить Норфолк з військом,
назустріч йому Кетсбі.

К е т с б і

Рятуйте, герцог Норфолк, о, рятуйте!
Король творить надлюдські чудеса:
Він скрізь, де найстрашніша небезпека.
Загинув кінь його — він ніший б'ється,

У паці смерті Річмонда шукає.
Рятуйте, лорд ясний, бо все загине!

Шум бою.
Вбігає король Річард.

Король Річард

Коня! Коня! Все царство за коня!

Кетсбі

Мілорд, тікаймо,— я коня добуду.

Король Річард

Геть, рабе! Ставлю я життя на карту
Й діждусь, чим смертна закінчиться гра.
Шість Річмондів неначе тут на полі:
П'ятох я вбив, а все ще не його.
Коня, коня! Все царство за коня!

Виходять.

СЦЕНА 5

Інша частина поля.

Шум бою. Входять король Річард і Річмонд, збройно б'ючись поміж собою. Річмонд убиває короля Річарда і виходить. Військо короля Річарда відступає. Сурмлять сурми. Входять Річмонд, Стенлі, що несе корону, та багато інших лордів і війська.

Річмонд

Ну, слава богу й зброї вашій, друзі,—
Звитяга наша, здох кривавий пес!

С т е н л і

Хоробрій Річмонд, ти справдив надії!

(Подає йому корону).

Ось вкрадена давно корона царська.
Я з мертвих скронь кривавого злочинця
Зірвав її⁶ — чоло твоє вінчати.
Носи її звелич її усім на радість.

Р і ч м о н д

«Амінь», — нам бог великий з неба мовить.

(До Стенлі).

Скажіть, чи юний ваш Георг — живий?

С т е н л і

Живий і жде вас в Лейстері, мілорде,
Куди і ми, як зволите, підемо.

Р і ч м о н д

Хто вбитий з двох сторін з людей видатних?

С т е н л і

Джон герцог Норфолк і лорд Уолтер Ферерс,
Сер Роберт Брекенбері й Уільям Брендон.

Р і ч м о н д

З належною їх честю поховати,
Прощення воїнам проголосити,
Що вернуться з покорою до нас;
Тоді ми, тайн господніх причастившись,
З'єднаєм Розу Білу і Червону,
І усміхнеться їх єднанню небо,

Що довго хмурилось на їх ворожість.
Чи є де зрадник, що «амінь» не скаже?
В безумстві довго Англія терзала
Сама себе, і брат лив братню кров,
В засліпленні вбивав і сина батько,
І син за ката батькові ставав.

Злий розбрат між Ланкастером і Йорком
Посіяв звади й розбрат між всіма.
Тепер же Річмонд і Єлизавета,
Домів двох царських справжні спадкоємці,
Хай з волі божої з'єднають руки.
А їх потомки (якщо зволить бог)
Мир лагідний дадуть вікам майбутнім,
Достатку дні і радощів квітучих!
Ти, боже милосердний, притупи
Меч зрадника, що верне дні криваві
І слізьми, й кров'ю Англію залле.
Хай днів щасливих не діжде жорстокий,
Хто в цім краю порушить мир і спокій.
Звад рани гояться. Мир довгий, злинь
На землю нашу! Мовить бог: «Амінь!»

Виходять.

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

Переклад
ІРИНИ СТЕШЕНКО

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ескал, князь Веронський ¹.
Паріс, молодий дворянин, родич князя.
Монтеккі }
Капулетті } глави двох ворогуючих родин.
Старик, дядько Капулетті.
Ромео, син Монтеккі.
Меркуціо, родич князя і друг Ромео.
Бенволіо, небіж Монтеккі і друг Ромео.
Тібальт, небіж синьйори Капулетті.
Брат Лоренцо, чернець-францисканець.
Брат Джованні, чернець того ж ордену.
Балтазар, слуга Ромео.
Семпсон }
Грегорі } слуги Капулетті.
Абрам, слуга Монтеккі.
Аптекарь.
Троє музикантів.
Хор.
Хлопець, паж Паріса.
П'єтро, слуга.

Синьйора Монтеккі, дружина Монтеккі.

Синьйора Капулетті, дружина Капулетті.

Джульетта, дочка Капулетті.

Мамка Джульетти.

Веронські городяни, родичі і родички обох родин,
маски, сторожа, вартові і слуги.

Дія відбувається у Вероні; початок п'ятої дії — в Мантуї.

ПРОЛОГ

ХОР¹

Шляхетні рівно, знатні дві сім'ї
В Вероні пишній, де проходить дія,
Ведуть запеклі і тяжкі бої,—
Аж враз кривава сталась там подія.

Коханців двоє, з роду ватажків,
Ворожі ті утроби породили;
І тільки смерть трагічна юнаків
Криваву ворожнечу припинила.

Життя коротке їх, сумну любов,
Їх смерть і мир запеклої родини,
Як зміла ту ненависть чиста кров —
Ми вам покажемо за дві години.

Пробачте нам недоліки пера,
Всі хиби виправить старанна гра.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Міський майдан.

Входять Семпсон та Грегорі, озброєні мечами і щитами.

Семпсон

Грегорі, даю слово, ми не попустимо, щоб нас паскудили та бруднили!

Грегорі

Авжеж, бо ми ж таки не вуглярі!

Семпсон

Я хочу сказати: як розлютуємось, то й хапайся відразу за меч!

Грегорі

Гляди, поки там що — щоб не злетіла, бува, голова тобі з плеч.

Семпсон

Я рубону швидко, як хто мене виведе з себе!

Грегорі

Та тільки не швидко тебе виведеш з себе, щоб ти бився.

Семпсон

Кожен пес з дому Монтеккі виводить мене з себе.

Грегорі

Виводити — значить рухатися, а бути хоробрим — значить стояти твердо на місці; отже, коли тебе виведуть з себе, ти рухнешся та й накиваєш п'ятами.

Семпсон

Ого! Як тільки зачепить мене якийсь пес із того дому, я стоятиму твердо. Я зіпруся об мур і захищатиму його сам від кожного чоловіка чи дівки з дому Монтеккі!

Грегорі

По цьому ж то й знати, що ти легкодухий раб: легкодухі боягузи туляться до муру.

Семпсон

Вірно! Жінки — сосуди скудельні, через те їх і припирають до муру. Отож і я всіх чоловіків з дому Монтеккі відпихатиму від муру, а всіх дівчат припиратиму до муру.

Грегорі

Адже ж сваряться наші господарі, а ми — тільки їхні слуги.

Семпсон

Однаково! Я буду справжній тиран! Упоравшись з чоловіками, я й до дівчат буду лютий: я їм голови постинаю!

Грегорі

Голови дівчатам?

Семпсон

Авжеж, голови або щось інше; розумій як хочеш.

Грегорі

Зрозуміє це той, кому дошкулять.

Семпсон

Я їм дошкулятиму доти, доки мені сили стане стояти. Адже ж усім добре відомо, що я, нівроку, добрий шмат м'яса!

Грегорі

Гаразд, що не риби! Був би ти рибою, то була б з тебе в'ялена тріска. Ну, витягай мерщій свій інструмент: сюди йдуть двоє з дому Монтеккі.

Семпсон

Зброя моя наголо. Починай сварку, а я підтримаю тебе ззаду.

Грегорі

Як? Повернешся до мене задом та й накиваєш п'ятами?

Семпсон

Не бійся мене.

Грегорі

Ще чого! Мені тебе бояться! Я боюся за тебе.

Семпсон

Треба, щоб закон був на нашому боці: нехай вони почнуть.

Грегорі

Я гляну люто, йдучи повз них; нехай приймають це, як собі хочуть.

Семпсон

Ні, як посміють! Я гризтиму ніготь на їхню адресу. Ганьба їм буде, як таке стерплять!

Входять Абрамі Балтазар.

Абрам

Це ви на нас гризете ніготь, синьйоре?

Семпсон

Я просто гризу ніготь, синьйоре.

Абрам

Це ви на нас гризете ніготь, синьйоре?

Семпсон

(стиха до Грегорі)

Чи буде закон на нашому боці, якщо я відповім йому «так»?

Грегорі

(стиха)

Ні.

Семпсон

Ні, синьйоре. Я не на вашу адресу гризу ніготь, синьйоре; я просто гризу собі ніготь, синьйоре.

Грегорі

Ви лізете на сварку, синьйоре?

Абрам

На сварку, синьйоре? Ні, синьйоре.

Семпсон

Якщо ви бажаєте, синьйоре, я до ваших послуг. Я служу хазяїнові не гіршому, ніж ваш!

Абрам

Та вже ж не кращому!

Семпсон

Гаразд, синьйоре!

Віддалік з'являється Бенволіо.

Грегорі

Скажи — кращому: сюди йде небіж мого господаря.

Семпсон

Авжеж, кращому, синьйоре!

Абрам

Ви брешете!

Семпсон

Виймайте мечі, якщо ви мужчини! — Грегорі, а покажи-но їм твої знаменитий удар.

Б'ються.

Бенволіо

Спиніться, дурні! Мечі сховайте в піхви! Ви самі не тямите, що ви робите!

(Вибиває мечі в них із рук).

Входить Тібальт.

Тібальт

Як! Б'єшся ти серед негідних слуг?
Бенвольйо, озирнись! Ось смерть твоя!

Бенволіо

Я їх мирив. Сховай меча у піхви
Або рубай, щоб їх розборонити!

Тібальт

Меч у руках, а мир на язиці?!
Ненавиджу це слово я, як пекло,
Як всіх Монтеккі, як тебе самого!
Обороняйся ж, боягузе!

Б'ються.

Входять представники обох родин і втручаються до чвари; згодом збігаються городяни з княми.

Перший городянин

Ей, алебард, київ! Мерщій! Лупцюй їх!
Смерть Капулетті! Бий їх! Смерть Монтеккі!

Входить Капулетті в халаті, за ним синьйора
Капулетті.

Капулетті

Що тут за гамір?! — Де мій довгий меч? ¹

Синьйора Капулетті

Ні, костур, костур! Нащо вам той меч?

Капулетті

Меча, кажу! Іде старий Монтеккі,
Мені на глум махає він мечем!

Входять Монтеккі й синьйора Монтеккі.

Монтеккі

Ти, підлий Капулетті! — Не тримай!

Синьйора Монтеккі

До ворога не підпушу й на крок!

Входить князь із почтом.

Князь

Бунтівники ви! Вороги спокою!
Плямуєте ви кров'ю ближніх сталь!
Ви чуєте мене? Ей!.. Люди! Звірі!
Ви згубний племін люті й ворожнечі
Потоком пурпуровим з власних жил
Гасити ладні щохвилини! З рук
Додолу кидайте криваву зброю
І слухайте, що скаже в гніві князь,—
Інакше ждуть на вас страшні тортури!
Утрете вже за слово легковажне
Ти, Капулет старий, і ти, Монтеккі,
Тривожите ви чварами все місто!
Утрете сиві мешканці Верони,
Свої пристойні вбрання покидавши,
Хапаються за старовинну зброю,
Іржаву і старезну, як їх руки,

І, нехтуючи мир, стають до бою
Вам помагати в давній ворожечі.
Коли ще раз стривожите Верону —
За все мені заплатите життям!
На цей раз — хай розійдеться весь натовп! —
Ви, Капулетті, йдіть слідом за мною...
А вас, Монтеккі, жду я по обіді
В тім замку, де ми чиним здавна суд,
Щоб нашу волю вислухати надалі.—
Під страхом смерті всім велю — розходьтесь!
Виходять князь і почет, Капулетті, синьйора
Капулетті, Тібальт, городяни і слуги.

Монтеккі

Хто знов підняв цю стародавню чвару?
Скажіть, небоже, ви були при цьому?

Бенволіо

Тут слуги ваші і ворожі слуги
Зчепились вже, коли я підійшов.
Я вихопив меча — рознять їх хтів.
Враз налетів на нас Тібальт завзятий
З оголеним мечем в руці й почав
Зухвало ним вертїть над головою,
Повітря розрізаючи, а вітер
Свистів лише у відповідь йому,
Немов глузуючи. Я став до бою.
Зібравсь народ. Загальний бій горів,
Та князь з'явивсь і сварку припинив.

Синьйора Монтеккі

Хто бачив сина? Де ж Ромео мій?
Як хороше, що він не вступив у бій!

Бенволіо

Синьйоро, рано, до пори, як сонце
В вікні на сході злотом запалало,
Пройтись я вийшов, щоб розвіять тугу.
І раптом бачу в гаю сикомор²,
Що розрослись за мурами на захід,
Ваш син гуляє рано на світанку.
Я хтів його догнати. Він помітив,
Що я іду, і зник в гущавині.
Я по собі це почуття вже знаю,
Коли буваєш зайвий сам собі
І намагаєшся від всіх сховатись...
Тож через те за ним я й не пішов,
А обминути вирішив того,
Хто в самотині сам людей минає.

Монтеккі

Не раз його там бачать рано-вранці.
Росу блискучу множить він сльозами,
До хмар небесних хмари додає
Зітхань глибоких. А коли на сході
Підводиться всевеселяще сонце
І починає підбирати покрови
Над ложем в спочивальні у Аврори —
Мій син сумний тікає від проміння
І замикається в своїх покоях;
Фіранками вигонить денне світло
І робить штучно в себе темну ніч.
Похмурий, чорний сум біду віщує,
Як щось його завчасно не врятує.

Бенволіо

Ви знаєте причину, любий дядю?

Монтеккі

Не знаю сам, й від нього я не чув.

Бенволіо

Чи ви хоч намагались розпитати?

Монтеккі

Не тільки я, але й найкращі друзі.
Та в почуттях він сам собі порадник;
А чи ж хороший,— це я не скажу.
Він мовчазний і потайний настільки,
Так неохоче розкриває серце,
Як брунька, що робак її гризе,
Коли вона ще не розвинула
В повітрі ніжних пелюстків своїх
Й не віддала краси своєї сонцю.
Знайти би нам причину тій печалі —
То швидко ми б і ліків підшукали.

Віддалік з'являється Ромео.

Бенволіо

Ось він іде. Прошу вас, відійдіть.
Я розпитаю й все з'ясую вмить.

Монтеккі

Так, розпитай! Ти зробиш добре діло...—
Пішли, синьйоро!.. — Тільки б пощастило!
Виходять Монтеккі й синьйора Монтеккі.

Бенволіо

Кузене, з добрим ранком!

Р о м е о

Ранком? Що ти!

Б е н в о л і о

Годинник вибив дев'ять.

Р о м е о

Та невже?..

Як довго тягнуться години смутку!

То батько мій так спішно звідси вийшов?

Б е н в о л і о

Так, батько твій. Але який же смуток

Так здовжує години для Ромео?

Р о м е о

Нудьга за тим, хто б міг їх скоротити.

Б е н в о л і о

Нудьгуєш за коханням?

Р о м е о

Ні...

Б е н в о л і о

Ти любиш?

Р о м е о

Нудьгую без взаємного кохання.

Б е н в о л і о

На жаль, кохання чарівне на вигляд,

А в дійсності — жорстоке й деспотичне!

Ромео

На жаль, сліпе кохання манівцями
І без очей веде й керує нами!
Де ми обідаємо?.. Що тут сталося?..
Не говори про сварку... Я все чув.
Ненавість ця страшна, любов страшніша!
З ненависті любов! О гнів кохання!
З нічого — все: і розквіт, і буяння!
О легкості тягар! Сенс пустоти!
Безформний хаос пречудових форм!
Свинцевий пух і полум'я холодне,
Цілюща слабість і блискучий дим...
Безсонний сон, ество, що не існує!
Не маю радості, а все ж люблю я...
Ти не смієшся?

Бенволіо

Ні, я швидше плачу.

Ромео

Чого, сердечний друже?

Бенволіо

А того,
Що серце друга сум опанував.

Ромео

Сумні всі ті, хто так, як я, кохав!
Мене гнітить моя тяжка печаль,
Твоя ж — удвоє збільшує мій жаль.
Ти співчуття до мене виявляєш,
І, мов ножем, мені ти серце краєш.

Любов — це дим, що в'ється від зітхання;
В очах коханців — це вогонь бажання!
Коли ж закохані в тривозі, в горі —
Сльозами можуть затопити й море!
А ще?.. Безумство мудре — це любов:
Воно отруєє й зціляє кров!
Прощай, кузене!

(Іде).

Б е н в о л і о

Стій! І я з тобою.

Так холодно не розлучайсь зі мною.

Р о м е о

Я загубив себе... Мене немає...
Це не Ромео, ні, він десь блукає...

Б е н в о л і о

Скажи не жартом, кого ти любиш?

Р о м е о

Сказати тобі зітханням?

Б е н в о л і о

Не зітханням,—

Скажи не жартом, хто вона?

Р о м е о

Звели, щоб заповіт не жартом склав
Слабий, який про смерть її думок не мав!
Не жартом, брате, я кохаю жінку.

Бенволіо

Так я й гадав: і влучив просто в око.

Ромео

Стрілець меткий! Кохаю я красуню.

Бенволіо

Як гарна ціль, то легше в неї й цілить.

Ромео

Ти схибив, брат. На цей раз не поцілив,
Бо не страшні їй Купідона стріли.
На жаль, вона Діана головою
Й озброєна цюгливістю такою,
Що не вразить її той лук любовний,
Байдужа їй облога красномовна.
Її не взяти штурмом почуттів,
Ні поглядом закоханим без слів!
І навіть золоту — святих спокусі —
Вона ніколи не розкриє лона!
Яка ж вона багата на красу...
Та бідна тим, що все, коли помре,
Незаймане в могилу забере.

Бенволіо

Як? Поклялася дівувать довіку?

Ромео

На жаль! А втрати через те великі:
Її краса від скуності злиняє,
Й в потомстві ця краса не забуває.
Вона вродлива й мудра через край.

Загину я, вона ж потрапить в рай!
Вона клялась нікого не кохати,
Я ж — мертвий, хоч живу, щоб це казати...

Б е н в о л і о

Послухай-но, не думай більш про неї.

Р о м е о

О, научи, як розучитись думать!

Б е н в о л і о

Очам своїм дай волю: помилуйся
На інших ти красунь.

Р о м е о

Це кращий засіб

Ще раз підкреслити її принади.
Та маска, що чоло цілує в леді,
Хоч і сама вся чорна, а проте,
Здається нам, приховує красу.
Той, хто осліп, довіку пам'ятає
Коштовний скарб утраченого зору.
О, покажи красуню щонайкращу, —
Її краса для мене книжка буде,
Щоб вичитав, що є багато краща.
Прощай! Ти не навчиш мене забути.

Б е н в о л і о

Стривай! Науку спробую купити.
Я все зроблю, аби свій борг сплатити!

СЦЕНА 2

Вулиця.

Входять Капулетті, Паріс і слуга.

Капулетті

Монтеккі оштрафовано її мене
Однаково, щоб в злагоді жили.
Старим, як ми, здається, це й не важко.

Паріс

Обое ви однаково достойні;
І дуже жаль, що ваша ворожнеча
Так довго тягнеться! Синійоре мій,
Яку ж мені ви відповідь дасте?

Капулетті

Я повторю вам те, що ви вже чули:
Дочка моя іще не знає світу,
Її не скінчилось чотирнадцять літ³.
Нехай два літа ще в красі зів'яне,—
Тоді доспіє і до шлюбу стане.

Паріс

Я матерів щасливих знав молодших...

Капулетті

Тому вони і в'януть надто рано!
Дітей моїх поглинула могила,
Її єдину небо схоронило.
Скоряйте її серце, мій Паріс,—

Це все, що треба, щоби ми зійшлись.
Я хочу те, чого й вона бажає,
А я вас наперед благословляю.
Сьогодні свято у моєму домі;
Зберуться рідні, друзі і знайомі,—
Всі ті, кого люблю я і шаную.
Бажаним гостем бути вас прошу я.
Цю ніч у нас земні засяють зорі,
Ясніш за ті, що сяють у просторі.
Як кинеться вся молодь на забаву,
Мов квітень прогана зиму кульгаву,—
Відчуєте і ви всю радість свята,
І вас почнуть красуні обступати.
Дивіться, слухайте, спостерігайте,
Найкращій з них свої чуття віддайте.
Моя дочка там буде теж між ними,
Її краса — ніяка перед тими.
Ходім зі мною! Ти ж біжи, шукай
По всій Вероні, всіх оповіщай
Хто в списку є.

(Дає папір).

Ти мусиш їх прохати
До нас на свято нині завітати.

Капулетті й Паріс виходять.

С л у г а

Всіх оповіщай, хто в списку є! А хто його знає, що це за список? Що, коли тут написано, щоб швець дбав про свій аршин, а кравець — про свою колодку, а рибалка — про свій пензель, а маляр — про свій невід. Всіх оповіщай, хто в списку є! Я повинен знайти всіх тих, що їх імення тут записані! А почім же я знаю, які ймення

тут записані! Я ніяк не доберу, що тут написав той, хто тут писав! Треба знайти десь вчену людину. А, оце до речі!

Входять Бенволіо й Ромео.

Бенволіо

Пусте! Вогонь вишлюють вогнем;
Одну біду другою проганяють;
Журбу журбою ми звичайно б'єм;
Кружіння лиш кружінням припиняють.
Хай в око увійде нова зараза —
Й стара отрута пропаде відразу.

Ромео

Для цього теж корисний подорожник...⁴

Бенволіо

Для чого?

Ромео

Для поламаних кісток.
Зламав ти, бідолашний, ногу...

Бенволіо

Що?

Чи ти не збожеволів, мій Ромео?

Ромео

Ні, я не збожеволів, а проте
Я зв'язаний міцніш, ніж божевільний...
В тюрмі я темнії гину, пропадаю
Від голоду, — я змучений до краю,
Побитий і... — Добридень, друже милий!

С л у г а

Хай вам щастить! Ви вмієте читати?

Р о м е о

О так, — в моїй біді мою судьбу...

С л у г а

Цього ви, мабуть, і без книжок навчилися; але будьте такі ласкаві, скажіть мені, чи вмієте ви прочитати те, що ви бачите?

Р о м е о

Так, якщо знаю літери її мову.

С л у г а

Ви чесно відповідаєте. Зоставайтеся веселі!

Р о м е о

Стривай же, хлопче; я читати вмію!

(Читає).

«Синьйор Мартіно та його дружина й дочки; граф Ансельмо та його прекрасні сестри; синьйора вдова Вітрувіо; синьйор Плаченціо та його любі небоги; Меркуціо та його брат Валентин; мій дядько Капулетті, його дружина й дочки; моя чарівна небога Розаліна; Лівія; синьйор Валенціо та його кузен Тібальт; Люціо та весела Єлена».

Блискуче товариство!

(Повертає список).

Куди ж їх запрошують?

С л у г а

Нагору.

Р о м е о

Куди?

С л у г а

На вечерю до нашої господи.

Р о м е о

Чиєї господи?

С л у г а

Мого господаря.

Р о м е о

Про це повинен був спитати я тебе раніше.

С л у г а

Тепер я вам скажу про це й без запитання: мій господар — знатний і багатий синьйор Капулетті; і якщо ви не з дому Монтеккі, то милості просимо до нас на келих вина завітати. Зоставайтесь ж веселі!

(Виходить).

Б е н в о л і о

На святі цім родиннім в Капулетті
Й твоя кохана Розаліна буде
Між чарівних красунь. Ходімо й ми!
Побачиш сам; хай око безсторонне
Зрівня її з красунями Верони —
І лебідь твій обернеться в ворону.

Р о м е о

Якщо блюзнірством погрішу таким,
Вогнем хай сльози очі випікають!

Смерть на вогні хай кара буде їм
За те, що стали враз єретиками!
Гарніша? Ні! Як світ почав стояти,
Під сонцем кращої не відшукати!

Бенволіо

Бо з нею поруч інша не стояла,
В твоїх очах вона сама сіяла.
Очей твоїх кришталльні терези
Хай зважать чари іншої краси —
І красоти ти знайдеш дуже мало
В перлині, що твоїй погляд чарувала.

Ромео

Ходім, та не на інших задивляйтесь,—
Я буду там своєю милуватись!

Виходять.

СЦЕНА 3

Кімната в будинку Капулетті.
Входять синьйора Капулетті й мамка.

Синьйора Капулетті

Поклич до мене доню. Де вона?

Мамка

Моєю цнотю в дванадцять років
Клянусь, що я вже кликала її.—
Ягняточко моє! Моя пташинко! —
О боже! Де ж дівчаточко? — Джульетто!

Входить Джульетта.

Д ж у л ь е т т а

Що сталося? Хто це кличе?

М а м к а

Ваша мати.

Д ж у л ь е т т а

Я тут! Чого бажаєте, синьйоро?

С и н ь і о р а К а п у л е т т і

Та справа в тому...— Пяню, вийди звідси,
Поговорить нам треба сам на сам.
Проте стривай!.. Вернися, пяню... Так,
Згадала я, що слід тобі зостатись
Послухати розмову нашу. Адже
Ти знаєш змалку нашу любу доню.

М а м к а

Її літа злічу я до годинки.

С и н ь і о р а К а п у л е т т і

Ще їй не скінчилось чотирнадцять.

М а м к а

Я чотирнадцять дам зубів своїх,—
Дарма, що маю їх лише чотири,—
Що їй ще не скінчилось чотирнадцять.
До свята жнив ще скільки залишилось?

С и н ь і о р а К а п у л е т т і

Ще тижнів зо два, може, трохи більше.

М а м к а

Чи два, чи й більше — тільки знаю я,—
Скінчиться чотирнадцять їй під Пётра.
Вона й Сусанна — царство їй небесне! —
Однолітки. Сусанну бог прибрав:
Була для мене надто вже хороша.
Тож я й кажу, що саме в ніч під Пётра
Скінчиться вашій доні чотирнадцять.
Так, далєбі! Я добре пам'ятаю:
Минуло з землетрусу одинадцять.
В той день я відлучила від грудей
Її, маленьку. Зроду не забуду
Я дня того, — ні дня того, ні року!
Я полином собі соски натерла
Й сиджу на сонці під голубником.
Ви в Мантуї тоді були з синьйором.
Так, так! Я пам'ятаю все докладно!
Тож я й кажу, як наше немовля
Гіркий полин з сосків покуштувало
Й відчуло гіркоту, — дитя дурненьке! —
Розсердилось манюне — й геть сосок!
Аж враз — тарах! Хитнувся голубник.
І я — давай бог ноги!
Ось саме одинадцять років тому.
Вона тоді ставала вже на ніжки.
Ба, ні! Ось хрест святий! Вже тупцювала
І бігала, маленька, перевальцем,
За день до того гулю ще набила.
А муж мій — упокой його господь!
Веселий був небіжчик! — взяв дитину:
«Ай-ай! Ти, — каже, — впала на обличчя?
Порозумнієш — то впадеш на спинку!»

Так? Правда ж, крихітко?» А це дурнятко —
Мадонною клянусь! — відразу ж стихло,
Утерло слізюньки та й каже: «Так...»
Ото сміха! Я жарту не забуду,
Хоч би мені ще жити сотні літ!
«Так? Правда ж, крихітко?» — спитався він.
Воно ж, дурнятко, стихло й каже: «Так...»

Синьйора Капулетті

Та годі вже, прошу тебе, замовкни.

Мамка

Даруйте, пані... Сміх мене бере,
Коли згадаю раптом, як дитина
Утерла слізюньки та й каже: «Так...»
Аж зирк — а в неї гуля на чолі
Не менша, ніж те півняче яечко!
Забилась так і плакала так гірко!
«Ай! — каже муж. — Ти впала на обличчя?
Як виростеш — на спинку будеш падать!
Так? Правда ж, крихітко?» Їй-богу! Враз
Вона сказала тихо: «Так», — й замовкла...

Джув'єтта

Замовкни й ти, прошу тебе я, няню.

Мамка

Ну, добре вже, мовчу, господь з тобою!
Миліших я не няньчила дітей.
Якщо діждуся ще твого весілля,
То вже нічого більше й не бажаю.

Синьйора Капулетті

Весілля, так! Поговорить про це
Хотіла я.— Скажи мені, Джульєтто,
Чи маєш ти бажання стать до шлюбу?

Джульєтта

Про честь таку я ще не мрію, мамо.

Мамка

Про честь! Щоб я тебе не годувала —
Сказала б: з молоком ти ум всмоктала!

Синьйора Капулетті

То час уже подумати про шлюб.
У нас в Вероні є шляхетні дами,
Вже матері, молодші ще за тебе.
Та я їй сама давно в твої літа
Твою матір'ю була. Коротше:
Паріс шляхетний сватає тебе.

Мамка

Мужчина, панночко! Який мужчина!
Такого в цілм світі не знайти...
Це кавалер! Ну чисто мов із воску!

Синьйора Капулетті

Найкраща квітка в квітниках Верони.

Мамка

Так, квітка й справді! Квітка прехороша!

Синьйора Капулетті

Що скажеш ти? Чи він тобі до серця?
На святі нині буде він у нас.
Читай в лиці Париса, як у книзі,
Принади, виписані пером краси;
Всі риси ти уважно роздивись,—
В них ум і чарівна краса злились;
Що невиразне в книзі тій спіткаєш,
Те в погляді ясному прочитаєш.
Кохання книга гарна і яскрава,
Бракує їй тепер лише оправ.
Як риби глибина, отак же само
Прихованій красі потрібна рама.
В очах людей сіле книги слава;
В ній золоті слова, як і оправа.
Розділиш все, що є в його судьбі,
Й не станеш менше, як візьмеш собі.

Мамка

Не стане менше? — Зробиться велика,
Бо жінка гладшає від чоловіка.

Синьйора Капулетті

Як дивишся ти на його любов?

Джув'єтта

Я подивлюсь, чи погляд гріє кров...
Дивитися ж дозволю я очам
Лиш доти, доки бажано це вам.

Входить слуга.

С л у г а

Синьйоро, гості прибули, вечера на столі; на вас чекають, синьйорину шукають, мамку в буфетній проклинають, і все шкереберть іде. Я мушу бігти туди прислуговувати. Благаю вас; будьте ласкаві, з'явітьися негайно!

Синьйора Капулетті

Уже йдемо! — Джульєтто, граф чекає!

Мамка

Крім днів — щасливих ще й ночей бажаю!

Виходять.

С Ц Е Н А 4

Вулиця.

Входять Ромео, Меркуціо, Бенволіо, п'ять чи шість масок, слуги з факелами та інші.

Ромео

У виправдання скажемо промову
Чи так увійдемо, без привітання?

Бенволіо

Ні, пишномовність нині вже не в моді.
Обійдемося ми й без Купідона
З пов'язкою на очах та з чудним
Татарським луком різнокольоровим,
Що дам лякає, мов той страхопуд.
Не треба і пролога нам при вході,

Який проказують лиш під суфлера.
Нехай нас міряють вони, як хочуть,
Ми ж зміряєм підлогу їхню в танці —
Та й підемо.

Р о м е о

Не можу я скакати.—
Дай факела мені! В душі у мене
Печаль і тьма, то я нестиму світло.

М е р к у ц і о

Ні, любий мій, ти мусиш танцювати.

Р о м е о

О ні! Даруй!.. Ви в бальних черевиках
І на легкій підшві; а у мене
Нудьга лежить на серці, мов свинець,
Й додолу гне: я рухатись не можу.

М е р к у ц і о

Ти ж закохавсь!.. Позич у Купідона
Легенькі крила і ширлії на них!

Р о м е о

Мене поранив тяжко він стрілою,
Й не злину я на крилах тих легких.
Я зв'язаний, і пут не розірвати.
Я падаю під тягарем любові.

М е р к у ц і о

Упавши з тягарем — любов придушиш;
Для піжної істоти ти важкий.

Р о м е о

Для ніжної? Любов жорстока й люта!
Вона брутальна й коле, як терник!

М е р к у ц і о

Якщо до тебе так любов жорстока,
Жорстокий будь і ти до неї сам.
Коли її, якщо вона колюча,
Додолу гни — й здолаєш ти любов.—
А дайте-но футляр лице прикрити.

(Одягає маску).

На маску — маску! Байдуже мені,
Що здамся я потворним і бридким!
Хай штучний лоб за мене червоніє.

Б е н в о л і о

Постукаймо й зайдімо — і відразу
Роботу дати мусимо ногам.

Р о м е о

Мені дай факел! Жартуни веселі
Хай топчуть каблуками очерет⁵.
Я ж пригадаю приказку дідівську:
Внесу вам світло й буду придивлятись.
Чудова гра,— а я уже пропав...

М е р к у ц і о

Пропала миша!.. Годі, не сумуй!
Як ти не маєш сил — ми допоможем,
Ми витягнем тебе з того багна,
Чи, вибач, я хотів сказати — з любові,

Що в неї аж по вуха ти загруз.
Ходім! Удень ми дурно палим світло.

Р о м е о

О ні!

М е р к у щ і о

Кажу, ми свій вогонь марнуєм:
Адже ж удень ми ламп не потребуєм!
Більш розуму в тверезих цих словах,
Ніж у п'ятьох всіх наших головах.

Р о м е о

Ми з розумом йдемо́ на бал маскбвій,
Та чи ж розумно йти?

М е р к у щ і о

Як? От, чудово!

Р о м е о

Я бачив сон.

М е р к у щ і о

Мені теж часом сниться.

Р о м е о

Що бачив ти?

М е р к у щ і о

Що брешуть всі сновидці!

Р о м е о

У наших снах більш правди, ніж в словах...

М е р к у щ і о

О, бачу я, що в тебе у гостях
Була, напевно, королева Меб! ⁶
То повитуха феї, така маленька,—
Не більша, ніж агатовий камінчик

У олдермена в персні ⁷. Цугом їздить
Вона на найдрібніших порошинках
В нас по носах, як міцно ми спимо.
В її візку — з крил коника покришка;
В колесах — спиці із павучих лапок;
З тоненьких павутинок — сторонки,
А хомути — із місячного сяйва;
Маленькї батіжечок — з волосинки,
А пужално — із кістки цвіркуна;
За кучера — малюсїнький комарик
В кафтані сірому, багато менший,
Нїж черв'ячок отой, що часом лазить
У дївчини лїнивої по пальцях ⁸.
Її візок — лїсний горїх порожнїй,
Що виточив його старенький шашель
Чи вивїрка, якї для фєй віддавна
Майструють колїсницї. Пишно так
Щоночі лине Меб в своїм візочку:
Перетинає мозок у коханцїв —
І снїться їм лише любовнї втїхи;
Поскаче в царедворцїв по колїнах —
І снїться їм поклони до землї;
По пальцях суддїв мчить — їм снїться грошї;
Мчить по устах синьйор — цїлунки снїться;
Та часом тї уста вона прицїпами,
За жаднїсть до цукерок, обдарує,
Розгнївавшись за неприємний запах;
Проїде попід носом у вельможї —
І він відчує дух нової ласки;
Щетинкою під носом залоскоче
В попа — йому приход багатшїй снїться;
А часом мчить у вояка по шиї —
І він у снї рубає ворогїв,

Пролами бачить, штурми і засади,
Клишки іспанські, келихи з вином
В п'ять футів глибиною; раптом ще
Забарабанить просто йому в вухо —
Й здригнеться він, прокинеться з прокльоном,
Молитву прочитає й знов засне.
Вночі ця ж Меб куйовдить коням гриви,
Їх заплітає, а волосся людям
Збиває в ковтуни, — їх розкрутити —
То небезпечно: може статись лихо!⁹
Вона ж, відьмачка, душить тих дівчат,
Що сплять на спині, і привчає їх
Витримувать вагу чоловіків,
Як зробляться вони жінками. Ще
Ця Меб...

Р о м е о

Мовчи, мовчи, Меркуцьйо, годі!
Ти про пусте говориш!

М е р к у ц і о

Так, про сні!
Адже дозвільного ума це діти,
Це нашої фантазії плоди.
Породжує вона химерні мрії —
Легкі їй тонкі, як навкруги повітря,
Мінливіші, ніж вітер, що спочатку
Холодні груди півночі ласкає,
Але, розгнівавшись, враз відлітає,
Обличчям повертаючись до півдня,
Де зрошують цілющі роси землю.

Бенволіо

І вітер той збиває й нас з шляху.
Скінчивсь бенкет, і прийдемо ми пізно.

Ромео

Боюсь, що прийдемо занадто рано...
Мені передчуття тривожить душу,
Немов якась погроза наді мною
В сусір'ях висить, і моя судьба
В цю ніч чудову, на розкішнім святі,
Почне свій грізний хід і враз, зненацька,
Укоротить життя моє злиденне,
Яке ще в грудях жевріє, й пошле
Мені страшну і передчасну смерть.
Та той, хто править кораблем моїм,
Хай підніма вітрила! Ну, ходім!

Бенволіо

Бий в барабан!

Виходять.

СЦЕНА 5

Зала в будинку Капулетті.
Музиканти чекають. Входять слуги.

Перший слуга

Де ж це Потнен? ¹⁰ Чом він не допомагає прибирати?
Чом не міняє тарілок? Чом посуду не чистить?

Другий слуга

Коли вся чиста робота лежить тільки в одного чи двох хлопців на руках, та ще й руки ті немиті,— то вже нечиста справа!

Перший слуга

Геть ці складані крісла! Ану, мерщій відсуньте шафу з посудом! Та пильнуйте срібла! Ей ти, малий, приховай для мене кавалок марципану і, якщо любиш мене, скажи воротареві, щоб він пропустив сюди Сусанну Грайндстон¹¹ та Неллі.— Ентоні! Потпен!

Другий слуга

Гаразд, хлопче; буде зроблено.

Перший слуга

Вас шукають, вас гукують, вас вимагають, на вас чекають у великій залі.

Другий слуга

Та не можемо ж ми бути відразу і тут, і там. Веселіше, хлопці! Рухайтесь жвавіше! Хто найдовше проживе, той усе забере.

Відходять углиб.

Входить Капулетті з родиною, гості й маски.

Капулетті

Вітаю вас, синьйори! Хто з-між дам
Не має мозолів — мерщій за діло!
Хе, хе, голубоньки! Котра ж синьйора

Відмовиться тепер від танців? Ну ж бо!
Як хтось з красунь мапіритись почне,
Я присягну, що мозолі на ніжках!
Що скажете, чи добре вас впіймав? —
Мої синьйори, милості прошу!
Був час, колись і я ходив у масці
Й на вушко дамі ніжно шепотів
Принадне щось і їй приємне.— Ех!..
Минуло все, минулося, минуло! —
Заходьте ж, милості прошу, синьйори! —
Ну, грайте ж, музиканти! — Місця! Місця!
Простору більш! — До танцю, синьйорини!

Музика; гості танцюють.

Ей, світла, світла, хлопці! Геть столи!
Мерщій вогонь в каміні загасить,
Й без нього стало тут занадто жарко! —
Як вчасно несподівана розвага!
Ні, сядьте, сядьте, добрий Капулетті!
Для мене й вас дні танців вже минули...
Коли останній раз були ми в масках?

С т а р и й К а п у л е т т і

Тому вже буде, мабуть, років з тридцять...

К а п у л е т т і

Е, ні, не так давно, не так давно!
Було це на весіллі у Лученцьйо.
Літ двадцять п'ять тому були ми в масках,
Не більш,— як діждемо зелених свят.

С т а р и й К а п у л е т т і

Ні, більше, більше: син його старіший;
Синьйоре мій, йому уже за тридцять.

Капулетті

Та де там! Що ви кажете! Він був
Тому два роки ще неповнолітній.

Ромео

(до свого слуги)

Хто синьйорина та, що подає
Свою прекрасну руку кавалеру?

Слуга

Не знаю я, синьйоре.

Ромео

Всі факели померкли перед нею!
Вона сіє вродою своєю
На щобах ночі, як д'ямант безцінний
У мавра в вусі; скарб занадто цінний,
Занадто дорогий він для життя
І для землі! Вона — любов моя!
Її оточують прекрасні дами,
Вона ж між них — голубка між галками!
Як закінчать танок — я підійду,
За ніжну ручку я її візьму,
І щастя неземне тоді відчую...
Чи ж я коли любив? Чи ще люблю я?
О ні! Зрікайтеся, брехливі очі!
Не знали ви краси до цієї ночі!

Тібальт

По голосу це мусить бути Монтеккі.—
Мою рапіру, хлопче! — Як! Цей раб
Наважився прийти в блазенській масці,

Щоб глузувати з нашого бенкету?
Ні, честю роду я кляшусь, за сміх
Убить його, вважаю я,— не гріх!

Капулетті

Чого це ти бушуєш так, небоже?

Тібальт

Таж, дядю, тут Монтеккі! Тут наш ворог!
Негідник цей зумів сюди пробратись,
Щоби над нашим святом насміятись!

Капулетті

Ромео тут?

Тібальт

Ромео тут, негідник!

Капулетті

Спокійно, друже! Не чіпай його!
Поводиться він ввічливо й шляхетно.
Сказати правду — вся Верона славить
Його за честь, за виховання добре.
За всі скарби Верони я не дам
Його в моїй господі зневажати!
Тому вгамуйся й не звертай уваги,—
Так хочу я. Коли мене шануєш,
Розвеселись, кинь хмурити чоло,
Бо хмуритись на святі непристойно.

Тібальт

Пристойно, бо на святі в нас негідник.
Його я не стерплю!

Капулетті

Терпіть примушу!
Ти чув, хлопчиську? Стерпиш! Я сказав!
Хто тут господар? Я чи ти? Іди! —
Не стерпий він! О боже мій! Ну-ну!
Він хоче всіх моїх гостей збентежить!
Він козиритися надумав! Гляньте!

Тібальт

Але ж це сором, дядю!

Капулетті

Що? Ну-ну!
Зухвалий ти хлопчисько! Сором?.. Годі!
Гляди, щоб потім ти не жалкував,—
Я знаю щось... Перечити мені!
Знайшов золи! Аякже, саме впору! —
Так, дітки, так! Чудово! — Ти невіглас!
Не галасуй, а то...— Гей, світла, світла! —
Приборкаю тебе! — Жвавіше, друзі!

Тібальт

Мій дух скорився й змовк, я ж не змовчу.
Від гніву й сорому я весь тремчу!
Це вторгнення зухвале стерплю нині,
Та згодом в жовч обернеться терпіння!

(Виходить).

Ромео

(до Джульєтти)

Коли торкнувсь рукою недостойно
І осквернив я цей олтар святий,

Уста — два пілігрими — хай пристойно
Цілунок ніжним змиють гріх тяжкий.

Д ж у л ь е т т а

О пілігриме, в тім гріха немає —
З молитвою торкатись рук святих:
Такий привіт нам звичай дозволяє.
Стискання рук — то поцілунок їх.

Р о м е о

Але, крім рук, ще дано й губи їм...

Д ж у л ь е т т а

Так, — для молитви, любий пілігрим...

Р о м е о

О, то дозволь мені, свята, й устами
Молитися побожно, як руками!

Д ж у л ь е т т а

Святі вчувають непорушно нам.

Р о м е о

Не рухайся ж, дай відповідь мольбам!

*(Цілує її)*¹².

Твої уста очистили мій гріх...

Д ж у л ь е т т а

Взяли твій гріх мої уста з твоїх.

Р о м е о

Мій гріх?.. В твоїх словах я докір чую!
Верни ж мій гріх...

Д ж у л ь е т т а

Мов з книги ти цілуеш...

М а м к а

Вас просить ваша мати, синьйорино.

Р о м е о

Хто ж мати синьйорини?

М а м к а

Як, синьйоре?

Не знаєте? Мій боже! Її мати —
Вона ж тут господиня в цій господі.
Така вже добра пані, чесна й мудра!
Я викохала донечку її,
Що з нею ви допіру розмовляли.
Скажу вам чесно: хто її здобуде —
Здобуде той повнісінький гаман!

Р о м е о

Як? Капулетті?.. Ох! Де ж вороття?..
У ворога в руках мое життя!

Б е н в о л і о

Ходім, ходім! Жарт видався на славу!

Р о м е о

Ах, я боюсь — кінчається забава.

К а п у л е т т і

О ні, синьйори! Рано ще, не йдіть!
Ось слуги вже розносять частування.
Таки йдете? Ну, то спасибі вам!

Спасибі вам, шляхетнії синьойри! —
Ей, факелів сюди! — Ну, то добраніч! —

(До старого Капулетті).

А ми до ліжка... Чорт! Таки пізенько!..
Стомився я...

Виходять усі, крім Джульетти й мамки.

Д ж у л ь е т т а

Глянь, няню, і скажи, хто той синьйор?

М а м к а

Син і наслідник старика Тіберіо.

Д ж у л ь е т т а

А той, що саме із дверей виходить?

М а м к а

А то, здається, молодий Петруччо.

Д ж у л ь е т т а

А той, за ним, що танцювать не хтів?

М а м к а

Не знаю я.

Д ж у л ь е т т а

Довідайся.— Як має він дружину,
Не в постіль шлюбну,— ляжу в домовину!

М а м к а

Монтеккі він, і звать його Ромео;
Єдиний син того, хто ворог вам.

Д ж у л ь е т т а

Злоба єдина у душі буяла —
І зі злости любов єдина встала!..
Не знаючи, зустріла надто рано,
Та пізно я дізналась, безталанна!
Ах, не на радість ти, любов моя,
Бо ворога кохаю ніжно я!

М а м к а

Що це таке? Що кажеш ти?

Д ж у л ь е т т а

Це вірші.
Навчив мене їх в танці кавалер...

За сценою кличуть:
«Джувьетто!»

М а м к а

Зараз! Зараз! Ну, ходім!
Останній гість вже залишив наш дім.

Виходять.
Входить х о р.

Х о р

Стара любов лежить на ложі смерті —
Натомість юний племін запалав;
Готовий був він через неї вмерти,—
І над усе Джульєтту покохав.

Ромео любить, ця любов взаємна,—
Непевне те кохання чарівне!
Він ворога блага, вона ж таємно
Принаду з згубного гачка краде.

Як ворог давній, він ввійти не сміє
З вітанням ніжним до коханки в дім.
Не має також жодної надії
Й вона на те, щоб бачитися з ним.

Та час зведе їх, сили дасть кохання,
Й солодкі втіхи зменшать їх страждання.

(Виходить).

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Відкрите місце біля саду Капулетті.
Входить Ромео.

Ромео

Куди ж іти, коли я серцем тут?
Вернися ж, прах земний! Знайди свій центр!

(Перелазить через мур і зникає за ним).

Входять Бенволіо та Меркуціо.

Бенволіо

Кузене, ей! Ромео!

Меркуціо

Він розумний:

Я присягну, що він давно вже дома
І ліг у постіль.

Бенволіо

Ні, побіг сюди
І скочив через мур. Поклич, Меркуцьйо!

Меркуціо

Я викличу його закляттям! — Ей!
Ромео! Любоші! Чудій! Безумцю!
З'явися нам хоч в образі зітхання!
Скажи одну лиш риму,— й з мене досить;
Хоч скрикни: «Ах!» Зримуї «любов» і «кров»,
Промов Венері-кумоньці словечко
Чи подратуй її синка сліпого,
Хлопчиська Купідона, що так влучно
Стрілу пустив,— її король Кофетуа¹
В жебрачку раптом закохався! — Ах!
Не чує, не зітхає й не рухнеться!
Померла мавпа, та збуджу закляттям! —
Я закликаю ясними очима
Коханої твоєї Розаліни,
Її чолом, пурпурними устами,
І ніжкою, і трепетним стегном,
І всім її добром, що є в сусідстві,—
З'явися нам у образі своїм!

Бенволіо

Розсердиться на тебе, як почує.

Меркуціо

Немає за що. Я б його розсердив.
Коли б я в коло дами чарівне
Закляттям іншого закликав духа
І там щоб залишив я їх удвох,—
Оце було б образливо для нього.

Мое ж закляття чесне і невинне.
Адже я тільки іменем коханки
Його до нас з'явитись заклинаю.

Б е н в о л і о

Ходімо! Він сховався між деревами
І зник у вогкій темряві нічній.
Сліпа його любов, їй тьма до серця.

М е р к у ц і о

Якби була любов сліпою й справді,
То не могла б тоді влучати в ціль.
Сидить він десь під деревом фруктовим
І мріє, щоб кохана синьйорина,
Як стиглий плід, йому звалилась в руки...
О, щоб цей плід від стиглості аж лопнув!
Бажаю, щоб вона... — Прощай! — От дурень! —
Ромео, на добраніч! Я — в перини:
В твоїй похідній койці я замерзну!
Ходім?

Б е н в о л і о

Ходім. Чого ж того шукати,
Хто не бажає, щоб його знайшли.
Виходять.

СЦЕНА 2

Сад Капулетті.
Входить Ромео.

Р о м е о

Сміється з шраму той, хто ран не мав.
Джульєтта з'являється вгорі, край вікна.

Та тихо! В тім вікні блиснуло світло!
О, там — мій схід, Джульєтта — ясне сонце!
Зійди ж, прекрасне сонце, і убий
Своїм яскравим сяйвом задрій місяць!
Уже й без того зблід він, занедужав
Від прикрості, що ти — його служниця,
А все ж затьмарила його красою.
О, не служи богині задрій цноти!
Безбарвний і блідий весталки одяг
Лише безумці носять. Скинь його!
О, ти моя богиня і любов! —
Коли б вона те знала...
Вона заговорила? Ні, мовчить...
Ну що ж! Нехай! Адже говорять очі!
Я відповім... Який-бо я зухвалець!
Ні, не до мене очі ці говорять.
Дві зірки найпрекрасніші на небі
Десь мають пильні справи і повинні
На час покинути небесні сфери
Й очам її своє благання шлють
За них на той час сяяти в блакиті.
А що, коли б і справді її очі
Сіяли в небі, зорі ж — на обличчі?
Обличчя ясне зорі ті затьмило б,
Як денне світло — лампу; з неба ж очі
Лили б такі потоки променисті,
Що всі пташки співати почали б,
Подумавши, що день і сходить сонце!
На руку ось схилилась край віконця,
Притиснувши долоню до щоки...
О, коли б я ота був рукавичка,
Щоб до щоки її торкнутись міг!

Д ж у л ь е т т а

О горе мені, горе!

Р о м е о

Щось говорить...

О, говори, мій янгол світозорій!
Ти сяєш наді мною серед ночі,
Як легкокрилий посланець небес
Перед очима вражених людей,
Що, голови закинувши, слідкують,
Як серед хмар лінивих він ширяє
І по грудях ефіру чистих плава.

Д ж у л ь е т т а

Ромео мій! О, нащо ти Ромео?
Зміни своє ім'я, зречися батька;
Як ні,— то присягни мені в коханні,
І більше я не буду Капулетті.

Р о м е о

(набік)

Послухать, чи відповідати відразу?

Д ж у л ь е т т а

Лише твоє ім'я — мій ворог лютий;
А ти — це ти, а зовсім не Монтеккі...
Що є Монтеккі? Таж чи так зовуть
Лице і плечі, ноги, груди й руки,
Або якусь частину тіла івшу?
О, вибери собі нове ім'я!
Та що ім'я? Як не назвеш троянду —
Не зміниться в ній аромат солодкий!

Хоч як назви Ромео — він Ромео,
Й найвища досконалість все ж при ньому,
Хоч би він був і зовсім безіменний...
О, скинь же, скинь своє ім'я, Ромео!
Взамін того, що й не твоя частина,
Візьми мене, всю, всю!..

Р о м е о

Ловлю на слові!

Назви мене коханим — і умить
Я вдруге охрещусь і більш ніколи
Не буду зватися Ромео.

Д ж у л ь е т т а

Хто ти,

Що, притаївшись під серпанком ночі,
Мою підслухав таїну сердечну?

Р о м е о

Яким ім'ям назвать себе, — не знаю.
Своє ім'я ненавиджу я сам!
Свята моя, адже ж воно — твій ворог.
Я б розірвав його, коли б воно
Написане стояло на папері!

Д ж у л ь е т т а

Мій слух іще не випив й сотні слів
Із уст твоїх, а голос я впізнала:
Ромео ти? Монтеккі? Чи не так?

Р о м е о

О ні, моя свята, не те й не інше,
Коли тобі огидні ці імення.

Д ж у л ь е т т а

Як ти зайшов сюди? Скажи, навіщо?..
Як міг ти перелізти через мур?
Адже високий він і неприступний.
Згадай-но, хто ти; смерть тобі на місці,
Як з наших хто тебе застане тут.

Р о м е о

Кохання принесло мене на крилах,
Бо не спинити й каменю кохання!
Кохання може все і все здолає;
Твоя рідня — мені не перешкода.

Д ж у л ь е т т а

Вони тебе побачать — і уб'ють.

Р о м е о

О, небезпеки більш в твоїх очах,
Ніж в двадцяти мечях. Поглянь лиш ніжно —
Й мені ненависть їхня не страшна.

Д ж у л ь е т т а

О, не хотіла б я нізащо в світі,
Щоб тут вони побачили тебе!..

Р о м е о

Своїм плащем мене прикриє ніч.
Та, як не любиш ти, — нехай знаходять...
Хай краще смерть від лютої злости,
Ніж довгий вік без ніжності твоєї.

Д ж у л ь е т т а

Хто показав тобі сюди дорогу?

Ромео

Моя любов! Вона мене навчила
Й дала мені пораду, я ж за те
Позичив їй очей. Я не моряк,
Та будь від мене ти хоч так далеко,
Як щонайдальший берег океану,—
Я б зважився такий здобути скарб!

Джультетта

Моє лице ховає маска ночі,
Але на нім палає стид дівочий,
Що ти цю ніч мої слова підслухав.
Хотіла б я пристойність зберегти,
Від слів своїх відмовитись хотіла б,
Хотіла б я... та годі прикидатись!
Мене ти любиш? Знаю, скажеш: «Так...»
Тобі я вірю, з мене досить слова.
О, не клянись! Зламати можеш клятву:
Недурно ж кажуть, що з любовних клятв
Сміється сам Юпітер. О Ромео!
Скажи, якщо ти любиш, щирю правду.
Коли ж вважаєш ти, що переміг
Мене занадто швидко,— я нахмурюсь
Й скажу уперто: «Ні!», щоб ти благав.
Інакше — ні, нізащо в світі! Ні!
Так, мій Монтеккі, так, я нерозважна
І, може, легковажною здаюсь.
Повір мені — і я вірніша буду,
Ніж ті, що хитро удають байдужість.
І я могла б байдужою здаватись,
Якби зненацька не підслухав ти
Любов мою й слова мої сердечні...

Пробач мені, мій любий, і не думай,
Що мій порив палкий — це легковажність;
Мою любов відкрила темна ніч.

Р о м е о

Клянусь цим місяцем благословенним,
Що сріблом облива верхи дерев...

Д ж у л ь е т т а

О, не клянися місяцем зрадливим,
Який так часто свій міняє вигляд,
Щоб і твоя любов так не мінялась.

Р о м е о

То чим я поклянусь?

Д ж у л ь е т т а

Не треба зовсім.
Або, як хочеш, поклянись собою —
Душі моєї чарівним кумиром, —
І я повірю.

Р о м е о

Серця почуттям...

Д ж у л ь е т т а

Ні, не клянись! Хоч ти єдина радість,
Та не на радість змовини нічні...
Все сталося несподівано занадто —
Так швидко, так раптово й необачно,
Як блискавка, яка блисне й зникає,
Ледь встигнемо сказати: «О, блиснуло!»
Добраніч, любий! Теплий подих літа

Нехай цю бруньку ніжного кохання
Оберне в пишну квітку запашну,
Коли ми зійдемо з тобою ще раз.
Добраніч! Хай у тебе перелетється
Той мир, що вщерть моє сповняє серце!

Р о м е о

Без нагороди так мене й покинеш?

Д ж у л ь е т т а

Якої ж нагороди хочеш ти?

Р о м е о

Повинна ти в коханні присягти.

Д ж у л ь е т т а

Я присяглась раніш, ніж ти просив,
Проте я хтіла б клятву ту забрати.

Р о м е о

Забрати клятву? О, навіщо, люба?

Д ж у л ь е т т а

Щоб бути щедрою і знов віддати.
Таж я бажаю те, що я вже маю:
Як море, доброта моя безкрая,
Як море, дна не має і любов.
Що більше їх я віддаю тобі,
То більше їх у мене зостається,—
Ім меж нема...

Мамка кличе за сценою.

Я чую в домі шум!
Прощай, мій любий! — Няню, я іду! —
Не зрадь мене, Монтеккі мій коханий.
Хвилину почекай, я повернусь.

(Виходить).

Р о м е о

О ніч свята! Благословенна ніч!..
Таж ніч тепер... А раптом все це сон?..
Такий солодкий сон, що я боюсь —
Він не обернеться ніколи в дійсність.

Д ж у л ь е т т а з'являється знов у вікні.

Д ж у л ь е т т а

Три слова ще, Ромео, й на добраніч!
Якщо любов твоя до мене щира
І хочеш ти зі мною взяти шлюб,
То завтра сповісти мене про це,—
І я пришлю по відповідь когось,—
Де і коли ти хочеш повінчатись;
І я судьбу складу тобі до ніг
Й з володарем піду хоч на край світу!

М а м к а

(за сценою)

Синьйорино!

Д ж у л ь е т т а

Йду! Як ти не з чистим серцем,
Тоді благаю...

М а м к а
(за сценою)

Синьйорино!

Д ж у л ь е т т а

Зараз!

...Облиш мене і більше не приходь,
Зостав мене на самоті з журбою.
То завтра я пришлю.

Р о м е о

Душі рятунком...

Д ж у л ь е т т а

Сто тисяч раз тобі привіт!
(*Виходить*).

Р о м е о

Сто тисяч раз без тебе хмурий світ!
Як школярі від книжки утікають,
Так радісно любов любов шукає;
Як гидко їм на школу знов дивитись,
Так тяжко їй з любов'ю розлучитись!
(*Повільно виходить*).

Д ж у л ь е т т а з'являється знов у вікні.

Д ж у л ь е т т а

Ромео, стій!.. О, стій!.. Якби мені
Сокільничого голос, щоб назад
Змогла я сокола мого вернути!
Неволі голос хриплий і безсилий,

А то б я потрясла печеру Ехо²
Й повітря б голос, більш, ніж я, захрип,
Ім'я це повторючи невпинно:
Ромео, де ти? Де ж ти, мій Ромео?!

Р о м е о

То кличе знов мене моя душа!
Бринять, як срібло, голоси коханців
І солодко скрашають тишу ночі,—
Мов піжна музика милує вухо!

Д ж у л ь е т т а

Ромео!

Р о м е о

Люба!

Д ж у л ь е т т а

Милий, завтра ранком
В котрій годині присилать до тебе?

Р о м е о

Найкраще о дев'ятій.

Д ж у л ь е т т а

Не спізнюсь.
Мов двадцять літ чекати тих годин!
Забула я, чого тебе вернула...

Р о м е о

Дозволь зостатись, доки ти згадаєш.

Д ж у л ь е т т а

Не буду згадувать, щоб ти zostався;
Та не забуду, як з тобою люблю!

Р о м е о

Зостанусь я, щоб ти за все забула;
Забуду й сам, що є ще й інший дім.

Д ж у л ь е т т а

Світає... Хтіла б я, щоб ти пішов,
Але не далі, аніж птах отой,
Який літає на шовковій нитці.
Пустунка-дівчинка його відпустить,
Як в'язня нещасливого в кайданах,
Й відразу ж знов назад за нитку тягне,
Ревнуючи його з любові до свободи.

Р о м е о

Як я хотів би бути твоїм птахом!

Д ж у л ь е т т а

І я, мій любий, теж цього хотіла б,
Та ласками замучила б тебе...
Прощай, прощай! Тяжкий час розставання...
О, стільки в нім солодкого страждання,
Що все прощалася б, хоч і світає!

(Виходить).

Р о м е о

Тебе хай сон і спокій повиває!
Як хтів би я тим сном спокійним бути,

Щоб тут в солодких мріях все забути!
Тепер до келії отця святого —
Все розказать й почуть поради слово.
(*Виходить*).

СЦЕНА 3

Келія брата Лоренцо.
Входить брат Лоренцо з кошником.

Б р а т Л о р е н ц о

Всміхається світанок сіроокий
Й мережить барвами хмарки високі;
Плямиста темрява пічна, мов п'яна,
Тіка з-під об'яних коліс Титана.
Ще доки погляд сонечка палкий
Не розірвав украй туман нічний,
Й роси не випив, й день не стрів привітом,—
Я кошик мій наповню різним цвітом,
Рослинами цілющими й травою
Отруйною і згубною, страшною...
Земля — природі мати і могила:
В собі хоронить все, що породила.
Численних бачимо її дітей,
Що снуть життя і міць з її грудей.
Хоч в матері одної й різні діти,
Та кожне з них потрібне все ж на світі.
Які ж то сили благодатні й цінні
Містяться в травах, квітах і камінні!
Й мерзенне все, що на землі живе,

Хоч щось корисне, все ж землі дає.
Але й добра немає теж такого,
Чого б звести не можна до лихого.
Корисне все — до діла або в строк,
Бо з блага може теж постать порок.
Наприклад, ця рослиночка весняна:
Одне в ній добре, інше в ній погане.
В її квітках — цілющий аромат
І разом з тим розлитий згубний яд.
Коли нюхнеш — це благодійні ліки,
А вип'єш сік — загинеш вмиць навіки.
Отак добро і зло поміж собою
І в людях, як в траві, стають до бою;
І де над благом візьме гору зло,
Там швидко смерті черв зів'є кубло,
Й гризе, й гризе, і гризти не покине,
Аж доки та рослина не загине.

Входить Ромео.

Ромео

Добрідень, отче!

Брат Лоренцо

Benedicite!

Хто це мене так лагідно вітає
Й мені з світанком доброго бажає?
Мій сину, має той тяжку тривогу,
Хто рано так встає й руша в дорогу.
В старих очах турбота не дримає,
А де турбота — звідти соп тікає;
Де ж безтурботна юність піч ночує,
Сон золотий безжурно там царює.
Я бачу, чимсь ти дуже засмутився,

Бо не з добра так рано підхопився.
Чи це ж не так? Я, мабуть, відгадав,
Що наш Ромео й спати не лягав.

Р о м е о

Так. Я солодший мав спочинок нині...

Б р а т Л о р е н ц о

Прости йому, о боже мій єдиний! —
Ти в Розаліні був? Там спочин твій?

Р о м е о

У Розаліні — я? Ні, отче мій!
Я й це ім'я, й печаль його забув.

Б р а т Л о р е н ц о

Хвалю, мій сину! Де ж вночі ти був?

Р о м е о

Все розкажу тобі раніш, ніж запитаєш, —
Нічого ж бо не відаєш, не знаєш.
Бенкетував я з ворогом удвох —
Стялись ми враз, і рани в нас обох.
Тепер, після смертельної тривоги,
Святої просим в тебе допомоги.
В моїй душі я злоби не ношу, —
Й за себе, і за ворога прошу.

Б р а т Л о р е н ц о

Ясніш кажи! Де загадкова мова,
Там відповідь й порада загадкова.

Р о м е о

То слухай же: я присягнув Джульетті,—
Люблю дочку синьйора Капулетті.
Вона все серце в мене узяла
Й мені своє навіки віддала.
Ми вирішили, отче, що робити,
Та мусиш ти союз наш освятити,
Навік з'єднати шлюбом. Де і як,
Коли ми стрілись її покохались так —
Про все тобі дорогою скажу.
Та тільки про одне тебе прошу,
Благаю, отче, повинчай нас нині!

Б р а т Л о р е н ц о

Святий Франціску! Що за дивні зміни!
А Розаліна ж? Правда, що в очах
У юнаків любов, а не в серцях.
Її так скоро зрадив ти й забув?
Я не повірив би, щоб сам не чув.
Jesus-Maria! Сліз гіркий потік
За неї лився вздовж цих зблідлих щік!
Любов розсолом приправляв таким,
Щоб та любов розвіялась, мов дим?
Ще пари тих твоїх зітхань глибоких
Не висушило сонце яснооке!
Іще лунає тут твоє стогнання,
Я чую ще твої палкі благання!
Ось пляма в тебе від минулих злив,—
Ще її сліду на щоці від сліз не змив!
Адже ж то був ти сам, таж вся причина
Нудьги твоєї тільки Розаліна!
Як ти змінився!.. Тож слухай, май терпіння:

Тоді й для жінки гріх малий падіння,
Якщо так мало сили у мужчини.

Р о м е о

Ти ж гримав за любов до Розаліни?

Б р а т Л о р е н ц о

Не за любов,— за дурощі, дитино.

Р о м е о

І радив закопать любов...

Б р а т Л о р е н ц о

Мій сину!

Я ж не для того радив так, мій милий,
Щоб викопав ти іншу із могили.

Р о м е о

Не докоряй! Від цієї, що кохаю,
Я за любов — любов і ласку маю.
Не те, що та...

Б р а т Л о р е н ц о

Бо та вже відгадала,
Що тямиш ти в коханні надто мало
І визубрив його лиш по верхах,
Не вмючи читати й по складах.
Ну, юний вітрогон, рушай в дорогу!
Подам тобі для того допомогу,
Щоб через шлюб ваш та родинна злоба
У дружбу обернулася до гроба.

Р о м е о

Ходім мерщій! Мені уже не ждється...

Б р а т Л о р е н ц о

Не гарячкуй! Хто квапиться— спіткнеться!

Виходять.

С Ц Е Н А 4

Вулиця.

Входять Бенволіо й Меркуціо.

М е р к у ц і о

І де чорти того Ромео носять?
Він не приходив уночі додому?

Б е н в о л і о

Ні, не приходив; я питав слугу.

М е р к у ц і о

Це все через жорстоку Розаліну;
Його оте гидке, бліде дівчисько
Так мучить, що, мабуть, він ще здуріє.

Б е н в о л і о

Тібальт, старого Капулетті небіж,
Йому якусь записку надіслав.

М е р к у ц і о

Клянусь життям, то виклик!

Бенволіо

Ромео відповість йому.

Меркуціо

Кожен, хто вміє писати, може відповісти на листа.

Бенволіо

Ні, я кажу, що він відповість тому, хто писав цього листа, показавши, що коли викликають, то на виклик викликом і відповідають.

Меркуціо

Ох, бідаха Ромео! Він і так уже мертвий! Проколото його чорними очима того білолицього дівчиська; прострелено йому вухо любовною пісенькою; розсічено йому серце надвоє стрілою наскудного сліпого хлопчиська. То де вже йому міряться силами з Тібальтом?

Бенволіо

А що таке цей Тібальт?

Меркуціо

Та вже більше, ніж котячий князь Тіберт³, можеш мені повірити. О, він справжній майстер різних церемоній! Фехтує він, як по нотах,— ось як ти пісеньки співаєш: додержує такту, часу й дистанції; він не дає супротивникові й зітхнути: раз, два, а три вже в тебе у грудях. Він справжній згубник шовкових гудзиків⁴. Дуеліст! Дуеліст! Дворянин від голови до п'ят, тонкий знавець перших і других приводів до дуелі. Ах, його безсмертні *passado!* А його *punto reverso!* Його *hai hai i...**

* Італійські фехтувальні терміни, що означають: «випад», «відбій», «торкнув».

Бенволіо

Його — що?

Меркуціо

Чума б їх подавила, всіх оцих блазнів, цих шепелявих, манірних, химерних фантазерів, цих настройщиків мови на новий лад! — «Присягаюсь Ісусом, вельми хороший клинок! Вельми високий мужчина! Вельми чарівна шлюха!» — Ну, чи не прикро ж це, синьйоре мій шановний, що нас так обсіли ці іноземні мухи, ці гендлярі модами, ці pardonnez moi, які так полюбляють нові манери, що їм уже незручно сидіти на старій лаві? О, бодай їх з їхніми «bon, bon»!

Входить Ромео.

Бенволіо

Ось іде Ромео, ось іде Ромео!

Меркуціо

Мов той в'ялений оселедець без ікри. О м'ясо, м'ясо, ти ж остаточно обернулося на рибу! — Тепер у нього в голові ті мелодії, якими розпливався Петрарка. Та тільки в порівнянні з його любкою Лаура — кухонна дівка, хоч, правду кажучи, її коханець краще її оспівував; Дідона, на його думку, — шльондра; Клеопатра — циганка; Єлена та Геро — повії і падлюки; Тізба, хоч і славилася сірими очима чи ще там чимсь, а проте далеко їй до його любки! — Синьйоре Ромео, bonjour! Ось вам французьке привітання на честь ваших французьких штанів! Ну й штуку ж ви вступрунули! Так посміятися з нас цієї ночі!

Ромео

Доброго ранку вам обом! Яку штуку?

М е р к у ц і о

Ви втекли, синьйоре, ви втекли від нас! Не розумієте яку?

Р о м е о

Пробач, добрий Меркуціо, я мав дуже важливу справу, а в таких випадках, як мій, людині дозволяється порушити правила ввічливості.

М е р к у ц і о

Це однаково, як ви сказали б, що в таких випадках, як ваш, людині доводиться згинати коліна.

Р о м е о

Тобто бути чемним і вклонитися?

М е р к у ц і о

Ти дуже чемно це зрозумів.

Р о м е о

Це найчемніше пояснення.

М е р к у ц і о

Адже ж я сам — верх, справжній цвіт чемності.

Р о м е о

Цвіт — в розумінні «квітка»?

М е р к у ц і о

Саме так.

Р о м е о

О, в такому разі в мене й на черевиках квіти: як не рози, то хоч розетки.

М е р к у ц і о

Чудово сказано! Продовжуй так жартувати зі мною, доки не зносиш своїх черевиків. А коли в них відпадуть їх єдині підшви, то доведеться твоєму єдиному жартові залишитися в однині.

Р о м е о

О єдиний жарт! Один-однісінький, підтоптаний, одинокий!..

М е р к у ц і о

Стань між нами, розними нас, добрий Бенволю: моя дотепність знемагає.

Р о м е о

Батогом її та острогами, батогом її та острогами, або я гукну, що я тебе обскакав!

М е р к у ц і о

Ну, якщо твої дотепи поженуться, як на полюванні, за дикими гусьми, я загинув, бо в тебе в кожному з твоїх почуттів більше дичини, ніж у мене в усіх п'ятьох зарзбм. Чи не вважаєш ти й мене за дикого гусака?

Р о м е о

Та ти ж нікблн нічим іншим і не був.

М е р к у ц і о

Я вщипну тебе за вухо за цей жарт.

Р о м е о

Ні, добрий гусаче, не щипайся.

Меркуціо

Твій дотеп гірко-солодкий; це надто гострий соус.

Ромео

А хіба ж гострий соус не хороша приправа до ситого гусака?

Меркуціо

О, твоя дотепність розтягається, мов лайка, — і вздовж, і вшир; з одного дюйма її можна розтягти до ліктя.

Ромео

Я розтягну її до слова «вшир»; якщо додати це поняття до слова «гусак», то й вийде з тебе і вздовж і вшир — годований гусак.

Меркуціо

Ну, от! Чи ж не краще так жартувати, ніж раз у раз стогнати від кохання? Тепер з тобою можна розмовляти, тепер ти знов Ромео; тепер ти такий, який ти є; такий, якого з тебе зробили природа й виховання. А ця слинява любов скидається на довготелесого дурня, що бігає туди й сюди, висолопивши язика, та шукає — в яку б дірку встромити своє брязкальце.

Бенволіо

Стоп, стоп, годі!

Меркуціо

Ти зупиняєш мене; своїм «стоп» ти гладíš моє красномовство проти шерсті.

Бенволіо

Так, інакше воно в тебе аж надто розростеться.

Меркуціо

О, ти помиляєшся. Я хотів скоротити мою розповідь, бо пірнув уже в ній у найглибшу глибіню і саме збирався її закінчити.

Ромео

Гляньте, ну й убрання!

Входять мамка і П'єтро.

Меркуціо

Парус, парус, парус!

Бенволіо

Два, два: спідниця й штани.

Мамка

П'єтро!

П'єтро

Що накажете?

Мамка

Мое віяло, П'єтро!

Меркуціо

Добрий П'єтро, зроби ласку, прикрий їй обличчя: її віяло багато краще за нього.

Мамка

Пошли вам боже добрий ранок, синьйори!

М е р к у ц і о

Пошли вам боже добрий вечір, прекрасна синьйоро!

М а м к а

Та хіба ж зараз добрий вечір?

М е р к у ц і о

Авжеж, вечоріє, запевняю вас; безсоромна стрілка сонячного годинника показує вже на полудень.

М а м к а

Забирайтесь! Що ви за людина?

Р о м е о

Людина, синьйоро, що її бог створив собі самому на шкоду.

М а м к а

Далебі, добре сказано: собі самому на шкоду, — чи не так? — Синьйори, чи не може мені хто з вас сказати, де мені знайти молодого Ромео?

Р о м е о

Я можу вам сказати; але молодий Ромео буде старіший у той час, як ви його знайдете, ніж він є зараз, коли ви його шукаєте. Я наймолодший з усіх, що так звуться, якщо не гірший.

М а м к а

Ви х́ороше говорите.

М е р к у ц і о

Он як! Та хіба ж гірше може бути хорошим? Нічого казати, до ладу сказано! Розумно, розумно!

М а м к а

Якщо це ви, синьйоре, то мені треба побалакати з вами віч-на-віч.

Б е н в о л і о

Вона хоче запросити його кудись на вечерю.

М е р к у ц і о

Звідниця, звідниця, звідниця! Ату її!

Р о м е о

Кого це ти цькуєш?

М е р к у ц і о

Не зайця, синьйоре; а якщо й зайця, то хіба що з пісного пирога, який встиг зачерствіти й запліснявіти раніше, ніж його з'їли.

(Співає).

Сивий заєць старий,
Сивий заєць старий,

Він для по́сту іще пригодиться.

Та коли він черствий
І засох мій старий,

Легко зайцем таким подавиться.

Ромео, чи прийдеш ти додому, парешті? Ми йдемо до вас. Нас запрошено на обід до вашого батька.

Р о м е о

Я йду слідом за вами.

М е р к у ц і о

Прощавайте, древня синьйоро! Прощавайте!

(Наспівуючи).

Синьйоро, синьйоро, синьйоро!..

Меркуціо й Бенволіо виходять.

М а м к а

Прощавайте вже, прощавайте!— Скажіть, будьте ласкаві, синьйоре, хто цей зухвалий крамарчук, цей шибеник, у якого в голові сидить тільки паскудство?

Р о м е о

Це синьйор, няню, який любить сам себе слухати; він може наговорити за одну хвилину більше, ніж вислухає за цілий місяць.

М а м к а

Якщо він говоритиме щось на мене, я йому покажу! Я його провчу! Я з ним упораюсь, хоч би він був дужчий, ніж він є. Та й не тільки з ним, я й з двадцятьма такими жевжиками впораюся... А якщо сама не подужаю, то знайду собі оборонців. Ах ти ж, шолудивий паскуда! Я йому не гуляща дівка! Я йому не товариш по чарці!— А ти тут стоїш, роззявивши рота, і дозволяєш кожному паскуді користуватися з мене собі на втіху!

П ' е т р о

Я ще не бачив, щоб якийсь мужчина користувався з вас собі на втіху. Коли б я таке побачив, то вмить вихопив би зброю, запевняю вас! Я видобуваю зброю так проворно, як і кожен інший, коли де трапляється нагода для хорошої бійки та коли закон на моєму боці.

М а м к а

Богом присягаюсь, я й досі ніяк отямитися не можу... Далєбі, все в мені аж труситься! Іч, шолудивий паскуда!— Прошу вас, синьйоре, одне слово. Як я вам сказала, моя молода синьйорина звеліла мені розшукати вас; а що вона звеліла переказати вам — об тім я поки що помовчу. Але перш за все дозвольтє мені сказати вам, що коли ви збираєтесь, як то кажуть, водити її за носа, то це буде дуже безчесна штука, як то кажуть, бо моя синьйорина ще дуже молоденька. Отож я й кажу: якщо вам спаде раптом на думку погратися з нею, як то кажуть, одурити її, то це буде й справді дуже гидкий вчинок проти такої шляхетної синьйорини і паскудна справа.

Р о м е о

Няню, вітай від мене твою синьйорину й господиню. Запевняю тебе...

М а м к а

Ох, і добра ж душа! Далєбі, так їй і скажу. Господи, господи! Як же вона зрадіє!

Р о м е о

Та що ж ти їй скажеш, няню? Ти ж не дослухала мене.

М а м к а

Я скажу їй, синьйоре, що ви запевняєте, — а це, на мов розуміння, є благородне освідчення.

Р о м е о

Скажи їй, щоб вона за всяку ціну
Прийшла на сповідь нині ще надвечір;

І там, у келії отця Лоренцо,
Відбудеться і сповідь, і вінчання.
Не сплутаєш? Ось, маєш за труди.

М а м к а

Ні, ні, синьйор! Не треба зовсім грошей!

Р о м е о

Бери! Кажу тобі, бери!

М а м к а

Надвечір нині? Добре, прийде, прийде!

Р о м е о

Ти ж, добра няню, жди біля абатства;
Туди до тебе прийде й мій слуга
І принесе тобі драбину шнурову.
По ній на щоглу мого блаженства
Я піднімуся під покровом'ночі.
Прощай! Не зрадь, то матимеш подяку.
Прощай! Вітай від мене синьйорину!

М а м к а

Спаси вас боже! Слухайте, синьйоре...

Р о м е о

Що скажеш, мила няню?

М а м к а

Ваш слуга,
Чи він надійний? Нащо третій нам?
Там, кажуть люди, таїні немає,
Де вашу таїну аж двоє знають.

Р о м е о

Надійний він, як сталь. Ти не турбуйся.

М а м к а

Чудово, синьйоре. Моя синьйорина — найчарівніше дівчатко... Боже, боже! Коли вона була ще ось такою манесенькою крихіткою... О!.. Тут у місті є один шляхетний синьйор, Паріс на ім'я, то він був би радий її підчепити. А вона ж, моя голубонька, і дивитися на нього не хоче; їй приємніше на жабу, на справжню жабу дивитися, ніж на нього!.. Я часом серджу її — кажу, що Паріс хороший жених; чим їй, як то кажуть, не до пари? Та присягаюся вам, вона як почує, так і зблідне, аж пополотніє вся, немов крейдою візьметься. А скажіть: розмарин і Ромео починаються однією літерою?

Р о м е о

Так, няню. А що? Обидва слова починаються з літери Р.

М а м к а

Ох, жартун! Та це ж собаче ім'я! Р-р-р... це тільки для собак! Ні, я знаю, що вони з іншої літери починаються. А вона такі ніжні вірші складає про вас і про розмарин⁵, що у вас серце в грудях з радощів затанцювало б, якби ви почули.

Р о м е о

Вітай від мене синьйорину.

(Виходить).

М а м к а

О, тисячу разів.— Ей, П'єтро!

П ' є т р о

Що накажете?

М а м к а

П'єтро, візьми моє віяло та йди мерщій вперед.

Виходять.

С Ц Е Н А 5

Сад Капулетті.

Входить Д ж у л ь е т т а.

Д ж у л ь е т т а

Я няню відіслала о дев'ятій;
Вона мені вернутись обіцяла
За півгодини. Що, коли його
Вона знайти у місті не змогла?
Та ні, не те! О, та вона ж кульгава!
Так, так... Лише думки повинні бути
Послами у кохання. В десять раз
Летять вони скоріше, ніж летить
Проміння сонячне, коли зганяє
Воно з горбів похмурих тінь нічну.
Недурно ж прудкокрилі голуби
Везуть любов і любий Купідон
Швидкі, як буйний вітер, має крила...
А сонце вже стоїть над головою!

З дев'ятої до півдня — три години.
Які ж вони і довгі, і нудні!..
А няні все нема... Коли б вона
Гарячу мала кров її кохала палко —
Літала би вона, як м'яч: її
До нього кидали б мої слова,
Його ж слова — до мене.
Стара ж людина — зовсім як мертвець:
Бліда, тяжка й незграбна, як свинець.

Входять мамка й П'єтро.

О боже, йде! — О няню золота!
Ну що, зустріла? Відішли слугу.

М а м к а

Чекай нас коло брами, П'єтро.

П'єтро виходить.

Д ж у л ь е т т а

Ну, дорога моя... Сумна ти, боже!..
Хоч би й були твої звістки сумні —
Ти весело їх передай; коли ж
Ти з добрими прийшла сюди звістками,
То музики солодкої не псуй
Й не грай її мені з обличчям кислим.

М а м к а

Стомилась я... дай трохи відпочину...
Уф, кісточки болять! Ну й прогулянка!

Д ж у л ь е т т а

Я віддала б тобі мої кістки,
Аби ти новину мені сказала.
Ну, говори ж! Ну, нянечко, мерщій!

М а м к а

Ісусе! Що за спішка? Постривай!
Чи ти не можеш трошки потерпіти?
Ти ж бачиш, що я дух не можу звести...

Д ж у л ь е т т а

Не можеш звести дух? Проте ж ти зводиш,
Щоби сказати, що дух не можеш звести.
Адже слова оці багато довші,
Ніж звістка та, з якою зволікаєш.
Ну, добра звістка чи лиха? Скажи!
Лише на це дай відповідь мерщій,—
Подробиць я терпляче почекаю.
Ну, заспокой мене! Лиха чи добра?

М а м к а

Ех, та й вибрала ж ти собі ні те ні се!.. Не знаєш ти, як треба вибирати чоловіка. Ромео... Ото не бачили! Правда, хоч з обличчя він і краший за інших чоловіків, а проте ноги такої, як у нього, ні в кого з чоловіків не знайдеш!.. А щодо руки, ступні й стану, то хоч про них багато й не скажеш, а проте вони вищі за всякі порівняння. Не скажу, щоб він був цвіт чемності, але ручуся тобі, що він лагідний, як ягнятко.— Ну, йди ж своїм шляхом, дівчатко, та шануй бога! — А що, в нас уже пообідали?

Д ж у л ь е т т а

Ні, ні! Таж все це знала я й раніш...
А як наш шлюб? Що він сказав про нього?

М а м к а

Як голова болить! Ой голова!
Тріщить, неначе хоче розламатиись,—

На двадцять розривається шматків.
А тут ще й спина... Ох, і бідна ж спина...
Красенько дякую, що ти без серця,—
Мене загнала мало не до смерті!

Д ж у л ь е т т а

Пробач мені. Я, далєбі, жалкую,
Що ти нездужаєш. Ах, няню люба...
О люба, люба нянечко, скажи,
Скажи ж мені, що мій сказав коханий?

М а м к а

То слухайте ж, коханий ваш сказав...
Сказав він так, як чесний чоловік,
І ввічливий, і добрий, і шляхетний,—
Ручуся вам. Сказав... Де ваша мати?

Д ж у л ь е т т а

Де мама?.. Як? Ну, та, звичайно ж, вдома;
А де ж їй быть?.. Як дивно ти говориш:
«Сказав він так, як чесний чоловік,—
Де ваша мати?»

М а м к а

Боже мій єдиний!
Іще й кипить! Ну, нічого казать,—
Якраз припарка на кістки недужі!
Ну, то сама влаштовуй власні справи!
З дорученням літай тепер сама!

Д ж у л ь е т т а

Та годі вже! Ну, що ж сказав Ромео?

М а м к а

Чи маєте ви дозвіл йти на сповідь?

Д ж у л ь е т т а

Так.

М а м к а

То до отця Лоренцо йдіть мерщій:
Там в келії чекатиме жених,
Щоб взяти нині вас собі за жінку.
Ач, кров відразу збіглась до обличчя,
Пашить, мов жар той, від моїх новин!
Ідіть до церкви. В мене інший шлях:
Драбину принесу, щоб міг ваш любий,
Як стёмніє, до пташечки своєї
Залізти у гніздечко. Вам то радість,
Мені ж — важкий тягар. Та прийде час —
Вночі тягар нав'ючать і на вас!
Я на обід. Ви ж в келью поспішайте.

Д ж у л ь е т т а

Спішу до щастя! Нянечко, прощайте!

Виходять.

СЦЕНА 6

Келія брата Лоренцо.
Входять брат Лоренцо й Ромео.

Б р а т Л о р е н ц о

Хай небо шлюб оцей благословить,
Щоб потім нас не покарало горем!

Р о м е о

Аміль, аміль! Нехай приходить горе,—
Не зможе переважити воно
Тієї радості, що за хвилину
Переживу я серцем біля неї.
З'єднай лиш нам святим обрядом руки,
Й хай прийде згубниця кохання — смерть,
Аби я встиг назвати її своєю!

Б р а т Л о р е н ц о

Бурхливі радощі страшні, мій сину,
Бо часто в них бурхливий і кінець.
Їх смерть у торжестві, вони ж бо гинуть,
Як порох і вогонь, у поцілунку.
Мед найсолодший робиться гидкий,
Бо надто вже солодкий. Він псує
Надмірністю своєю апетит.
Люби, та міру знай,— і ти найдовше
Любитимеш. Хто надто поспішає —
Спізняється, як той, що зволікає.

Входить Д ж у л ь е т т а.

Ось і вона! Така легка нога
По плитах цих ще зроду не ступала.
Коханці пройдуться по павутинці,
Яка літає літом у повітрі,
І не впадуть. Так, суєта легка!

Д ж у л ь е т т а

Добривечір, духовний отче мій!

Б р а т Л о р е н ц о

За нас обох подякує Ромео.

Д ж у л ь е т т а

Я і його вітаю, бо інакше
Нема за що складать мені подяку.

Р о м е о

Моя Джульетто! Як в твоїх грудях
Від щастя серце б'ється так, як в мене,
Й ти можеш краще виявити радість,—
Знайди слова, яких мені бракує,
І всолоді повітря навкруги
Своїм диханням ніжним. О, нехай
Мелодія чудова слів твоїх
Змалює те блаженство чарівне,
Яке ми відчуваєм в цю хвилину.

Д ж у л ь е т т а

Любов багата ділом — не словами,—
Й пишається собою без прикрас.
Той, хто свої скарби злічити може,—
Той лиш жебрак. Але моя любов
Така велика й так зросла безмежно,
Що я злічить не можу й половини
Її скарбів...

Б р а т . Л о р е н ц о

Ходім! Святий обряд
Благословить вас. Я ж бо вас тепер
На самоті нізащо не покину,
Аж доки не зіллю вас в плоть єдину.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Міський майдан.

Входять Меркуціо, Бенволіо, паж і слуги.

Бенволіо

Ходім звідсіль, прошу тебе, Меркуцьйо!
І день жаркий, й гуляють Капулетті.
Як стрінемось — без сварки не минеться,
Бо в дні жаркі кипить шалено кров.

Меркуціо

Ти мені нагадуєш одного з тих молодців, які, ввійшовши до таверни, ляскають своєю шпагою по столі й гукають: «Дай, боже, щоб ти мені не була потрібна!» — а після другого келиха штрикають нею в слугу, коли в цьому немає ніякої потреби.

Бенволіо

Та невже ж я подібний до такого молодця?

Меркуціо

Ого! Ще б пак! У гніві ти один з найгарячіших задирак в Італії: як зачепиш тебе — ти починаєш лютувати, а як розлютуєшся — починаєш сам усіх зачіпати.

Бенволіо

А далі що?

Меркуціо

А далі те, що якби тут було двоє таких, як ти, то скоро не залишилося б жодного, бо вони один одного вбили б. Ти!.. Ого! Та ти здатний зчепитися з чоловіком за те, що в нього в бороді однією волосинкою більше чи менше, ніж у тебе; ти ладен зайти в сварку з чоловіком, який лускає горіхи, на тій підставі, що в тебе очі горіхового кольору. Ну, чие ж око, за винятком твого, може побачити в цьому привід до сварки? Таж у тебе в голові повно сварок, як у яйці жовтка й білка, дарма що, через численні колотнечі, твоя бита голова така ж порожня, як і порожнє розбите яйце. Полаявся ж ти на вулиці з якимось чоловіком за те, що він кашляв і своїм кашлем збудив твого собаку, що саме спав на сонці. Чи не ти вилаяв якогось кравця за те, що той одягнув свій новий каптан, не дочекавшись великодніх свят? І чи не ти ж зчепився з якимось іншим хлопцем за те, що той зав'язав нові черевики старою стьожкою? І ти ще повчаєш мене не заходити в сварку!

Бенволіо

Якби я так любив сваритися, як ти, то кожен з радістю купив би право на мою спадщину, і чекати на неї довелось б йому не більше ніж годину з чвертю.

Меркуціо

Твою спадщину? Ах ти ж, безголовий!

Входять Тібальт та інші.

Бенволіо

Клянуся моєю головою, сюди йдуть Капулетті.

Меркуціо

Клянуся моєю п'ятою, мені це байдужісінько.

Тібальт

Ідіть за мною! З ними хочу я
Поговорить!— Добридень вам, синьйори!
Одному з вас сказати я маю слово.

Меркуціо

Одному з нас і тільки — слово? Додайте до цього слова ще що-небудь; наприклад, хай це буде слово й удар.

Тібальт

Я готовий, синьйоре, якщо ви дасте мені до цього привід.

Меркуціо

А ви хіба не можете знайти привід самі, без того, щоб вам його дали?

Тібальт

Меркуціо, ти співаєш в один голос з Ром

М е р к у ц і о

Співаю в один голос! Що таке? Чи не хочеш ти часом зробити з нас менестрелів? А якщо ми й справді менестрелі, то стережися, бо ти нічого, крім дисонансів, від нас не почувеш! Ось мій смичок. Ви в мене зараз затанцюєте,— він вас примусить! Сто чортів! Співаю в один голос!

Б е н в о л і о

Ми тут говоримо на людній площі.
Знайдім собі десь затишніше місце
Й з холодним серцем розберем образи
Або розійдемося. Тут очі скрізь!

М е р к у ц і о

На те ж в людей і очі, щоб дивитись.
Мене ніхто не зрушить з місця, ні!

Входить Р о м е о.

Т і б а л ь т

Синьйоре, мир! Прийшов мій чоловік.

М е р к у ц і о

Та хай мене повісять, сер, як він
В лівреї вашій! Ось коли б на поле
Пішли ви й він за вами,— о, тоді
Готовий буде він вам послужити,
І в цьому розумінні, мій синьйоре,
Він чоловіком вашим може зватись.

Т і б а л ь т

Ромео, я ненавиджу тебе,
Й для тебе слова іншого й вітання
Не можу я знайти, окрім «падлюка!»

Р о м е о

А я, Тібальт, проте, причину маю
Любить тебе; вона тобі прощає
І лють твою, й образливі слова.
Я не падлюка; отже, прощавай!
Ти зовсім, бачу я, мене не знаєш.

Т і б а л ь т

Хлопчисько! Це пробачити не може
Образ тяжких, що ти мені вчинив!
Вернися ж і ставай мерщій до бою!

Р о м е о

Ніколи я тебе не ображав,
І більш тебе люблю, ніж ти гадаєш.
Але за віщо — поки не скажу.
А через те, мій добрий Капулетті,—
Чие ім'я люблю я так, як власне,—
Не гарячкуй і з цього вдовольнись.

М е р к у ц і о

О ти, покóро,— підла і ганебна!
Alla stoccata * змиє її вмить.

(Видобуває шпагу).

Тібальте! Щуролове! Ей, виходь!

Т і б а л ь т

Чого тобі від мене треба?

* Італійський фехтувальний термін, який означає: «удар-укол».

М е р к у ц і о

Найшановніший котячий королю,— нічого особливо-го, лише одне життя з ваших дев'ятьох¹. Я збираюся поважитися на нього, якщо ви дозволите мені витріпати з вас і вісім останніх. Чи не будете ви такі ласкаві витягти вашу шпагу за вуха з її футляра? Та швидше, інакше моя кружлятиме над вашими вухами раніше.

Т і б а л ь т

(видобуваючи шпагу)

До ваших послуг!

Р о м е о

Меркуцьйо мій, сховай рапіру в піхви!

М е р к у ц і о

Синьйоре, прошу! Де ж *passado* ваше?

Б'ються.

Р о м е о

Бенволю, вперед! Виймай рапіру
І виб'єм разом зброю в них із рук! —
О, сором вам, синьйори! Помиріться! —
Тібальт! — Меркуцьйо! — Князь заборонив
На вулицях Верони колотнечі! —
Тібальте, стій! — Меркуціо мій добрий!

Тібальт і його спільники виходять.

М е р к у ц і о

Поранено мене...

Чума, чума обом родинам вашим!

Кінець мені... А він так і утік?
Невже він викрутивсь і зовсім цілий?..

Бенволіо

Поранено тебе?

Меркуціо

Так, так! Лише

Дряпнув, дряпнув мене... й цього доволі.
Де паж мій? — Хлопче, клич мерщій хірурга.

Паж виходить.

Ромео

Мужайся, друже, рана неглибока.

Меркуціо

Ні, вона не така глибока, як колодязь, і не така широка, як церковна брама, проте й такої досить: вона зробить своє діло. Приходь до мене завтра — і ти побачиш, що я вже буду спокійна людина. Далєбі,— я надто переперчений для цього світу... Чума обом вашим родинам!— А, сто чортів! Щоб якийсь пес, пацюк, миша, кицька вдряпнула людину на смерть! Хвалько, негідник, падлюка, що вчився битися за арифметичною книжкою! — І якого чорта встряли ви між нас? Він мене вразив з-під вашої руки.

Ромео

Хотів я повернути все на добре.

Меркуціо

В якийсь будинок відведи мене,
Бенволіо, бо я вже зомліваю...—

Чума, чума обом родинам вашим!
Зробили з мене харч для робаків!
Загинув я... Чума обом родинам!

Меркуціо й Бенволіо виходять.

Р о м е о

Найближчий родич князя й друг мій щирий
Прийняв за мене тут смертельну рану,
Бо честь мою заплямував Тібальт!
Отой Тібальт, з яким тому годину
Породичався я!— О найсолодша!..
Моя Джульєтто, це краса твоя
Мене таким розніженим зробила,—
Розгартувала сталь в моїй душі!

Повертається Бенволіо.

Б е н в о л і о

Ромео! О Ромео! Вмер Меркуцьйо!
Його безстрашний дух над хмари злинув,
З презирством відвернувшись від землі!

Р о м е о

О чорний день! Це лиш початок бід!
За ним кінець зловісний прийде вслід...

Повертається Тібальт.

Б е н в о л і о

Сюди Тібальт скажений поспішає.

Р о м е о

Тібальт живий! Меркуціо — немає!..
Лети ж на небо, лагідна покірність!

Веди мене, вогненноокий гнів!
Тібальт, візьми назад свого «падлюку»,
Якого ти мені в лице шпурнув!
Меркуціо душа іще ширяє
Невисоко у нас над головами
Й чекає на твою, щоб взяти з собою.
Чи ти, чи я, чи мусимо обое
Рушати з нею в цю останню путь!

Т і б а л ь т

Гидкий хлопчисько! Тут ти з ним братався,
То й вирушиш з ним разом!

Р о м е о

Ще побачим!

Б'ються;
Тібальт падає.

Б е н в о л і о

Тікай мерщій, Ромео!
Збігається народ! Тібальта вбито!
Чого ж ти як укопаний стоїш?
Тікай, бо князь тебе на смерть засудить,
Якщо тебе захоплять! Геть! Тікай!

Р о м е о

Я блазень у фортуни!..

Б е н в о л і о

О Ромео!

Чого ж стоїш? Тікай мерщій, рятуйся!

Ромео виходить.
Входять г о р о д я н и.

Перший городянин

Куди утік отой, що вбив Меркуцьйо?
Куди Тібальт, його убивця, втік?

Бенволіо

Ось тут лежить Тібальт.

Перший городянин

Сер, підведись!

Ім'ям володаря, іди за нами!

Входить князь з почтом; Монтеккі, Капулетті
з дружинами та інші.

Князь

Хто тут почав мерзенну, дику чвару?

Бенволіо

О світлий князь! Слова мої печальні,
Та вислухай обставини фатальні.
Тут той лежить, кого убив Ромео
За те, що він убив твого Меркуцьйо.

Синьйора Капулетті

Тібальт! Мій небіж! Брата син мого!..—
О князь! — О муж! Пролито кров його!..—
Якщо ти справедливий, князю мій,
За нашу кров Монтеккі кров пролий! —
О небіж, небіж!..

Князь

Бенвольйо, хто кривавий бій почав?

Бенволіо

Тібальт, що від руки Ромео впав.
Ромео чемний був, просив подумать,
Що привід в них такий пустий для сварки,
Загрожував і вашим гнівом теж.
Проте це все,— хоча і говорилося
Спокійно, ввічливо й сумирно,— все ж
Це не змогло Тібальта заспокоїть,
Шалена вдача не скорилась; він
Зоставсь глухий до мирних слів Ромео
Й своєї зброї гостру сталь направив
Відважному Меркуціо у груди.
Той закипів й захопився теж за зброю,
І враз почавсь між них смертельний бій.
Меркуціо рукою однією
Від себе смерть завзято відбивав,
А другою він слав її Тібальту,
Який майстерно теж оборонявся.
«Спиніться, друзі!» — закричав Ромео
І швидше слова смілою рукою
Він вибив згубну зброю їм із рук.
Та з-під його руки устиг Тібальт
Уже вразить Меркуціо смертельно.
Тібальт утік, а потім повернувся.
Вмить помстою Ромео запалав,
І бій враз спалахнув, мов блискавиця!
Я ще не встиг захопитися за зброю,
Як на землі лежав уже Тібальт,
Поранений на смерть. А наш Ромео,
Його убивши, звідси вже тікав...
Нехай умру, коли я що збрехав!

Синьйора Капулетті

Монтеккі родич він і сфальшував,
Із приязні неправду він сказав!
В тій чорній справі двадцять душ було,
Проте ж убито тільки одного.
О князю, вбивцю мусиш засудити!
Тібальт сконав,— Ромео теж не жити!

Князь

Тібальта вбито, таж убив її він сам!
За смерть Меркуційо хто заплатить нам?

Монтеккі

Ні, не Ромео мусить вам платити!
Він те зробив, що мав закон вчинити.
Убивство друга вимага відплати,—
Й Тібальта мусив він на смерть скарати.

Князь

За вчинок цей свавільний і злочинний,
Вмить висланий він буде на чужину.
Від ваших чвар, запеклих і проклятих,
Доводиться й мені тепер страждати.
Тут пролилася рідна кров моя,
Й суворо винних покараю я.
Тож, несучи тяжку оцю відплату,
Мою оплатете ви кривну втрату.
Не слухатиму жодних я прохань,
Оглухну враз до ваших всіх благань!
Облиште їх й затямте заборону:
Ромео мусить виїхати з Верони!
Якщо її негайно не покине,—

Остання буде то його година! —
Звільнить майдан! І труп мерщій прибрать!
Не буду рішення свого мінять:
Прощати вбивцям — це ж усе одно,
Що з ними будуть у вбивстві заодно!

Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в будинку Капулетті.
Входить Джульєтта.

Джульєтта

Летить вперед, вперед, вогненні коні,
Мчить до палацу Феба! О, якби
Візничий ваш був Фаетон, він вас
Давно б уже погнав хлистом на захід,
Й туманна ніч упала б враз на землю —
Заступниця кохання, темна ніч...
Розкинь же, ніч, над нами свій серпанок
І від нескромних заховай очей,
Щоб міг мене Ромео пригорнути,
Підкравшися нечутно і незримо.
Адже ж коханням їх обряд таємний
Освітить їх краса. Любов сліпа,
І через те її ніч найбільш підходить...
Прийди ж, о піч, матроно в чорних шатах,—
Така поважна й добра,— і навчи,
Як виграти мені, програвши, гру,

Яку ведуть два непорочні серця...
Кров дику, що бушує на щоках,
Прикрий мені своїм покровом чорним,
Аж доки соромлива ця любов
Не перетвориться в мені на смілу
І не збагне, що в широму коханні
Любовні вчинки — скромності повинність.
Прийди ж, о ніч! Прийди, прийди, Ромео,
Мій день вночі, прилинь же разом з нею
І заіскрись мерщій на крилах ночі
Біліш, ніж сніг, на ворона крилі!
О тиха ніч, прийди ж, ласкава, любя!
Ніч чорнобрива, дай мені Ромео!
Коли ж помре він, то візьми його
І роздрібни на зірочки маленькі,
Й він так тобі осяє небеса,
Що закохається весь світ у ніч
І перестане поклонятись сонцю.
Собі купила я палац кохання,
Та в нього не ввійшла! Я продалась,
Та мною ще не володіють... Ах!..
Мені цей день такий нудний і довгий,
Як ніч малій дитині перед святом,
Що жде й діждатися не може дня,
Щоб одягти, готові вже, обновки.
О, няня йде! Несе мені звістки...

Входить м а м к а з шнурами.

Як небо, красномовний той язик,
Який мені говорить про Ромео.—
Ну, няню? Що нового? Що це в тебе?
Ти для Ромео добула шнури?..

М а м к а

Так, так, шнури...

(Кидає їх додолу).

Д ж у л ь е т т а

Що сталося?.. Чого ж ламаєш руки?..

М а м к а

Жахливий день! Він вмер, умер, умер!

Пропали ми, пропали, синьйорино!

О горе!.. Він загинув, вмер, убитий!..

Д ж у л ь е т т а

Невже ж і небо може бути задрим?

М а м к а

Не небо — ні, але Ромео може...

Ромео, о Ромео! Хто б подумав?

Д ж у л ь е т т а

Що ти за дьявол, що мене так мучиш?

Від цих тортурів заревли б у неклі!

Ромео сам себе убив? Кажі!

Скажи лиш «так» — і цей короткий склад

Мене скоріше отруїти зможе,

Ніж смертоносний погляд василіска ².

Я вже не я, якщо ти скажеш «так»,

Якщо нараз заплющились ті очі

І ти мені відповіси лиш «так»...

Убитий — вимов «так», а ні — то «ні».

Й ти вирішиш одним коротким звуком:

Блаженства сподіватися чи муки!

М а м к а

На власні очі бачила я рану —
Рятуй господь! — отут, на грудях мужніх...
Нещасний труп, нещасний труп кривавий!
Блідий, мов попіл, весь в крові лежав...
Кров запеклась... Я глянула — й зомліла!

Д ж у л ь е т т а

О серце, розірвись! Вмить розірвись,
Банкрот нещасний! Очі — до в'язниці!
Закрийтєся назавжди для свободи!
Нікчемний прах, вернися знову в прах,
Нехай відразу рух скінчиться твій —
Лягай удвох з Ромео в гроб тяжкий!

М а м к а

Тібальт, Тібальт! О мій найкращий друг!
О ввічливий Тібальт! Шляхетний, чесний!
І дожила я до твого сконання!

Д ж у л ь е т т а

Як? Бура ця лютує з двох боків?
Ромео вбито, і помер Тібальт?
Кузен мій любий і коханий муж?!.—
Сурми ж, страшна сурмо, загибель світу!
Хто ще живий, коли цих двох нема?..

М а м к а

Тібальт сконав, Ромео ж — на вигнання;
Ромео вбив його, й він — на вигнання.

Д ж у л ь е т т а

Тібальта кров пролив Ромео?! . Боже!

М а м к а

Так, так! Жахливий день! Пролив, пролив!

Д ж у л ь е т т а

О серце гада, сховане в квітках!
То жив дракон в печері тій чудовій?
Пекельне чадо з янгольським лицем!
О ворон — голуб! Вовк в овечій шкурі!
Огидна єуть з божественним чолом!
Контраст до всього, чим ти видавався,—
Пекельний праведник, падлюка чесний! —
О, що ж тобі робить, природо, в пеклі,
Коли ти помістила духа зла
В раю живому чарівної вроди?
Чи бачив хто коли огидну книгу
В такій чудовій, чепурній оправі?
Як міг обман подібний оселитись
В розкішному палаці?

М а м к а

О, в мужчинах —
Ні совісті, ні правди, ані честі:
Нема нічого в них. Всі віроломні!
Всі брехуни, обманщики й підступні.
Де мій слуга? Дай трохи *aqua vitae!* *
Від цих турбот, від горя, від плачу
Постарію я, мабуть, передчасно...
Ганьба твому Ромео!

Д ж у л ь е т т а

Пухирями

Хай візьметься язик твій за це слово!
Не для ганьби родився він на світ.

* Горілка, букв.— вода життя (*лат.*).

Таж на чолі його ганьба огидна
Сама соромиться сидить! Це — трон,
Де честь коронуватися повинна,—
Володарка єдина на землі.
Який я звір, що я його ганьбила!

М а м к а

То що ж, хвалить того, хто вбив кузена?

Д ж у л ь е т т а

Та чи ж мені засуджувать дружину?
О бідний муж мій! Хто ж твоє ім'я,
Крім мене, приголубить, коли я,
Твоя жона не більш як три години,
Вже так його пошматувати встигла?
За що́ ти, лиходій, кузена вбив?
Таж лиходій кузен хотів убити
Тебе, мою дружину... Гетьте, сльози!
Верніться знов назад до джерела!
Повинні ви платити дань журбі,
Та, помилившись, сплачуєте щастю.
Живий мій муж, хоча його Тібальт
Убити хотів. Тібальта вбито, хоч
Хотів убить він мужа. Все гаразд!
Чого ж я плачу? Слово я почула...
Воно страшніш за наглу смерть Тібальта,
Й воно мене убило... Я хотіла б
Забути це зловісне слово... Ах!
Воно гнітить так тяжко пам'ять,
Як душу грішника гнітить провина:
«Тібальт помер, Ромео ж — на вигнання...»
І це «вигнання», слово це «вигнання»
Убило враз Тібальтів десять тисяч.

Тібальта смерть — вже й так доволі горя.
Нехай би вже на цьому і кінець!
Коли ж біда сама ходить не любить
І тягне низку інших за собою, —
О, то чому ж я після слів отих,
Що вмер Тібальт, відразу не почула,
Що вмер мій батько, мати чи обоє?
Це горе виплакати я могла б.
Але сказати, що вмер Тібальт, й додати:
«Ромео — на вигнання» — словом цим
Убито всіх відразу! Батька й матір,
Тібальта, і Ромео, і Джульетту!
Всі, всі загинули відразу! Всі!..
«Ромео — на вигнання» — меж немає,
Ні міри, ні кінця в оцих словах...
В них тільки смерть, безкрая смерть і жах!..
Де батько мій, і мати, няню мила?

М а м к а

Ридають, стогнуть над Тібальта тілом.
Ходім до них? Я проведу тебе.

Д ж у л ь е т т а

Нехай йому обмиють слізьми рани,
Я ж тільки за вигнанцем плакати стану!
Візьми шнури... Одурені, як я...
О бідні ж ви!.. Вигнання — смерть моя!
До ложа ви мого були тропою,
А я помру, дівуючи, вдовою.
Візьми шнури. Ходімо, няню, й ти!
На шлюбне ложе хочу я лягти;
І не коханому Ромео там,
А смерті я незайманість віддам.

М а м к а

Іди до спочивальні! Я знайду
Твого Ромео. Знаю, він в Лоренцо.
Ти чуеш? Приведу його. Чекай!
Вночі він буде тут, твій чоловік.

Д ж у л ь е т т а

Так, так! І перстень цей йому віддай.
Хай прийде він,— ми простимось навик!

Виходять.

С Ц Е П А 3

Келія брата Лоренцо.
Входять б р а т Л о р е н ц о й Р о м е о .

Б р а т Л о р е н ц о

Виходь, Ромео! Вийди, нещасливий!
У тебе закохалася печаль,
А одружився ти з бідою.

Р о м е о

Отче!

Що чути там? Який дав присуд князь?
Яке ж іще страшне, незнане горе
Загрожує мені знайомством?

Б р а т Л о р е н ц о

Сину!

Ти надто вже з негодами здружився!
Я князя рішення тобі приніс.

Р о м е о

Відав він справу до страшного суду?

Б р а т Л о р е н ц о

Князь не такий суворий, й засудив
Тебе він не на смерть, а на вигнання.

Р о м е о

Вигнання? Зглянься! О, скажи — на смерть!
Лице вигнання грізне і страшне,
Страшніш, ніж смерть! О, не кажи — вигнання!..

Б р а т Л о р е н ц о

Ти ж вигнаний лиш звідси, лиш з Верони.
Вгамуйся! Май терпіння. Світ широкий.

Р о м е о

Нема за мурами Верони світу:
Чистилище там, пекло і тортури!
Вигнання звідси — це вигнання з світу;
Таке вигнання — смерть! А через те
Йому фальшиву назву ти даєш.
І, смерть звучи вигнанням, ти стинаєш
Сокирою із золота мені
Враз голову з плечей та ще й глузуєш,
Милуючись своїм ударом глупим.

Б р а т Л о р е н ц о

О смертний гріх! О чорна, зла невдячність!
За вчинок твій закон скарав би смертю,
Та князь наш добрий, зглянувшись на тебе,

Закон наш відхилив і обернув
Ласкаво чорне слово «смерть» в вигнання.
Адже це милість. Ти ж її не бачиш!

Р о м е о

Тортури, а не милість! Небеса
Тут, де живе Джульєтта. Кожна кицька,
І пес, і миш мала — тварина кожна,
Дрібна й нікчемна, може жити тут,
Тут, в небесах, й дивитися на неї...
Ромео ж — ні, не може! Більше прав,
Шаноби і свободи в почутті
Всі мухи мають більше, ніж Ромео.
Дозволено їм вільно припадати
До чуда білого руки Джульєтти
І красти їй блаженство раю з уст,
Що чисті і цнотливі, як весталки,
І червоніють з сорому, за гріх
Вважаючи свій власний дотик. О!
Ромео ж — ні, не може! Він — вигнанець!
Все можна мухам, а мені — нічого.
Ім — воля, а мені — лише вигнання!
І ти сказав: вигнання — це не смерть?
Невже ж не мав ножа ти, чи отрути,
Чи ще якого згубного знаряддя,—
Нічого ти страшнішого не мав,
Щоб знищити мене, окрім — «вигнання»?
«Вигнання»!.. О мій отче, слово це
Кричать і виють грішники у пеклі!
О, де ж у тебе серце, отче мій?
Ти ж мій отець духовний, мій навчитель,
Сповідник, друг, порадник мій, і ти —
Ти вбив мене, сказавши — «на вигнання»!

Б р а т Л о р е н ц о

Безумцю, дай мені сказати хоч слово...

Р о м е о

О, знаю! Знову скажеш про вигнання!

Б р а т Л о р е н ц о

Я проти нього зброю тобі дам:
Це філософії цілющій трунок.
В нещасті — то солодке молоко.
Воно тебе утішить у вигнанні.

Р о м е о

Ти знов «вигнання»? О, до всіх чортів
Ту філософію! Якщо вона
Ніяк не може сотворить Джульєтту,
Чи місто зрушити, чи скасувати
Той присуд князя,— це не допомога!
Якщо вона безсила, то мовчи!

Б р а т Л о р е н ц о

О, бачу я, нема ушей в безумців.

Р о м е о

А як же ї бути їм, коли очей
Немає в мудреців?

Б р а т Л о р е н ц о

О сину мій,
Дай зважимо становище твоє.

Р о м е о

Як можеш ти, мій отче, говорити
Об тім, чого ти серцем не відчув?
Коли б ти був ще молодий, як я,
Й кохав Джульетту, і годину то́му
Звінчався з нею, потім вбив Тібальта,
Любив, як я, й потрапив на вигнання,—
Тоді ти міг би говорить про це,
Волосся рвать, як я, й на землю падать,
Щоб зміряти майбутню домовину!..

Знадвору стукають.

Б р а т Л о р е н ц о

Встань! Стукають... Сховайсь, Ромео любий!

Р о м е о

О ні! Нехай мої гіркі зітхання
Мене туманом від людей окриють.

Стукають.

Б р а т Л о р е н ц о

Ти чуєш? — Хто там? — Встань, вставай, Ромео!
Тебе захоплять!..— Почекайте! — Встань же!

Стукають.

Біжи до молитовні! — Чую! — Боже!
Яка упертість! — Я іду! Іду!

Стукають.

От, нетерплячка! — Звідки ви? Чого вам?

М а м к а
(задвору)

Впустіть мене, я розкажу вам все.
Від синьйорини я, Джульєтти.

Б р а т Л о р е н ц о

Прошу!

Входить мамка.

М а м к а

Святий мій отче, о, скажіть, мій отче,
Де чоловік синьйори? Де Ромео?

Б р а т Л о р е н ц о

Ось, долі він. Сп'янів від власних сліз.

М а м к а

Ох, і моя синьйора так лежить,
Точнісінько так само!

Б р а т Л о р е н ц о

О нещасна

Спорідненість сердець! Сумна подібність!

М а м к а

Ось саме так лежить і синьйорина.
Ридає й плаче, плаче і ридає.—
Та встаньте ж, встаньте! Ви ж таки мужчина!
Задля Джульєтти, задля неї встаньте!
Ну, та й чого впадати так у розпач?

Р о м е о

Ах, няню!..

М а м к а

Ах, сер! Ах, сер! Таж смерть — всьому кінець!..

Р о м е о

Ти про Джульетту говорила? Як їй?
Я, мабуть, лиходієм їй здаюсь?
Дитинство щастя нашого я вбив,
Заплямувавши рідною їй кров'ю.
О, де ж вона? Що робить? Що говорить
Моя дружина потайна про наше
Украй розбите потайне кохання?

М а м к а

О сер, вона нічого не говорить,
А тільки плаче, плаче; то на постіль
Враз упаде, то підведеться знов
Й Тібальта зве, то скрикне враз «Ромео!» —
І знову падає...

Р о м е о

М о в ц е і м ' я

Із дула смертного влуча у неї
І б'є її, як ця рука проклята
Злочинно вбила кровного її! —
Мій отче, о, скажи мені, скажи:
Де саме криється, в якій частині
В моім ганебнім тілі це ім'я?
Скажи мені, щоб міг я зруйнувати
Житло мерзенне!

(Видобуває шпагу).

Б р а т Л о р е н ц о

Геть безумну руку!
Чи ти ж мужчина? Так, па око ніби
Мужчина ти. Але як жінка плачеш!
Ти дієш, як тварина нерозумна,
Яку скеровує безтямна лють.
Так, жінка ти у образі мужчини
Чи хижий звір у образі обох.
Дивуєш ти мене великим дивом.
Клянуся орденом моїм святим,—
Я думав, ти мужнішу маєш вдачу!
Ти вбив Тібальта? Хочеш вбити себе?
Убити дружину, що живе тобою,
Й на себе враз звалить тяжке прокляття?
Чом ганиш ти народження своє,
І небо, й землю? Таж в тобі самому —
Й народження, і небо, і земля,
Злились всі троє у тобі в одне.
Й ти хочеш, щоб все згинуло відразу?
Соромся! О, соромся! Ти ганьбиш
І образ твоїй, і розум, і кохання.
Всього ти маєш з лишком, але сам,
Як той лихвар, скарби свої ховаєш,
Не вдосконалюєш, не прикрашаєш
Ні образ твій, ні розум, ні кохання.
Шляхетний образ твоїй — воско́ва форма,
Якщо ти втрапиш доблесті мужчини;
Твоя любов — лише кривоприсяга,
Як ти зламаєш присягу і вб'єш
Любов, яку ти присягнув плекати;
І розум твоїй, що мусить прикрашати
Твоїй образ і твоє палке кохання,

Став їм обом проводирем сліпим.
Як порох у невинного солдата
Враз вибуха в його порохівниці,
Так вибухне і від твого невміння
Те, що тебе повинно захищати,
Й тебе ж самого висадить в повітря.
Устань же! Ти ж мужчина! Підведись!
Жива твоя Джульєтта, що за неї
Хотів на себе ти накласти руки,—
Адже це щастя! Таж тебе Тібальт
Убити хотів, а ти убив його,—
Це щастя теж! Закон, який тебе
На смерть скарав би, в друга обернувся
І смерть тобі вигнанням замінив,—
Це щастя теж! Ти маєш все, всі блага!
Тебе голубить чепурна фортуна,
Але, як зле дівчисько вередливе,
Ти сунишся їй на щастя, їй на любов!
О, стережись! Кінець таких сумний.
Йди ж до коханої своєї швидше,
Як ми умовились; ввійди до неї,
В її кімнату, їй заспокой її.
Але шильнуй, не залишайсь до того,
Як ставити почнуть скрізь вартових,
Бо в Мантую тоді вже не пробратись.
Так мушиш жити, доки знайдем час
Ваш шлюб оголосити, їй ваших друзів
З ним примирить, їй просить прощення в князя,
Й вернуть тебе назад, і буде радість
Твоя сильніш у двадцять тисяч раз,
Ніж горе, що ти нині відчуваєш! —
Ти, няню, йди вперед: скажи синьйорі,
Хай вмовить всіх домашніх, щоб лягли

Раніше нині в ліжко. Це не важко:
Адже всіх змучило тяжке їх горе.
Скажи,— Ромео прийде.

М а м к а

О боже! Я стояла б тут всю ніч
І слухала б поради прехороші!
Так, так! Що значить вченість! — Мій синьйоре,
Скажу синьйорі, щоб на вас чекала.

Р о м е о

Скажи коханій, щоб приготувалась
Мене докорами зустріти.

М а м к а

Ось,

Синьйоре мій, вона звеліла перстень
Цей передати вам, синьйоре. Швидше!
Прошу вас, не баріться! Вже нерано!

(Виходить).

Р о м е о

Я знов бадьорий і ожив душею!

Б р а т Л о р е н ц о

Іди ж; добраніч. Тільки пам'ятай:
Залежить ваша доля лиш від того,
Щоб тут не будь, як ставитимуть варту,
Або тікати треба на світанку
В одежі іншій. В Мантуї чекай.
Твого слугу знайду я, й через нього
Я сповіщатиму тебе про все,

Що трапиться тут на твою користь
Хорошого. Дай руку. Пізно вже...
Щасливо! На добраніч!

Р о м е о

Я до щастя
Лечу й землі не чую під собою,
Хоч гірко розлучатися з тобою.
Прощай!

Виходять.

СЦЕНА 4

Кімната в будинку Капулетті.
Входять Капулетті, синьйора Капулетті
й Паріс.

Капулетті

Синьйоре, все так склалось нещасливо,
Що ми ще й досі часу не знайшли
Підготувать дочку. Вона любила
Тібальта дуже ніжно. Я також.
Ну що ж! Ми всі родились, щоб померти...
Нерано вже. Вона до нас не зійде.
Коли б не ваше товариство, я
Годину то́му ліг би на спочивок.

Паріс

В тяжкі хвилини свататись невчасно.—
Синьйоро, на добраніч; передайте,
Прошу вас, привітання синьйорині.

Синьйора Капулетті

Спасибі. Я довідаюся завтра,
Що думає про це моя дочка.
Тепер вона в полоні у печалі.

Капулетті

Я сміливо ручусь, синьйор Паріс,
Вам за любов дочки. Вона, я певен,
Мені покірпа буде. Певна річ! —
Дружино, ви зайдіть до неї зараз,
Ще доки не лягли ви на спочивок,
І про любов Паріса сповістять.
Скажіть їй, що у середу... Стривайте...
Який сьогодні день?

Паріс

Синьйоре мій,
Сьогодні понеділок.

Капулетті

Понеділок?

Так, так! То в середу — занадто рано.
Тоді в четвер. Скажіть, що ми в четвер
Звінчаємо її з шляхетним графом.—
Чи ви ж готові? Чи така поспішність
До серця вам? Влаштуємо все скромно:
Лиш двоє, троє друзів... Бачте, графе:
Адже Тібальт загинув так недавно,
А він же родич нам,— щоб не сказали,
Що ми не журимось за ним, коли
Бенкетувати будем надто бучно.
З півдюжини запросимо лиш друзів,
Та й край. Що скажете ви про четвер?

П а р і с

Бажав би я, щоб той четвер був завтра,
Синьйоре мій.

К а п у л е т т і

Гаразд! Тепер ідіть.—
То й добре, у четвер! — Дружино, ви
Зайдіть же до Джульєтти перед спом,
Скажіть їй, хай готується до шлюбу.—
Прощайте, граф.— Еїї, світла в спочивальню!
Уже так пізно,— скоро зможем ми
Сказати, що дуже рано.— На добраніч!

Виходять.

С Ц Е Н А 5

Кімната Джульєтти.

Входять Ромео й Джульєтта.

Д ж у л ь є т т а

Ти хочеш йти?.. До ранку ще далеко:
Не жайворонок то, а соловейко
Збентежив вухо боязке твоє;
Він раз у раз там уночі співає
На дереві гранатовім. Повір,
Коханий, любий мій,— то соловейко.

Р о м е о

То жайворонок, оповісник ранку,—
Не соловейко. Глянь, моя кохана!
Дивися — он заграла вже зоря

І облямовує промінням задрим
Завісу хмар суворих там на сході.
Згасила ніч світильники свої.
Веселий день стає уже навшпицьки
Й з-за верховин туманних визирає.
Я мушу йти, щоб жити, чи зостатись —
І попрощатися з життям навек.

Д ж у л ь е т т а

Те світло ще не денне... Вір, я знаю:
То метеор,— його послало сонце,
Щоб факельником він тобі служив
І осявав до Мантуї дорогу.
Не треба поспішати! Залишись!

Р о м е о

Нехай мене захоплять, хай уб'ють!
Я буду радий, як цього ти хочеш.
Те сіре світло — ще не очі ранку,
Блідий то відблиск Цінтії чола.
І то не жайворонка спів бринить
Десь високо у нас над головами.
Мені зостатись легше, ніж піти.—
Приходь же, смерть! Джульетта так бажає.—
Ми будем розмовляти, серце, так?
Ще маєм час. До ранку ще далеко.

Д ж у л ь е т т а

Ні, ні, вже ранок! Ранок! Поспішай!
Іди! Мерщій тікай! Ти чуеш? Справді,
То жайворонок так співа невлад;
Яка огидна і фальшива пісня!
А кажуть, що він солодко співає...

Та це брехня, бо нас він розлучає.
Ще чула я, що з жабою очима
Він помінявся³. Як би я хотіла,
Щоб з нею й голосом він помінявсь!..
Це ж він обійми наші розірвав,
Він темну ніч, віп і тебе злякав.
О, йди мерщій! Ясніє день, ясніє!..

Р о м е о

Ясніє день?.. А лихо все темніє!

Входить мамка.

М а м к а

Синьйоро!

Д ж у л ь е т т а

Няню?

М а м к а

Синьйора мати ваша йдуть до вас.
Світає вже,— тож будьте обережні!

(Виходить).

Д ж у л ь е т т а

Впускай же день, вікно, й візьми життя!

Р о м е о

Прощай, прощай! Один лиш поцілунок —
І я спущусь.

(Спускається).

Д ж у л ь е т т а

Як? Ти уже пішов?
Моя любов! Мій мужу! Друже мій!
Щодня і щогодини сповідай.
Для мене так багато днів в хвилині.
За цим рахунком буду я старою,
Коли побачу знов мого Ромео!

Р о м е о

Я жодної нагоди не ввищу,
Щоб привітати тебе, любов мою!

Д ж у л ь е т т а

Ти думаєш, ми зійдемося знову?

Р о м е о

Так, певен я; а злигодні оці
Нам будуть потім сногадом солодким.

Д ж у л ь е т т а

О боже мій! Передчуття зловісне
В моїй душі віщує щось недобре...
Мені здається, як стоїш внизу,
Немов ти мрець в глибокій домовині.
Я бачу зле — чи й справді ти блідий?

Р о м е о

Ти звідси теж бліда, моя любов.
Прощай, прощай! Журба н'є нашу кров...

(Виходить).

Д ж у л ь е т т а

Всі звать тебе зрадливою, фортуно!
Коли це так, то що тобі до нього?
Адже Ромео — вірності взіреть!
То будь же ти зрадливою, фортуно!
Тоді, я сподіваюсь, ти недовго
Його триматимеш й мені повернеш.

С и н ь і о р а К а п у л е т т і

(за сценою)

Що дошо? Ти вже встала?

Д ж у л ь е т т а

Хто це кличе?

Чи не синьйора матінка моя?
Чи ще не спить, чи встала надто рано?
Що привести могло її сюди?

Входить синьйора Капулетті.

С и н ь і о р а К а п у л е т т і

Ну, як, Джульєтто?

Д ж у л ь е т т а

Не гаразд, синьйоро...

С и н ь і о р а К а п у л е т т і

Все плачеш ти за страченим кузенком?
Та слізьми не відмиєш від землі;
А вимиєш — життя йому не вернеш.
Покинь же плакати, голубко. Годі!
Поплакати у міру — знак любові,
Над міру ж плакати — то нерозумно.

Д ж у л ь е т т а

Дозвольте плакати. Я відчуваю,
Яка тяжка ця втрата.

С и н ь й о р а К а п у л е т т і

Ти лише
Сама її відчуєш, друг же твій
Не відчуває більше й не воскресне.

Д ж у л ь е т т а

Таж втрату відчуваючи таку,
Не можу я не плакати за другом.

С и н ь й о р а К а п у л е т т і

Ні, не за тим, хто вмер, ти плачеш, доню.
Ти плачеш, що живий той лиходій,
Що вбив його?

Д ж у л ь е т т а

Який же лиходій?

С и н ь й о р а К а п у л е т т і

Та той же лиходій — Ромео.

Д ж у л ь е т т а

(пабік)

Ах!

Між ним і лиходійством сотні миль!

(Уголос).

Прости господь! Прощаю я від серця,
Хоч так мені ніхто не зранив серця.

Синьйора Капулетті
Так, бо убивця підлий ще живий.

Дж у л ь е т т а

Й далеко він від рук моїх, синьйоро...
О, щоб могла помститись я за брата!

Синьйора Капулетті

Ми помстимось, за це ти не турбуйся.
Не плач же, годі! Я пошлю когось
До Мантуї, де той вигнанець підлий
Живе тепер; і там його таким
Міцним, чудовим трунком почастують,
Що помандрує до Тібальта він,
І ти, я сподіваюсь, вдоволишся.

Дж у л ь е т т а

О ні! Я вдоволюся лиш тоді,
Коли Ромео я побачу... мертвим...
Стомилось в мене серце від нудьги! —
Синьйоро, лиш знайдіть таку людину,
Що віднесла б йому отруту,— я
Сама її так добре приготую,
Що, випивши її, Ромео вмиєть
Засне спокійно.— О, яка ж то мука
Ім'я це чуть, але не мати сил
До нього кинутись і всю любов,
Яку я відчувала до Тібальта,
На тіло вилити його убивці!

Синьйора Капулетті

Знайди ж отруту,— я знайду людину.
Тепер у мене радість є для тебе.

Д ж у л ь е т т а

В сумні хвилини — радість так до речі!
Яка ж то радість? Розкажіть, синьйоро.

С и н ь й о р а К а п у л е т т і

Так, так! Дбайливий батько в тебе, доно:
Щоб сум розвіять твій, він вибрав день
Й для радості великої призначив,
Нежданої для тебе і для мене.

Д ж у л ь е т т а

Синьйоро, в добрий час! Який же день?

С и н ь й о р а К а п у л е т т і

То слухай, доно: ранком у четвер
Прекрасний, гідний дворянин шляхетний
Граф молодий Паріс тебе до церкви
Петра святого поведе, і ти
Увійдеш, як щаслива наречена.

Д ж у л ь е т т а

Ні, церквою Петра клянусь! Клянусь
Самим Петром! Ніколи я йому
Не буду за щасливу наречену!
Яка поспішність! Мушу я вінчатись,
Коли жених мене іще й не сватав!
Прошу вас, передайте ви синьйору
Моему батькові, що заміж я
Виходити бажання ще не маю.
Коли ж захочу — о, клянусь! — тоді
Скоріше я віддамся за Ромео,
Якого я ненавиджу, аніж
Піду я за Паріса.— Справді радість!..

Синьйора Капулетті

Ось батько ваш; скажіть йому самі,
І ви побачите, як він це прийме!

Входять Капулетті й мамка.

Капулетті

На схилку сонця падає роса,
Відколи ж нас покинув мій племінник —
На землю пада дощ.
Що, дівчинко-фонтан, ти вся в сльозах?
Ще злива? У малому тілі в тебе
Все вкупі — море, вітер і човен!
В твоїх очах, які назвав би морем,
Припливи і відпливи сліз гірких;
Човен хисткий — твоє маленьке тіло,
Що плаває серед солоних хвиль;
Твої зітхання — то бурхливий вітер,
Що бореться з потоком буїщих сліз;
Коли відразу не настане тиша,
Зламає борвій твоїй хисткий човен. —
Ну, що, дружино? Ви уже сказали
Йї те, що з вами вирішили ми?

Синьйора Капулетті

Синьйоре, так; але вона не хоче
І дякує за честь. — О, краще б я
З могилою дурну її звінчала!

Капулетті

Що? Поясніть же! Поясніть, дружино!
Вона не хоче? Як? І нам не вдячна?
І не пишається? І не вважає

За щастя те, що їй знайшли, негідній,
Ми гідного такого жениха?

Д ж у л ь е т т а

Я не пишаюсь ним, проте вам вдячна,
Що ви його шукали. Я не можу
Пишатись тим, що виклика ненависть!
Та вам і за ненависть вдячна я,
Вона ж бо від любові.

К а п у л е т т і

Що ти! Що ти!
Ну й логіка! У чому, власне, справа?
«Пишаюся» і «вдячна» — і «не вдячна»,
І «не пишаюся»!.. Шановна панно,
Покиньте ваші фокуси химерні,
Й не дякуйте подяками, і не пишайтеся!
Тендітне тіло краще приготуйте,
Щоб у четвер до церкви йти з Парісом.
А ні — то потягну тебе на віжках.
Геть, неміч ти бліда! Геть, падло! Погань!
Негідниця!

С и н ь й о р а К а п у л е т т і

Облиш! Ти збожеволів!

Д ж у л ь е т т а

Навколішках благаю, добрий тату,
Дозвольте хоч одно промовить слово...

К а п у л е т т і

До всіх чортів, дівчисько непокірне!
Геть, негідь! Чуєш ти! Ось вибирай:
Або в четвер ти підеш з ним до церкви,

Або не навертайсь мені на очі!
Мовчи! Не заперечуй! Ані слова!
Аж руки засвербили...— Ну, дружино,
А ще боліли серцем ми, що бог
Подарував нам лиш одну дитину;
Та бачу, що й одної забагато,
Що в цій одній для нас лише прокляття! —
Геть, підла!..

М а м к а

О, рятуй її господь!—
Синьйоре, сором вам ганьбить дитину!

К а п у л е т т і

А то ж чому, моя синьйоро мудрість?
Пораднице, а прикусить язик!
Ідіть плескати до кумась сусідок.

М а м к а

Хіба я що погане говорю?

К а п у л е т т і

Ну, з богом! Ну!

М а м к а

Вже й говорить не можна?

К а п у л е т т і

Заткніть безглузду пельку і мовчіть!
За чаркою базікайте про мудрість
З кумасями, а нам її не треба!

С и н ь й о р а К а п у л е т т і

Ви надто розналились!

Капулетті

Боже, боже!..

До сказу може це довести! Як?
Таж вдень, вночі, і пізно, й рано, вдома,
І в товаристві, і на самоті,
Гуляючи чи лежачи в постелі,—
Єдина думка: одружить її!
І ось знайшов їй жениха, нарешті,—
Шляхетного, із княжої родини.
Він молодий, чудове виховання,
Багатий, і вродливий, і розумний,
Талантів різних повний (як то кажуть),
Хорошої будови, як годиться,—
І раптом ця безглузда тонкослізка,
Писклява лялька, погань, незаймаїка,
Як щастя їй само пішло до рук,
Відповідає: «Я не хочу заміж»,
«Любить не можу», «я ще молода»,
«Прошу мені пробачити...» — Гарзд!
Не підеш заміж — я тобі пробачу:
Пасись де хочеш, тільки з дому геть!
Дивися! Обміркуй! Я не жартую!
Четвер вже близько; зваж усе сама.
Як ти моя — віддам тебе за друга,
Як не моя — повісся, голодуй,
Жебрачкою подохни при дорозі!
Клянусь душею, я тебе зречусь,
Й моє добро повік твоїм не буде!
Одумайся,—я клятви не зламаю!

(Виходить).

Д ж у л ь е т т а

Невже ж немає співчуття у неба,
Щоб глянути в журбу мою до дна?..—
О мамо люба, не женіть мене!
Лиш місяць, тиждень почекайте з шлюбом.
Як ні — мені готуйте шлюбне ложе
У тому ж склепі, де лежить Тібальт.

С и н ь і о р а К а п у л е т т і

Мовчи! Тобі я не скажу ні слова!
Роби що хоч,— мені ти не дочка!

(Виходить). -

Д ж у л ь е т т а

О боже мій! — О няню! Що робити?..
Таж муж мій — на землі, а клятва — в небі.
Чи можна ж повернуть на землю клятву,
Аж доки сам він не прище її
Сюди з небес, покинувши цю землю?
Потіш мене! Порадь! Допоможи! —
О горе, горе! Нащо небеса
Таку жахливу пробу посилають
Мені, слабкій, беззахисній істоті? —
Чого ж мовчиш? Невже немає, няню,
Ні слова втіхи й радості для мене?

М а м к а

Звичайно, є. Ромео ваш — вигнанець;
Б'юсь об заклад, що не посміє він
З'явитись тут, щоб вимагати дружину;
Прийти сюди він може лиш таємно.
А раз вже справи так у нас стоять —

Гадаю я, вам краще йти за графа.
О, він чудовий кавалер!
Ромео перед ним — лише ганчірка.
Таких очей зелених, запальних,
Як у Паріса, і орел не має!
Я серцем присягаюся, синьйоро,—
Цей шлюб вам більше щастя принесе,
Багато кращий він. А хоч і ні —
Той муж помер чи все одно, що вмер:
Хоч він живий, але для вас він мертвий!

Д ж у л ь е т т а

Говориш ти від серця?

М а м к а

І від душі! Хай бог мене поб'є!

Д ж у л ь е т т а

Аміль!

М а м к а

Що?

Д ж у л ь е т т а

Так... ти мене потішила чудово!
Йди і матері моїй скажи,
Що я пішла до келії Лоренцо.
Я батька прогнівила й хочу гріх
Спокутувать й одержати прощення.

М а м к а

Іду, іду!.. Скажу... Оце розумно!

(Виходить).

Д ж у л ь б т т а

Пекельна згубниця! Старий диявол!
Який страшніший гріх? Навчать мене,
Щоб зрадила я мужа і присягу
Чи ганити й принижувать його
Тим самим язиком, яким сама
Багато тисяч раз його хвалила? —
Іди собі, порадниче гидка!
Моїй душі віднині ти чужа! —
Піду ще до ченця по допомогу;
Коли ж рятунку жодного нема,
Я заподію смерть собі сама!

(Виходить).

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Келія брата Лоренцо.
Входять брат Лоренцо й Паріс.

Б р а т Л о р е н ц о

В четвер, синьйоре? Надто строк короткий.

П а р і с

Бажає так мій батько, Капулетті¹;
І не мені спинять його поспішність.

Б р а т Л о р е н ц о

Сказали ви, що думки синьйорини
Ви ще не знаєте. Цей шлях кривий
Мені не до вподоби.

П а р і с

За Тібальтом

Вона без міри плаче, й я не міг

Поговорити з нею про кохання:
В оселі сліз Венера не сміється.
Але синьйор її отець вбачає
Велику небезпеку в цій журбі
І мудро хоче поспішити з шлюбом,
Щоб зупинить бурхливу повідь сліз.
Самотність тільки збільшує нудьгу;
Їй стане легше в товаристві мужа.
Тепер ви знаєте причину спіху.

Б р а т Л о р е н ц о

(набік)

Хотів би я не знати тих причин,
Що зараз нам велять цей шлюб заґаять!

(Уголос).

Синьйоре, гляньте! Ось і синьйорина.

Входить Джульєтта.

П а р і с

Щасливий я вітать мою дружину!

Д ж у л ь є т т а

Так буде, якщо стану за дружину.

П а р і с

Так буде, мусить быть, як нас звінчають.

Д ж у л ь є т т а

Що мусить быть, те буде.

Б р а т Л о р е н ц о

Бог те знає!

П а р і с

Прийшли ви сповідатись до отця?

Д ж у л ь е т т а

Я б, відповівши, сповідалась вам.

П а р і с

Не крийте перед ним любов до мене.

Д ж у л ь е т т а

Признаюсь вам, що я люблю його.

П а р і с

Признайтеся, що любите й мене...

Д ж у л ь е т т а

Якби призналась я, було б цінніше
Сказати це без вас, ніж вам в лице.

П а р і с

О бідна, як же ти від сліз змарніла!

Д ж у л ь е т т а

В тім невелика перемога сліз:
Моє лице й до сліз було негарне.

П а р і с

Ти більше сліз йому словами шкодиш.

Д ж у л ь е т т а

Таж істина— не наклеп, мій синьйоре;
І говорю я про моє лице.

П а р і с

Воно моє, а ти його ганьбиш.

Д ж у л ь е т т а

Можливо, й так: адже ж мені воно
Більш не належить.— Отче мій святий,
Чи маєте ви зараз час для мене,
Чи, може, до вечерні я зайду?

Б р а т Л о р е н ц о

Я маю час, моя журлива дочко.
Нам треба залишитись сам на сам;
Пробачте нам, синьйоре мій.

П а р і с

Крий боже,
Щоб благочестю став я на заваді! —
Джульетто, я збуджу вас у четвер.
Прийміть святий цілунок на прощання.

(Виходить).

Д ж у л ь е т т а

О, двері зачини!.. І плач зі мною..
Ні втіхи, ні надії, ні рятунку!..

Б р а т Л о р е н ц о

Ах, знаю я твою біду, Джульетто!
Що діяти — я ради й сам не дам..
Я чув, що мусиш ти в четвер вінчатись
І шлюб отой відкласти неможливо.

Д ж у л ь е т т а

О, не кажи про це, коли не можеш
Мені сказати, як обминуть його!
Якщо твоя безсила зараз мудрість,
То мудрим рішення моє назви,—
І мій кинджал пошле мені рятунок.
Бог нам з'єднав серця, мені й Ромео,
А ти нам, отче, руки тут з'єднав.
Й раніше ніж рукою оцією,
Що сам її Ромео ти віддав,
Я другий закріплю, новий союз,
Раніш ніж встигне зрадити це серце
І другому воно себе віддасть,—
Я знищу їх обох: і руку, й серце!
То хай же досвід твій й твої літа
Мене порадять; а як ні — дивись! —
Між мною і моїм великим горем
Я посередником візьму кинджал.
Хай ніж оцей кривавий нас розсудить
Й розв'яже з честю те, чого не зможуть
Ні розум твій, ні досвід розв'язати.
Я прагну смерті... О, відповідай!
Якщо нема рятунку, то — прощай!

Б р а т Л о р е н ц о

Стій, дочко! Стій! Я бачу тінь надії.
Відчай потрібен тут у виконанні,
Як той відчай, якому зараз ми
Повинні запобігти. Слухай, дочко:
Якщо ти зважилась себе убити,
Аби за графа не виходить заміж,
То зважся ти лиш на подобу смерті,

Щоб сором цей тяжкий тебе минув,
Який штовха тебе в обійми смерті.
Якщо ти згодна,— я допоможу.

Д ж у л ь е т т а

О, краще, ніж виходить за Паріса,
Звели мені стрибнути з тої башти;
Або до злодіїв мене пошли;
Або штовхни мене в кубло гадюче;
Чи до ведмедя хижого прикуй;
Або вночі замкни мене у склепі,
Де торохтять кістки страшних мерців,
Де повно жовтих черепів беззубих;
Або в могилу свіжу поклади
Й мене з мерцем в один закутай саван...
Все, все, про що я й слухати не можу,
Щоб не тремтіти з жаху,— все зроблю
Без страху й без вагання, щоб зостатись
Незрідною дружиною Ромео!

Б р а т Л о р е н ц о

То слухай же, іди тепер додому,
Весела будь і згоду дай на шлюб.
А завтра, в середу, влаштуй все так,
Щоб уночі самій зостатись в спальні:
З тобою няня завтра хай не спить.
Візьми оцей фіал. Як ляжеш в постіль,
Усю до краплі випий рідину.
І вмить тобі по жилах піде холод,
І летаргічний сон тебе скує,
Твій пульс замре; ні тіла теплота,
Ні дихання слабке — ніщо й ніколи
Не викаже, що ти іще жива;

Троянди уст твоїх і щік зів'януть
Й обернуться на попіл неживий;
Очей твоїх зачиняться враз вікна
Так, ніби їх загородила смерть
Від світла ясного життя; зомліє
Частина кожна тіла; все в тобі
Закликне зовсім так, неначе мертво.
І ось в такій подобі смерті ти
Пролежиш рівно сорок дві години
Й прокинешся, як від солодких снів.
Коли ж уранці прийде наречений,
Щоб розбудить тебе,— ти будеш мертва.
Тоді тебе (як звичай наш велить)
В найкращім вбранні, у труні відкритій
Перенесуть у старовинний склеп,
Де здавна спочивають Капулетті.
Тим часом, доки спати будеш ти,
Я сповіщу про все листом Ромео;
Він з'явиться сюди — і разом з ним
Ми будем ждати пробудження твого,
Й до Мантуї Ромео тої ж ночі
Тебе з собою візьме. Вихід є.
І від ганьби тебе він урятує,
Якщо мінливість і жіночий страх
Не стануть на заваді смілій справі.

Д ж у л ь е т т а

О, дай же, дай! Не говори про страх!

Б р а т Л о р е н ц о

Візьми ж іди. Будь непохитна й дужа
У рішенні цьому. Я надішлю

До Мантуї чеця з листом негаймо
Й про все твого Ромео повідомлю.

Д ж у л ь е т т а

Любов, дай сили! Сила дасть рятунок!
Прощай, мій отче!

Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в будинку Капулетті.

Входять Капулетті, синьйора Капулетті, мамка
й слуги.

Капулетті

Всіх запроси, хто тут стоїть у списку.

Виходить один слуга.

Ти кухарів найми десятків зо два.

Другий слуга

Я вам поганих не найму, синьйоре; я випробую їх
спочатку: подивлюся, чи облизують вони собі пальці.

Капулетті

І що ж тобі ця проба доведе?

Другий слуга

Еге, синьйоре: поганий той кухар, який не облизує
собі пальців. А через те таких, які пальців собі не обли-
зують, я й не приведу.

Капулетті

Іди вже, йди!

Другий слуга виходить.

Замало часу... Що, як ми не встигнем?..
А де дочка? Пішла до панотця?

Мамка

Пішла, синьйоре.

Капулетті

Він, може, наведе її на розум:
Свавільне і розбещене дівчисько!

Входить Джульєтта.

Мамка

Яка прийшла зі сповіді весела!

Капулетті

Ну, що, уперта? Де це ви тинялись?

Джульєтта

Там, де мене покуту скласти вчили,
Що не скорилась вам і гріх вчинила.
Святий Лоренцо наказав мені
Упасти вам до ніг й просить прощення.
Простіть же, тату мій, благаю вас!
Віднині я скоряюсь вашій волі.

Капулетті

Послать по графа! Сповістить його!
І завтра рано вузол ми зав'яжем.

Д ж у л ь е т т а

Я стрілась з ним у келії Лоренцо
Й була до нього чемна і привітна,
Наскільки це пристойність дозволяє.

К а п у л е т т і

Ну, добре! То й гаразд. Я радий. Встань.
Отак і слід.— Я хочу бачить графа.
Послать мерщій по нього, я ж сказав! —
Як перед богом, наш отець — святий:
Йому недурно дякує все місто.

Д ж у л ь е т т а

Ходімо, няню, у мою кімнату:
Ви допоможете мені як слід
Оздобити вибрати, на ваш смак, пристойні,
Якими завтра я себе прикрашу.

С и н ь й о р а К а п у л е т т і

Не завтра, а в четвер; ще маєм час.

К а п у л е т т і

Ідіть же, йдіть, бо завтра ж і до церкви!
Джульєтта й мамка виходять.

С и н ь й о р а К а п у л е т т і

Не встигнемо все влаштувати на завтра:
Таж скоро ніч!

К а п у л е т т і

Тсс... Замовчи! Я сам
Візьмусь за справу і ручусь тобі,
Що буде все гаразд, моя дружино.

Іди ж мерщій Джульетті поможи
Убрання вибрати. А я не ляжу;
Не спатиму я нині. Залиши
Мене самого. Нині — я хазяйка! —
Ей, ви! — Розбіглись всі? Ну, добре, я
Піду вже сам і сповіщу Паріса,
Щоб лагодивсь на завтра рано він.
Як легко стало враз мені на серці,
Коли отямилось дурне дівча.

(Виходить).

СЦЕНА 3

Кімната Джульетти.

Входять Джульетта й мамка.

Джульетта

Так, це найкраще вбрання. А тепер
Лиши мене на самоті. Всю ніч
Молитися я мушу, люба няню,
Щоб небеса до мене усміхнулись;
Адже ж ти знаєш, чим я завинила.

Входить синьйора Капулетті.

Синьйора Капулетті

Клопочетесь? Чи вам допомогти?

Джульетта

О ні, синьйоро. Вибрали ми все,
Що треба буде нам до шлюбу завтра.
Будь ласка, залишіть мене саму;

А няня хай цю ніч вам допоможе,
Бо ж повні руки маєте турбот,—
Так спішно все й раптово...

Синьйора Капулетті

На добраніч!

Лягай. Тобі спочивок необхідний.

Синьйора Капулетті її мамка виходять.

Джультта

Прощайте! Чи побачимось ми з вами —
Те знає бог... Якийсь холодний страх
Мені проймає млосно жили й паче
Морозом сковує гарячу кров...

Покличу їх... Мені самій так тоскно! —
Вернися, няню! — Що ж їй тут робити?
Зіграти цю сцену мушу я сама! —
Сюди, фіал! —

А що, коли цей трунок не подіє?
Таж силою мене звінчають з графом?
Ні, ні!.. Ти порятуєш... Ляж отут!..

(Кладе поруч себе кинджал).

А що, як дав мені чернець отруту,
Щоб вбить мене підступно, боячись
Себе збезчестити, коли б відкрилось,
Що він мене з Ромео повінчав?
Боюсь, що так... Проте, не може бути,—
Адже ж він вславився святим життям...

Ні, я не допущу лихої думки!

А що, як я лежатиму в труні
Й прокинуся у склепі надто рано,—
Раніше, ніж туди Ромео прийде,
Щоб визволить мене? Жахлива мить!

Тоді я можу задихнутись в склепі,
Якого паща темна і смердюча
Так рідко дихає повітрям чистим,
Й померти там, Ромео не дждавшись!
Або, якщо я виживу, тоді...
Лиш уявить собі: навколо смерть,
І темна ніч, і це жахливе місце —
Могильний стародавній склеп, притулок,
Де сотні літ складають кістяки
Всіх наших предків; де лежить Тібальт
Й під саваном вже починає гнити...
Де, кажуть, привиди мерців блукають
Вночі якоїсь певної години...
О боже, боже!.. Що, як я прокинусь
Занадто рано?.. Сморід навкруги...
Жахливий сморід... і глухе стогнання,
Похоже на стогнання мандрагори²,
Коли її висмикують з землі,—
Той звук доводить смертних до безумства...
О!.. Що, як я, прокинувшись від жаху,
Зійду з ума в оточенні страхіть
Й почну, безумна, гратись кістяками
Похованих прапращурів моїх
Й зірву з кривавого Тібальта саван,
І, в нєстяхі схопивши кістку предка,
Сама собі я череп розіб'ю?..
О, гляньте, гляньте! Там мій брат Тібальт!..
То дух його чигає на Ромео,
Який його рапірою вразив...
О, стій, Тібальте, стій! Я йду, Ромео!
Йду, йду... Цей трунок п'ю за тебе!

(Падає на постіль).

СЦЕНА 4

Зала в будинку Капулетті.
Входять синьйора Капулетті й мамка.

Синьйора Капулетті

Візьми ключі і прянощів додай.

Мамка

Айви і фініків в солодке просять.

Входить Капулетті.

Капулетті

Ну, швидше, швидше, швидше! Другі півні!
Вже вибив дзвін на башті три години.
Анжеліко, голубко, доглядай,
Щоб печиво, бува, не підгоріло;
Та не шкодуй припасів!

Мамка

Годі вже!

Ідіть, ідіть! Горшки — то бабське діло!
Лягайте-но! Заслабнете на ранок,
Якщо не спатимете цілу ніч.

Капулетті

І не подумаю. Доводилось частенько
Не спать ночей задля речей пустих,
А ще ніколи я не слабував.

Синьйора Капулетті

О так, ти був колись гульвіса добрий!
Любив ночами полювать мишей.

Тепер вже я не спатиму почей,
Для того щоб ти добре спав почами!

Синьйора Капулетті й мамка виходять.

Капулетті

Ох, ревнощі! Ох, ревнощі! — Стривай!
Ей, хлопче, що несеш?

Входять слуги з рожнами, дровами й кошниками.

Перший слуга

Для кухаря, синьйор, а що — не знаю.

Капулетті

Мерщій! Мерщій!

Перший слуга виходить.

Ей, слухай ти, малий!
Ти дров сухих тягни! Спитай у П'етро,—
Він знає, де вони.

Другий слуга

Я знаю й сам.

На плечах маю голову, синьйоре.
Ми дрова знайдемо сухі й без П'етро.

(Виходить).

Капулетті

Хороша відповідь! Веселий, чорт!
Ах, ти ж байстря!.. А й справді, мабуть, маєш
На плечах дерев'яну головешку!..
Мій боже, вже світає!.. Скоро граф

Прибуде з музикантами до нас.
Так він сказав.

Музика за сценою.

Я чую, він вже близько.
Ей, мамко! Жінко! Чуєте? Ей, мамко!

Повертається мамка.

Біжи збуди і прибери Джульетту!
А я піду зустрінути Паріса
Й з ним побалакаю тим часом. Швидше!
Мершії, мершії! Жених уже прибув.
Та швидше, швидше! Чуєш?

Виходять.

СЦЕНА 5

Кімната Джульетти.
Джульетта лежить на постелі.
Входить мамка.

Мамка

Синьйоро!.. Синьйорино!.. О Джульетто!..
Мое ягнятко! — Аїй, як довго спить! —
Ну, любонько, прокиньтесь!.. Наречена!..—
Ні слова?..— Серденько, ви наперед
За цілий тиждень хочете поспати?
То й добре робите, бо граф Паріс
Сьогодні сам не дасть собі спочинку,
Щоб вам не дати спочинку цілу ніч!..

Ручуся вам за це! — Хай бог простить,—
(Амінь, амінь!) — та й міцно ж як заснула!
Збудити ж мушу.— Пані, пані, пані!
Як вас застане граф іще в постелі —
По-своєму розбудить вас... Глядіть! —
Як? Вже прибралася!.. І знов лягла!..—
Я мушу вас збудить за всяку ціну...
Синьйоро! О синьйоро! Синьйорино! —
Мій боже, боже! — Поможіть! Померла! —
О, нащо я родилася на світ!
Ей, aqua vitae!.. Ах, синьйор! Синьйор!

Входить синьйора Капулетті.

Синьйора Капулетті

Що тут за шум?

Мамка

О злоповісний день!

Синьйора Капулетті

Що сталося?

Мамка

Ось, гляньте! День жахливий!

Синьйора Капулетті

О боже! О дитя! Життя моє,
Прокинься, глянь, або я вмру з тобою! —
Рятуйте! Поможіть!

Входить Капулетті.

Капулетті

Не сором вам? Ведіть мерщій Джульетту!
Таж наречений вже давно прибув.

Мамка

Вона померла! Вмерла! Горе, горе!

Синьйора Капулетті

О горе, горе! Вмерла, вмерла, вмерла!

Капулетті

Що?.. Дай же глянути... Рятуї нас, боже!
Вона холодна! Кров спинилась в жилах,
Й залякли всі суглоби! Вже давно
Її уста покинуло життя...
Убила люта смерть її раптово,
Як убива мороз дочасний квітку,
Найкращу квітку із усіх квіток.
Будь проклятий цей час! О горе, горе!

Мамка

О день тужний!

Синьйора Капулетті

О час гіркий, скорботний!

Капулетті

Смерть, що взяла її, щоб нарікав я,—
Язик зв'язала й мову відняла...

Входять брат Лоренцо й Паріс з музикантами.

Брат Лоренцо

Готова йти до церкви наречена?

Капулетті

Готова йти, щоб більше не вернутись! —
Мій син, вночі напередодні шлюбу
З твоєю молодою спала смерть...
Глянь, ось лежить вона, розкішна квітка,
З якої нагла смерть зірвала цвіт.
Мій зять — то смерть, і смерть — то мій
наслідник;
Дочки моєї муж... Умру і я!..
Життя її добро — я все покину смерті!

Паріс

Як довго цього ранку я чекав,
І як жахливо він мене стрічає!..

Синьйора Капулетті

Пенавидний, проклятий, день страшний!
Найтяжчий, найстрашніший і нещасний,
Якого у одвічнім мандруванні
Не бачив на шляху своєму час!
Одна, одна, дочка моя єдина,
Одна, єдина радість і утіха —
І ту мені взяла жорстока смерть!

Мамка

О горе! День гіркий! Гіркий, гіркий!
Нещасний, найсумніший, день гіркий,
Якого я не бачила ніколи!
О день, о день, о день! Проклятий день!
Чорнішого й на світі не бувало!
О день гіркий, о день гіркий!

П а р і с

Одурений, розлучений, убитий!
Огидна смерть, одурений тобою!
Жорстока смерть, ти знищила мене!
Любов моя! Життя!.. О ні!
Ні, не життя — любов мою убито!..

К а п у л е т т і

Зневажений, збезчещений, убитий!
Пошарпаний і змучений украй! —
О час скорботний, чом прийшов сюди,
Щоби убить, убити наше свято? —
О дочко! Дочко... Ні, душа моя,
А не дочка! Ти мертва, мертва! Горє!
Дочка моя померла, й разом з нею
Навік померли радощі мої!..

Б р а т Л о р е н ц о

Соромтесь! Досить! Сльози і відчай
Відчаю не загоять. Вам і небу
Належала ця дівчина прекрасна.
Тепер її забрало небо всю.
Тим-бо для неї краще! Не змогли ви
Від смерті вберегти свою частину,
А небеса уберегли свою
І вічне їй життя подарували.
Ви мріяли її піднести в світі,
Хотіли до небес її підняти,—
Чого ж ви плачете, коли її
Тепер піднесено над хмари, в небо?
О, не гаразд ви любите дочку,
Як сходите з ума, коли їй добре.

Не та щаслива, що в заміжжі довго,
А та, що рано вмерла у заміжжі.
Утрить же сльози і, як то годиться,
Її тіло розмарином уквітчайте,
В убрання щонайкраще приберіть
І віднесіть її до церкви. Хоч
Слабка природа плаче і ридає,
Тверезий розум в нас перемагає.

Капулетті

Збирались на весіллі ми гуляти,
А будем чорний похорон справляти.
Обернуться музичні звуки в подзвін,
І шлюбний бенкет — в поминки тужні,
І радісні пісні — у панахиду,
І квіти шлюбні вкриють рясно труп,—
Все, все обернеться у протилежне!

Брат Лоренцо

Ідіть, синьйоре. Ви, синьйоро,— з ним.
Ви теж ідіть, синьйор Паріс; готуйтеся
Небіжчицю прекрасну провести.
Карають небеса за гріх... Бог з вами!
Не гнівайте ж їх зайвими сльозами!

Капулетті, синьйора Капулетті, Паріс і брат Лоренцо виходять.

Перший музикант

Що ж, дудки заховати її забиратись?

Мама

Сховайте, люди добрі, заховайте!
Ви ж бачите, яке тут сталось лихо...
(*Виходить*).

Перший музикант
Та хоч і лихо — а платити треба.

Входить П'єтро.

П'єтро

Музиканти, о музиканти! Заграйте «Радість серця»,
«Радість серця!» О, якщо хочете, щоб я зостався живий,
заграйте мені «Радість серця»!

Перший музикант

Чому «Радість серця»?

П'єтро

О музиканти! Бо моє серце само грає: «Ах, серце, ти
повне печалі!..» О, заграйте ж мені якоїсь веселої туж-
ливої пісні, щоб мене потішити.

Другий музикант

Ніякої пісні не буде! Не такий зараз час, не до пісень.

П'єтро

То ви не хочете?

Музиканти

Ні.

П'єтро

Ну, то я вам добре заплачу.

Другий музикант

Чим же ви нам заплатите?

П'єтро

Не грошима, звичайно; я вам своєї пісеньки заспіваю.
Ач які! Ех, ви, дудники-дурники!

Перший музикант

А я тобі відплачу, блюдолизе!

П'єтро

А я тобі здачі дам! Я блюдолиз? Ось як стукну тебе кинджалом по твоїй баранячій головешці, то й знатимеш блюдолиза! Я вас як по нотах! Я вам дам! Я вас і ге, я вас і fa! Занотували собі?

Перший музикант

Якщо ви нас ге, та ви нас fa, то ви нас на ноти покладете.

Другий музикант

Будьте ласкаві, сховайте ваш гострий кинджал і витягніть ваш гострий розум.

П'єтро

То стережіться ж! Я витягну мій залізний розум і сховую мій залізний кинджал. Я вас і без ножа заріжу. Відповідайте мені, як то личить розумним людям:

Коли в грудях пекельні муки

І мрії чарівної жаль,

Лише музики срібні звуки...

Чого «срібні звуки»? Чого «музики срібні звуки»? Що скажете ви на це, Симоне Смичок?

Перший музикант

Чого, синьйоре? А того, мабуть, що срібло приємно дзвенить.

П'єтро

Непогано! — Ну, а ви що скажете, Гуго Гудок?

Другий музикант

Я скажу: того «срібні звуки», що музиканти грають за срібло.

П'єтро

Теж непогано! — А що скажете ви, Джемсе Горлань?

Третій музикант

Далєбі, не знаю що їй казати.

П'єтро

О, прошу ласкаво пробачити мені! Адже ж ви тільки співаєте. Ну, то я відповім за вас. «Музики срібні звуки» того, що таким музикантам, як ви, рідко платять за музику золотом:

Лише музики срібні звуки
Полегшують мою печаль!

(Виходить співаючи).

Перший музикант

От уїдлиий, бестія, як чума!

Другий музикант

Не минути йому шибениці! Плюнь на нього, Джек! Зайдімо почекаємо, доки повернуться з похорону, і зостанемося пообідати.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Мантуя. Вулиця.
Входить Ромео.

Ромео

Як можна вірити облесним снам,
То сни мої мені віщують радість.
В моїх грудях король на троні — серце!
І дух якийсь на крилах ясних дум
Весь день мене підносить легко вгору.
Приснилася мені моя дружина;
Немов умер я, і вона прийшла...
(О дивний сон, в якому мертвий мислить!)
Й, мене поцілувавши палко в губи,
Мені вдихнула враз нове життя,
І я ожив, і був я імператор! —
Яка ж солодка ти, любов, коли
Лиш тінь твоя багата так на радість!

Входить Балтазар.

Звістки з Верони! — Що там, Балтазаре?
Листи привіз ти від ченця святого?
Моя дружина й батько мій здорові?
Ну, як Джульєтта? Вдруге я питаю.
Лихого бути не може, як їй добре!

Б а л т а з а р

О, добре їй — лихого бути не може.
Спить плоть її в гробниці Капулетті,
Душа ж її у янголів на небі.
Я бачив сам, як в склеп її несли,
І поскакав, щоб сповістити вас.
Простіть мені за звістку нещасливу;
Я виконав лиш ваш наказ, синьйоре.

Р о м е о

То он як!.. Зорі, кидаю вам виклик!..—
Ти знаєш, де живу я. Принеси
Мерщій мені паперу й атраменту
І коней роздобудь; вночі я їду.

Б а л т а з а р

Благаю вас, синьйоре, заспокойтесь!
У вас палають очі, й ви бліді,—
Віщує це нещастя...

Р о м е о

О, мовчи!

Це так тобі здалось. Облиш мене
Й зроби все так, як я тобі сказав.
То від ченця листів мені немає?

Б а л т а з а р

Немає, мій синьйоре.

Р о м е о

Все одно.

Іди мерщій! Найми ж скоріше коней.
Я зараз теж прийду. Не забарюсь.

Балтазар виходить.

З тобою ляжу нині я вночі,
Моя Джульетто! Засіб лиш знайти...
Яке ж ти винахідливе, нещастя,—
Порадником стає в відчаї зло! —
Аптекаря згадав я. Тут живе він
Десь поблизу. Його недавно бачив;
Обірваний, з нахмуреним чолом,
Він розбирав якісь лікарські трави.
Такий худий, такий голодний!.. Мабуть,
Жорстокі злидні, бідного, зсушили.
В його халупі висить черепаха,
І алігатор напханий, і шкури
Потворних риб ¹. А на полицях в ряд
Якихсь порожніх скриньок склад злидений,
Горшки зелені з глини й пляшечки,
Насіння плісняве, мотузок рештки
Й засохле печиво,— убогий скарб,
Все жалюгідний мотлох напоказ.
Помітивши ті злидні, я подумав:
Коли б отрути хто здобути хотів,—
Хоч в Мантуї за це й карають смертю,—
То тут живе такий шахрай злидений,
Що не злякається її продати.
О, думка ця попередила лихо!
Так, цей злидар продасть мені отруту...
Пригадую, його халупа тут.

Таж нині свято,— замкнено крамницю.
Ей, ей! Аптекарю!

Входить аптекар.

Аптека р

Чого вам треба?

Ромео

А йди сюди. Ти бідний, бачу я.
Бери! Ось маєш, сорок тут дукатів.
За них отрути дай мені такої,
Щоб враз вона всі жили отруїла,
Щоб той, хто жить стомився, мертвий впав
І дух його вмить вирвався з грудей
Так люто і так швидко, наче порох
Із жерла грізного гармати рветься.

Аптека р

Я маю зілля згубного чимало;
Та Мантуї закон кара на смерть
Усякого, хто продає отруту.

Ромео

Таж змучений ти злиднями украй —
І так боїшся вмерти? Бачу я,
Що з голоду запали в тебе щоки,
Нудьга й скорбота дивляться з очей,
Тобі зневага й злидні горблять спину.
Цей світ — не друг тобі, не друг — закон.
Цей світ такого не створив закону,
Щоб допоміг тобі розбагатити;
Тож злидні кинь, поруш закон, бери!

А п т е к а р

Погоджуються злидні, а не я.

Р о м е о

І не тобі плачу я, але злидням.

А п т е к а р

Цей порошок змішайте з рідиною
І виийте; й хоч би ви мали сили
Ще більш, ніж двадцятєро чоловік,—
Отрута ця вас стратить за хвилину.

Р о м е о

Ось золото твоє. Страшна отрута
Для людських душ; у цім мерзеннім світі
Воно убивств багато більше чинить,
Ніж ця нікчемна сумішка твоя,
Яку ти так боїшся продавати.
Не ти, а я тобі продав отруту!
Купи собі харчів і відгодуйся! —
Тебе ж, мій порятунку чарівний,
В склеп до Джульєтти я візьму з собою
І там лиш скористаюся тобою!

(Виходить).

С Ц Е Н А 2

Келія брата Лоренцо.
Входить брат Джованні.

Б р а т Д ж о в а н н і

Святий брат францисканцю! Брате мій!
Входить брат Лоренцо.

Б р а т Л о р е н ц о

Це брат Джованні? Ти вже повернувся
Із Мантуї? Вітаю! Як Ромео?
Що він сказав? Чи він до мене пише?
Давай мерщій листа.

Б р а т Д ж о в а н н і

З собою в путь

Хотів я взяти одного ченця
Із францисканців, але не застав:
Відвідував він тут у місті хворих.
Коли ж знайшов його, то нас обох
Не випустила варта з карантину,
Замкнувши двері і печать накладши,
Підозріваючи, що ми були
В такому домі, де чума лютує.
То я й не міг до Мантуї потрапити.

Б р а т Л о р е н ц о

А хто ж одвіз мого листа Ромео?

Б р а т Д ж о в а н н і

Листа пошлять не зміг я. Ось він, тут.
Я навіть посланця не міг знайти,
Щоби його тобі назад вернути,—
Так налякала всіх зараза люта.

Б р а т Л о р е н ц о

Фатальний збіг! О, братством присягаюсь,
Той лист — то не дрібничка: зміст його
Аж надто був важливий, і затримка
Загрожує великою бідою.
Іди ж, мій брате, й роздобудь мені

Залізний лом і принеси його
Мерщій сюди до кельї.

Б р а т Д ж о в а н н і

Зараз, брате.

(Виходить).

Б р а т Л о р е н ц о

Тепер я мушу сам іти у склеп.
За три години збудиться Джульєтта;
Вона мені ніколи не пробачить,
Що я не встиг Ромео сповістити.
Та знову в Мантую я напишу;
Її ж переховаю в себе в кельї,
Аж доки сам Ромео не прибуде.—
О бідний труп живий в притулку мертвих!

(Виходить).

С Ц Е Н А 3

Кладовище. Склеп родини Капулетті².
Входять Паріс та його паж, який несе квіти і факел.

П а р і с

Дай, хлопче, факела і відійди.
Ні, погаси. Нехай мене не бачать.
Ляж там під тисами і чуйним вухом,
Припавши до землі, уважно слухай.
На кладовищі чутно кожний крок,
Земля-бо тут всередині порожня

(Покопана могилами й хистка),
Ледь ступить хто — відразу відгукнеться,
Як щось почуєш, свисни голосніше —
Я знатиму, що хтось іде до склепу.
Дай квіти. І роби, як я звелів.

П а ж

Як страшно тут самому серед мертвих!
Навколо домовини... Але зважусь.

(Відходить).

П а р і с

Я шлюбне ложе квітами укрию,
Солодка квітко! Постіль із граніту
Водою запашною я омию
І окроплю сльозами я ці плити.
Й щоночі буду, вражений журбою,
Носити квіти й плакати над тобою!

Хлопець свистить.

Знак хлопчик подає. Там хтось іде.
Чия нога проклята тут блукає
Й перебива мені обряд любовний?
Як? З факелом? — О ніч, сховай мене!

Ховається.

Входять Ромео й Балтазар з факелом, ломом, заступом тощо.

Р о м е о

Дай заступа мені й залізний лом.
Візьми цього листа і завтра вранці
Його моєму батькові віддай.

Дай факела. Дивись, під страхом смерті,
Що б не побачив ти і що б не чув,—
До мене не підходь і не втручайся.
В це ложе смерті хочу я спуститись,
Щоб глянуть ще раз на мою дружину;
А головне, щоб зняти в неї з пальця
Коштовний перстень,— перстень той потрібен
Мені задля важливої мети.
Тепер іди звідсіль. Але гляди,
Якщо насмілишся ти повернутись
І підглядать, що буду я робити,—
Клянусь, я розірву тебе на шмаття
І члени всі твої розсію тут,
На цвинтарі голодному. Бо зараз
Ця ніч і замір мій — і дикі, й люті.
Вони лютіші, ніж голодний тигр,
Вони грізніші, ніж бурхливе море...

Б а л т а з а р

Я йду, синьйор, вас турбують не стану.

Р о м е о

І будеш друг. На ось, візьми собі.
Живи!.. Бувай щасливий і прощай!

Б а л т а з а р

(набік)

Я все ж сховаюсь тут: мене лякає
Цей погляд дикий,— зло він замишляє.

(Відходить).

Р о м е о

Огидна пащо! Ти, утробо смерті!
Пожерла ти найкращий дар землі!
Я щелепи гнилі твої розкрию

(розбиває двері до склепу)

І силою новий напхаю корм.

П а р і с

Як? Тут вигнанець той зарозумілий!
Тут той Монтеккі, що убив кузена
Коханої моєї?.. Горе це,
Як думають, звело її в могилу.
Він ще й прийшов знущатися з мерців!
Схоплю його!

(Виходить наперед).

Спинись, Монтеккі! Стій!
Покинь ганебну і гидку роботу!
Невже й по смерті помста ще живе?!
Злочинцю підлий! Мусиш ти скоритись!
Ходім! Ти арештований і вмреш!

Р о м е о

Так, я умру: того сюди й прийшов.
Юначе добрий мій, о, не драгуй
Безумного, який удався в розпач.
Тікай, тікай звідсіль! Облиш мене...
Згадай хоч про померлих... Хай ця думка
Про долю їх злякає і тебе.
Благаю, не підводь мене на гріх
Іще новий і не гніви даремно...

О, йди собі! Клянуса небесами,—
Люблю тебе я більше, ніж себе;
Таж зброю маю я лиш проти себе...
Тікай мерщій! Живи і пам'ятай:
Тебе безумний врятував. Прощай!

П а р і с

Я зневажаю всі твої заклання
И беру тебе як підлого злочинця!

Р о м е о

Примусить хочеш?.. Хлопче, стережись!

Б'ються.

П а ж

О боже? Б'ються! Я покличу варту!

(Виходить).

П а р і с

(падає)

О смерть моя!.. — Як милосердий ти,
То поклади мене біля Джульєтти...

(Вмирає).

Р о м е о

Я обіцяю, слово честі.— Гляну
Йому в обличчя... Хто це?.. Граф Паріс!
Меркуцьйо родич!.. Що то говорив
Дорогою слуга мій? Я не слухав,
Стиснула-бо журба так тяжко серце...
Здається, він казав, що граф Паріс

З Джульеттою повинен був звінчатись...
Чи він казав? Чи це мені приспилось?
Чи то, почувши про Джульетту, я
Свій розум втратив й марити почав? —
О, дай мені, дай руку, бо й тебе
Зі мною вписано в скорботну книгу
Лихої долі на одній сторінці!
Я покладу тебе в могилу пишну...
В могилу? Ні! О ні, юначе вбитий!
Таж тут моя Джульетта спочиває;
Її краса страшний, похмурий склеп
На палац променистий обертає.
Лежи тут, смерть,— тебе ховає мертвий!

(Кладе Паріса в склеп).

Буває часто, люди перед смертю
Стають веселі! Свідки називають
Це «передсмертна блискавка остання».
Чи це ж «остання блискавка» й моя? —
О ти, любов моя! Моя дружино!
Смерть випила мед дихання твого,
Та не змогла краси твоєї взяти
І не перемогла. І стяг краси
Ще на устах, на щоках багряніє,
Ще смерть не підняла свій стяг блідий! —
Й ти тут, Тібальте, в савані кривавім?
Що міг би я для тебе більш зробити,
Ніж те, щоби оця рука,— ця сама,
Що юне знищила твоє життя,
Так само знищила й твого убивцю?
Прости мені, кузене! — Ах, Джульетто,
Чому і зараз ти така прекрасна?
Подумать можна, що безплотна смерть

У тебе закохалась, що паскудний
Кістяк огидний тут тебе замкнув,
У темнім склепі для утіх любовних!
Боюсь за тебе й через те зостанусь
З тобою тут. Ніколи я не вийду
З цього похмурого палацу ночі.
Тут, тут зостанусь я із робаками,
Служницями твоїми. О, тепер
Знайду я тут для себе вічний спокій
І скину гніт моїх зловісних зір
З замученої й стомленої плоті! —
Милуйте, очі,— це в останній раз!
Ви, руки, пригорніть її востаннє!
Ви, брама дихання мого, уста,
Зміцніть навіки правним поцілунком
Мій договір з корисливою смертю! —
Сюди, гіркий мій проводир! Сюди,
Порадник мій огидний! О, прийди,
Керманіч одчайдушний, і розбий
Човен пошарпаний об гострі скелі! —
За тебе п'ю, моя любов!

(П'є).

О чесний
Аптекарю! Швидка твоя отрута....
Отак я з поцілунком умираю!..

(Вмирає).

Входить з другого боку кладовища брат Лоренцо з ліхтарем, ломом і заступом.

Б р а т Л о р е н ц о

Святий Франціску, поможи мені!
Вже стільки раз мої старечі ноги

Спіткнулись об могили цієї ночі.—
Хто тут?

Б а л т а з а р

(виходячи наперед)

Це друг, який вас добре знає.

Б р а т Л о р е н ц о

Спаси вас боже! Друже мій, скажіть,
Що там за факел, що так марно світить
Для робаків та черепів безоких?
Здається, то у склепі Капулетті...

Б а л т а з а р

Так, отче пресвятий; і там також
Господар мій, ваш друг.

Б р а т Л о р е н ц о

Який?

Б а л т а з а р

Ромео.

Б р а т Л о р е н ц о

Він там давно?

Б а л т а з а р

Вже, мабуть, з півгодини.

Б р а т Л о р е н ц о

Ходім зі мною в склеп.

Балтазар

Не смію, отче.
Господар мій не знає, що я тут.
І він мені грозив страшною смертю,
Як я зостанусь стежити за ним.

Брат Лоренцо

То залишайсь. Я сам піду.— Боюсь...
Боюся, щоб не трапилось нещастя.

Балтазар

Коли я тут під тисом спав, мені
Приснилось, що господар мій зітнувся
З якимсь синьйором і його убив.

Брат Лоренцо

(підходить до склепу)

Ромео! Боже мій! Чия це кров
Камінні східці склепу багрянить?
Хто кинув закривавлені ці шпаги
Тут на порозі вічного спокою?..

(Входить до склепу).

Ромео! О, який блідий! Хто ще?..
Як? І Паріс?.. І весь залитий кров'ю?..
Яка лиха година спричинилась
До цих фатальних і страшних подій?
Синьйора ворухнулась!

Джульетта прокидається.

Д ж у л ь е т т а

О мій отче!

Порадник мій! А де ж моя дружина?
Я знаю добре, де я маю бути;
Я там тепер. А де ж Ромео мій?

Шум за сценою.

Б р а т Л о р е н ц о

Я чую шум. Ходім з цього гнізда
Зарази, смерті й тяжкого спокою.
Наш замір вища сила зруйнувала,
Ніж наша. Ми противитись не можем.
Ходім, ходім! Джульетто, поруч тебе
Лежить твій мертвий муж. Паріс також.
Тебе в монастирі я улаштую,
В святих сестер. Ходім, не зволюкай!
Нічого не питай! Вже близько варта.
Біжім, Джульетто люба! Поспішай!

Шум наближається.

Я довше тут лишатися не можу.

(Виходить).

Д ж у л ь е т т а

Иди, мій отче, сам. Я не піду.—
Що любий мій в руці стискає? Склянку?
О, бачу я, що передчасну смерть
Йому подіяла страшна отрута...
Який скупий! Все випив! Не лишив
Й краплини благодатної для мене,
Що помогла б мені піти за ним!
Я цілуватиму твої уста...

Ще, може, трошки є на них отрути,—
В підкріпленні цьому я смерть знайду...

(Цілує його).

Твої уста ще теплі!..

Перший сторож

(за сценою)

Де це, хлопче?

Веди нас!

Дж у л ь е т т а

Хтось іде!.. Мерщій, мерщій!..
О щастя! Ось кинджал!

(Вихоплює кинджал Ромео з піхов).

Сиди у піхвах!

(Заколює себе).

Зостанься в них — і дай мені умерти!..

(Падає на труп Ромео і вмирає).

Входить сторожа з пажем Паріса.

Паж

Це тут було, де ще палає факел.

Перший сторож

Кров на землі! — Оглянуть кладовище!
Кого б ви не знайшли, хапайте всіх!

Кілька сторожів виходять.

Страшна картина! Граф лежить убитий...
Джульєтта теж спливає кров'ю... Як?..
Вона ще тепла!.. Щойно лиш померла,
Хоч тут лежить—у склепі, вже два дні!..—
Біжить до князя! Кличте Капулетті!
Збудіть Монтеккі! — Ви ж шукайте скрізь!

Виходить ще кілька сторожів.

Ми бачимо лише трагічне місце;
Трагедії ж кривавої причину
Без слідства ми не можемо зрозуміти.

Повертаються кілька сторожів з Балтазаром.

Другий сторож

Ось, ми знайшли слугу Ромео; він
На кладовищі був.

Перший сторож

Не відпускати,
Аж доки князь сюди не прийде сам!

Повертаються інші сторожі з братом Лоренцо.

Третій сторож

Ось, тут чернець — тремтить, зітхає й плаче;
У нього заступ відібрали ми
І лом. А йшов він звідси, з кладовища.

Перший сторож

Це підозріло... Не пускайте ченця!

Входять князь і почет.

Князь

Яке нещастя сталося тут зненацька,
Що нас так рано підвели з постелі?

Входять Капулетті, синьйора Капулетті та інші.

Капулетті

Що сталося там? Про віщо там кричать?

Синьйора Капулетті

Народ по вулицях кричить: «Ромео!»
А хто — «Джульєтта!», хто — «Паріс!», й біжать
Всі з зойками до нашої гробниці.

Князь

Який тут жах тривожить так наш слух?

Перший сторож

Володарю, ось граф лежить убитий;
Ромео мертвий; поруч з ним Джульєтта.
Вона була вже мертва, а тепер
Її убито знов. Вона ще тепла...

Князь

Шукайте скрізь негайно і дізнайтесь,
Хто б міг вчинити цей жахливий злочин!

Перший сторож

Слуга Ромео тут; а ось чернець;
При них ми захопили і знаряддя,
Придатні для розлому домовин.

Капулетті

О небо!— О дружино! Глянь сюди...
Таж наша доня вся спливає кров'ю!..
Він місцем помилився, цей кинджал!
Його оселя ось порожня висить
На поясі у мертвого Монтеккі,
А згубний ніж стримить в дочки у грудях!

Синьйора Капулетті

О горе! Жах очей, мов дзвіп погрібний,
Й мене у домовину закликає!

Входять Монтеккі та інші.

Князь

Підвівся нині рано ти, Монтеккі,
Щоб глянути, як рано ліг твій син!

Монтеккі

Володарю, моя дружина вмерла...
Не винесла вона розлуки з сином,
Й цю ніч в могилу від журби зійшла.
Яке ж іще чека на мене горе?

Князь

Глянь — і побачиш сам!..

Монтеккі

О ти, нечемо! Ти забув пристойність:
Раніш за батька ліг у домовину!

Князь

Замкніть уста свої для скарг до часу,
Допоки ми подій не з'ясували,—

Їх джерело, вершину і кінець.
Тоді вождем я стану вашій тузі
Й підпорою до смерті буду вам.
Тим часом підкоріть журбу терпінню.
Хай підійдуть особи підозрілі.

Б р а т Л о р е н ц о

Хоч без вини, а ніби головний
Я виглядаю в цій кривавій справі.
Все свідчить проти мене,— місце й час.
І ось стою тепер я перед вами,
Щоб засудить чи виправдать себе,—
Обвинувач свій й разом оборонець.

К н я з ь

Розповідай нам все, що знаєш ти.

Б р а т Л о р е н ц о

Я коротко, бо дихання мое
Коротше, аніж розповідь широка.
Ромео, що лежить тут мертвий, був
Небіжчиці Джульетті чоловіком;
І вірною дружиною йому
Була Джульетта, що лежить тут мертва.
Я їх звінчав таємно. І в цей день
Убитий був Тібальт, і смерть його
Ромео засудила на вигнання.
То плакала за ним, не за Тібальтом,
Дружина молода Джульетта. Ви ж,
Бажаючи її розвіять тугу,
Хотіли силою її звінчати
З Парісом. І тоді прийшла вона
У розпачі і з поглядом безумним

До мене і благати почала,
Щоб засіб я знайшов і допоміг
Від другого їй шлюбу врятуватись.
А ні — то в мене в келії уб'є
Себе сама. І я їй випить дав
Снотворний трунок. Він подівав так,
Як я того бажав: вона заснула,
А виглядала зовсім наче мертва.
Тим часом я Ромео написав,
Щоб він сюди прибув цієї ночі
Й звільнив її з дочасної могили
В ту мить, коли минути мав той сон.
Та посланця мого, ченця Джованні,
Загаяв прикрий випадок нежданий,
Й учора він вернув мені листа.
Тоді я сам подавсь сюди, до склепу,
Щоб вивести її, коли вона
Очутиться від сну. Хотів я в себе,
У келії своїй, їй дати притулок,
Аж доки зможу сповістити Ромео.
Проте коли до неї я зайшов
(За декілька хвилин до того часу,
Як мала підвестися), то побачив,
Що тут дочасно разом полягли
Паріс достойний і Ромео вірний.
Вона прокинулась. Її благав я
Піти зі мною і скоритись небу;
Та збокла нараз почувся гомін,
І я був змушений покинути склеп.
Вона ж вдалась у розпач й не схотіла
Зі мною йти. І (як гадаю я) —
Умить сама зняла на себе руки.
Ось все, що знаю я. А щодо шлюбу —

Про нього добре знає й мамка теж.
Якщо хоч трохи винен я в нещасті,—
Візьміть мені життя моє старе
За декілька годин раніш до строку
І правосуддю в жертву принесіть.

К н я з ь

Твоє ми здавна знаєм благочестя.—
А де слуга Ромео? Що він скаже?

Б а л т а з а р

Я сповістив господаря мого
Про смерть Джульетти. З Мантуї умиць
Він верхи прискакав на кладовище
І кинувся сюди, до цього склепу.
Цей лист звелів віддати ранком батьку
І наказав мені, під страхом смерті,
Щоб я його самого тут лишив.

К н я з ь

Подай листа. Я гляну, що він пише.—
Де графів паж, що викликав сторожу? —
Скажіть, що тут господар ваш робив?

П а ж

Прийшов сюди він, щоб покласти квіти
На свіжу домовину нареченій;
Мені ж звелів він далі відійти.
Я викопав наказ. Коли це раптом
Хтось підійшов із факелом до склепу
Й почав ламати двері. Мій синьйор
Тут шпагу вихопив і вмиць — на нього,
А я побіг, щоб викликать сторожу.

Князь

Цей лист підтверджує слова ченця,
І хід кохання, й звістку про цю смерть.
Ромео додає, що він купив
В убогого аптекаря отруту
Й прийшов сюди, щоб отруїтись тут
Й лежать з Джульєттою у склепі поруч.
О, де ж вони, ці вороги запеклі? —
Монтеккі! Капулетті! Подивіться,
Який вас бич карає за ненависть:
Ваш цвіт любов'ю вбили небеса!
А я за те, що зносив ваші чвари,
Двох кривних нагло втратив. Кара всім!

Капулетті

О брате мій, Монтеккі, дай же руку!
Вдовицїй спадок це дочки моєї,
А більшого не можу я просити.

Монтеккі

Але я можу дати більше. Я
Їй статую із золота споруджу.
І доки звать Вероною Верону,
Не буде в ній ціннішої подоби,
Аніж Джульєтти, вірної до гроба!

Капулетті

Ромео статуя не менш багата
Із нею поруч буде тут лежати.
О, бідні юні жертви наших чвар!..

Князь

Не визирав сонце з-поза хмар...
Похмурий мир приніс світанок вам.
Ходім звідсіль. Все треба з'ясувати.
Ще доведеться вирішити нам,
Кого помилувать, кого скарати...
Джюльетта і її Ромео любий...
Сумна їх доля призвела до згуби!..

Виходять.

ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ КУПЕЦЬ

Переклад
ІРИНИ СТЕШЕНКО

ДІЙОВІ ОСОБИ

Дож Венеції.

Принц Марокканський } що бажають одружитися
Принц Арагонський } з Порцією.

Антоніо, венеціанський купець.

Бассаніо, його друг.

Саланіо

Саларіо } друзі Антоніо й Бассаніо.

Граціано

Лоренцо, закоханий в Джессіку.

Шейлок¹, єврей.

Тубал², єврей, його друг.

Ланчелот Гоббо³, блазень, слуга Шейлока.

Старий Гоббо, батько Ланчелота.

Салеріо, посланець з Венеції.

Леонардо, слуга Бассаніо.

Балтазар

Стефано } слуги Порції.

Порція⁴, багата спадкоємиця.

Нерісса, її служниця.

Джессіка, дочка Шейлока.

Венеціанські сенатори, члени суду, тюремник, слуги, почет та інші.

Дія відбувається частково в Венеції, частково в Бельмонті—маєтку Порції на континенті.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Венеція. Вулиця.
Входять Антоніо, Саларіно й Саланіо.

Антоніо

Та й справді, я і сам не розумію,
Чому мені так сумно! Сум і вас
Бентежить,— ви сказали; але як
Той сум впіймав я, чи знайшов, чи стрінув,—
Я не збагну...
Я наче зовсім загубив свій розум
І сам собі немов зробивсь чужий!

Саларіно

Ваш дух теңер літа по океанах,
Ширяє там, де ваші кораблі,
Немов синьйори, пишні і заможні,
На хвилях тих безкраїх і зрадливих,

Напнувши всі вітрила полотняні,
З презирством згорда дивляться униз
На ті нікчемні торговельні судна,
Що перед ними голови схиляють,
Коли вони промчатся поуз них
На тканих своїх крилах.

С а л а н і о

Вірте, сер,
Якби я так багато ризкував,
Як ви, то наздогін моїм надіям
Летіли б і усі мої чуття!
Раз по раз я зривав би все травичку,
Аби довідатися, звідки вітер¹;
Шукав на картах пристані й порти,
Всі рейди; все, що вкинути могло б
У душу бстрах, що моє майно
Загинуло,— вразило б і мені,
Напевно, серце.

С а л а р і о

Дмухаючи щораз
На суп, щоб остудити його трохи,
Я й сам з жаху здригався б, пригадавши
Про ту біду, що нам накоїть може
В безкраїм морі надто дужий вітер.
Не зміг би я і разу подивитись
На пісковий годинник, не згадавши
Про відмілі й мілізпи, і про те
Не думати, що, може, корабель мій
Зануривсь десь в пісок, і нижче боків
Схилився головою, і цілує
Свою могилу. В церкву б я зайшов —

І, глянувши на мури кам'яні,
Чи міг би я відразу не згадати
Про скелі небезпечні, що найменшим
Стиканням з кораблем моїм шляхетним
Зненацька можуть прянощі його
Розвіять вітром на поверхні моря
Й шовками огорнуть бурхливі хвилі?
Чи міг би я, все лихо те згадавши,
Не уявлять собі, що всі розкоші
Перетворилися в ніщо? О ні!
Хіба я можу думать, не збагнувши,
Що це нещастя може засмутити?
Не треба слів: я певен, що Антоньої
Сумує через те, що він думками
У справах торговельних.

А н т о н і о

Ні, не те;
Я щиро дякую моїй фортуні,
Що не довірив я свого майна
Одному кораблю і не в одне
Його відправив місце. Окрім того,
Не все моє майно залежить тільки
Від того, чи щасливий буде рік.
Смутять мене не торговельні справи.

С а л а н і о

Тоді ви закохалися.

А н т о н і о

Ну, що ви?!

С а л а н і о

Й не закохалися? Тоді скажімо,
Що ви того смутні, що невеселі.
Так само ви сміятися могли б,
Стрибати і казати: веселий я
Того, що не сумую. Присягаюсь
Дволиким Янусом, синьйор,— природа
Кумедних часом творить чуддів:
Один — все шулиться і, знай, регоче,
Немов папуга, тільки-но почує
Волинки звук; а інший виглядає,
Як оцет,— хай хоч Нестор² запевняє,
Що річ кумедна,— не покаже він
Своїх зубів у посмішці веселій.

Входять Бассаніо, Лоренцо й Граціано.

Ось родич ваш шановний йде — Бассаньйо,
А також Граціано та Лоренцо.
Тож прощавайте! Залишаєм вас
У кращім товаристві.

С а л а р і о

З вами б я
Зостався, доки б ви не звеселились,
Однак достойніші за мене друзі
Мене попередили.

А н т о н і о

Вашій дружбі
Складаю я велику ціну. Та гадаю,
Що маєте ви інші справи й цю причину
Знайшли ви, щоб мершій податись звідси.

С а л а н і о

Вітаю вас, синьйори дорогі!

Б а с с а н і о

Коли ж ми з вами знов посміємось?
Якісь відлюдні стали ви, синьйори...

С а л а р і о

У вільний час — ми завжди вам до послуг!

Саларіо й Саланіо виходять.

Л о р е н ц о

Синьйор Бассаніо, тепер, коли Антоньйо ви
знайшли,—

Ми вас залишимо, та прошу пам'ятати,
Де ми умовились зустрітись в час обіду.

Б а с с а н і о

Прийду напевно.

Г р а ц і а н о

Ах, синьйор Антоньйо,
Вас непокоїть щось: ви забагато
Піклуєтесь про справи життєві.
Життя своє втрачає той, хто хоче
Його набути клопотом надмірним.
Повірте, що напрочуд ви змінились.

А н т о н і о

Та ні, я світ як світ сприймаю...
Це сцена лиш, Градьяно, що на ній
Всі люди мають грати певні ролі;
Мені ж, на жаль, припала роль смутна.

Граціано

Тоді хай блазня роль зіграю я.
Нехай мені веселий, втішний сміх
Укрий зморшками усе обличчя;
І хай я краще розпалю вином
Мою печінку, ніж я серце остуджу
Гіркими зойками.. Чи хто з нас може,—
Якщо він має в жилах теплу кров,—
Сидіти, мов той предок мармуровий?
Спать наяву? І злитись, і бурчати,
Щоб розлилася жовч? Послухай же, Антоньйо,—
Так промовля моя любов до тебе:
Є люди, що обличчя їх присмагли,
Немов стоячі води; і вони мовчать,
Мовчать уперто, маючи бажання
Собі здобути славу дуже мудрих,
Й немов нам кажуть: «Гляньте, я — оракул,
Коли віщаю я,— нехай не гавка й пес!»
Антоньйо мій, я знаю їх багато,
Що мають славу мудреців тому,
Що зроду не промовлять ані слова;
Проте я переконаний цілком,
Якби хоч раз наважились вони
Розкрити рота — всі їх слухачі
Вкусили би гріха, потребу мавши
Назвати дурнями своїх братів.
Я згодом побалакаю з тобою
Докладніше про це, та тільки кинь
Ловити на гачок сумної міни
Привіт юрби, що править дурням всім
За піскарів.— Ходімо, мій Лоренцо!

Тим часом прощавайте. Я скінчу
Своє повчання тільки по обіді.

Л о р е н ц о

Ми залишаєм вас лиш до обіду.
Я, певно, й сам такий мовчун премудрий,
Бо й слова мовити не дасть мені Грацьяно.

Г р а ц і а н о

Авжеж! Щоб зо два роки ти пожив
Зі мною вдвох — то й голос, мабуть, власний
Забув би свій.

А н т о н і о

Ну що ж, то задля тебе
Зроблюся я базікою!

Г р а ц і а н о

Чудово!

Час добрий вам! Лише у двох речах
Цінуємо найбільше ми мовчання:
В копчених язиках та тих жінках,
Які іще не відали кохання.

Граціано й Лоренцо виходять.

А н т о н і о

Що він мав на думці?

Б а с с а н і о

Граціано говорить неймовірну безліч малозначних слів — другого такого на цілу Венецію не знайдеш. Його слова — немов два зерна пшениці, що їх заховано в двох бушелях соломи: треба шукати цілий день, щоб їх знайти, а коли знайдеш — виявляється, що їх не варт було й шукати.

А н т о н і о

Гаразд. Ви обіцяли розказать,
Хто дама та, що ви заприсяглися
Схилити перед нею ваше серце?

Б а с с а н і о

Ви ж знаєте, Антонію, напевне,
Як дуже розладнав я свої справи,
Бо жив пишніш, ніж право мав на те,
Зважаючи на незначні достатки.
Я не жалкую, що не маю змоги
І далі жити весело та пишно.
Одне мене найбільше непокоїть:
Як я сплачу борги мої великі,
Що я їх марнотратством наробив.
А вам, Антоньйо, винен я найбільше —
І дружбою, й грошима. Дружба ця
Мені є запорукою, що зможу
Відкрити вам всі наміри і плани,
Які я нині сам собі намітив,
Щоб від боргів себе звільнити зовсім.

А н т о н і о

Прошу вас, добрий мій Бассаньйо, друже,
Скажіть усе: якщо всі плани ці
Не відхиляються, як і самі ви,
Від чесного шляху, то, запевняю,
Мій гаманець, себе, мої достатки —
Все до кінця для вашої потреби
Відкрию я.

Б а с с а н і о

Як я ще був хлоп'я

І враз втрачав стрілу свою зненацька —
Відразу ж кидав другу їй услід
У тому ж напрямку й таку ж, як перша,
І за цією пильно слідкував,
Щоб відшукати першу; обома
Рискуючи, я часом їх обох
Знаходив. Приклад цей з дитячих літ
Невинних тільки через те навів я,
Що і слова, які сказати я хочу,
Цілком невинні. Я заборгував;
Я винен вам багато — й втратив все,
Я все згубив, що ви мені дали,
Немов юнак нестримний. Та якщо
Стрілу ви зважиться кинуть другу
В той бік, куди упала й ваша перша,—
То певен я цілком, що, як уважно
Я подивлюсь в той бік, знайду обидві
Або вам другу принесу назад,
І вдячним я зостанусь боржником
За першу.

А н т о н і о

Знаєте мене ви добре

І гаєте лиш зайвий час, мій друже;
Повірте, що, під сумнів беручи
Мою любов, завдаєте ви більше
Мені жалю, ніж ви прогайнували б
Усе моє майно. Мерщій, мерщій!
Скажіть, що саме маю я зробити
І що, на вашу думку, зможу я.
Готовий я на все. Кажіть же, друже!

Б а с с а н і о

Одна заможна паппа проживає
В маєтку Бельмонті. З лиця прекрасна...
Та ще цінніші за її красу
Її чесноти пречудові. Вже
Із чарівних її очей не раз
Я діставав німі, принадні вісті.
Її звать Порція. Дочка Катона,
Прекрасна Порція — дружина Брута —
Не переважила б її нічим.
На цілий світ вже слава пролунала
Про гідності її; з усіх країн
Усі чотири вітри мчать до неї
Вельможних претендентів. Сяють їй
Шовкові кучері, неначе сонце,
І руном золотим збігають з скронів,
І обертають той маєток Бельмонт
В Колхиду, що до неї не один
Герой Язон здобути перемогу
Вже припливав. О друже мій, Антоньйо!
Якби я мав всі засоби для того,
Щоб серед них суперником з'явитись,—
Мені дає надію моє серце,
Що там чека на мене перемога!

А н т о н і о

Ти знаєш сам — усе моє майно
На морі. Грошей жодних я не маю,
Не маю й засобів, щоб роздобути
Відразу капітал: іди розвідай,
Яку кредит мій зараз має силу
В Венеції. Зберу все до останку,

Щоб вирядить тебе туди як слід,—
До Бельмонта, до Порції-красуні.
Іди ж шукай, я пошукаю теж,
Де гроші є; якщо не помилюся,
То нам дадуть, коли я поручуся!

Виходять.

СЦЕНА 2

Бельмонт. Кімната в будинку Порції.
Входять Порція й Нерісса.

Порція

Далебі, Неріссо, моїй маленькій особі вже над силу
цей великий світ.

Нерісса

Так воно й було б, люба синьйоро, якби фортуна по-
слала вам стільки ж турбот, скільки дала втіхи. А проте
бачу я, що ті, які їдять надто багато, хворіють так само,
як і ті, що їх мордує голод. Отже, середні достатки не-
абияке щастя. Зайвина швидко доживає до сивого во-
лосся, а помірність живе довго.

Порція

Хороші слова і добре сказані.

Нерісса

Вони були б ще кращі, коли б їх виконували як слід.

Порція

Коли б робити було так само легко, як і знати, що саме треба робити, то каплички стали б церквами, а хатинки бідаків — королівськими палацами. Гарний проповідник той, хто сам діє так, як він навчає; а мені ось легше навчити двадцятьох того, що вони повинні робити, ніж бути однією з цих двадцяти і виконувати мої власні повчання. Мозок може винаходити закони для крові, але палка вдача перестрибує через холодний розум. Шалена молодість — це заець, що плигає через пастки, які ставить йому каліка-розсудливість. А проте зараз, коли я маю обрати собі дружину, такі балачки зовсім не до речі. Ах, яке ж це слово — «обрати»! Я ж не можу ні обрати того, кого сама бажала б, ані відмовити тому, хто мені не до вподоби; так воля живої дочки мусить схилитися перед волею небіжчика батька. Чи ж не жорстоко це, Неріссо, що я не можу ні обрати когось, ані комусь відмовити?

Нерісса

Ваш батько був завжди доброчесна людина, а святим людям перед смертю спадають спасенні думки. Отже, в тій лотереї, що він її придумав з трьома скриньками — золотою, срібною й свинцевою (якщо хтось вибере вас так, як замислив ваш батько), справдяться його надії, і виграє тільки той, хто щиро вас полюбить. А втім, чи почуваете ви прихильність до когось з вельможних наречених, що вже до вас з'являлись?

Порція

Будь ласка, перерахуй мені їх на імена, а коли ти їх називатимеш, я їх описуватиму по черзі; а знаючи про них мою думку, ти зробиш висновок, оскільки я до них прихильна.

Н е р і с с а

По-перше, Неаполітанський принц.

П о р ц і я

Годі! То справжній жеребець³, бо в нього тільки й мови, що про свого коня; він вихваляється, що вміє добре його сам підкувати, немов це така велика здібність! Боюся дуже, чи не согрішила його найясніша матуся з якимось ковалем.

Н е р і с с а

Далі — пфальцграф⁴.

П о р ц і я

О, цей тільки те й робить, що хмуриться, немов сказати хоче: «Якщо ви не бажаєте мене, то й не треба...» Він слухає веселі історії, а й разу не всміхнеться. Коли вже замолоду він такий безнадійно похмурий, боюсь, що з нього вийде плаксивий філософ під старість. Волю одружитися з мертвою головою, що має кістку в роті, ніж з одним із цих двох синьйорів. Хай бог мене від них обох боронить!

Н е р і с с а

Що скажете ви про французького вельможу, мосьє Ле-Бона?

П о р ц і я

Бог створив його, то нехай уже він вважається за людину. Далєбі, я знаю, що глузувати гріх, але він!.. Правда, він має кращого коня, ніж той неаполітанець; він має кращу погану звичку хмуритись, аніж пфальцграф; він —

усі люди і разом з тим — ніхто. Тільки-но заспіває дрізд, а він уже ладен стрибати. Він свою власну тінь готовий проткнути шпагою. Якби я за нього вийшла — я б вийшла за двадцятьох чоловіків зразу. Коли б він схотів зневажити мене, я б йому прощала, бо як би шалено він мене не кохав — я б не відповідала на його кохання.

Н е р і с с а

А що ви скажете про Фоконбріджа, молодого англійського барона?

П о р ц і я

Ти ж знаєш, що я з ним не розмовляю зовсім, бо він мене не розуміє, а я його: він не знає ні латини, ні французької, ані італійської мови; а ти сміливо можеш заприсягнути на суді, що я й на пенні не знаю англійської мови. Він — втілення порядної людини; проте — горенько! — хто може розмовляти з німим манекеном? Як дивно він одягається! Мені здається, що свій камзол купив він в Італії, штани свої — у Франції, капелюх свій — в Німеччині, а свої манери — в усіх країнах світу.

Н е р і с с а

А якої ви думки про шотландського лорда, його сусіда?

П о р ц і я

Гадаю, що він надто доброзичливий до своїх сусідів: позичив ляпаса в англійця і заприсягнувся, що поверне його йому, тільки-но здужає. Здається, що француз поручився за нього і навіть дав підписку⁵.

Н е р і с с а

Чи до вподоби вам молодий німець, герцога саксонського небіж?

П о р ц і я

Він огидний ранком, коли тверезий, і ще огидніший опівдні, коли нап'ється. В найкращому стані — він трохи гірший за людину, а в найгіршому — трохи кращий за тварину. Яке б не трапилось нещастя — сподіваюся, що мені, проте, пощастить позбутися його.

Н е р і с с а

Але якщо він схоче спробувати щастя і вибере саме ту скриньку, що треба, то ви не виконаєте волі вашого батька, відмовившись взяти його собі за дружину?

П о р ц і я

А щоб не сталося такого нещастя, будь ласка, постав велику склянку рейнвейну на ту скриньку, яка не повинна виграти: тоді хай сидить у тій скриньці хоч сам диявол, а поверх неї ця спокуса, я певна, що він вибере саме її. Я ладна швидше відмовитись від усього на світі, Нериссо, ніж віддатися за таку губку.

Н е р і с с а

Не бійтеся, синьйоро, вам не дістанеться жоден з цих добродіїв. Вони вже сповістили мене про своє рішення: вони лагодяться повернутися додому і не турбуватимуть вас більше своїм сватанням — хіба що знайдеться якийсь інший засіб здобути вас, крім засобу вашого батька, що залежить від скриньок.

Порція

Навіть доживши до такого старого віку, як Сибілла, я помру щотливою, як Діана, коли нікому не пощастить здобути мене так, як того бажав мій батько. Я рада, що ця партія наречених така розважлива, бо серед них немає жодного, кому б я не бажала бути далеко звідси; і я благаю в бога щасливої для них дороги.

Нерісса

Чи пригадуєте ви, синьйоро, одного венеціанця, вченого й вояка, що приїздив сюди ще за життя вашого батька разом з маркізом Монферратським?

Порція

Так, так, то був Бассаніо. Здається, так його звати?

Нерісса

Саме так, синьйоро. З усіх чоловіків, що їх коли бачили мої дурні очі, він більш за всіх вартий найкращої нареченої.

Порція

Я пригадую його добре; і пригадую, що він гідний твоєї хвали.

Входить слуга.

Що сталося? Якесь новини?

Слуга

Чотири чужоземці шукають вас, синьйоро, щоб попроситися з вами. Крім того, прибув передовий від п'ятого — принца Марокканського; він звістку подає, що принц, його володар, сьогодні ввечері вже буде тут.

Порція

Якби могла я цьому п'ятому сказати від щирого серця «милості просимо», як кажу тим чотирьом «щасливої дороги»,— приїзд його мене б потішив. Якщо він має вдачу святого, а обличчя чорта⁶, я воліла б, щоб він відпустив мені гріхи, а не був мені за дружину. Ходім, Неріссо.— А ти, хлопче, йди вперед. — Не встигли ми замкнути браму за одним нареченим, як уже другий стукає в двері.

Виходить.

СЦЕНА 3

Венеція. Площа.
Входять Бассаніо й Шейлок.

Шейлок

Три тисячі дукатів? Гарзд.

Бассаніо

Так, синьйоре, на три місяці.

Шейлок

На три місяці? Гарзд.

Бассаніо

За сплату, як я вже сказав, поручиться Антоніо.

Шейлок

Антоніо поручиться? Гарзд.

Б а с с а н і о

Чи можете ви мені допомогти? Чи зробите ласку? Чи дасте відповідь?

Ш е й л о к

Три тисячі дукатів на три місяці і за порукою Антоніо.

Б а с с а н і о

Ваша відповідь?

Ш е й л о к

Антоніо — гідна людина.

Б а с с а н і о

Хіба ви чули коли-небудь щось протилежне?

Ш е й л о к

Е, ні, ні, ні, ні! Розумієте, коли я кажу, що він «гідна людина», то я маю на увазі, що він має чим заплатити. Проте весь капітал його — в надіях. Один з його кораблів пливе до Тріполі, другий — до Індії; а ще довідався я на Ріальто⁷, що третій корабель його простує до Мексики, четвертий — до Англії, і решта суден теж розкидана по всіх світах. Та кораблі — це ж тільки дошки, а матроси — тільки люди; але ж є земляні пацюки і водяні пацюки, водяні злодії і земляні злодії,— я маю на думці піратів; крім того, загрожують ще й хвилі, вітри та скелі. Та, в кожному разі, ця людина має чим заплатити. Три тисячі дукатів... Я гадаю, що можу прийняти його боргове зобов'язання.

Б а с с а н і о

Будьте певні, що можете.

Шейлок

Я хочу бути певним, що зможу; а щоб упевнитись, мушу обміркувати. Чи можу я поговорити з Антоніо?

Бассаніо

Якщо зробите нам ласку і пообідаєте з нами.

Шейлок

Авжеж, щоб напюхатися свинини? Щоб їсти те добро, що в нього ваш пророк назаретський⁸ загнав диявола своїм чаклунським закляттям? Я ладен у вас купувати, вам продавати, з вами розмовляти, з вами гуляти тощо, але я не хочу ні їсти з вами, ні пити з вами, ані молитися з вами. Які новини на Ріальто? Хто це йде сюди?

Входить Антоніо.

Бассаніо

Ось і синьйор Антоніо.

Шейлок

(набік)

Він виглядає як фальшивий митар!⁹
Ненавиджу його я через те,
Що він християнин; але ще більше
За те, що він в огидній простоті
Всім позичає гроші без процентів,
Вбива зростання наших баришів
В Венеції. Якщо мені хоч раз
Йому помацать боки поддасть —
Я вдовольню свою стару ненависть.

Він зневажає наш народ святий,
Знущується, і навіть в тих місцях,
Де крамарі збираються докупи,
Він кидає мені лихі слова,
Він ганить мої справи й бариші
Законні зве лихвою. Хай мій рід
Загине, коли я йому пробачу!

Б а с с а н і о

То як же, Шейлок?

Ш е й л о к

А? Мою готівку
Рахую я напам'ять; з обрахунку
Виходить так, що вам зібрать відразу
Три тисячі дукатів я не зможу.
Проте дарма! Є багатій єврей —
Мій друг Тубал, і він мені pomoже.
Стривайте! На який же строк потрібні
Дукати вам? — Хай вам щастить, синьйоре!

(До Антоніо).

Ми саме розмовляли тут про вас.

А н т о н і о

Хоч і не маю я такої звички
Давати гроші на проценти й брати —
Проте на цей раз виняток зроблю,
Щоб друга вивести із скрути. — Ви
Сказали вже йому потрібну суму?

Ш е й л о к

Так, так, три тисячі дукатів.

А н т о н і о

Просьте

Три місяці він строку.

Ш е й л о к

Я й забув,—

Авжеж, три місяці, сказали ви,
І ваша заорука; поміркуюем...
Проте стривайте, ви немов казали,
Що звички ви не маєте ні брати,
Ні в позику давати на проценти?

А н т о н і о

Так, я того ніколи не роблю.

Ш е й л о к

Коли Лавана вівці Яків пас ¹⁰ —
Святого Авраама був той Яків
(По волі мудрій матері своєї)
Наступник третій. Третій, так...

А н т о н і о

То що?

Він правив теж проценти?

Шейлок

Ні, процентів

Не брав він; ні, там не було того,
Що ви звете процентами звичайно.
Ось слухайте, що він зробив. Лаван
З ним склав таку умову, що ягнята
Самі строкаті та усі рябі
Віддасть він Якову у нагороду
За труд його. Коли ж прийшла пора
Осіньня і подались овечки
До тонкорунних баранів в жадобі,
Й почався у тварин отих кошлатих
Труд створення — тоді чабан-хитрун
З деревних гілок став здирати кору,
І гілки перед кожною з овець
Він устромляв в хвилину парування.
І вівці зачинали, і після
Родились все рябесенькі ягнята,
І Яків їх дістав. Такий обрав
Він шлях, щоб мати зиск; його за це
Благословило небо: хоч і зиск —
Проте благословенний він, коли
Його не крадуть!

Антоніо

Випадок щасливий,

І не від Якова залежав зиск.
Божественна рука те все здійснила.
Та чи можливо ж прикладом таким
Виправдувать проценти всі лихварські?
Чи срібло й шире золото для вас —
Однаково, що барани та вівці?

Шейлок

Не знаю; множити я вмю їх
Не гірше. Слухайте, синьйоре...

Антоніо

Друже,

Зверніть увагу, як уміє чорт
І на письмо святее посилатись.
Коли гидка душа собі бере
Святі слова, щоб ними захищатись,—
Це лиходій, хоч усміх на устах;
Рум'яне яблуко, хоч в серцевині
Воно й гниле. О, дя огидна фальш,
Чому ти чарівна така на вигляд!

Шейлок

Три тисячі дукатів — кругла сума!
Три місяці... На рік — збагнути треба —
Які тут можна взять проценти?

Антоніо

Отже,

Скажіть, чи ви допоможете нам, Шейлок?

Шейлок

Синьйор Антоніо, траплялось часто,
Що ви в Ріальто з мене глузували —
З моїх процентів, з власних моїх грошей;
Я зносив все і знизував плечима:
Так вже приречено євреям всім —
Терпіть. Ви обзивали псом мене,
Невірою її плювали на каптан

Святковий мій єврейський — все за те,
Що користуюсь я із власних грошей.
Тепер — моя потрібна допомога.
Ну що ж! Тепер до мене ви йдете
І кажете: «Нам треба грошей, Шейлок!»
Ви просите у мене грошей! Ви —
Що тільки в бороду мені плювали
І раз у раз давали стусани,
Немов я пес бездомний, що тулюсь
На вашому порозі. А тепер —
Вам треба грошей! Що ж сказати вам?
Чи не сказати часом: «О синьїоре,
Хіба ж собака може мати гроші?
Чи це ж можливо, щоб дворовий пес
Позичить зміг три тисячі дукатів?»
Чи я повинен низько капелюх
Свій скинути і тоном винуватця
Сказати вам тихо, затаївши дух,
Такє:
«О найшановніший синьїор! На мене
Ви середі минулої плювали,
А в інший день дали ви стусана
І часто псом огидним називали;
І ось тепер за ласки ваші всі
Я вам позичу певну суму грошей?»

А н т о н і о

Ладен я ляяти тебе й тепер,
І плюнути на тебе, й пхнуть ногою.
Якщо не відмовляєш нам у грошах,
Ну, то й давай, та тільки не як друзям
(Чи чувано, щоб друг коли платив
Проценти другу за метал нікчемний?), —

Як ворогові грошей ти позич;
Якщо у строк не зможе він віддати,
Щоб міг ти править з нього без жалю
Й стягти пеню.

Ш е й л о к

Диви, як ви скипіли!
Здобути хтів би вашу я любов
І дружбу щирю. Ту ганьбу забути,
Що ви мене так часто плямували;
Допомогти вам хочу у біді,
Не вимагаючи за це процентів;
А ви, проте, і вислухать мене
Не маєте бажання. Хочу вам
Добра.

А н т о н і о

І справді ти добра бажаєш.

Ш е й л о к

Я хочу це довести. До нотаря
Ми підем разом; ви дасте підписку
На зобов'язанні, і так, для жарту,
Ми там напишемо, що якщо ви
Не сплатите мені у певний день,
У місці певнім згаданої суми
В розписці тій,— то як відшкодування
Я вирізати зможу м'яса фунт
У вас на тілі, й матиму я право
Зробити це в якому схочу місці.

А н т о н і о

Гаразд, я підпишу; і всім скажу,
Який єврей предобрий!

Б а с с а н і о

Я не згоден!

Такого зобов'язання ніколи
Тобі я не дозволю підписати;
Ладен скоріш зостатися в нужді!

А н т о н і о

Не бійся! Термін цей додержу я.
Ще за два місяці — до строку місяць —
Дістати маю я утrole більше,
Ніж вартий весь наш борг.

Ш е й л о к

О Авраам,

Наш батьку! О, які ж ці християни!
Жорстокість власна вчить їх мати підозру,
Що й інші теж плекають чорні мислі!
Ну посудіть самі: якщо вже він
У строк мені не сплатить цього боргу —
Яка мені користь? Фунт м'яса лиш?
Таж людське м'ясо варт багато менше,
Аніж бараняче, волове м'ясо
Й козяче. Послугу мою прийняти
Для того я просив, щоб заслужить
Його прихильність. Згодиться Антонію —
Тоді гаразд! Не схоче — то прощайте!
Але, прошу, мене не ображайте
За добре побажання.

А н т о н і о

Так, я згоден.
Я підпишу цього папера, Шейлок.

Шейлок

Ідїть до нотаря, а незабаром
І я прийду. Ви розкажіть йому,
Як цей контракт кумедний написати,
А я піду дукатів назбирати
І гляну, як там в мене у господі —
Чи все гаразд, бо догляда її
Слуга мій непутящий. Повернусь
Я вмиць.

(Виходить).

Антоніо

Єврей шляхетний, поспішай!
Ще християнську віру прийме він,
Оцей єврей, бо став щось надто добрий.

Бассаніо

Я не люблю, коли думки лукаві,
Хоча язик — лестивий і ласкавий.

Антоніо

Ходім. Нам нічого його боятись —
В строк будуть судна, киньте хвилюватись!

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Бельмонт. Кімната в будинку Порції.
Фанфари. Входять принц Марокканський і його почет, Порція, Нерісса та інші її слуги.

Принц Марокканський

Не відхилай мене лиш через те,
Що чорний я. Ліврея то похмура
Палкого сонця, що дає життя,—
Найближчого мого сусіда. Хай
Зі всіх людей, що їх вродила північ
У тих країнах, де прозору кригу
Не може й Феб до краю розтопити,—
Один з найкращих з'явиться сюди.
З любові хай до тебе — я і він
Розріжемо собі ми власне тіло —
Побачиш, в кого червоніша кров!
Повір мені, мого обличчя, панно,

Боялись і відважні, а проте —
Любов'ю присягаюся своєю —
В країні рідній на моє лице
Дивилася з коханням не одна
Красуня. Чорний колір свії міняти
Не хочу я, хіба що лиш тоді,
Коли б мені украсти пощастило
Твої чуття, ласкава королево!

Порція

У виборі я маю керуватись
Не тільки радою очей дівочих.
В руках у лотереї моя доля,
І вибирати я не маю права.
Коли б же тільки воля мого батька
Мені віддать себе не наказала
Тому, хто сам собі мене здобуде,
Обравши вірно скриньку,— то і ви,
Мій принце славний, ви могли б, як всі,
Що я їх тут раніше зустрічала,
Прихильності моєї домагатись.

Принц Марокканський

Спасибі вам хоч і за те. Тепер,
Прошу вас, проведіть мене до скриньок:
Що скаже нам моя фортуна? Панно,
Я шаблею цією присягаюсь,
Що Софі¹ ранила на смерть і вбила
Вельможу перського, що здобула
Три славні перемоги Сулейману!²
Клянуся вам, найсміливіші очі
Готовий я затьмити блиском власних
Очей моїх; найбільш завзяте серце,

Що є на світі, подолать готовий;
І ведмежат від материних грудей
Геть відірвати, глузувати навіть
Із лева, що чига на здобич! Чуєш?
Все, все — для того, щоб тебе здобути,
Прекрасна панно! А проте в той час,
Як Геркулес³ і Ліхас⁴ грають в кості,
Щоб вирішить, хто дужчий з них обох,—
Враз може трапитись таке нещастя,
Що слабшого рука влучніше кине
Кістки оті: і вийде так, що паж
Алкіда⁵ подолає! Так і я:
Керований фортуною сліпою,
Я можу втратити все те, чим інший,
Достойний менш, ніж я, заволодіє,
А я помру від горя!

П о р ц і я

Ви повинні
Скоритися умові! Чи відмовтесь
Від вибору назавжди, чи, раніш
Ніж починати, присягніться тут,
Що ви ніколи з жодною з дівчат
Не будете про шлюб вести розмови.
Подумайте раніш.

П р и н ц М а р о к к а н с ь к и й

Я йду на все!
Ведіть, я хочу спробувати щастя!

П о р ц і я

Спочатку в храм⁶, а потім, по обіді,
Ви зможете почать азартну гру.

Принц Марокканський
Ходім! Хай буде так!

Фанфари.

Скажи, фортуно.
Чи щастя ти пошлеш на все життя,
Чи зрадиш — і не буде вороття?

Виходять.

СЦЕНА 2

Венеція. Вулиця.
Входить Ланчелот Гоббо.

Ланчелот

Безперечно, моє сумління дозволить мені втекти від цього єврея, мого господаря. Нечистий так і смикає мене за лікоть, так і спокушає; говорять: «Гоббо, Ланчелоте Гоббо, добрий Ланчелоте», або: «Добрий Гоббо» або «Добрий Ланчелоте Гоббо, використай твої ноги, накивай п'ятами, тікай геть». А моє сумління каже: «Ні, стережися, чесний Ланчелоте, стережися, чесний Гоббо»; або, як зазначено вище: «Чесний Ланчелоте Гоббо, не тікай, дай спокій своїм п'ятам». Гаразд; проте нечистий чіпляється й наказує мені пакуватися. «Via!»* — каже нечистий; «Забирайся!» — каже нечистий; «Заради неба, наберися відваги,— каже нечистий,— і тікай!» Гаразд; а моє сумління кидається моему серцю на шию і мудро промовляє до мене: «Мій чесний друже Ланчелоте, через те, що ти син чесного чоловіка...» — чи, вірніше, — син

* Геть! (*Итал.*)

чесної жінки, бо, правду кажучи, батько мій любив іноді погуляти, мав до того неабиякий смак. Гаразд; сумління каже мені: «Ланчелоте, стій!» — «Тікай!» — каже нечистий. «Стій!» — говорить моє сумління. «Сумління,— кажу я,— твоя порада хороша! Нечистий,— кажу я,— твоя порада хороша!» Якщо я послухаюся свого сумління, мені доведеться залишитися в єврея, мого господаря, який (хай бог мені простить!) теж з диявольського кодала; коли ж я втечу від єврея, то послухаюся нечистого, який, пробачте на слові, вже справжнісінький диявол. Безперечно, цей єврей — втілений диявол, і, відверто кажучи, моє сумління — то жорстоке сумління, коли радить мені залишитися в цього єврея. Нечистий подає мені більш дружню пораду; я таки втечу, нечистий! Мої п'яти до твоїх послуг; я втечу!

Входить старий Г о б б о з кошиком.

Г о б б о

Синьйоре! Юначе! Ви! Будьте ласкаві, скажіть мені, як тут пройти до пана єврея?

Л а н ч е л о т

(набік)

О небо, це ж мій справжнісінький батько! Він не те що підсліпуватий, він просто зовсім сліпий і тому не впізнає мене. Ану, я пожартую з нього.

Г о б б о

Синьйоре, юначе шляхетний, будьте ласкаві, скажіть мені, як тут пройти до пана єврея?

Ланчелот

Поверніть праворуч на першому повороті, а на найпершому повороті поверніть ліворуч; та глядіть, на найближчому повороті не повертайте ні праворуч, ані ліворуч, а поверніть просто вниз аж до будинку єврея.

Г о б б о

Боже милостивий, таку дорогу знайти не легко. Чи не можете ви мені сказати,— Ланчелот, що живе в нього, то чи живе він у нього, чи ні?

Ланчелот

Ви говорите про молодого синьйора Ланчелота?

(Набік).

Увага! Ось зараз як накручу я машинку!

(До старого).

Ви говорите про молодого синьйора Ланчелота?

Г о б б о

Не про синьйора, синьйоре, а про сина бідної людини. Його батько, хоч це її кажу я,— чесна й дуже бідна людина, проте, хвала богів, живе собі на здоров'я.

Ланчелот

То й добре! Хай його батько буде собі хто хоче, ми розмовляємо про молодого синьйора Ланчелота.

Г о б б о

Про Ланчелота, синьйоре, якщо ваша ласка.

Л а н ч е л о т

Отже, ерго *, прошу вас, старий чоловіче, ерго, бла-
гаю вас; ви говорите про молодого синьйора Ланчелота?

Г о б б о

Про Ланчелота, якщо дозволить ваша милость.

Л а н ч е л о т

Ерго, про синьйора Ланчелота? Не говоріть про
синьйора Ланчелота, батьку, бо цей молодий синьйор
(з величчя фатуму й долі і, кажучи подібними мудрими
словами,— волею трьох сестер та інших галузей нау-
ки) справді й безперечно помер, або, як би ви сказали
без зайвої балаканини, потрапив на небо.

Г о б б о

Ой, хай бог боронить! Адже хлопець був єдиний
посох мого похилого віку, єдина моя підпора.

Л а н ч е л о т

Та хіба ж я подібний до дрючка, чи до колоди, чи
до посоха, а чи до підпірки? Чи знаєте ви мене, батьку?

Г о б б о

Ох, ні! Я не знаю вас, молодий синьйоре. Але, про-
шу вас, скажіть мені: хлопець мій (царство йому не-
бесне!) живий чи помер?

Л а н ч е л о т

Ви не впізнаєте мене, батьку?

* Отже (лат.).

Г о б б о

Біда мені, синьйоре! Миготить мені перед очима, я вас не знаю.

Л а н ч е л о т

А й справді! Хоч би ви й не були сліпі, ви б, ма-
буть, і тоді мене не впізнали. То мудрий батько, що
впізнає свою власну дитину. Гаразд, старий чоловіче,
я розкажу вам новини про вашого сина. Благословіть
мене! Правди не сховаєш: убивства не можна довго
таїти. Хто чий син — це сховати можна, але правда му-
ситься, нарешті, виявитись.

Г о б б о

Прошу вас, синьйоре, підведіться; я переконаний,
що ви не Ланчелот, не мій хлопець.

Л а н ч е л о т

Прошу вас, облиште жарти і дайте мені ваше благо-
словення! Я — Ланчелот, ваш маленький хлопчик в ми-
нулому, ваш дорослий син зараз і ваша дитина навіки.

Г о б б о

Я не можу собі уявити, що ви — мій син.

Л а н ч е л о т

Не знаю, що я маю собі уявляти; але я — Ланчелот,
служу в єврея, і я певен, що Маргарита — вам жінка,
а мені — мати.

Г о б б о

А й справді, її звати Маргаритою. І я ладен запри-
сягтися, що коли ти Ланчелот — то ти моя плоть і кров.

Хвала тобі, боже! Яка борода в тебе виросла! В тебе більше волосся на підборідді, ніж у мого корінника Доббіна в хвості.

Ланчелот

Виходить, що хвіст Доббіна росте всередину: коли я бачив його востаннє, у нього в хвості було більше волосся, ніж у мене на обличчі.

Гоббо

Боже, як же ти змінився! То як же ти живеш? Чи у згоді ти з своїм хазяїном? Я приніс йому подарунок. Як ви тепер з ним, чи у добрій згоді живете?

Ланчелот

Нічого, добре. Але щодо мене, то я твердо вирішив від нього тікати, а через те й не зупинюся доти, доки не втечу якнайдалі. Мій хазяїн — справжнісінький єврей. Йому подарунок? Подаруйте йому краще мотузку! Я гину з голоду в нього на службі; я так схуд, що ви можете кожен палець моїми ребрами порухувати. Батьку, я радий, що ви приїхали. Віддайте ваш подарунок синьйорові Бассанію, який справді дає чудові нові лівреї своїм слугам. Якщо мені не пощастить стати до нього на роботу, то я забіжу десь аж на край божого світу. О, виняткове щастя! Він саме йде сюди. Мерщій до нього, батьку, бо я зроблюсь євреєм, якщо служитиму в єврея довше.

Входить Бассанію з Леонардо й іншими слугами.

Бассанію

Ви можете зробити й так, але поспішайте: вечерея — найпізніше о п'ятій годині. Порозсилайте ці листи на

адреси; замовте лівреї і перекажіть Граціано, що я прошу його зараз же прийти до мене.

Один слуга виходить.

Ланчелот

До нього, батьку!

Гоббо

Хай бог благословить вашу милість!

Бассаніо

Спасибі. Тобі чогось від мене треба?

Гоббо

Ось мій син, синьйоре, бідний хлопець...

Ланчелот

Не бідний хлопець, синьйоре, а багатого єврея слуга, що хотів би, синьйоре, як вам пояснить мій батько...

Гоббо

Синьйоре, він має палке бажання, як то кажуть, вам служити...

Ланчелот

Авжеж; одне слово, я служу євреєві і маю бажання, як вам пояснить мій батько...

Гоббо

Його хазяїн і він, не у гнів вашій милості сказати, живуть, як кішка з собакою...

Ланчелот

Коротше кажучи, справа, бачте, така, що немає мені життя у того єврея; саме це й змушує мене, як зараз батько мій, стара вже людина, докладно розповість вам...

Гоббо

Ось тут у мене справа з голубів, що нею бажав би я вашу милість вшанувати; а прохання моє таке...

Ланчелот

Щоб не витратити зайвих слів — прохання моє дуже мені цікавить, як ваша милість довідаються про це від цієї чесноі старої людини... бо... хоч я сам це кажу, хоч він і стара людина, проте він бідна людина і мій батько.

Бассаніо

Хай хтось один говорить. Чого вам треба?

Ланчелот

Служити вам, синьйоре.

Гоббо

Так, так, ми саме це й хотіли вам сказати.

Бассаніо

Тебе я знаю добре. Що ти хтів —
Здійснилося, бо твій господар Шейлок
Зі мною ще сьогодні розмовляв
І на твоє підвищення дав згоду,
Як можна це підвищенням назвати —
В багатого єврея службу кинуть
І стати до роботи в бідняка.

Ланчелот

Стару приказку дуже добре поділено між моїм хазяїном Шейлоком і вами, синьйоре: ви маєте ласку божу, а він має достатки.

Бассаніо

Так, влучно ти сказав. Ну, а тепер —
Ідіть же, батько з сином. Попрощавшись
З господарем старим, приходь до мене.

(До своїх слуг).

Ліврею видайте йому найкращу,
Щоби різнився він від інших слуг.
Глядіть же, щоб усе було як слід!

Ланчелот

Рушаймо, батьку! — То я незугарний стати до роботи?
То я не маю язика в голові? Гарзд!

(Роздивляючись свою долоню).

Чи є в Італії людина, яка б змогла, приносячи при-
сугу, покласти на біблію долоню кращу, ніж оця? О, я
знаю — мені всміхнеться доля! Гляньте на цю просту
лінію життя! Скільки ж воно жінок визначено для мене?
На жаль, п'ятнадцять жінок! Це ж такий дріб'язок! Оди-
надцять удовиць і ще дев'ятеро дівчат — та це ж тільки
ледь-ледь вистачить на одного! А ось троїста лінія! Тричі
пощастить мені врятуватися від небезпеки потонути. А ось
знак, що вказує на смертельну небезпеку, яка загрожує
мені на краєчку пухової перини! Гарзд! В кожному
разі, якщо фортуна — жінка, то вона — хороше дівча,
коли обдаровує мене такими хорошими речами. — Ходімо,
батьку; мені попрощатися з євреєм — як оком змигнути.

Ланчелот і старий Гоббо виходять.

Б а с с а н і о

Прошу тебе, мій добрий Леонардо,
Купи усе, зроби усе як слід;
Коли ж ти покінчиш нагальні справи,
Вертайсь мерщій додому, бо надвечір
Почастувати хочу я найближчих,
Найкращих друзів. Не барись!

Л е о н а р д о

Всіх сил
Я прикладу, шановний мій синьйоре.

Входить Граціано.

Г р а ц і а н о

Де твій господар?

Л е о н а р д о

Ось він, синьйоре, прогулюється.

Леонардо виходить.

Г р а ц і а н о

Синьйоре Бассаніо...

Б а с с а н і о

Граціано!

Г р а ц і а н о

Я маю до вас прохання...

Б а с с а н і о

Я вже виконав його.

Г р а ц і а н о

Ви не повинні мені відмовити: я мушу їхати з вами
до Бельмонта.

Б а с с а н і о

Якщо ти мусиш — їдьмо. Але слухай:
Ти грубий і зухвалий на язик
І надто запальний. Проте ці риси
Хоч і пристали до твоєї вдачі
І хоч вони не вадять, на наш смак,
Але для тих, кому ти не знайомий,
Ти можеш здатися занадто смілим.
А через те, прошу, себе присилуй
І в свій розбурханий, гарячий дух
Підлий помірності холодних крапель,
Бо тим поведженням своїм безумним
Адже й мене принизиш ти й мої
Зруйнуєш всі найкращі сподівання.

Г р а ц і а н о

Послухайте мене, синьйор Бассаньйо!
Якщо не матиму я скромний вигляд,
І не зумію розмовлять поштиво,
Й вдаватися до лайки тільки зрідка;
Якщо я не носитиму постійно
У себе молитовника в кишені;
Якщо схилитися не схочу я
Сумирно, і під час молитви так
Ховать очей не буду я й зітхати,
І промовлять «амінь»; якщо не буду
Всіх приписів пристойності й моралі
Додержувати так, як ті, що вміють
Святенниками прикидатись часто,
Щоб догодить своїй бабуні,—ви
Тоді ніколи більш мені не вірте.

Б а с с а н і о

Побачимо, чи стане вам терпіння.

Г р а ц і а н о

Зроблю я виняток лиш на цю ніч;
Сьогодні ввечері мене судить
Не треба.

Б а с с а н і о

Ні, було б то дуже шкода!
Просив би я, щоб, навпаки, були ви
Веселі, сміливі й дотепні нині,
Бо всі ми зберемось лише для того,
Щоб добре погуляти й посміятись.
Однак прощайте! — Маю пильні справи.

Г р а ц і а н о

А я подамся до Лоренцо й інших —
І ввечері ми знову ваші гості.

Виходять.

СЦЕНА 3

Там же. Кімната в будинку Шейлока.
Входять Джессіка й Ланчелот.

Д ж е с с і к а

Мені шкода, що ти ідеш від батька.
Наш дім — це пекло, ти ж — веселий чорт,
Що намагавсь у нас нудьгу розвіять.

Ну що ж, прощай! Ось маєш золотий!
Ах, Ланчелот, побачиш скоро ти
Лоренцо на вечері. Там він буде,
Бо твій господар запросив його
До столу. Дай йому цього листа —
Та тільки, щоб того ніхто не бачив.
Прощай же. Я не хочу, щоб мій батько
Застав мене отут з тобою разом.

Л а н ч е л о т

Adieu! * Сльози заміняють мені язик. О найчарівніша язичнице! О найсолодше єврейське дівчатко! Коли якийсь християнин не змахлює її не заволодіє тобою — то я дуже помилюся. Проте будьте здорові!.. Ці дурні краплі майже затопили мій мужній дух. Adieu!

(Виходить).

Д ж е с с і к а

Прощай, прощай, мій добрий Ланчелоте!
О боже мій, які думки пекельні,
Який то гріх, що я соромлюсь бути
Дочкою батька рідного. По крові
Йому дочка я тільки, почуття
В нас різні. О Лоренцо мій! Не зрадь,
Свого додержи слова, і тоді —
Геть сумніви! Я хрест прийму святий —
З тобою одружуся, раю мій!

(Виходить).

* До побачення *(франц.)*.

СЦЕНА 4

Там же. Вулиця.
Входять Граціано, Лоренцо, Саларіно й Саланіо.

Лоренцо

Ми підемо з вечері тишком-нишком
В будинок мій, щоб там змінити одяг
І за годину повернутись.

Граціано

Ні,
До цього ми ще зовсім не готові.

Саларіно

Ми факельників ще не найняли.

Саланіо

Коли цього не зможемо зробити
Пристойно, то і вийде ні до чого;
Вже краще нам, по-моєму, не братись.

Лоренцо

Тепер четверта тільки — нам лишилось
Ще дві години, щоб приготуватись.

Входить Ланчелот з листом.

Які новини, друже Ланчелоте?

Ланчелот

Якщо ви зробите ласку й розпечатаєте цього листа,
то, мабуть, він вам дещо розповість.

Л о р е н ц о

Рука знайома і, признаюсь вам,
Чудова рученька; вона біліша,
Ніж цей папір, який вона списала.

Г р а ц і а н о

Іду в заклад, що лист отой — любовний.

Л а н ч е л о т

Так, синьйоре, з вашої ласки.

Л о р е н ц о

Куди ти йдеш?

Л а н ч е л о т

Іду, синьйоре, запрошувати мого старого господаря
еврея на вечерю до мого нового господаря християнина.

Л о р е н ц о

На ось, візьми! І Джессіці моїй
Скажи, що слова я додержу. Ну ж бо,
Не попадися! Йди!

Ланчелот виходить.

Мої синьйори!

Чи ви бажаєте приготуватись
На маскарад? Я факельника маю.

С а л а р і н о

Гаразд, знайду і я.

С а л а н і о

Я теж знайду.

Л о р е н ц о

Мене і Граціано за годину
Застанете ви в нього. Ми на вас
Чекаємо.

С а л а р і н о

Не будемо баритись.

Саларіно й Саланіо виходять.

Г р а ц і а н о

Від чарівної Джессіки одержав
Записку ти?

Л о р е н ц о

Тобі повинен я
Відкритися у всьому. Я від неї
Одержав звістку, як мені найкраще
Її забрати з батьківського дому
Та скільки має золота вона
Й коштовних самоцвітів; а також,
Що здобула собі убрання пажа.
Якщо єврею, батькові її,
Потрапити на небо пощастить,
То певен будь, що в рай його введе
Рука дочки. Година нещаслива
Не стане їй на життєвім шляху
Повік — хіба що тільки через те,
Що той єврей фальшивий — її батько.
Ходім зі мною; прочитаєш ти
Йдучи цього листа. Мій смолоскип
Моя кохана Джессіка нестиме.

Виходять.

Там же. Перед будишком Шейлока.
Входять Шейлок та Ланчелот.

Шейлок

Авжеж! Побачиш ти на власні очі
Різницю поміж Шейлоком й Бассаньо.
Ей, Джессіко! — Не будеш об'їдатись... —
Ей, Джессіко!.. — Як об'їдався в мене.
Не спатимеш, відучишся хропти,
Не будеш переводити одежі. —
Ей, Джессіко! — Та де ж вона, нарешті!

Ланчелот

Ей, Джессіко!

Шейлок

А ти чого кричиш?
Адже тобі я не велів гукати!

Ланчелот

Ваша милость завжди гримали на мене за те, що
я нічого не вмю зробити сам, доки мені не звелять.

Входить Джессіка.

Джессіка

Ви кликали? Чого вам треба, тату?

Шейлок

Ось, Джессіко, мої ключі. Я йду —
Запрошений я нині на вечерю...

Проте навіщо йти? Вони дволичні;
Звичайно, не з любові запросили.
А я піду і їстиму на зло.
Хай витрачається цей марнотрат,
Християнин цей! Джессіко, дитино,
Доглянь господи. Десь якийсь нещастя
Порушить має нагло спокій мій...
У сні я бачив торби, повні грошей.

Л а н ч е л о т

Я благаю вас, синьйоре, ходімо; мій молодий господар чекає на вас у себе.

Ш е й л о к

Так, як і я чекаю на побачення з ним.

Л а н ч е л о т

Вони там усі щось затівають; я не кажу прямо, що ви побачите маскарад; проте, якщо це трапиться, виходить, недурно останнього чорного понеділка⁷ о шостій годині ранку мені йшла носом кров; а перед тим останнього разу вона йшла рівно чотири роки тому, в середу на першому тижні посту, по обіді.

Ш е й л о к

Як? Маскарад там буде, кажеш ти? —
Дитино, двері всі позамикай!
Якщо почуєш гуркіт барабана
Чи, може, флейти скиглення огидне,—
Не зважуйся вилазити на вікна,
На вулицю виходити не смій,—
Ти чуєш? Милуватися не смій
З тих християн фарбованих, безумних!

Позатикай скрізь вуха у будинку —
Я вікна маю на увазі,— щоб
У цю мою шановану домівку
Гармидер легковажний не проскочив.
Священним Якова жезлом клянуся!
Бенкетувати пині поза домом
Не маю я бажання. А проте
Піду.— Ей, ти, мерщій біжи вперед
І сповісти, що я прибуду.

Л а н ч е л о т

Пане,
То я біжу вперед. Синьйоро, мила,
(Тихо).

Ви все-таки в віконце подивіться:
Тут пройде хрещений, нівроку,
Що вартий єврейського ока!

(Виходить).

Ш е й л о к

Що блазень цей із племені Агарі⁸
Сказав тобі?

Д ж е с с і к а

«Синьйоро, прощавайте»,—
А більш нічого.

Ш е й л о к

Добре він хлоп'я!
Але він їсть надміру, і в роботі
Він бариться, немов отой слимак,
І спить лиш цілі дні, мов дикий кіт.

До вулика свого впускати трутнів
Не хочу я, і через те його
Від себе відпустив я до Бассаньйо:
Хай допоможе він йому гаман
Позичений спустошить якнайкраще.
Тож, Джессіко, вертай мерщій додому!
Можливо, незабаром я вернусь.
Зроби все так, як я сказав. Замкни
Всі двері. Як ошадні люди кажуть:
«В'язи міцніше, то знайдеш певніше!»
Ту мудру приказку ти пам'ятай —
І всі замки дбайливо замикай!

(Виходить).

Д ж е с с і к а

Прощай! Якщо мені всміхнеться доля —
Я батька втрачу, ти ж — єдину доню!

(Виходить).

СЦЕНА 6

Там же.

Входять Граціано й Саларіно в масках.

Г р а ц і а н о

Ось те піддашся, що під ним Лоренцо
Призначив нам побачення.

С а л а р і н о

Його

Година майже вже минула.

Г р а ц і а н о

Дивно,
Що він спізнився; швидше, ніж годинник,
Біжать коханці.

С а л а р і н о

О, разів у десять
Літають швидше голуби Венери,
Коли зав'язують союз любовний,
Аніж тоді, коли додержать мусять
Присяги, що дали вони колись!

Г р а ц і а н о

Це завжди так: бо хто ж з нас на бенкеті
З-за столу підведеться з апетитом
Однаковим, з яким він сів? Нема
Коня такого, щоб назад летів
З таким вогнем, як рвався він вперед.
Ми лиш тоді полюємо завзято
За всім на світі, як іще до дна
Не випили всієї насолоди.
На панича або на марнотрата
Скидається той корабель ошатний,
Що з рідної виходить він затоки,
Коли його цілує і голубить
Солодкий, похитливий вітерець!
І як скидається на марнотрата
Той корабель, коли додому він
З пом'ятими вертається боками,
З пошарпаним вітрилом і худий,
Обірваний, знесилений украй
Солодким, похитливим вітром!

Входить Л о р е н ц о.

Саларіно

А!

Ось і Лоренцо. Потім поговорим.

Лоренцо

Ласкаві друзі, я прошу, даруйте
Мені таке запізнення. Не я,
А справи в тому винні. Якщо й вам
Спаде охота викрадать дружину,
Ладен я вас чекати стільки ж. Тож
Наблизьтесь. Тут живе єврей, мій тесть.
Гей, хто там?

У вікні з'являється Джессіка в хлопчачій одежі.

Джессіка

Хто такий? Кажіть мерщій,
Щоб краще я упевнитись могла,—
Хоч я готова присягнуть, що ваш
Впізнала голос.

Лоренцо

Я це, твій Лоренцо
І твій коханий.

Джессіка

Так, Лоренцо! Він
Коханий мій і справді. Більш за все
Люблю Лоренцо я! Чи ж, окрім вас,
Ще знає хтось про те, що й ви мене
Кохаєте так само?

Л о р е н ц о

Небеса

І ти сама любов мою посвідчать!

Д ж е с с і к а

Ловіть цю скриньку! Скринька того варта.
Я рада, що вже темно і мене
Не можете ви бачити виразно:
Соромлюсь я свого убрання. Таж
Любов сліпа, і завжди тої, хто любить,
Не бачить жартів чарівних своїх,
Бо з сорому згорів би Купідон,
Побачивши в вбранні мене хлопчачім.

Л о р е н ц о

Зійди униз — ти візьмеш смолоскип
І понесеш вперед.

Д ж е с с і к а

Як! Мушу я
Сама освітлювать свій власний сором?
Адже і так занадто він ясний!
Цей обов'язок викаже мене,
А я ховатись мушу...

Л о р е н ц о

О кохана!

Твоє убрання чарівне хлопчаче
Ховає вже й без того твою вроду.
Мерщій іди ж сюди! Ніч потайна
Так швидко пролетить, а нас чекає
Бассаніо на бенкет.

Д ж е с с і к а

Двері всі

Позамикаю я й озолочу
Себе дукатами; тоді — до вас.

(Зникає з вікна).

Г р а ц і а н о

Клянуся капюшоном — не єврейка
Вона, а чарівне дівчатко!

Л о р е н ц о

Хай

Господь мене поб'є, коли її
Я не люблю. Якщо судити можу —
Вона розумна; й чарівна вона,
Якщо мене не дурять власні очі;
І віддана вона — це довела
Вона сама. І через те назавжди
Вона зостанеться в моїй душі,
Бо віддана, розумна і прекрасна!

Джессіка сходить униз.

Ти вже прийшла? Ходімо ж, саме час.
Давно чекають маски вже на нас!

Виходить разом з Джессікою й Саларіно.
Входить Антоніо.

А н т о н і о

Хто тут?

Г р а ц і а н о

Синьйор Антоніо?

А н т о н і о

Ай-ай!

А де ж усі останні, Граціано?
Минуло дев'ять, вас чекають друзі.
Не буде маскараду, бо дмухнув
Погожий вітер, і Бассанйо нині
Лаштується в дорогу. Посланців
Я двадцять розіслав, щоб вас знайти.

Г р а ц і а н о

Гаразд! Найбільшу радість зараз маю,
Що нині корабель наш відпливає!

Виходять.

С Ц Е Н А - 7

Бельмонт. Кімната в будинку Порції.
Фацфарн. Входять Порція, принц Марокканський
та їхній почет.

П о р ц і я

Ну ж, розгорніть завісу й скриньки всі
Шляхетному ви принцові відкрийте.
Тепер ви можете почати вибір.

П р и н ц М а р о к к а н с ь к и й

Ось перша, золота, і напис тут:
«Хто вибере мене, той все здобуде,
Чого бажає більшість із людей».
А друга — срібна. Друга обіцяє:

«Хто вибере мене, той буде мати
Все те, на що він заслужив». А третя —
Свинцева вся, похмура і тяжка,
Як і той напис, що стоїть на ній:
«Хто вибере мене — повинен той
Віддати все й рискнути всім, що має».
Як я довідаюсь, що вибрав ту,
Що саме треба?

Порція

Мій портрет лежить
В одній з тих скриньок, і, коли її
Ви відгадаєте, я буду ваша.

Принц Марокканський

Хай вибір мій скеровують боги всі!
Побачимо... Проте я хочу ще раз
Всі написи удруге прочитати.
Що каже нам оця свинцева скринька?
«Хто вибере мене — повинен той
Віддати все й рискнути всім, що має».
Віддати все... За що? За той свинець?
Як? Для нікчемного свинцю рискнути?
Загрожує ця скринька! Чоловік,
Що віддає на риск своє останнє,
Надію має на значний бариш;
Та глузду золотого не спокусить
Метал нікчемний. Отже, за свинець
Я не рискну і не віддам нічого.
Що срібло це сказати нам бажає
Своїм цнотливим відтінком шляхетним?
«Хто вибере мене, той буде мати
Все те, на що він заслужив». Стривай!

Шляхетний марокканцю, безсторонньо
Спочатку зваж, чого ти вартий сам.
Якщо я маю сам себе цінити —
То вартий я багато. А проте
Не вартий, мабуть, стільки, щоб здобути
Цю дівчину. Але свою достойність
Принижувати перед нею — теж
Не маю я причини. Це була б
Ганебна малодушність. То чого ж
Я вартий?.. Ах, та Порції ж, звичайно!
Я заслужив походженням її,
Багатством, вродою і вихованням,
А більш за все — моїм палким коханням!
То чи не взяти скриньку цю відразу?
Ні, гляну я раніш на золоту:
«Хто вибере мене, той все здобуде,
Чого бажає більшість із людей».
Це — Порція! Її бажають; рветься
До неї цілий світ! Із чотирьох
Кінців землі до неї линуть всі —
Припасти як до образу святого...
Гірканії⁹ пустелі й аравійські
Піщані простори відлюдні стали
Шляхами проїзними для тих принців,
Що приїздять до Порції-красуні!
І царство хвиль, що згорда так плюють
Своїм верхів'ям небесам в обличчя,
Не може зупинити чужоземців;
О ні, безстрашно всі сюди пливають,
Немов через струмок, щоб подивитись
На Порцію! В одній з оцих трьох скриньок —
Портрет її небесний! Та невже
В свинцевій він? Ні, то ганебна думка!

Нікчемний і похмурий цей метал
Не гідний навіть савана її
Вміщати! Може, я повинен думать —
Портрет її лежить у сріблі? Ні!
Адже у десять раз метал оцей
За золото бідніший! О жажлива...
О грішна думка! Самоцвіт такий
Оправи гідний тільки золотої.
Є в Англії монета золота —
Лик янгола зображено на ній,
Та викарбувано його лиш зовні.
А тут — лежить всередині цей янгол,
Немов на золотому ложі... Дайте
Мені ключа; я вибираю цю —
Хай буде те, що буде!

П о р ц і я

Ось він, принце.
Якщо портрет мій там — тоді я ваша.

П р и н ц М а р о к к а н с ь к и й
(відмикає золоту скриньку)

О пекло! Що це? Голий череп! Щось
Устромлено йому в порожнє око!
Якась записка... Що в ній? Прочитаю:
«Не все те злото, що блищить,—
Не забувай того й на мить!
Багато хто згубив себе,
Щоб лиш побачити мене.
У домовині золотій
Кишить черви огидний рій.
Коли б ти розум мав старий —
Хоч ти ще тілом молодий,—

Ти б марно часу не губив
І вірно б вибір свій зробив!
Тебе б не ждав такий привіт,
Щасливий був би на весь світ.
Прощай, твій запал молодий,—
Його поб'є мороз лихий!»

Який же це привіт холодний,—
Прощай, мій запал молодий!
Скорився дух мій благородний,
Привіт тобі, мороз лихий!
Прощайте, йду! Мене мороз скував...
Так від'їздить лиш той, хто все програв!
(Виходить).

П о р ц і я

Чудово! Приберіть! Того ж без краю
Всім женихам таким, як він, бажаю!
(Виходить).

С Ц Е Н А 8

Венеція. Вулиця.
Входять Саларіно й Саланіо.

С а л а р і о

Так, друже, сам я бачив, як Бассаньйо
Вітрила розвинув; і Граціано
Поїхав з ним; але там не було
Лоренцо.

С а л а н і о

Той єврей-шахрай зняв гамір —
І дож пішов на корабель з ним разом,
Щоб там усе оглянуть.

Саларіо

Запізнився він,
Бо розпустив уже той корабель
Вітрила. Дожеві, проте, сказали,
Що бачили ту Джессіку й Лоренцо
В гондолі разом. Слово честі дав
Антоніо у тому, що напевно
Їх не було на кораблі Бассаньйо.

Саларіо

Я пристрасті такої ще не бачив,
Не чув, щоб хто так лютував скажено,
Щоб так по вулицях він голосив,
Як той єврей, собака: «О дочка!
Мої дукати! О моя дочка!
Втекла з християнином! О дукати!
У християн я їх здобув! О право!
Закон! Закон! Моя дочка й дукати!
Один мішок... Ні, два мішки зашитих!
На них моя печатка,— то подвійні
Дукати там! Дочка моя украла!
І самоцвіти! Камені коштовні!
Два камені моя дочка украла!
Знайди мені дочку,— о правосуддя!
Каміння в неї і мої дукати!»

Саларіо

Із цілої Венеції хлопчиська
Старого доганяли і кричали:
«Де самоцвіти, де дочка, дукати?»

С а л а н і о

Аби Антонійо вчасно повернув
Йому свій борг — інакше за усе
Заплатить він!

С а л а р і н о

До речі, нагадав ти:
Я бачив вчора одного француза,
Який мені сказав, що в водах тих, які течуть
Поміж англійським і французьким берегами,
Загинув корабель якийсь у морі
З багатим вантажем. Той корабель —
Немов з Венеції. І про Антонійо
Згадав я мимоволі; і в душі
Тихенько побажав, щоб корабель той
Був не його.

С а л а н і о

Зробив би добре ти,
Якби те все ти розповів Антонійо;
Та тільки не відразу, не раптово,
Щоб не завдать йому жалю.

С а л а р і н о

На світі

Не знаю я добрішої людини.
Я бачив, як прощався він з Бассанійо;
Той обіцяв йому не гаять часу
І швидко повернутись. «Ні! — сказав
Антоніо. — Не квапся і спокійно
Свою закінчуй справу. Дочекайся,
Коли вона сама дозріє з часом.
Що ж до єврея і до того боргу,

То не турбуйся, друже мій, про це
І клопоту не завдавай своєму
Закоханому серцю. Будь привітний,
Веселий, чемний; думай лиш про те,
Щоб якнайкраще — гідно і пристойно
Ти досягнув мети». А потім він
Потиснув міцно на прощання руку
І відвернув обличчя, щоби сліз
Бассаніо не бачив; так вони
Розстались.

С а л а н і о

Думаю, що цілий світ
Він любить тільки для свого Бассаньйо.
Ходімо ж пошукаєм, де він. Треба
Розвіять його тугу чимсь веселим.

С а л а р і о

Так, друже мій, скоріш ходім, ходім!

Виходять.

СЦЕНА 9

Бельмонт. Кімната в будинку Порції.
Входить Нерісса з слугою.

Н е р і с с а

Мерщій, мерщій завісу відхили.
Присягу дав уже принц Арагонський —
І з'явиться, щоб розпочати вибір.

Фанфарн. Входять принц Арагонський, Порція та
їхній почет.

Порція

Шляхетний принце, ось стоять ці скриньки.
Якщо оберете ви ту, з портретом,—
Відразу ж відсвяткуємо весілля.
Коли ж вам вибрати не пощастить —
Повинні виїхати звідси ви
Негайно.

Принц Арагонський

Виконати я поклявся

Важливі три умови: перша з них —
Не розголошувать, яку я вибрав скриньку;
По-друге, якщо помилюся я,—
Зректись назавжди іншої дружини;
І зрештою, якщо мене фортуна зрадить,
Негайно залишить вас і податись звідси.

Порція

Клянеться в цьому кожен, хто ризикує
Для мене, для нікчемної особи.

Принц Арагонський

Я йду на це. Фортуно, поможи,—
Нехай мої здійсняться сподівання!
Тут — золото, срібло і свинець нікчемний:
«Хто вибере мене, повинен той
Віддати все й рискнути всім, що має».
Зробися спершу ти принадний сам,
Щоб зваживсь я за тебе все віддати.
Що каже скринька золота? Ха! Що там?
«Хто вибере мене, той все здобуде,
Чого бажає більшість із людей».
Чого бажає більшість? Більшість! Може,
Це кожного тут мають на увазі

З юрби дурної? Вибира вона
Лиш те, що зовні має гарний вигляд.
І зна лиш те, чого навча її
Засліплене око; та юрба це,
Яка не дивиться ніколи вглиб,
Але, мов ластівка, своє гніздо
Будує зовні на поверхні мурів —
Не думає про те, що злі стихії
Її гніздечко зруйнувати можуть.
О, я того не виберу, чого
Бажає більшість! Ні, не хочу я
З юрбою неуків таких змішатись
І стати поруч дурнів та нікчем!
До тебе, срібний охоронцю скарбу,
Я знов звертаю погляд! Повтори,
Що обіцяє напис твоїй обранцю:
«Хто вибере мене, той буде мати
Все те, на що він заслужив». Чудові
Твої слова! Не можемо ми й справді
Чекати від фортуни нагороди,
Якщо самі її не заслужили!
Ні, ні! Не слід нікому з нас себе
Звеличувать не по заслuzі! О,
Коли б посади всі почесні, всі
Звання і титули не роздавались
Шляхом нечесним! Щоб це все змогли
Ми справжніми заслугами одержать!
О, скільки б серед нас тоді людей,
Які стоять тепер, зігнувши спини,
Покрили б голови собі неврриті!¹⁰
О, скільки б з тих, що віддають накази,
Самі виконували б їх! О, скільки
Негідного змогли б ми стрінуть там,

Де сподіваємось лиш честь зустріти,
І скільки б честі світлої знайшлося
У смітті часу й заблищало б нині!
Гаразд! Я хочу розпочати вибір!
«Хто вибере мене, той буде мати
Все те, на що він заслужив». Отож —
І я собі бажаю лиш того,
На що я заслужив.— Прощу ключа,
І хай мені відкриється удача!

(Відмикає срібну скриньку).

Порція

Аж надто слів для знахідки такої.

Принц Арагонський

Що тут? Мені якась потворна пика
З гримасою дає оцю записку?
Давай, я прочитаю. Не подібна
До Порції ти зовсім! І так само
Ця пика ідіотська не подібна
До сподівань моїх і до заслуг!
«Хто вибере мене, той буде мати
Все те, на що він заслужив». Невже
Не заслужив я кращого нічого,
Як тільки голову оцю потворну?
Невже така мені ціна? Невже
Мої заслуги більшого не варті?

Порція

Судить суддю засуджений не може —
І функції, й права в них різні.

Принц Арагонський

Що тут?

«Пройшло я через сім вогнів *;
Ти мусиш зважить сім разів,
Коли обрати хочеш ти,
Мети своєї досягти!
Кого приваблює лиш тінь —
Той здобуває щастя тлінь.
Чимало в світі є дурних,
Посріблені є серед них.
У постіль жінку покладеш —
А голову мою візьмеш.
Покінчено з тобою, сер,
Тож забирайся геть тепер!»

Якщо я тут ще залишусь,
То тільки в дурні уберусь...
Я голову свою дурну
Приніс сюди лише одну,
Назад нестиму цілих дві,—
Такі ж, як і була, тупі.
Скоряюсь клятві я... Прощай!
Лихим мене не поминай!

Принц Арагонський і його почет виходять.

Порція

Міль крильця на вогні собі спалила...
Мудрують дурні з усієї сили!
Коли вже вибирать вони візьмуться,
То потім помилок не обберуться!

* Це говорить про себе срібло кованої скриньки.

Н е р і с с а

Прислів'я є: «Від доли не втечеш —
В петлі загинеш чи жону знайдеш».

П о р ц і я

(до Нерісси)

Запни завісу і ходім звідсіль.

Входить слуга.

С л у г а

Міледі тут?

П о р ц і я

Що скажете, мілорд?

С л у г а

До брами нашої, міледі, шойно
Якийсь венеціанець прискакав,
І каже він, що вслід за ним сюди
Його господар поспішає. Він
Привіз, окрім солодких привітань,
Ще силу подарунків вам коштовних.
Я й разу ще не бачив чарівних
Таких послів кохання, як оцеї.
Квітневий день ніколи ще не був
Такий погожий, несучи з собою
Нам звістку радісну про літо, як
Юнак, котрий оповістив, що їде
Сюди його господар.

Порція

Годі, годі!

Боюсь, що скажеш — родич він тобі,
Бо по-святковому западто щедро
Ум розсипаєш свій лише для того,
Щоб вихваляти нам того чужинця!
Ходім. Побачить хочу я, на кого
Отой гінець від Купідона схожий.

Нерісса

Хай буде то Бассаньйо, милий боже!

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Венеція. Вулиця.
Входять Саланіо й Саларіно.

Саланіо

Отже, які новини на Ріальто?

Саларіно

Та все не припиняються чутки, що той корабель із вантажем багатим, який сів на мілину в протоці і розбився, належав справді Антонію. Гудвінські піски¹ — так, здається, звуть те місце — дуже небезпечна мілина; на ній поховано вже багато кораблів. Такі-то новини, якщо кумася-чутка й справді жінка чесна, як то кажуть.

Саланіо

Я волів би, щоб на цей раз вона збрехала так само, як бреше кожна кумася-плетуха, коли, набивши рота прямиками, хоче запевнити своїх сусідів, що ніяк не може

втішитися після смерті свого третього чоловіка. Але, як видно, це правда — коли казати без зайвої балаканини і не загороджуючи нічим прямого шляху розповіді,— правда, що добрий Антоніо, чесний Антоніо... О, коли б я зміг знайти такий титул, який був би гідний того, щоб перебувати з його чесним ім'ям в одній компанії!..

Саларіо

Та кінчай уже швидше!

Саланіо

Га? Що ти кажеш? Ну, то кінець такий, що він і справді втратив свій корабель.

Саларіо

Дай боже, щоб це був кінець його втратам!

Саланіо

Скажу мерщій «амінь», щоб чорт не встиг стати мені впоперек молитви, бо ось він саме йде в образі єврея.

Входить Шейлок.

Як поживаєш, Шейлоку? Які новини серед купців?

Шейлок

Ви знаєте й самі краще за кожного, краще за кожного іншого, що дочка моя втекла.

Саларіо

Адже знаємо! Я, з свого боку, знаю навіть того кравця, що пошив їй крила, на яких вона спурхнула.

Саланіо

А Шейлок, з свого боку, знав добре, що пташка вже вбилася в пір'я, а на ту пору всі пташки вилітають з гніздечок — така вже в них вдача.

Шейлок

За те її проклято.

Саларіно

Звичайно, якщо диявол може бути її суддею.

Шейлок

Моя власна плоть і кров збунтувалися!

Саланіо

Фу ти, старе падло! Збунтувалися в твої роки?!

Шейлок

Я кажу, що моя дочка — то моя плоть і кров!

Саларіно

Ну, між твоєю плоттю і її більше різниці, ніж між агатом і слоновою кісткою; між твоєю кров'ю і її кров'ю більше різниці, ніж між червоним вином і рейнвейном. Скажи нам краще, чи ти не чув про те, що Антоніо втратив щось на морі?

Шейлок

Ото ще мені друга прикра рахуба! Банкрот і марнотрат, що ледве наважується показувати свою голову на Ріальто; жебрак, що так гордо походжав собі площею, — хай пам'ятає про своє зобов'язання! Він завжди звав мене лихварем — то хай пам'ятає про своє зобов'язання! Він завжди давав у позику гроші з християнської доброзичливості — то хай же пам'ятає про своє зобов'язання!

С а л а р і н о

Е! Я певен, якщо він не зможе заплатити в строк,— ти ж не вимагатимеш його м'яса; навіть воно тобі здалося?

Ш е й л о к

Для наживки на рибу! Якщо воно нікого не нагодує, то нагодує мою помсту! Він мене обляв; він став мені на заваді, коли я міг заробити півмільйона; він брав мене на посміх, коли я зазнавав збитків; знущався з моїх заробітків, ганив мій народ, заважав моїм торговельним справам, розхолоджував моїх друзів і розпалював ворогів,— і за що? За те, що я єврей! Хіба єврей не має очей? Хіба єврей не має рук, органів, частин тіла, почуттів, прихильностей, пристрастей? Хіба не годує його однакова їжа, як і християнина? Хіба не раниць його однакова зброя? Хіба не зазнає він однакових хвороб, хіба не однаковими ліками його лікують? Хіба не відчуває він холоднечі взимку й спеки влітку, як і кожен християнин? Коли ви раните нас — хіба ми не спливаємо кров'ю? Коли ви нас лоскочете — хіба ми не сміємося? Коли ви нас труїте — хіба ми не помираємо? І коли ви нас кривдите — хіба ми не повинні мститися? Якщо ми подібні до вас у всьому, то хочемо бути подібними до вас також і в цьому. Коли єврей скривдить християнина, до чого вдається його християнська покірливість? До помсти! Коли християнин скривдить єврея, до чого має вдатися, за вашим прикладом, його терпіння? Ага! До помсти! Я вживу тих самих паскудств, яких ви мене навчили — і горе мені, якщо я не перевершу своїх учителів!

Входить слуга.

С л у г а

Синьйори, мій господар Антоніо зараз дома і бажає з вами обома поговорити.

С а л а р і н о

Ми самі його скрізь шукали.

Входить Тубал.

С а л а н і о

Глянь, ось іде ще один з їхнього племені; третього такого й не підбереш, хіба що сам чорт обернеться в єврея.

Саланіо, Саларіно й слуга виходять.

Ш е й л о к

Що чувати, Тубале? Які повинні з Генуї? Чи ти розшукав мою дочку?

Т у б а л

Я чув про неї в багатьох місцях, а проте не зміг її розшукати.

Ш е й л о к

Ай, так, так, так, так! Загинув діамант, що коштує мені дві тисячі дукатів; у Франкфурті його купив я! Прокляття досі ще ніколи не спадало нашому народові на голову; я ще не відчував його ніколи досі! Дві тисячі дукатів загинуло в цьому діаманті! Загинуло ще багато інших коштовних речей! Я хотів би, щоб дочка моя впала мертвою мені до ніг і щоб у вухах її сяяли діаманти! Хотів би, щоб вона лежала в домовині коло моїх

ніг і разом з нею в домовині тії дукати! Жодних звісток про них? Ай, так... І я ще не знаю, у що мені ті розшуки стануть! Ай, бодай тебе! Втрата за втратою! Злодій забрав з собою багато, і багато коштуватиме, щоб того злодія розшукати! І ніякого задоволення, ніякої помсти! Ні, немає на землі іншого нещастя, крім того, що звалилося мені на плечі; немає зойків, крім тих, що вилітають з моїх грудей; немає сліз, крім тих, що я їх проливаю!

Т у б а л

Ні, з іншими теж трапляється біда. Антонію, чув я, в Генуї...

Ш е й л о к

Що, що, що? Нещастя, нещастя?!

Т у б а л

...Втратив свій корабель, який плыв з Тріполі.

Ш е й л о к

Хвала богів! Хвала богів! Чи то ж правда? Чи то ж правда?

Т у б а л

Я розмовляв з кількома матросами з того корабля, які врятувалися від загибелі.

Ш е й л о к

Спасибі тобі, добрий Тубале! Хороша звістка! Хороша звістка! Ха-ха! Де? В Генуї?

Тубал

Ваша дочка, чув я, витратила в Генуї за один вечір вісімдесят дукатів.

Шейлок

Ти встромляєш мені кинджала в серце!.. Це я ніколи більше не побачу мого золота! Вісімдесят дукатів зразу? Вісімдесят дукатів!

Тубал

Зі мною прибуло до Венеції кілька кредиторів Антоніо; вони присягалися, що він зруйнований у край.

Шейлок

О, яка радість! Я мучитиму його! Я мордуватиму його! О, яка радість!

Тубал

Один з них показав мені персня, що його дочка ваша віддала йому за мавпу.

Шейлок

Бодай вона пропала! Ти шматуєш мені серце, Тубале! То була моя бірюза; мені подарувала її Лія, коли я ще був не одружений. Я не віддав би того персня і за цілий ліс, повний мавп!

Тубал

А щодо Антоніо, то йому край — він загинув.

Шейлок

Так, так, це вірно, це дуже вірно! Іди, Тубале, найми мені урядовця, домовся з ним за два тижні наперед. Я хочу мати серце Антоніо, якщо він не поверне мені в строк свого боргу. Коли його в Венеції не буде — я зможу вести мої торговельні справи так, як схочу. Іди, йди, Тубале, ми зустрінемося в синагозі. Іди, добрий Тубале. Приходь до нашої синагоги, Тубале!

Виходять.

СЦЕНА 2

Бельмонт. Кімната в будинку Порції.
Входять Бассаніо, Порція, Граціано, Нерісса та почет. Скриньки виставлено.

Порція

Я вас прошу, синьйор, не посмішайте...
Невдало зробите ви вибір — я
Не зможу бачитися з вами більше.
Тож почекайте! Каже щось мені
(Хоч не любов, звичайно), що нізащо
Вас втратити я б не хотіла... Адже...
Ви ж знаєте самі, що нам ненависть
Ніколи не подасть такої думки.
Проте для того, щоб змогли ви вірно
Збагнуть, що хочу я сказати (хоч
Дівчата вільно говорить не сміють!),
То я просила б вас провести місяць,
А може, й два в моему товаристві,

Раніш ніж зважиться ви, нарешті,
Зробити вибір. Я б навчила вас...
Але тоді порушила б я клятву.
Ні-ні, не можу я! Хоч гірко пожалкую,—
Чому я, грішна, слова не зламала,
Якщо ви візьмете не ту, що слід...
О, як мене чарують ваші очі!..
Вони мене надвоє поділили...
Одна моя частина вам належить,
А друга... також вам... тобто — мені,
Сказати я хотіла. А проте —
Все, що мое,— те ваше, зовсім ваше...
О час недобрий, о, чому стаєш ти
Між власником і між його добром!
Я стала ваша і проте — не ваша...
Якщо так буде — хай до пекла йде
Фортуна, а не я! Я без упину говорю
Для того лиш, щоб час тут протягти
І вибір ваш відкласти!

Б а с с а н і о

О, дозволь
Зробити вибір мій відразу. Я
Стою, як на тортурах.

П о р ц і я

На тортурах,
Бассаньйо, ви? Признайтеся ж, яку
Ви зраду приєднали до кохання?

Б а с с а н і о

Єдина зрада — тільки сумнів мій,
Що я мети не зможу досягти

Жаданої і вас назавжди втрачу!
Вогонь і сніг скоріше щирю дружбу
Між себе заведуть, ніж допущу
Я зраду у своїм коханні.

П о р ц і я

Я

Боюсь, що ви освідчення своє
Зробили на тортуррах. Адже так
Сказати можна і неправду...

Б а с с а н і о

О!

Життя мені даруйте — я признаюсь!

П о р ц і я

Гаразд, признайтесь — і живіть!

Б а с с а н і о

У двох

Словах усе моє признання: отже —
«Признайтесь і любіть»! Назвати міг би
Я ці торттури швидше раюванням,
Коли мене мій милий кат сам вчить
Того, що маю я відповісти,
Щоб врятувать себе! Ведіть мерщій
Мене до мого щастя і тих скриньок!

П о р ц і я

Тоді вперед! В одній з них мій портрет.
Якщо ви любите мене — ту скриньку
Ви відшукаєте... Неріссо і всі інші,
Ви відіідіть! Хай музика нам грає,

Аж поки не скінчить він вибір свій!
Бо якщо схибить він, то закінчить
Так само, як конає ніжний лебідь
Під звуки мелодійні. Щоб знайти
Вірніше порівняння,— хай струмок
З очей моїх смутних тоді йому
За смертне ложе буде! А коли
Він виграє? Що музика тоді?
Тоді ця музика для нього буде
Святковим тушем, що підданців всіх
Схиляє перед королем, або
Солодким ніжним співом на світанку,
Що, відриваючи від мрій рожевих,
Його до шлюбу кличе. Ось іде він!
Не менше він величний, але з більшим
Коханням в серці, ніж Алкід, коли
Прийшов урятувати троянську діву
Із хижих лап страховища морського ².
Я — жертва, ви ж — заплакані жінки-дарданки ³,
Що дивляться, чим подвиг закінчиться...
Живи, мій Геркулес,— я житиму також!
Ти сміливіше йдеш в жорстокий бій,
Ніж я дивлюсь на подвиг тяжкий твій!

Починається музика, поки Бассаніо роздивляється скриньки.

П і с н я

«Де буя, скажи, любов?
Чи плакає її кров?
Чи у серці, чи в умі?
Скажи правдоньку мені!»

«В очах родиться вона,
Погляд ніжний п'є до дна!

Мов у сні, зникає знов,
Помирає так любов!

І ти ходиш, як не свій,
Тож у дзвони, друже, бий!
Починаю: дінь-дінь-дон!»

В с і

Дінь-дінь-дон!

Б а с с а н і о

Блискуча зовнішність в собі ховає
Брехню нерідко, і в оману тільки
Окраси зовнішні нас вводять! Так,
Чи знайдеться хоча б єдина справа,
Ганебна і паскудна, у суді,
Якої виправдати не змогли б
Солодкими словами? І хіба
В релігії не знайдеться хоча б
Одної думки хибної, якої
Не зміг би проповідник освятить,
І текстами прикрасити її,
Й поверх оздобами дурницю ту
Прикрити? Жодної нема розпусти,
Щоби наївною була настільки
Й не крилася під маскою чесноти!
Чимало є між нами боягузів
З фальшивими серцями і невірних,
Як і піщані східці, хоч вони
Обличчя бородою прикрашають,
Як Геркулес чи то суворий Марс,—
Всередині ж у них печінка біла

Як молоко, а на щоках окрасу —
Оту ознаку мужності і сили —
Вони викохують лише для того,
Щоб мати грізний вигляд! Подивіться
Ви на красу, побачите відразу —
Красу оту лиш на вагу купують,
Складає вартість зовнішніх окрас
Їй ціну! Сталося в природі чудо,
Що жінка завжди та найбільш легка,
Яка окрас найбільше має зовні.
Ті золотаві кучері, що нині
Виблискують в промінні яснім сонця
Й, мов довгі змії, їй з плечей спадають
І бавляться із вітерцем веселим,—
Колись належали голівці іншій:
Той череп, що зродив їх, вже давно
Лежить у домовині. Отже, всі
Окраси пречудові ці — неначе
Пісок той позолочений, який
На березі підступному лежить
Лихого моря; та краса — це лиш
Розкішний шарф, що прикрива собою
Чудову вроду індіанки ⁴. Словом,
Омана і брехня, якою ловлять
У вік наш навіть мудрих! Через те,—
О золото крикливе, корм Мідаса ⁵,—
Тебе не хочу я! Ти, срібло тьмяне,
Паскудний посередник між людей,—
Тебе я теж не хочу! Але ти,
Свинець убогий, простий, у тобі —
Загрози більше, аніж сподівання!
Ти полонив мене, я не вагаюсь,
Беру тебе і щастя сподіваюсь!

Порція

Всі сумніви мої, геть відлетіть!
Відчай безумний кинув мене вмиць...
Блідий полинув в безконечність страх,
І ревності погасли ув очах!
Прошу тебе, стримай себе, любов!
О, хоч на мить вгамуйся, моя кров!
Солодких втіх спинися дощ рясний!
Блаженство, спокоєм мене повий!
Не дай загинути мені, любов!

Бассаніо

(відмикаючи свіщеву скриньку)

Що бачу? Порції тут чарівної
Портрет? Де той знайшовся напівбог,
Що зміг так відтворити цю натуру?
Чи то ж і справді очі ці живуть,
Чи то мені здається через те,
Що погляд їх прекрасний у мої
Потрапив очі й рухає моїми?
О ці уста! То подих їх розкрив...
Лиш дихання цих друзів чарівних
Спроможне так прывабно розлучити!
Волосся їй неначе ткав павук...
Майстерно так зробив його художник,
Зоткавши сітку золоту, що в неї
Скоріш потрапить може людське серце,
Аніж комар у павутиння! Ці
Розкішні очі! Як же зміг митець
Обидва ока змалювать відразу?
Гадаю я, одно намалювавши —
Осліпнути б він мусив, не скінчивши
Цього портрета! Почуваю я —

Моїх замало слів, щоби достойно
Звеличити цю тїнь; проте й вона
Поволі шкутильгає, щоб догнати
Оригінал чудовий!.. Ось сувій!
Які він радості мені віщує?
«Ти на оздобі не зважав,
Чудово й вірно ти обрав!
Ти щастя взяв — лишайся ж з ним
І не женися за другим.
Якщо блаженством будеш звать
Те, що зумів ти вправно взять,—
До леді сміливо рушай
І поцілунку вимагай!»
О цей сувій!.. Чи можу ж я просить,
Синьйоро, цей рахунок оплатить!

(Цілує її).

Як два бійці, що кинулись у бій,
Враз оплесків почують грім гучний
Й хвалу юрби, що оточила їх,
Але не розберуть, для кого з них
Той захват і хвала ота гримить,—
Отак і я — не знаю, що робить!
У роздумі нестерпному стою,
До ваших ніг кладу любов мою!
Чи правда все це? Тричі, друже милий,
Дай відповідь — і твій я до могили!

П о р ц і я

Стою я перед вами, мій Бассаньйо,
Така, як єсть. Сама для себе я
Бажання бути кращою не мала.
Не гонориста я, але для вас...

О, як би я хотіла задля вас
Примножити разів у двадцять все,
Що є в мені. У тисячу разів
Вродливішою я хотіла б бути.
І в десять тисяч раз своє багатство
Побільшити.
Щоб всі мої достоїнності, краса,
Всі друзі, всі достатки — все не мало б
Ніяких меж, бажала б я. І все це
Для того лиш, щоб ви про мене склали
Високу думку. Бо загальна сума
Того, чого я варта,— це ніщо!
Я нині проста дівчина, без знань,
Без досвіду — і тільки тим щаслива,
Що я іще учитись не стара;
Ще більш щаслива я, що не тупа
І здатна до науки; а найбільше
Щаслива я того, що свій покірний
Дівочий розум нині вам ввіряю,—
Вам, мій королю, мужу мій і вчитель!
І я, і все моє віднині — ваше!
До цього часу я тут панувала
В розкішнім замку й челяді моїй
Була за господиню, а собі —
За королеву справжню. Та віднині —
Мій замок, челядь вся і я сама —
Все ваше, мій господар! З пернем цим
Все, все беріть собі! Та стережіться
Його згубити чи комусь віддати...
Страшним мені це буде передвістям,
Що розлюбить ви можете мене!
Вчинивши так, дасте мені ви право
З журбою нарікати на вас...

Б а с с а н і о

Синьйоро!

Мені бракує слів! І тільки кров,
Яка клекоче палко в моїх жилах,
Відповідає вам! Мою істоту
Страшенне хвилювання охопило,
Подібне до захоплення юрби,
Коли, почувши лагіднеє слово
Любимого володаря, вона
Свій захват виявляє таким шумом,
Де звуки всі зливаються до купи,
І тільки гомін радісний, незграйний,
З словами її без виразних слів, летить
У далечинь! Коли я хоч на мить
З цим перцем розлучуся — о, тоді...
Тоді мене покине і життя!
Тоді скажіть ви сміливо: помер
Бассаніо!

Н е р і с с а

Синьйоре і синьйоро!

Тепер і нам, що свідками були
Жаданого кінця, гукнути можна:
Дай, боже, щастя! Щастя, боже, дай
Синьйорові її синьйорі!

Г р а ц і а н о

Друже мій

Бассаніо, і ви, синьйоро мила,
Бажаю вам такого раювання,
Якого ви бажаєте собі
Самі! Я сподіваюсь, що її мені

Бажаєте ви щастя, й через те
Схиляюсь перед вами і прошу
Ласкаво вас, щоб у той день, коли
Ви будете союз ваш святкувати
І клятвами зміцнять його навіки,
Щоб одруживсь і я в той день великий!

Б а с с а н і о

Всім серцем згоду я даю, якщо
Дружину собі знайдеш.

Г р а ц і а н о

Щира дяка!
Знайшли її мені, синьйоре, ви.
Швидкі у мене очі, як і в вас:
Ви господиню бачили, а я —
Я бачив камеристку. Ви кохали —
І я теж закохався. Я, як ви,
Синьйоре, жодних зволікань не зношу!
Надію мали ви на скриньки ті —
А в них також лежала і моя
Фортуна! Аж знемігся я, так хтів
Її причарувати, — аж упрів!
Так присягав, що в горлі пересохло!
Нарешті, ця красуня обіцяла
(Якщо тривкі ті обіцянки), що
Любов свою віддасть вона мені,
Якщо і вам здобути синьйорину
Сьогодні пощастить.

П о р ц і я

Чи правда ж то,
Неріссо?

Нерісса

Так, синьйоро, якщо ви
Дасте нам свою згоду.

Бассаніо

Граціано,
Хіба то все не жарт?

Граціано

Синьйоре, ні!
Не жарт це, слово честі.

Бассаніо

Коли так,
То шлюбом вашим зробите ви честь
І святу нашому!

Граціано

Ми поб'ємося з ним об заклад на тисячу дукатів, у
кого з нас раніше народиться хлоп'я.

Нерісса

Гаразд, а якщо ви...

Граціано

Цього не бійтеся... ганьбою я себе не вкрию...

А хто це йде сюди? Лоренцо? З ним

Його язичниця? Як? З ними ще

Салеріо, мій друг венеціанський?

Входять Лоренцо, Джессіка й Салеріо.

Бассаніо

Лоренцо і Салеріо, вітаю!

Який я радий вас обох прийняти,

Якщо нове становище моє
Дає мені це право. Порціє кохана,
Чи ви дозволите мені гостями
Назвать шановних друзів дорогих
І земляків моїх?

Порція

Вітаю всіх
І я, синьйор, як наших дорогих
Гостей!

Лоренцо

Спасибі вам велике, все ж
На думці, власне, зовсім я не мав
Вас тут відвідати, синьйоре; та
Салеріо зустрів я по дорозі —
Він так мене поїхати просив
З ним разом, що відмовити йому
Не міг я.

Салеріо

Справді так, синьйоре мій,—
І я для того мав причину. Прібу, —
Синьйор Антоніо шле вам привіт.
Листа цього я маю передати.

(Дає Бассаніо листа).

Бассаніо

Раніш ніж я цього листа відкрию,
Скажіть мені, як почува себе
Мій добрий друг?

Салеріо

Не хворий він, якщо
Хворобою не будем звати ми
Душевних мук, і не здоровий, якщо
Ми муки всі хворобою вважать
Повинні. Вам цей лист усе пояснить.

Граціано

Неріссо, приголуб і привітай
Як слід цю нашу гостю — чужоземку!
А ви, Салеріо, дайте руку, друже!
Що діється в Венеції у нас?
Як поживає добрий наш Антоньйо,
Купець наш королівський? Знаю я,
Що порадіє з нашого він щастя.
Ми, як Язони, золотее руно
Тут здобули!

Салеріо

О, краще б здобули ви
Те руно, що його згубив Антоньйо!

Порція

Зловісна звістка є в тому листі —
Вона змела всю барву на щоках
Бассаніо! Загинув друг найкращий!
Ніщо на світі інше так не може
Вразити дух твердий мужчини! Що?
Він блідне більше й більше? Покажіть,
Бассаніо, — я ваша половина,
Й мені належить половина того,
Що криється в цьому листі.

Б а с с а н і о

О Порціє моя,

Такі слова жахливі ще ніколи
Паперу чистого не плямували!
Синьйоро дорога, коли я вперше
В коханні вам признався, я сказав,
Що все моє добро — лиш моя кров:
Я дворянин. І я вам не збрехав.
Проте, моя кохана, хоч занизько
Себе я цінував, але і тут
Я був хвальком негідним, бо сказав:
«Не маю я нічого», — але мусив
Додати вам, що вартій я ще менше,
Ніж те ніщо! Щоб роздобути грошей,
Себе заставив я своєму другу
Найкращому; а друга теж заставив
Я ворогу запеклому його.
Ось лист, синьйоро! Гляньте, цей папір —
То тіло мого друга: кожне слово —
То рани, що спливають його кров'ю!
Салерію, чи правда ж те? Невже
Загинули всі кораблі — всі ті,
Що з Індії додому повертались,
І з Англії, і з Мексики, з Тріполі,
З далекої Берберії⁶ й хоча б
Із Ліссабона? Жоден корабель
Не врятувався від дотику страшного
Тих грізних скель, що кораблям несуть
Загибель?

С а л е р і о

Жоден, мій синьйоре! Та
Коли б тепер Антоньйо й роздобув

Ту суму грошей, щоб сплатить єврею,—
То цей єврей, здається б, їх не взяв.
Ніколи ще не бачив я створіння,
Щоб, маючи подобу людську, так
Запекло намагалося воно
Занапастити якусь людину іншу!
Він пристає вночі і вдень до дожа,
Він каже, що відмовити йому
В правдивім рішенні — це означає
Зневажити державную свободу.
Даремно двадцяттеро крамарів
І навіть дож з вельможами своїми
Його умовити всі намагались.
Але дарма! Він, знай, кричить своєї:
Про позов свій підсудний, про той борг,
Про зобов'язання й свої права!

Д ж е с с і к а

Коли я ще жила з ним, то він клявся
Своїм двом землякам — Тубалу й Хусу,—
Що він воліє вирізати сам
Шматок живого м'яса у Антоньйо,
Ніж взяти в нього суму, що той винен,
Хоч би і важила вона разів
У двадцять більше. Знаю добре я:
Якщо і влада, і закон його
Не захистять — тоді Антоньйо бідний
Поплатиться жорстоко.

П о р ц і я

Друг ваш вірний —
В такій біді?

Б а с с а н і о

Найближчий друг! Найкращий
З усіх людей! Готовий завжди всім
Подати допомогу! З тих один,
У кому римська старовинна честь
Ще й досі всім нам так яскраво сяє,
Що рівного в Італії йому
Не знайдеш!

П о р ц і я

Скільки ж винен він тому
Єврею?

Б а с с а н і о

Винен він йому за мене
Три тисячі дукатів.

П о р ц і я

Як? Не більше?
Сплатить йому шість тисяч і порвіть
Оту розписку лиховісню; суму
Подвойте ви, потройте навіть, щоб
Такий чудовий друг ваш не згубив
І волосинки на своєму тілі
З Бассаніо провини. Але спершу
До вівтаря мене ви поведіть
І назовіть дружиною своєю,
А потім до Венеції рушайте —
До друга вашого; ви не повинні
Лежати поруч Порції з журбою
В збентеженій душі. Я вам добуду
Дукатів золотих, щоб борг той ви
Хоч двадцять раз сплатили. А сплативши —

Ви друга вірного везіть сюди.
Тим часом я й Нерісса будем вас,
Як дві вдови незаймані, чекати!
Ходім! Судилось вам у шлюбний день
Покинути свою дружину вірну...
Вітайте ж друзів ваших. Звеселіться!
Так дорого за вас я заплатила,
Що ще міцніше вас я полюбила!
Але стривайте! Спершу прочитайте
Мені цього листа, що друг прислав.

Б а с с а н і о

(читає)

«Любий Бассаніо! Мої кораблі всі загинули, мої кредитори стають жорстокими, моє становище жахливе, бо всі мої достатки я втратив. Мого боргу євреєві я не віддав у строк. І тому, що, сплативши той борг, я не зможу залишитися живий,— всі колишні рахунки між вами і мною закінчено. Якби я зміг побачити вас ще раз перед смертю! Проте робіть, як знаєте. Коли не спонукає вас приїхати сюди ваша приязнь, то не звертайте уваги і на цього листа».

П о р ц і я

Коханий, кидай все — і вирушай!

Б а с с а н і о

Лечу, лечу, якщо ти дозволяєш,
Але додому поки не вернусь —
Спочинку й втіх любовних не зазнаю,
О друже дорогий, у тім клянусь!

Виходять.

СЦЕНА 3

Венеція. Вулиця.
Входять Шейлок, Саланіо, Антоніо
й тюремник.

Шейлок

Тюремнику, ти доглядай його,—
Я й слухати не хочу про пощаду!
Це дурень тойі, що безкоштовно в борг
Давав всім гроші! Пильно ж доглядай!

Антоніо

Та вислухай мене, мій добрий Шейлок!

Шейлок

Віддай мені той борг, що у розписці
Він значиться! Віддай мені той борг!
Я присягнувсь, що повністю його
По зобов'язанню тому одержу!
Ти звав мене собакою, хоч ти
Й не мав для того жодної причини.
Якщо собака я — то стережись
Моїх зубів! Дож дасть мені і суд,
І правду. Я дивуюся на тебе,
Тюремнику паскудний! Чом це ти
Виходиш з ним так часто із тюрми?
Ти надто м'якосердий.

Антоніо

Я прошу,
Дозволь мені сказати хоч слово...

Шейлок

Борг

Мені віддай! Тебе не хочу слухать!
Віддай мені твій борг! Розмов вже досить!
Ти думає, що розм'якну я, мов дурень?
Почну зітхати, й хникати, і дам
Себе умовити вам, християнам?
Що, головою похитавши, я
На все погоджусь? Стій! Не йди за мною,
Я слів твоїх і слухати не хочу!
Я хочу, щоб віддав ти мені борг!

(Виходить).

Саланіо

Ніколи ще такий собака лютий
Не жив серед людей!

Антоніо

Нехай іде!

Прохань я більш не буду витрачати
Даремних. Він мого життя шукає.
І добре знаю я причину: часто
Доводилось мені від його стягнень
Тих визволяти боржників, які
Просили в мене допомоги,— він
За це мене й ненавидить.

Саланіо

Я певен,

Що визнати цей позов дож не схоче.

А н т о н і о

Не може їй дож законів касувати
І відбирати шльги в чужоземців,
Якими користуються вони
В Венеції. Вчинивши так, у суд
Державний він би віру підірвав
У крамарів з країн різноманітних,
В той час коли торгівля наша вся
І всі прибутки тут залежать лиш
Від них. А через те — хай буде те,
Що буде! Втрати і журба до краю
Знеслили мене. Навряд чи завтра
Фунт м'яса знайде на моїх кістках
Мій кровожерний кредитор... Ходім,
Ходім, тюремнику! Благаю бога,
Аби Бассаніо сюди приїхав,
Щоб він побачить міг, як буду я
За борг його платити; інше все —
То байдуже мені! Ходім, тюремнику!

Виходять.

С Ц Е Н А 4

Бельмонт. Кімната в будинку Порції.
Входять Порція, Керісса, Лоренцо, Джессіка
і Балтазар.

Л о р е н ц о

Синьйоро, просто в вічі вам кажу,
Що чесне й благородне почуття,
Ви маєте до дружби — цього дару,

Який послав нам бог,— я помічаю,
Як зносите тертяче ви розлуку
З дружиною. Проте коли б ви знали,
Кому ви виявили честь таку,
Який то друг чудовий і найкращий
Дружини вашої, що ви йому
Подати допомогу захотіли,—
Пишалися б ви більше вчинком цим,
Ніж кожним звичним виявом душі
Чутливої своєї.

П о р ц і я

Я готова

Добро чинити завжди; і тепер
Не пожалкую теж, що так вчинила.
Адже коли два друга звикли жить
Не розлучаючись і душі їхні
Несли однакове ярмо любові,
То з'явиться між ними завжди схожість
У їхніх почуттях, думках і звичках
І навіть в рисах; і мені здається,
Що цей Антоніо, найближчий друг
Мого Бассаніо, повинен бути
Подібний неодмінно до Бассаньйо.
Коли ж це так, то як же небагато
Я віддала, щоб швидше врятувати
Від лютої пекельної того,
Хто, мабуть, так точнісінько подібний
До власної душі моєї! Втім,
Занадто вже себе я вихваляю,—
Покиньмо цю розмову. Інше щось
Сказати маю я. Лоренцо, вам
Я доручаю господарство, дім мій

І справи всі мої...
Дала я урочисту обіцянку
У молитвах і спогляданні жить
З Неріссою далеко від людей,
Аж поки не прибуде мій володар...
Від нас близьенько монастир стоїть,—
Лише дві милі звідси. Будем ми
Там забуття шукати. Обіцяйте ж
Все виконать, чого я так у вас
Прошу, в ім'я прихильності моєї
І навіть певної потреби.

Л о р е н ц о

Я

Від серця щирого, синьйоро, радий
Усі накази виконати ваші.

П о р ц і я

Всі слуги волю ту мою вже знають:
Вони і вам, і Джессіці коритись
Так само будуть, як мені її Бассаньйо.
То прощавайте ж, любі, доки ми
Не стрінемося з вами.

Л о р е н ц о

Хай же вам

Щастить і хай не покидають вас
Думки веселі!

Д ж е с с і к а

О синьйоро мила,
Бажаю вам, щоб радощів зазнало
Чудове ваше серце.

П о р ц і я

Друзі любі,
Спасибі вам за добрі побажання!
Бажаю щиро вам обом того ж.
Ну, Джессіко, прощайте!

Джессіка й Лоренцо виходять.

Балтазаре,
Твою велику відданість і чесність
Я знаю; доведи мені її тепер
Твою прихильність. Лист одеї візьми,
Мершій рушай з ним зі всіх людських сил
До Падуї. А там віддай його
До власних рук кузенові моему —
Ученому Белларіо; він дасть
Тобі папери і убрання; все те
Негаймо привези на пристань, що від неї
В Венецію рушають кораблі.
Мене ти там застанеш. Не барись!

Б а л т а з а р

Я прикладу всіх сил, щоб все зробити,
Не гаючи й хвилини!

(Виходить).

П о р ц і я

Ну, Неріссо,
Тепер ходім! Я маю щось на думці,
Чого ти ще не знаєш: ми обидві
Побачимо своїх чоловіків
Раніше, ніж вони про нас згадають.

Н е р і с с а

А нас вони побачать?

П о р д і я

Так, Неріссо!

Проте в такім убранні, під яким
Ввижатиметься їм все те, чоґо
У нас немає. Б'юся об заклад
На все, що схочеш, що коли обох нас
В убрання чоловічі одягти —
Спритнішою і кращою я буду
З нас двох,— носитиму я свій кинджал
І вправно, й легко; буду говорить
Тим сиплим голосом, що ним говорять
Всі хлопчаки, коли прийшла пора
Зробитись їм мужчинами. Свої
Короткі кроки заміню я кроком
Широким чоловічим, і про сварки
Я починатиму розмови, наче
Юнак брехливий; вихвалитись скрізь
Я буду, як красуні імениті
Мого кохання домагались; як
Марніли й гинули з того кохання,
Коли на них я не звертав уваги!
«Що я робити мав? Хіба я винен?
Чи ж зі всіма упоратись я міг?
Ах, каюсь я, що їх занастив!»
І ще хоч двадцять вигадок подібних
Я наплету, щоб кожен міг поклястись,
Що я дванадцять місяців тому
Утік із школи! Адже в голові

Я маю тисячі різноманітних
Подібних витівок отих хвальків —
І використаю усе, що зможу!

Н е р і с с а

То ми обернемось в чоловіків? *

П о р ц і я

Фі! Не мели дурниць! А що було б,
Якби тебе хтось зрозумів двозначно?
Однак пора! Я розкажу тобі докладно все
В кареті, що чека нас біля брами.
Нам треба поспішати! Мерщій відсіль —
Ми маємо проїхати двадцять миль!

Виходять.

С Ц Е Н А 5

Там же. Сад.

Входять Ланчелот і Джессіка.

Л а н ч е л о т

Так, то правда! Бо, бачте, гріхи батьків завжди покують діти. Через те, запевняю вас, я за вас боюсь! Я завжди був з вами щирий, тож і викладаю вам одверто свою думку про цю справу. Отже, не втрачайте бадьорості! Я й справді гадаю, що ви загинете. А проте ще є невеличка надія на ваш порятунок. Але й цю надію можна назвати надією-байстрючкою.

* Ця фраза в оригіналі має подвійне значення: «Виходить, ми обернемося в чоловіків» і «Виходить, ми віддамося чоловікам». Порція розуміє слова Нерісси в останньому значенні.

Д ж е с с і к а

Яка ж то надія, скажи, будь ласка?

Л а н ч е л о т

А ось яка! Ви можете, наприклад, мати надію, що ваш батько вам не батько, що ви не дочка єврея.

Д ж е с с і к а

Це таки й справді надія-байстрючка! Коли б воно було так, то на мене впали б гріхи моєї матері!

Л а н ч е л о т

То правда. І через те я боюся, що загибель чекає на вас і за батька, й за матір. Отже, коли я намагаюся уникнути Сцілли, вашого батька, я потрапляю до Харібди, вашої матері. Виходить, ви загинули і з одного, і з другого боку.

Д ж е с с і к а

Мене врятує мій чоловік: він зробив мене християнкою.

Л а н ч е л о т

То правда. Тим гірше для нього! Нас, християн, і так уже досить: саме стільки, щоб можна було одному з одним жити мирно. Кожний зайвий християнин підвищує тільки ціну на свиней. Якщо ми всі гуртом почнемо їсти свинину, то скоро ні за які гроші й шматочка смаженого сала не дістанеш.

Входить Лоренцо.

Д ж е с с і к а

Я розкажу своєму чоловікові, Ланчелоте, все, що ви мені тут набалакали; та ось він іде.

Л о р е н ц о

Я скоро почну ревнувати до вас, Ланчелоте, якщо ви не покинете заводити мою дружину в різні куточки.

Д ж е с с і к а

Ні, вам нічого боятися за мене, Лоренцо: ми з Ланчелотом не в з'ягоді живемо. Він каже мені відверто, що на небі немає для мене порятунку, бо я дочка єврея, і вважає, що ви поганій член республіки, бо, навертаючи євреїв до християнської віри, підвищуєте ціни на свинину.

Л о р е н ц о

Мені легше виправдатися в цьому перед республікою, ніж йому виправдатися в різних його витівках з негритянкою; адже мавританка зайшла на дитину від вас, Ланчелоте.

Л а н ч е л о т

Хіба це злочин? Такий прибуток буде їй нагородою за убуток її чесноти. В кожному разі, вона виросла в моїх очах проти того, за що я мав її раніше.

Л о р е н ц о

Як, однак, кожен дурень вміє вправно гратися словами! Я гадаю, що справжній дотепності доведеться швидко зовсім замовкнути, а зайва балакапина стане похвальною лише в папуг. Ідіть і скажіть, щоб усе було готово до обіду.

Л а н ч е л о т

Все готово, синьйоре: шлунки на місці.

Л о р е н ц о

Милосердий боже, який же ви дотепний! В такому разі, скажіть, щоб готували обід.

Л а н ч е л о т

Обід теж уже готовий, синьйоре; залишається тільки накрити.

Л о р е н ц о

То чи не будете ви такі ласкаві, синьйоре, накрити?

Л а н ч е л о т

Себе накрити? Ні, синьйоре, нізащо! Я знаю свій обов'язок! *

Л о р е н ц о

Знов граєшся словами! Ти, здається, хочеш висипати весь скарб твоєї дотепності відразу! Будь ласка, розумій прості слова просто. Іди до своїх товаришів, накажи їм накрити на стіл, подати страви, а ми зараз прийдемо обідати.

Л а н ч е л о т

Щодо столу, синьйоре, то його буде подано; щодо страв, синьйоре, то їх буде накрито; щодо вашого прибуття на обід, синьйоре,— о! — то це хай буде так, як спаде вам на думку!

(Виходить).

* Ланчелот удає, ніби Лоренцо пропонує йому накрити голу в його присутності.

Л о р е н ц о

О, де ти, розум? Скільки зайвих слів!
Цей дурень військо дотепів зібрав,
У пам'ять повкладав — і ось тепер
Їх так невтримно всюди розсипає.
Доводилось мені багато дурнів
Великосвітських зустрічати, що теж,
Як він, ладні забути глузд здоровий
Для балачок пустих... Як поживаєш,
О Джессіко моя кохана? Щиро
Скажи мені, якої думки ти
Про Порцію, Бассанію дружину?

Д ж е с с і к а

Немає слів, щоб скласти їй хвалу!
Зразково мусить жити тепер Бассаньйо;
Коли небесне благо він дістав
В своїй дружині тут, ще за життя,
То мусить втратити він рай небесний,
Якщо не шануватиме як слід
Тут, на землі, свою дружину! Адже
Якби на думку спало двом богам
Іти в заклад на двох жінок земних
І Порція була б одною з них, —
То другій довелося б щось додати,
Бо рівної до Порції немає
На світі жінки!

Л о р е н ц о

Джессіко, ти маєш
В мені такого мужа, як у ній
Жону він має.

Д ж е с с і к а

Також і про це
Я маю власну думку. Запитайте!

Л о р е н ц о

Спитаю зараз; спершу підем ми
До столу.

Д ж е с с і к а

Вихвалять волю вас
Тепер, ще на порожній шлунок.

Л о р е н ц о

Ці

Слова прибережи, прошу тебе,
До столу. Там усі твої розмови
Перетравлю я з іншими речами.

Д ж е с с і к а

Гаразд! То я ж вам покажу, стривайте!

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Венеція. Зала суду.

Входять дож, сенатори, Антоніо, Бассаніо, Граціано, Саларіо, Саланіо та інші.

До ж

Ну що? Антоньйо тут?

Антоніо

Тут, ваша світлість,
До ваших послуг.

До ж

Жаль мені тебе,
Бо перед супротивником таким
Ти змушений стояти, у якого
Камінне в грудях серце: це тварина,—
Нездатний він на співчуття, на добрість
І на найменшу жалість.

А н т о н і о

Я вже чув,
Що ваша світлість всіх зусиль приклали,
Аби знайти для мене порятунку,
І намагалися його жорстокість
Пом'якшити. Проте стоїть він твердо
І рішення свого мінять не хоче.
Таких, на горе, засобів нема
Законних, щоб звільнитися я міг
Від лютої ненависті його.
Тож залишивсь мені єдиний вихід:
Озброїтись терпінням мушу я,
А також мушу мати дух спокійний,
Щоб витримать цю тиранію її лють скажену.

Д о ж

Нехай покличуть в суд єврея.

С а л а н і о

Чекає за дверима, ваша світлість;
Уже він тут.

Входить Шейлок.

Д о ж

Прошу звільнити місце.
Хай стане перед нами. Отже, Шейлок,
Всі думають — я теж такої думки,—
Що лиходія лиш до того часу
Ти удаєш, аж доки суд свій вирок
Не винесе; а потім ти себе
Покажеш милосердим і сердечним
Ще більше, ніж раніш ти був жорстокий.
Ми певні всі, що тут, де вимагав

Ти слати м'яса фунт в цього купця
Пещасного,— зворушений тепер
Любов'ю й добротою, ти не тільки
Не схочеш з нього штрафу, навпаки —
Йому пробачиш половину боргу
І кинеш співчутливий погляд сам
На втрати і нещастя, що звалились
Нещодавно йому на плечі. Втрати,
Що й королівського купця могли б
Пустить з торбами! Адже може це
Й камінне серце турка зворушити
Або татарина залізну душу —
Людей таких, що зроду ще не знали,
Як виглядає жалість. Ми ждемо
На добру відповідь, єврею.

Ш е й л о к

Я

Уже сказав своє останнє слово,
Ласкава світлість. Нашою святою
Суботою я присягнув, що я
Візьму по тій його розписці все,
На що я маю право. А коли
Ви не дасте мені цього зробити —
Порушите ви власною рукою
Закони і свободи цього міста.
Поставили ви запитання, чом
Не хочу я три тисячі дукатів,—
Волю ж взяти паскудного фунт м'яса?
Я не бажаю вам на це відповідать!
Як я скажу, мені так заманулось!..
Хіба ж це відповідь?.. Якби пацюк
Мене бентежив у моїй господі,

І я падумався б віддати на те
Дукатів тисяч з десять золотих,
Щоб того пацюка хтось отруїв,—
Чи відповідь така вас вдовольнить?
Є люди, що дивитися не люблять,
Як роззявля свиня огидну пащу;
Є і такі, що можуть збожеволить,
Коли навернуться на очі кицька;
А інші є такі, що як почують,
Що близько десь заскиглила волишка,
Не можуть втримати урини,— таж
Керує пристрастю лише наш смак,
Ії він направляє відповідно
До того, що йому до серця, або
До чого не лежить його душа.
То ось вам відповідь моя: якщо
Ніколи пояснить того не можна,
Чому є люди, що не переносять
Свинячої роззявленої пащі;
Чому комусь огидній добрий кіт —
Тварина, що корисна в господарстві;
Чому, нарешті, хтось не може чуть,
Коли, надувши щоки, запищить
Волищик, й мусить він терпіть над силу,
І, сам пригнічений, гнітить всіх інших,—
Так само й я не можу і не хочу
Сказати вам якусь причину іншу,
Окрім тієї, що в своїй душі
Я чую до Антоніо ненависть;
Що викликає він в мені огиду;
Що тільки через те я заложив
Такий на нього позов, хоч несу
Я збитки сам. Це відповідь для вас?

Б а с с а н і о

Ні, безсердечний, відповідь така
Не може виправдати твою жорстокість!

Ш е й л о к

Тобі годіти відповіддю я не мушу!

Б а с с а н і о

Неначе убивають всіх, кого не люблять ?

Ш е й л о к

Неначе тих ненавидіть ми можем,
Кого не маємо бажання вбити?

Б а с с а н і о

Хіба образа кожна може раптом
В нас породити люту ворожнечу?

Ш е й л о к

А ти хіба дозволиш, щоб гадюка
Тебе ужалила аж двічі?

А н т о н і о

Я

Прошу, синьйори, пригадайте, адже
Ви сперечаетесь з євреєм. Це
Однаково, як ви б над морем стали
Й надумалися хвилям наказати,
Щоб високо вони не залітали;
Або щоб вовка запитали ви,
Чому він силує овечку мекать
Так жалібно за втраченим ягням;

Або щоб ви заборонили соснам
Схилять високі чола і шуміти,
Коли на верховинах їх куйовдить
Бурхливий вихор, що злітає з неба;
Вам швидше виконати пощастить
Найтяжчу річ, аніж зм'якшити це
Єврейське серце (є хіба твердіше?).
А через те, прошу вас, досить вже
Прохань, благань і різних зайвих слів:
Вчиніть ви швидше наді мною суд,
Щоб я мав присуд, а єврей, нарешті,
Удовольнив своє бажання.

Б а с с а н і о

Ось!

За три твоїх даю дукатів я
Шість тисяч!

Ш е й л о к

Щоб дукат на шість частин
Ви кожен поділили й кожна з них
Зробилася б дукатом, я й тоді
Не взяв би їх від вас; я вимагаю
Тієї плати, що стоїть в розписці.

Д о ж

Як можеш ти на ласку сподіватись,
Коли ти сам не відаєш її?

Ш е й л о к

Я не боюся присуду страшного,
Бо на моєму боці право. З вас
Рабами володіє кожен, ви

Їх женете на рабську, на ганебну
І на найтяжчу працю, як отих
Собак, чи мулів, чи ослів,— бо ви
Купили їх. А що, коли б сказав я:
«Пустіть на волю їх чи одружіть їх
Із спадкоємцями своїми! Чом
Потіють так вони під тягарем
Роботи? Дайте їм м'які постелі,
Як і у вас. Хай страви ваші їм
Милують піднебіння!» — ви б сказали:
«Адже раби ці — наші!» Отже, й я
Скажу вам так: фунт м'яса, що тепер
Його від вас я вимагаю,— мій,
Бо я велику дав за нього ціну!
Він — мій, і я бажаю його мати!
Відмовите — то тьфу на ваш закон!
В законі вашому немає сили!
Я присуду чекаю. Тож скажіть,
Чи я його діждуся?

Д о ж

Розпущу я
Своєю владою зібрання суду,
Якщо сюди ще нині не прибуде
Белларіо, учений доктор. Я
Послав по нього; помогти він має
Цю справу розв'язати.

С а л е р і о

Ваша світлість,
Надворі жде гінець; листи привіз
Він з Падуї від доктора Белларіо.

Д о ж

Несіть сюди листи; гінця покличте!

Б а с с а н і о

Антонійо, не сумуй! Мужайся, друже!
Я швидше сам євреєві віддам
Життя мое, і плоть, і кров, і кості,
Ніж допущу, щоб ти пролив за мене
Хоча б одну краплину крові.

А н т о н і о

Я

Немов вівця та хвора ув отарі,
До смерті лиш придатна: плід слабкий
Додолу падає раніш, ніж інші.
Хай і зі мною буде так. Зробить
Ви кращого не можете нічого,
Бассанію, як жити й пом'янути
Мене надгробним теплим словом.

Входить Нерісса в убранні адвокатського клерка.

Д о ж

Ви

Із Падуї, від доктора Белларіо?

Н е р і с с а

Так, ваша світлість. Шле він вам привіт!

(подає листа).

Б а с с а н і о

(до Шейлока)

Чому свого ножа ти гостриш так
Ретельно?

Шейлок

Різати готуюсь я
Пеню з цього банкрота.

Граціано

О жорстокий!

Не на підошві — на своїй душі
Ножа ти гостриш. Ні катівський меч,
Ані метал ніякий не зрівнять
З твоїм запеклим, гострим серцем! Та
Невже тебе не може зворушити
Благання жодне?

Шейлок

Ні, не може жодне,
Яке б зумів придумати розум твій.

Граціано

Бодай же ти пропав, жорстокий пес!
Нехай життя твоє для правди буде
Докором вічним! Я уже, здається,
Ладен під сумнів взяти й віру; я
Повірити ладен, як Піфагор¹,
Що може дух звірячий переходить
В тіла людей. Твій дух похмурий жив
У вовчій тілі, і коли його
Повішено за те, що він загриз
Людину, — то душа його запекла
Переселилась просто із петлі
До тебе в тіло, увійшла в утробу
До матері нечистої твоєї,
Коли ти там лежав. Ти справжній вовк,
Бо ти пожадливий і кровожерний,
Бо хижий ти.

Шейлок

Ні лайкою, ні криком
Печати на моїй розписці стерти
Тобі не пощастить. Собі ти лиш
Надсадиш груди. Краще, мій юначе,
Побережи дотепний розум свій,
А то загине він. Я тут стою
По праву.

Дож

З Падуї Белларіо пише,
Що молодого й вченого юриста
Він посила до суду. Де ж він?

Нерісса

Тут.

Чекає він на відповідь, чи ви
Захочете його прийняти.

Дож

Так,

Від всього серця! То нехай із вас
Хоч трое-четверо по нього підуть
І проведуть з пошаною сюди.
Тим часом хай послуха суд листа,
Що пише нам Белларіо учений.

Клерк

(читає)

«Ваша світлосте, маю честь вас повідомити, що в той час, як надійшов до мене ваш лист, я був тяжко хворий. Але саме тоді, коли прибув сюди ваш посланець, у мене

гостював один молодий доктор з Рима; ім'я йому — Балтазар. Я познайомив його з позовом, що його заложив єврей на купця Антонію; багато книжок з цього приводу перегорнули ми з ним разом. Він знає мою думку і, підсиливши її власною вченістю (я не знаходжу слів, щоб скласти їй достойну ціну!), познайомить вас із нею. На ваше прохання посилаю його вашій світлості замість себе для розв'язання згаданої справи. Прошу вас уклінно: хоч він ще надто молодий, проте не відмовте йому в належній повазі, бо ще ніколи не зустрічав я такого молодого тіла з такою старою головою. Залишаю його на вашу ласку; але переконаний, що рекомендацію мою він якнайкраще виправдає на ділі сам».

Д о ж

Ви знаєте тепер, що пише нам
Белларйо вчений; ось, здається, й доктор.

Входить Порція в убранні доктора права.

Потиснути дозвольте руку вам.
Прислав сюди вас наш старий Белларйо?

П о р ц і я

Так, ваша світлосте.

Д о ж

Вітаю вас!
Прошу, займайте місце. Вам, звичайно,
Уже відомий позов, що зібрав
Цей суд?

П о р ц і я

Я знаю справу до кінця.
Хто ж тут купець, а хто єврей?

Д о ж
Антоньйо!
І Шейлок! Ближче підійдіть до нас!

П о р ц і я
Вас звати — Шейлок?

Ш е й л о к
Шейлок — звать мене.

П о р ц і я
Ви заложили дуже дивний позов!
Проте в Венеції такий закон,
Що вам відмовити не може суд
Розглянуть вашу справу.— Це на вас
(до Антоніо)

Така чекає небезпека?

А н т о н і о
Так.

Цього він вимагає.

П о р ц і я
Визнаєте
Розписку ви?

А н т о н і о
Так, визнаю.

П о р ц і я
Тоді
Єврей повинен бути милосердий.

Шейлок

З якої ж то причини я повинен?
Скажіть мені.

Порція

До милості такої
Присилувать не можна. Наче дощ
Рясний, вона на землю тихо пада
З небесних хмар; благословення в ній —
Подвійне, бо благословля вона
Тих, хто дає і хто бере її.
Це сила — найсильніших! Прикраша
Вона монархів більше, ніж корона!
А їх монарший скіпетр — атрибут
Їх гідності і величі — то є
Ознака тимчасової їх сили,
І він вселяє перед королем
Лиш страх. Та милість вище влади скіптра!
Вона царює в серці королів,
Вона — то атрибут самого бога!
Монарша міць тоді лише подібна
До божої, коли творити може
І милосердий, і правдивий суд.
Єврею, правосуддя просиш ти,
Але подумай, зваж мої слова:
Коли б усім платилось по ділах —
Хто зміг би врятуватись? Всі ж бо ми
Благаємо в молитві милосердя,
І милосердим бути учить нас
Молитва. Я для того це кажу,
Щоб ти зм'якшив свій справедливий позов.

Відмовиш ти — Венеції закон
Повинен винести суворий вирок
І засудить купця.

Шейлок

Хай упадуть
Мені на голову мої діла!
Закону вимагаю я і сплати
По зобов'язанню!

Порція

Хіба не може
Антоніо сплатить грошима?

Бассаніо

Може.

Даю за нього тут подвійну суму.
Якщо цього замало — я готовий
Удесятеро збільшити її.
І головою, серцем і рукою
У тому поручуся. А коли
Й цього йому замало — о, тоді,
Виходить, злість повстала проти правди!
Благаю вас, єдиний раз закон
Ви владі підкоріть своїй, вчиніть
Неправдою малою вищу правду
І лютого диявола злу волю
Приборкайте!

Порція

Ні, так не можна. Ні!
В Венеції нема такої сили,
Яка могла б закон наш непохитний

Змінити. Председнт такий в майбутнім
Подав би прикий приклад. Це могло б
Накоїти в країні силу лиха.
Ні, так не можна.

Шейлок

О! Це Данііл²

Прийшов судити нас! Так, Данііл!
О мудрий, юний судія! О, як
Тебе я високо шаную!

Порція

Пробшу,
Дозвольте глянути мені на ту
Розписку.

Шейлок

Ось, шановний доктор мій,
Будь ласка, ось вона!

Порція

Адже тобі
Дають утрое більшу суму, Шейлок?

Шейлок

А клятва? Клятва? Дав я небу клятву!
Я гріх тяжкий на душу не візьму
І не зламаю клятви! Ні! За всю
Венецію того я не зроблю!

Порція

Строк зобов'язання минає, тому
Єврей той може вирізати законно

Фунт м'яса у Аптонью біля серця.
Проте, єврею, милосердий будь —
Візьми потрійну суму і дозволь
Це зобов'язання порвать.

Ш е й л о к

Коли

По ньому повністю одержу плату.
Достойний ви суддя — це ясно нам;
Ви знаєте закон, і справу цю
Ви зрозуміли добре. Ви — підпора
Законних прав, а через те прошу:
Кінчайте суд, виносьте швидше вирок.
Душею вам своєю присягаюсь —
Немає в світі язика такого,
Щоб міг змінити рішення моє!
Я вимагаю плати по розписці!

А н т о п і о

Всім серцем я благаю суд кінчать
Цю справу — винести свій вирок.

П о р ц і я

Хай буде так. Готуйте ваші груди
Під його ніж. Добре,

Ш е й л о к

О судія правдивий!
О мудрий молодий суддя!

П о р ц і я

Бо сенс

І текст закону з стягненням тим згідні,
Яке стоїть в умові.

Ш е й л о к

Щира правда!

О мудрий, чесний судія! Наскільки ж
Своєю мудрістю старіший ти,
Ніж маєш вигляд!

П о р ц і я

Оголіть же груди!

Ш е й л о к

Так, груди! Благородний судіє,
Так... Правда ж, так стоїть тут у розписці?
Десь близько біля серця — адже так?

П о р ц і я

Так, правда. А чи є тут терези,
Щоб зважити те м'ясо?

Ш е й л о к

Ось вони,

Уже наготові.

П о р ц і я

Приведіть

Сюди хірурга, Шейлок, на ваш кошт,
Щоб рану він йому перев'язав,
Бо зійде кров'ю він.

Шейлок

А так хіба

Зазначено в умові?

Порція

Ні, цього

Немає там, та й не потрібно! Ви
Повинні це зробити з милосердя.

Шейлок

Не можу я знайти: цього нема в умові.

Порція

То, може, хоче нам купець
Сказати щось від себе?

Антоніо

Дуже мало.

Озброєний я і на все готовий.
Бассанію, подайте мені руку;
Прощайте, не журіться, що ви винні
У тому, що тут трапилось мені.
Поставилась до мене доля краще,
Аніж до інших: часто як вона
Примушує людей переживати
Багатство власне їхнє і з очима
Погаслими, з поморщеним чолом
Повік терпіти горе злиднів. Адже
Мене від цих страждань звільнила доля...
Привіт дружині вашій гідній! Ви
Скажіть їй, як я вас любив; вчиніть
Мені повагу після смерті; хай

Сама вона розсудить, чи Бассаньйо
Мав друга щирого, який його
Любив. Сердечно вас прошу — не кайтесь,
Що втратили ви друга, як і він
Не кається, що заплатив ваш борг.
Я вмить його всім серцем заплачу,
Аби встромив єврей ножа найглибше.

Б а с с а н і о

Антоньйо, одружився я недавно
І над життя люблю свою дружину.
Проте життя, дружина, цілий світ
Для мене важать менше, аніж ви!
Дияволу цьому я все віддав би,
Пожертвував би все, аби я зміг
Подать вам порятунок!

П о р ц і я

Що, коли б
Дружина ваша ті слова почула?
Гадаю, що вона не склала б вам
Великої за те подяки.

Г р а ц і а н о

Маю
І я дружину, і люблю її!
Проте волів би я, щоб в небесах
Була вона тепер, щоб хоч одну
Із всемогутніх сил вона вблагала
Приборкати цього єврея лють!

Н е р і с с а

Гаразд, що ви бажаєте цього
За спиною дружини, бо інакше
Вам, мабуть, здорово попало б дома!

Ш е й л о к

(до себе)

Такі чоловіки у християн!
Одну дочку я маю, а проте
Волів би видати її за когось
Із племені Варрави,³ ніж віддати
Християнинові такому!

(Вголос).

Та

Минає час! Я вироку чекаю!

П о р ц і я

Ти можеш взяти м'яса фунт із тіла
Цього купця. Присуджує так суд,
Дає його закон.

Ш е й л о к

Суддя правдивий!

П о р ц і я

І фунт отой ти вирізати мусиш
З його грудей. Так дозволя закон,
Присуджує так суд.

Ш е й л о к

Суддя премудрий!

Оце так вирок! Ну, іди ж, готуйся!

П о р ц і я

Ні, постривай; не все я ще сказав.
Тобі й краплини крові не дає
Оця розписка; тут стоїть виразно:
Фунт м'яса. Тож бери, що слід: фунт м'яса,
Бо він тобі належить за законом.
Проте коли, вирізуючи м'ясо,
Хоч краплю християнської пролеш
Ти крові — все майно твоє, всі землі
Республіка у тебе конфіскує,—
Такий в Венеції закон.

Г р а ц і а н о

О мудрий!

О праведний суддя! Ти чув, єврею?!

Ш е й л о к

Такий закон?

П о р ц і я

Сам бачити це можеш.

Ти правосуддя вимагав — то знай:
Одержиш його більше, ніж бажав.

Г р а ц і а н о

О мудрий судія! Ти чув, єврею?
Учений, мудрий судія!

Ш е й л о к

Приїмаю

Умову я. Сплатить утрое борг —
І хай іде собі християнин.

Б а с с а н і о

Ось гроші.

П о р ц і я

Ні, стривайте! Правосуддя
Євреї тут вимагав; не поспішайте,—
Хай він бере свою лише пеню.

Г р а ц і а н о

Єврею, чув? О праведний суддя!
О мудрий, праведний суддя!

П о р ц і я

Берися,
Берися ж різати у нього м'ясо.
Гляди, щоб не пролив ти й краплі крові;
І вирізати маєш тільки фунт —
Не більше і не менше; бо коли
Ти більше виріжеш, ніж фунт, чи менше,
Коли вагу ти збільшиш або зменшиш
Хоч би на наймізернішу частину
Малого скрупула; коли хоча б
На волосинку терези твої
Нахиляться,— тоді ти мусиш вмерти
І буде конфісковано усе
Твоє майно!

Г р а ц і а н о

О другий Данііл!
Це — Данііл, єврею! Чуєш, нехристь,
Тепер ти у моїх руках.

Порція

Чого ж
Євреї спививсь? Бери ж мерщій пеню.

Шейлок

Віддайте капітал мені назад —
І я собі піду.

Бассаніо

Готовий він
Уже давно. Ось, маєш.

Порція

Грошей тих
Він зрікся перед с'удом; має взяти
Лиш те, про що зазначено в розписці.

Граціано

О Данііл! Так, другий Данііл!
Єврею, дякую тобі, що ти
Мене навчив цієї назви.

Шейлок

Як?
І капітал я навіть не одержу?

Порція

Одержиш ти одну лише пеню —
Бери її на власний страх.

Шейлок

Нехай
Диявол має з вами розрахунки!
Мені нема про що тут говорити.

Шорція

Стривай, єврею! Наш закон тепер
На тебе закладає позов. Слухай!
Написано в законах венеційських,
Якщо поважиться хто з іноземців,
Так чи інакше, на життя когось
Із наших громадян — чи прямо, чи
Побічно, її суд те доведе, тоді
Усе добро, яким він володіє,
Бере казна республіки собі
І ділить все надвоє: половина
Їй застається, друга — йде тому,
На кого важився той іноземець...
Життя ж його залежить лиш від дожа:
Він може милувати чи покарати
Чужинця, її радитись йому ні з ким
Не треба. Отже, я її кажу: наш суд
На тебе закладає позов; суд
Довів, що на життя купця Антоньйо
Ти важився побічно її прямо; ти
За це відплати заслужив і мусиш
Підпасти під закон, що я його
Назвав. Тож падай в ноги і благай,
Щоб дож тебе помилював від кари.

Граціано

Проси, щоб зміг повіситись ти сам;
А через те, що все твоє добро
В казну венеціанську переходить
І грошей ти не матимеш своїх
Купи собі мотузку, — то, виходить,
Тебе повісять коштами казни.

Д о ж

Побачиш ти, єврею, як несхожі
Твої і наші почуття: тобі
Життя я сам дарую, не ждучи
Благань твоїх. Так, половина всього
Твого добра Антоніо належить;
Казні належить — друга. Каяттям
Ти можеш обернути все на штраф.

П о р ц і я

Так, для казни, але не для Антоньйо.

Ш е й л о к

Беріть усе! Беріть життя мое!
Прощення вашого не потребую!
Мій дім взяли ви, відібравши в мене
Підпори ті, що ними він тримався!
Мое життя мені взяли, забравши
Всі засоби мої до існування!

П о р ц і я

Антоньйо, чи не маєте бажання
Зробити щось для нього?

Г р а ц і а н о

Дурно дати
Йому мотузку; більш нічого, хай
Боронить бог!

А н т о н і о

Коли бажують так
І ясний дождь, і суд не брати з нього

Маєтків половини за законом,—
То згоден я, щоб саме ту частину,
Яку мені віддати має він,
Мені позичив, доки не помре,
Щоб міг її я потім повернути
Синьйорові, що в нього вкрав дочку.
За ласку цю я ставлю дві умови:
По-перше, хай святий наш хрест він зараз
На себе прийме, а по-друге, мусить
Підписку дати судові, що все
Добро своє після своєї смерті
Відпише він своїй дочці її Лоренцо.

Д о ж

Хай буде так. Коли ж не схоче він —
Візьму назад дароване прощення.

П о р ц і я

Скажи, чи ти вдоволений, єврею?

Ш е й л о к

Вдоволений.

П о р ц і я

То клерк нехай відразу
Напише дарчий лист.

Ш е й л о к

Я вас прошу,
Дозвольте мені йти; мені недобре;
Пришліть додому дарчого листа,
Я підпишу його.

Д о ж

Іди, але
Все виконай, про що ми говорили.

Г р а ц і а н о

Одержиж на свої хрестини двох
Батьків хрещених; та якби суддя
Я був, додав би я до них ще десять ⁴,
Щоб не до купелі тебе вели,
А провели до шибениці просто.

Шейлок виходить.

Д о ж

(до Порції)

Синьйоре мій, я вас прошу мій дім
Відвідати — зі мною пообідать.

П о р ц і я

Прошу ласкаво вибачить мені,
Мій ясний пане; ще цієї ночі
Повинен я до Падуї вернутись
І через те вже зараз вирушаю.

Д о ж

Шкодную дуже я, що залишитись
Не маєте ви змоги; щодо вас,
Антонію,— нагородить достойно
Вам слід цього ласкавого синьйора:
Він послугу вам виявив незмірну.

Дож, сенатори й почет виходять.

Б а с с а н і о

Синьйоре мій достойний, ваша мудрість
Мене і друга нині врятувала
Від лютої біди; тож просим вас
Від нас за це прийняти нагороду:
Три тисячі дукатів ось, що ними
Я заплатити мав свій борг єврею.

А н т о н і о

І все ж, синьйоре дорогий, повік
Повинні ми служити вам любов'ю
І силами своїми.

П о р ц і я

Нагороду

Вже має всяк в своєму почутті,
Коли радіє він із вчинків власних.
Я тішуся, що вас звільнити зміг,
Тож саме через це вважаю я,
Що добре ви мене нагородили.
Немає в мене іншої користі!
Якщо ми знов зустрінемося — прошу,
Мене впізнайте. Успіху і щастя
Бажаю вам і з вами попрощаюся.

Б а с с а н і о

Синьйоре мій, прошу я ласки вдруге:
Прийміть від нас на згадку хоч дрібничку —
Не в нагороду, а на згадку тільки!
До вас я маю два лише прохання:
Пробачити мені і не відмовить.

Порція

Не можу вам відмовити, коли
Ви просите прийняти щось на згадку.

(До Антоніо).

Ось ви дасте мені ці рукавички,
Я їх носитиму на згадку.

(До Бассаніо).

Ви ж

В знак дружби вашої дасте мені
Цей перстень. О, ви відсмикнули руку?
Я більшого не хочу і гадаю,
Що, люблячи мене, в такій дрібниці
Ви не захочете мені відмовить.

Бассаніо

Цей перстень, любий мій синьйоре... ах!
Пробачте, це така дрібничка, — ні!
Ні, я соромлюся його вам дати.

Порція

Нічого іншого я не бажаю —
Мене цікавить тільки він, синьйоре!

Бассаніо

Велику ціну має перстень цей
Для мене — більшу, ніж він того вартий.
Я відшукаю вам найкращий перстень
В Венеції — поставлю все на ноги —
І подарую вам, а цей мені
Дозвольте залишити в себе.

Порція

Бачу,
Ви щедрі тільки на словах. Спочатку
Самі мене ви жєбрати навчали —
Тєпер, здається, учите мене,
Як треба жєбракам відповідати.

Бассаніо

Синьйоре мій, дала мені цей перстєнь
Моя дружина і, його надівши
На палець мій, примусила мене
Заприсягнути, що його ніколи
Не подарую я, не загублю
І не продам.

Порція

Слова такі лише
Кишені бережуть від зайвих витрат.
Якщо не збожеволіла, бува,
Дружина ваша й знатимє вона,
Достойно як я заслужив цей перстєнь,
То певен я, що гніватися вічно
Вона на вас не буде лиш за те,
Що ви мені його дали. Проте
Робіть як знаєте. Прощайте! Мир вам!

Порція й Нєрісса виходять.

Антоніо

Бассаніо, віддайте йому персня.
Хай послуга його й моя любов,
З'єднавшись до купи, переможуть.
Присягу ту, що ви дали дружині.

Б а с с а н і о

Біжи, Грацьяно, й дожени його,
Віддай йому цей перстень і, як зможеш,
Його у дім Антоньйо приведи.
Мерщій, мій друже! Поспішай!

Граціано виходить.

Ходім

Тепер до вас, Антоніо; а завтра —
Раненько, на світанку, — ми удвох
Полетимо до Бельмонта... Ходім!

Виходять.

С Ц Е Н А 2

Там же. Вулиця.

Входять Порція й Нерісса.

П о р ц і я

Спитай, де дім єврея, й передай
Йому оцей папір на підпис. Ми
Цієї ж ночі рушимо в дорогу
Й прибудемо до Бельмонта раніш
На цілий день, аніж чоловіки.
Цей дарчий лист порадує Лоренцо.

Входить Граціано.

Г р а ц і а н о

Щасливий я, що вас догнав, синьйоре!
Синьйор Бассаніо, обміркувавши,

Вам посила цей перстень. А крім того,
Уклінно просить вас до нього пині
Прибути на обід.

Порція

На жаль, не можу.
Цей перстень я з подякою приймаю
І вас прошу сказати про те синьйору.
Прошу також — моему юнакові
Ви покажіть, де Шейлока будинок.

Граціано

Я виконаю все.

Нерісса

(до Порції)

Я маю щось
Сказати вам, синьйоре.

(Тихо).

Йяб хотіла

У свого мужа випросити персня,
З яким і він присягу мені дав
Не розлучатися ніколи.

Порція

(тихо до Нерісси)

Ти

Зробити зможеш це, ручусь. Вони
Даватимуть нам клятви урочисті,
Що персні віддали вони мужчинам;

Та ми ловить їх будем на брехні —
І переможемо.

(Голосно).

Іди ж мерщій!
Ти знаєш, де на тебе буду я
Чекати.

Н е р і с с а

(до Граціано)

То ходім, синьйоре добрий!
Прошу ласкаво показати мені
Будинок той, що Шейлоку належить.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Бельмонт. Аля, що веде до будинку Порції.
Входять Лоренцо й Джессіка.

Лоренцо

Сіє місяць... Отакої ночі,
Коли голубив ніжний вітерець
Зелене листя й цілував його,
Не сміючи здіймати в листі шелест,
Троїл, гадаю я, такої ж ночі
Зійшов на Трої вал, і сумовиті
Зітхання серця тужного він слав
У грецький стан, де ніч оповилá
Крессіду мирним сном¹.

Джессіка

Такої ж ночі
Йшла Тізба² положливо по росі,

І, вгледівши раніше лева тіль,
Ніж лева, жахом сповнилась вона
І кинулась тікати.

Л о р е н ц о

Такої ж ночі
Дідона з гілкою верби в руці
На березі відлюдному стояла
І слізю любого свого благала
Вернутись в Карфаген³.

Д ж е с с і к а

Такої ж ночі
Полями йшла Медея⁴ і збирала
Чар-зілля, щоби юність повернути
Езону-старика.

Л о р е н ц о

Такої ж ночі,
Покинувши свого єврея-батька,
З своїм коханим Джессіка втекла
З Венеції до Бельмонта і з ним
Вона там зникла.

Д ж е с с і к а

Ах, такої ж ночі
В коханні клявся Джессіці Лоренцо
І серце в неї клятвами украв;
Та клятви ті, на горе, всі були
Лише брехня й обман.

Л о р е н ц о

Такої ж ночі
Маленька Джессіка, пустунка мила,
Свого коханця кривдила, недобра,
Обмовити його вона хотіла —
Та він коханій все пробачив.

Д ж е с с і к а

Я
Могла б вас розважати цілу ніч,
Коли б ми тут були самі, але
Я чую чоловічі кроки.

Входить Стефано.

Л о р е н ц о

Хто це

Цієї ночі тихої біжить
Так швидко?

С т е ф а н о

Друг.

Л о р е н ц о

Це друг? Який? Скажіть,
Як звати вас, мій друже?

С т е ф а н о

Звать мене

Стефано; звістку я несу, що пані
Прибуде нині на світанку в Бельмонт.
Тепер вона навколішках благає,
Схиляючись перед святим хрестом,
Щоб випало щасливе її життя,
Подружне.

Л о р е н ц о
Хто ще з нею?

С т е ф а н о

Тільки лиш
Один святий пустельник і Нерісса.
Скажіть мені, чи повернувся додому
Господар мій?

Л о р е н ц о

Ще ні, і ми про нього
Не маємо звісток ніяких досі.
А зараз, Джессіко, ходім до замка
І приготуємо з тобою вдвох
На честь володарки цього палацу
Вітання урочисте і веселе.

Входить Ланчелот.

Л а н ч е л о т

Трала-трала, гей-гей, ла-ла, трала-трала!

Л о р е н ц о

Хто це кличе?

Л а н ч е л о т

Трала! Чи не бачили ви синьйора Лоренцо й синьйо-
ри Лоренцо? Трала-трала!

Л о р е н ц о

Та покинь ти тралалакати, хлопче,— ось!

Л а н ч е л о т

Трала! Де? Де?

Л о р е н ц о

Ось.

Л а н ч е л о т

Перекажіть йому, що від мого господаря прискакав щойно гінець і привіз повний ріг добрих новин. Господар прибуде сюди ранком.

(Виходить).

Л о р е н ц о

Ходім додому, серце, і на них
Ми там чекати будемо. Проте
Навіщо йти туди? Стефано, друже,
Підіть до замка і скажіть, будь ласка,
Що повертається додому пані;
Та на повітря вишліть музикантів.

Стефано виходить.

Дрімає ніжно місячне проміння
На лаві щій! Ми сядемо ось тут,
І звуки музики солодкі хай
Нам вухо тішать; музика, ця тиша
І ніч — яка гармонія чудова!
Сядь, Джессіко: поглянь, як небосхил
Обкладено кружальцями зірок,
Що сяють чистим золотом в блакиті!
І серед них найменшого немає
Кружальця, щоб воно, як янгол світлий,
В просторах несучися, не співало
Й до хору яснооких херувимів
Не приєднало б і своєї пісні!

Сповняє ця гармонія лише
Безсмертні душі; нас же огортає
Одежа тлінна, і важка, і груба,
І через те ми чуть її не можем.

Входять музиканти.

Ідіть сюди! Збудить Діану гімном.
Солодким звуком зачаруйте слух
Синьйори господині; закликайте
Музичними акордами її,
Щоб швидше повернулася додому.

Д ж е с с і к а

Мене постійно огортає сум,
Коли я чую мелодійні звуки.

Музика.

Л о р е н ц о

Причина та, що дух ваш на той час
Стає напружений: ви зауважте,—
Коли десь мчить степами на просторі
Худоба чи то коней табуни,
Невиїджених коней молодих,
Як голосно іржуть вони, як скачуть,
Ревуть, бо грає в них гаряча кров;
Та ледь вони почують звук сурми
Чи інший звук якийсь музичний — враз
Увесь табун зупиниться як стій,
І дикий погляд вмить стає покірний
Під впливом звуків музики солодких.
І через те поет сказав недарма,

Що лірою своєю рухатъ міг
Орфей дерева, стрімчаки і хвилі.
Нема живого на землі створіння,
Такого злого, лютого й твердого,
Щоб не зм'якшила музика йому
Хоч би на час похмурої душі.
Людина та, що у своїй душі
Для музики не має зовсім місця,
Якої звук музичного акорду
Не може зворушити,— та людина
На зраду здатна, на грабунки й підступ;
Душі такої поривання темні,
Як темна ніч, і чорні, як Ереб ⁵,
Її чуття: такій людині ти
Не вір ні в чому. Тихо! Будем слухать.

Входять Порція й Нерісса; зупиняються віддалік.

Порція

Здається, світло це горить у залі.
Далеко промінь кидає свіча!
Так в злому світі сяє добре діло...

Нерісса

В той час, коли світив нам місяць, ми
Не бачили свічі.

Порція

Коли сіяє
Велика слава, то мала згасає.
Намісник сяє так, як і король,
Аж доки сам король ще не з'явився;

Та ледь з'являється володар справжній —
Зликає, як струмок в морській безодні,
Позичена пишнота. Що це? Грають?

Н е р і с с а

Це грає ваш оркестр домашній, пані.

П о р ц і я

Як гарно все, коли воно до речі...
Мені здається — звуки ці впочі
Солодші, ніж удень.

Н е р і с с а

Ця тиха ніч
Принадність надає музичним звукам.

П о р ц і я

Спів жайворонка і ворони рівний,
Коли на нього не звертять уваги.
Гадаю я, що їй соловейка спів,
Якби він вдень виспівував, коли
Гелгочуть гуси, — теж нам співом здався б
Кропів'янки. Як в світі є багато
Таких речей, які цінить ми звикли,
Лише коли одержуєм їх вчасно!
Та тихо! Глянь, з Ендіміоном спить
Селена ⁶ і прокинутись не хоче!

Музика припиняється.

Л о р е н ц о

Якщо не помиляюсь я, — це голос
Синьйори Порції.

Порція

Мене він так
Впізнав, як впізнає сліпий зозулю
По голосу гидкому.

Лоренцо

О синьйоро,
Вітаю з поворотом вас додому!

Порція

Молились ми, щоб нашим пощастило
Чоловікам, і маємо надію —
Благання наші допоможуть їм.
Вони вже повернулися?

Лоренцо

Ще ні;
Проте гінець подав нам втішну звістку —
Прибудуть незабаром.

Порція

Йди ж, Неріссо,
І накажи всім слугам, щоб мовчали,
Що від'їздили ми; об тім прошу
І вас, Лоренцо, Джессіко, і вас.

Звуки сурми.

Лоренцо

Оце ваш чоловік; я чую звук
Його сурми. Ми не базіки, пані,
Не бійтеся.

Порція

По-моєму, ця ніч
На хворий день скидається, але
Блідіша трохи; ніби день такий,
Коли ховається за хмари сонце.

Входять Бассаніо, Антоніо, Граціано та їхні
слуги.

Бассаніо

Ми з антиподами водночас мали б
Яскравий день, коли б, моя синьйоро,
З'являлись ви й тоді, як сонце нам
Не світить.

Порція

Світлою я хочу бути,
Проте легкою бути, як те світло,
Не хочу я; адже легка дружина —
Важка для чоловіка; ні, такого
Бассаніо своєму не вчиню я.
Але що бог дасть! Я вітаю вас
З поверненням додому!

Бассаніо

Щира дяка!
Синьйоро, привітайте й мого друга;
Ось він — Антоніо, якому я
Без міри зобов'язаний повік.

Порція

Ви зобов'язані йому усім;
Я чула, що для вас він сам себе
Заставив.

А н т о н і о

З ним за це уже давно
Розраховались ми.

П о р ц і я

Синьйоре, ми
Від серця щирого вам раді. Отже,
Ми й довести це мусимо на ділі,
А через те я припиняю зливу
Словесних привітань.

Граціано й Нерісса розмовляли досі осторонь.

Г р а ц і а н о

Я присягаюсь
Цим місяцем, ви сердитесь даремно!
Я персня клеркові віддав, повірте.
Вас так узяв за серце гнів, голубко,
Що, слово честі, я йому бажав би
Зробитись євнухом.

П о р ц і я

Як? Сварка? Вже?
Яка ж тому причина?

Г р а ц і а н о

Та дрібничка!
Обручка золота, яку мені
Вона подарувала; і на ній
Ще й напис заяложений, як вірші,
Що ковалі різьблять їх на ножах:
«Люби мене й не покидай ніколи».

Н е р і с с а

Що ви говорите про напис той
І вартість? Як? Не присягались ви,
Коли дала я персня, що його
Ви будете носити все життя,
Що навіть візьмете його в могилу?
Як не для мене, то хоча б з поваги
До тої клятви, що її дали,
Ви мусили б поберегти той перстень.
«Я клеркові віддав!» Я знаю добре,
Що клерк отой не має бороди
І що повік не виросте вона
У нього на обличчі.

Г р а ц і а н о

Борода

Його окрасить лиш тоді, як він
Дорослим чоловіком стане.

Н е р і с с а

Так,

Якщо можливо, щоб на чоловіка
Перетворилась жінка.

Г р а ц і а н о

Ні, клянусь

Рукою,— юнаку його віддав я.
Малому, незначному хлопчаків,
Не вищому від тебе; то був клерк;
Він так благав, щоб за його ретельність
Йому віддав я персня в нагороду,
Що я йому відмовити не міг.

Порція

Я вам скажу відверто, друже мій,
Повинні ви підпасти під догану,
Що легко так відразу віддали
Дарунок перший вашої дружини!
Адже присягою з'єднали ви
Навіки ту обручку з вашим тілом.
Дала і я коханому обручку,
Присягою зв'язавши і його,
Що він її повік не скине з пальця;
Ось він стоїть; я ладна присягнути,
Що ні за які скарби в цілім світі
Не скине він її і не віддасть!
Ах, Граціано, як вразили прикро
Дружину ви. Якби й мені мій друг
Таке зробив — дійшла б, напевно, я
До божевілля.

Бассаніо

(пабік)

Дав би я собі
Відрізати ліву руку, щоб сказати,
Що втратив я її в бою, коли
Я захищав той перстень.

Граціано

Таж Бассаньйо
Віддав судді і перстень свій також:
Суддя просив його, та й заслужив
Він нагороди справді! Тут іще
До мене той хлопчисько причепився,
Що все писав він у суді напери,

Щоб я йому віддав свого. Й обоє
Нічого, крім цих персня, не схотіли.

Порція

Якого ж персня віддали ви, друже?
Я сподіваюсь, не того, що вам
Подарувала я?

Бассаніо

Коли б я міг

Брехню додати до провини, я б
Відмовився від всього; та дивіться —
Немає персня на моєму пальці,
Його віддав я.

Порція

О, виходить, справді
Невірне ваше серце і фальшиве!
Клянуся небом, що на ваше ложе
Я доти не зійду ніколи, доки
Я не побачу персня.

Нерісса

(до Граціано)

Не зійду

І я на ваше, доки я свого
Теж не побачу.

Бассаніо

Порціє кохана,

Щоб знали ви, кому віддав я персня,
Щоб знали ви, за кого дав я персня,
Щоб ви збагнули, за що дав я персня,

Як неохоче дав я того персня,
Бо не схотіли іншого, крім персня,—
То ви б обурення своє зм'якшили.

П о р ц і я

Щоб знали ви достойність того персня
Або тій ціну, що дала вам персня,
Як честь велить вам не давати персня,—
То не змогли б ви й втратити того персня!
Невже знайшовсь такий хтось нерозсудний,
Щоб вимагав уперто річ від вас,
Коли б він бачив добре, що ту річ
Обороняли ви як найсвятіше?
Нерісса каже правду, і мене
Вона переконала: хай помру я,
Якщо не жінці віддали ви персня!

Б а с с а н і о

Клянусь честю вам, клянусь душею,—
Не жінці я віддав його, мій друже,
А доктору-судді; від грошей він
Відмовився, просив він тільки персня.
Спочатку я не згодився віддати,
І він пішов ображений,— пішов
Той чоловік, що друга врятував
Від смерті. Що я мав сказати, рідна?
Я мусив відіслати йому персня.
Звеліла чемність так, і щирий сором
Відразу спалахнув в мені: невдячність
Лягла б інакше плямою на честь!
Простіть мені, мій друже дорогий!
Священними світилами нічними
Клянусь вам,— якби ви були при цьому,

То, мабуть, ви б самі мене просили,
Щоб доктору достойному віддав
Я перстень мій.

П о р ц і я

Хай доктор цей не сміє
Переступать поріг мій. Якщо він
Здобув ту цінну річ, яку я так
Любила і яку ви присяглися
Ніколи не скидати,— хочу й я
Теж виявити щедрість, як і ви:
Нехай бере собі він все, що маю,
І тіло я своє віддам йому,
І навіть чоловіка мого ложе,—
Віддам усе! О, я його впізнаю,
Я з ним зійдусь, я певна. Ви тепер
Сніть тільки дома кожну ніч; як Аргус,
Мене пильнуйте ви, бо ледь саму
Покинете мене — клянусь честю,
Яка належить ще мені, клянусь,
Що доктора тоді я запрошу
Зі мною поділити ложе!

Н е р і с с а

Я ж

До себе клерка запрошу; глядіть,
Щоб ви не жалкували потім, якщо
Покинете мене під власний догляд.

Г р а ц і а н о

Гаразд, нехай! Та тільки щоб мені
Він не попався в руки, бо зламаю
Я клерку юному його перо!

А н т о н і о

На жаль, синьйори, я причина прикра
Всіх ваших сварок.

П о р ц і я

Ах, синьйоре милий,
Хай те вас не бентежить; всі ми раді
Вітати вас сердечно в цій господі.

Б а с с а н і о

Пробач мені цей вимушений гріх,
Моя голубко; хай слова мої
Всі наші друзі чують; я клянусь
Тобі твоїми ясними очима,
В яких виразно бачу я себе...

П о р ц і я

Візьміть це до уваги! Він в обох
Моїх очах себе подвійно бачить:
У кожному по разу. Тож клянїться
Двоїстою істотою своєю —
Довір'я варта клятва ця двоїста!

Б а с с а н і о

Ні, вислухай! Пробач мені провину,
Душею присягаюся тобі,
Що більш ніколи не зламаю клятви!

А н т о н і о

(до Порції)

Я раз за нього тілом поручився —
Й загинув би, коли б мене той доктор

Не визволив, якому чоловік ваш
Віддав ваш перстень. Я готовий вдруге
Душею поручитись за Бассаньйо,
Що чоловік ваш вже ніколи клятви
Свідомо не порушить.

Порція

Отже, ви —
Порука будете мені за нього.
Прошу вас, дайте перстень цей йому,
Але з умовою, щоб краще він
Його беріг, ніж перший.

Антоніо

Ось, мій друже,
Візьміть його і присягніть — повік
Цей перстень зберігати.

Бассаніо

Як? Це ж той,
Що доктору я дав,— клянуся небом!

Порція

А він мені віддав; простіть, Бассаньйо:
За перстень цей той доктор спав зі мною.

Нерісса

І ви мені простіть, мій Граціано,
Бо те хлопча паскудне, отой клерк
Лежав за перстень цей тієї ночі
Зі мною поруч.

Г р а ц і а н о

Як? Хіба ж то влітку
Дороги лагодити є потреба,
Коли й без того ними можна їздить?
Невже у нас обох на голові
Повиростали роги, хоч ми їх
Ще не заслужили?

П о р ц і я

Я прошу
Таких розмов не вести грубих. Ви
Здивовані? Ось маєте листа —
Його ви прочитайте на дозвіллі,
Він з Падуї, від доктора Белларіо;
Він скаже вам, що Порція була
Тим доктором, Нерісса ж — його клерком.
Лоренцо вам посвідчить, що і я
Поїхала відразу після вас
Із дому, що допіру повернулась
І ще не входила в будинок. Вас
Вітаю я, Антоніо! Я маю
Для вас такі звістки, що ви на них
Не сподіваєтеся зовсім. Прóшу,
Ось розпечатайте цього листа:
У ньому сповіщають вас, що троє
З найкращих ваших кораблів неждано
Із вантажем багатим прибули
До гавані. Як лист оцей мені
До рук потрапив — я того, синьйоре,
Не можу пояснить.

А н т о н і о

Я онімів.

Б а с с а н і о

Ви доктором були, і я не зміг
Впізнати вас?

Г р а ц і а н о

Ви клерком тим були,
Що хтів мені наставить роги?

Н е р і с с а

Так!

Та тільки клеркові зробить того
Не пощастить — адже ніколи він
Не перетвориться на чоловіка!

Б а с с а н і о

О доктор чарівний, зі мною ви
Віднині поділятимете ложе!
Якщо я виїду — на той час спати
Ви будете з дружиною моєю.

А н т о н і о

Синьйоро мила, ви мені дали
Життя і засоби до нього; я
З листа довідався, що увійшли
І справді кораблі мої у гавань.

П о р ц і я

Як поживаєте, Лоренцо? Клерк мій
Привіз і вам щасливу звістку.

Н е р і с с а

Так,

І я віддам її вам безкоштовно.
Я вам і Джессіці передаю

Цей дарчий лист, що пим єврей багатий
Відписує вам все своє майно
По смерті.

Л о р е н ц о

О синьйори чарівні!
Посипали ви манною з небес
На шлях голодним людям.

П о р ц і я

Вже світає...

Ручуся я, проте, що до кінця
Ви не збагнули ще того, що сталося.
Зайдімо ж до господи; там, прошу,
Ви запитаннями наперербій
Нас можете закидати, а ми
На все як слід відповісти вам раді.

Г р а ц і а н о

Гаразд! Хай так! Ось перше запитання:
Нехай Нерісса висловить бажання —
Хоч ніч скінчилась і уже світає,—
Чи зараз спать лягти вона бажає,
Чи ждатиме до завтрашньої ночі?
А щодо мене — більш за все я хочу,
Щоб цей щасливий день, як ніч, був темний,
Аби лежав зі мною клерк приємний!
Я ж все життя, оскільки стане сили,
Цей перстень береттиму до могили!

Виходять.

ВІНДЗОРСЬКІ ЖАРТІВНИЦІ

Переклад
МАРІЇ ТОБІЛЕВИЧ

Вірші переклав
БОРИСТЕН

ДИЙОВІ ОСОБИ

Сер Джон Фальстаф.
Фентон, молодий дворянин.
Шеллоу, суддя округи.
Слендер, небіж Шеллоу.
Форд } дворяни, мешканці Віндзора.
Пейдж }
Вільям, синок Пейджа.
Сер Х'ю Еванс, уельський пастор.
Доктор Кайюс, лікар-француз.
Хазяїн гостиниці «Підв'язка».
Бардольф }
Нім } нахлібники Фальстафа.
Пістоль }
Робін, паж Фальстафа.
Сімпл, слуга Слендера.
Регбі, слуга доктора Кайюса.
Місіс Форд.
Місіс Пейдж.

Анна Пейдж, дочка місіс Пейдж.
Місіс Квіклі, служниця доктора Кайюса.
Слуги Пейджа, Форда та інші.

Дія відбувається у Віндзорі та його околицях.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Віндзор. Перед домом Пейджа.
Входить суддя Шеллоу, Слендер і сер Х'ю
Еванс.

Шеллоу

Сер Х'ю, не переконуйте мене! Цю справу розглядатиме Зоряна палата¹. Хай він буде хоч двадцять раз сер Джон Фальстаф, я не дозволю ображати мене, Роберта Шеллоу, есквайра.

Слендер

Мирового суддю Глостерського графства і согам*.

Шеллоу

Авжеж, небоже Слендер, до того ж, іще й *cust-
alorum***.

* У присутності (лат.).

** Хранитель актів (лат. *спогвор.*).

С л е н д е р

Та й ratologum* також. І дворянина з діда-прадіда, любий отче, дворянина, що підписується на всіх документах власноручно armigero**; будь то який позов, чи повноваження, чи зобов'язання, чи розписка,— скрізь: armigero!

Ш е л л о у

Це вірно. Так і підписуємось, підписуємось ось уже протягом останніх трьохсот років.

С л е н д е р

І всі його нащадки, що повмирали до нього, як і всі його предки, що народяться після нього, робитимуть так само. Усі вони матимуть право носити мантию з дванадцятьма срібними лящами.

Ш е л л о у

Це старовинна мантия!

Е в а н с

З тванадцятьма білими вошами² ця старовинна мантия буде ще кращою... Воші дуже пасують до неї, бо ця комаха звична для людини і означає — любов.

Ш е л л о у

Лящі — дрібна рибина, вартніша риби — мантия старинна.

С л е н д е р

А можу я взяти з неї четвертину?

* Актів (лат. спотвор.).

** Хто має герб (лат. спотвор.).

Шеллоу

Можеш, тільки після шлюбу.

Еванс

Це, справті, згуба, як він візьме четвертину.

Шеллоу

Анітрохи.

Еванс

Клянусь пречистою, це так. Коли він вісьме³ від мантії четвертину, то вам, за моїм простим розрахунком, залишиться три чверті. Та не в цьому річ. Якщо тійсно сер Джон Фальстаф образив вас, то я як представник церкви радий з усім моїм благоволінням привести вас обох до взаємної згоди і порозуміння.

Шеллоу

Цією справою займеться королівська рада! Це ж бунт!

Еванс

Раді не випатає займатися бунтом. У бунті немає страху божого, а рада, бачите, охоче слухатиме про страх божий і не слухатиме про бунт. Запам'ятайте це, сер.

Шеллоу

Оце так?! Клянусь життям своїм, якби я був молодим, цю справу розв'язав би я мечем!

Еванс

Краще хай ваші друзі розв'яжуть її. На думку мені спало дати вам пораду, що топоможе покласти край усім вашим непорозумінням. Тут є одна дівчина, Анна Пейдж, дочка містера Джорджа Пейджа, чарівне, безгрішне створіння.

С л е н д е р

Міс Анна Пейдж? Так, так. У неї каштанове волосся, і розмовляє вона таким тонким жіночим голоском.

Е в а н с

Вона якраз та єдина на світі дівчина, яку могли б ви тільки попажати; до того ж, сімсот фунтів грошима, і золото, і срібло, які дід заповів їй на смертному ложі (пошли йому поже радісне воскресіння!). Вона одержить все це, якщо їй пощастить дожити до своїх сімнатцяти років. Тож чи не було б найкраще, коли б ми запули усі сварки та непорозуміння і оженили містера Авраама з міс Анною Пейдж.

Ш е л л о у

То дід справді залишив їй сімсот фунтів?

Е в а н с

А так. Та ще й патько залишить тля неї чималу суму.

Ш е л л о у

Я знаю цю благородну дівчину. Вона надзвичайно обдарована.

Е в а н с

Ще б пак! Сімсот фунтів та її можливості — чутове обдаровання...

Ш е л л о у

Ну що ж! В такому разі завітаймо до шановного містера Пейджа. А Фальстаф там?

Е в а н с

Хіба я можу сказати вам неправду? Та я зневажаю

брехунів, як зневажаю неширих людей, тобто людей неправивих. Рицар сер Джон Фальстаф там. Але благаю вас, слухайте тих, хто бажає вам добра. Я зараз постукаю в твері містера Пейтжа.

(Стукає).

Гей! Відчиніть! Хай буде благословення боже на цьому домі!

Пейдж

(за сценою)

Хто там?

Еванс

Благословення боже і я, друг ваш. А зі мною суддя Шеллоу та молотий містер Слендер, який, можливо, розповідь цікаву історію, якщо вона вам буде до смаку.

Входить Пейдж.

Пейдж

Дуже радий, шановні джентльмени, бачити усіх вас в доброму здоров'ї. Дякую вам, містер Шеллоу, за оленину.

Шеллоу

І я дуже радий вас бачити, містер Пейдж. Іжте на здоров'я! Шкода тільки, що ця дичина не з кращих,— такого вже забили оленя... А як ся має ласкава місіс Пейдж? Дякую вам за все від широкого серця, так, від широкого серця!

Пейдж

Це я вам вдячний, сер.

Шеллоу

Ні, це я вам вдячний. Так, так. Не ви мені, а я вам дуже вдячний.

Пейдж

Дуже радий вас бачити, ласкавий містер Слендер.

Слендер

А як поживає ваш рудий хорт? Я чув, що його випередили у Котсолі ⁴ на собачих перегонах.

Пейдж

Це ще не з'ясовано, сер.

Слендер

Не хочете признатись? Не хочете признатись?

Шеллоу

Звичайно, не хоче. А це з вашої вини, так, так, з вашої вини, бо собака хороший.

Пейдж

Дворняжка, сер.

Шеллоу

Ба ні! Собака хороший і гарний. Що можна більше сказати? Хороший і гарний. Сер Джон Фальстаф у вас?

Пейдж

У мене, сер, і мені дуже хотілося б помирити вас.

Еванс

Оце мова справжнього християнина!

Шеллоу

Він скривдив мене, містер Пейдж.

Пейдж

До деякої міри він сам це визнає, сер.

Шеллоу

Визнати — це ще не виправити. Адже так, містере Пейдж? Він мене скривдив, справді скривдив, одним словом, скривдив, вірте мені. Роберт Шеллоу, есквайр, запевняє, що його було скривджено.

Пейдж

А ось і сам сер Джон Фальстаф!

Входять сер Джон Фальстаф, Бардольф, Нім
та Пістоль.

Фальстаф

То ви, містер Шеллоу, будете скаржитись на мене королю?

Шеллоу

Рицарю, ви побили моїх людей, підстрелили мого оленя й виламали двері до моєї мисливської сторожки.

Фальстаф

Але ж не цілував дочки вашого лісника?

Шеллоу

Киньте дурниці! Ви за це відповісте!

Фальстаф

Відповім — і навіть зараз. Так, це все я зробив! От вам моя відповідь.

Шеллоу

Про все це знатиме королівська рада.

Фальстаф

Для вас краще, щоб рада про це нічого не знала,
бо ж вас засміють.

Еванс

Сер Джон! Рауса verba *, не сваріться, не гнівайтесь!

Фальстаф

Аякже, добра капуста! Слендере, я розбив вам голову.
Що ви маєте проти мене?

Слендер

От тобі й на, сер! Я справді маю дещо проти вас,
а особливо проти ваших негідників: Бардольфа, Німа та
Пістоля. Вони зтягли мене до таверни, напоїли там і геть
обчистили мої кишень.

Бардольф

Ех ти, бенберійський сир!⁵

Слендер

Нехай! Мені байдуже.

Пістоль

Ти що ж це, Мефістофель!

Слендер

Нехай! Мені байдуже.

Нім

Так його! Рауса verba, так його! Це по-моєму.

* Менше слів (лат. спотвор.).

С л е н д е р

Де ж це мій слуга Сімпл? Ви не знаєте, де він, дядю?

Е в а н с

Заспокойтесь, прошу вас! Тавайте розміркуємо. Атже, наскільки я розумію, серед нас є аж троє, що можуть розібратися в цій справі: містер Пейдж, fidelicet *, потім я, fidelicet — особисто, третій і останній посередник — господар «Підв'язки».

П е й д ж

Ми втрюх вислухаємо їх і покладемо кінець незгоди поміж ними.

Е в а н с

Дуже добре! Тозвольте, я ось занотую все це у свою записну книжку. Згодом ми розглянемо цю справу уважніше.

Ф а л ь с т а ф

Пістоль!

П і с т о л ь

Він слуха на обидва вуха.

Е в а н с

Чортячі вигатки! Що це за слова: «Він слуха на обитва вуха»? А тон чого вартий.

Ф а л ь с т а ф

Пістоль, ти поцупив гаманець містера Слендера?

* Очевидно (лат.).

С л е н д е р

Він, клянусь оцими рукавичками ⁶, він! Не зайти мені більше до своїх власних покоїв, якщо не він! У гаманці було сім раз по чотири пенси шестипенсовою монетою і два диски для гри, які я купив у Іда Міллера, заплативши за кожен з них по два шилінги й два пенси,— клянусь рукавичками!

Ф а л ь с т а ф

Це правда, Пістоль?

Е в а н с

Яка ж це правда, коли вкрадено гаманець?!

П і с т о л ь

Гей ти, чужинче з гір! Сер Джон, мій пане!
На бій я кличу цю бляшану шпагу.
Слова відмовні в тебе на губах,
Слова відмовні,— піна й бруд, ти брешеш!

С л е н д е р

То, значить, забрав он той, клянусь своїми рукавичками!

(Показує на Німа).

Н і м

Обережніше, сер. Киньте ці жарти! Якщо ви будете чплятись до мене, як той реп'ях, то й я скажу вам: «Стережись, карка вломиш!» Ось що я вам зауважу!

С л е н д е р

В такому разі, клянусь капелюхом, що це вчинила
ота червона пика!

(Показує на Бардольфа).

Бо хоч я й не можу пригадати всього того, що робив
тоді, як ви мене підпоїли, але ж я не зовсім осел!

Ф а л ь с т а ф

Що скажеш на це, Скарлет і Джон? ⁷

Б а р д о л ь ф

Та що скажу, сер? Цей джентльмен так нализався,
що втратив усі свої п'ять чуттів.

Е в а н с

Чуттів? П'ять почуттів. Яке нещтво!

Б а р д о л ь ф

Ну, а коли він набрався по саму зав'язку, сер, тут
його, як то кажуть, і обчистили.

С л е н д е р

Ви й тоді говорили по-латині, але не в тім справа.
Тепер, поки й житиму, зарікаюсь після такої шутки будь-
коли пити інакше, як тільки в чесній, поважній, побожній
компанії. Якщо й доведеться коли напиться, то тільки
з людьми, які бояться бога, а не з п'яними шахраями.

Е в а н с

Хай сутить мене бог, якщо це не схвальний намір.

Ф а л ь с т а ф

Отже, ви самі чули, панове, що всі обвинувачення простовано. Ви самі чули.

Входить Анна Пейдж, несучи вино, а за нею місіс Форд та місіс Пейдж.

Пейдж

Не треба, дочко. Віднеси вино до кімнати. Ми там його вип'ємо.

Анна Пейдж виходить.

С л е н д е р

О небо, та це ж міс Анна Пейдж!

Пейдж

Як поживаєте, місіс Форд?

Ф а л ь с т а ф

Слово честі, місіс Форд, я дуже радий вас бачити. З вашого дозволу, ласкава місіс.

(Цілує її).

Пейдж

Дружино, запрошуй цих джентльменів до їдальні. Заходьте, прошу. У нас сьогодні на обід гарячий паштет з оленини. Заходьте, панове. Маю надію, що вином ми залемо всі ваші непорозуміння.

Всі виходять, крім Шеллоу, Слендера та Х'ю Еванса.

С л е н д е р

Я охоче віддав би сорок шилінгів, щоб мати зараз з собою мою книжку пісень та сонетів!

Входить Сімпл.

Сімпл! Що це значить? Де ти пропадав? Я сам собі мушу прислужувати, чи що? Ти не захопив з собою мою «Книгу загадок»? ⁸

С і м п л

«Книгу загадок»? Та хіба не ви, пане, самі позичили її Алісі Шорткейк ще в день усіх святих, за два тижні до Михайлового дня?

Ш е л л о у

Ходімо, небоже, ходімо,— ми на тебе чекаємо. Тільки одне ще слово, небоже. Тут є, між іншим, пропозиція... щось схоже на пропозицію, що зробив натяком сер Х'ю. Ти мене розумієш?

С л е н д е р

Так, сер, ви самі побачите, який я буду розсудливий. Як треба, то я все зроблю, чого вимагатиме розсудливість.

Ш е л л о у

Ні, ти зрозумій мене.

С л е н д е р

Я розумію, сер.

Е в а н с

Слухайте його порат, містере Слендер. Я вам докладно з'ясую справу, якщо у вас є здібності заглибитися в неї.

С л е н д е р

Ні, я все зроблю, як мені скаже дядя Шеллоу. Прошу пробачення, він мировий суддя, а я проста людина.

Е в а н с

Не про це річ. Мова йде про ваше одруження.

Ш е л л о у

Так, у тім-то й справа, сер.

Е в а н с

Одруження з міс Анною Пеїдж.

С л е н д е р

Ну що ж, як треба, то я готовий одружитися з нею... на розумних умовах.

Е в а н с

На яких саме?

С л е н д е р

На розумних умовах.

Е в а н с

Але чи можете ви мати прихильність до цієї жінки? Нехай ми почуємо це з ваших власних уст, чи з ваших губів, бо деякі філософи кажуть, що губи — це також уста. Отже, скажіть точно: чи можете ви мати прихильність до цієї діви?

Ш е л л о у

Небоже Авраам Слендер, чи зможеш ти покохати її?

С л е н д е р

Сподіваюсь, сер, я зроблю все так, як вимагає розсудливість.

Е в а н с

Ні, клянуся всіма уготниками й уготницями святими, ви мусите твердо сказати, чи можете ви вітати їй всю вашу любов?

Ш е л л о у

Так, ти мусиш це сказати. Одружишся з нею, якщо буде добрий посаг?

С л е н д е р

Та я готовий зробити і більше, ніж це, за вашим, дядю, розсудливим велінням.

Ш е л л о у

Та, зрозумій же, зрозумій мене, любий небоже. Все, що я роблю,— це тільки для твого добра, небоже. Чи можеш ти покохати її?

С л е н д е р

Я одружуся з нею, сер, з вашого веління. І якщо на початку не буде великого кохання, то при ближчому знайомстві воно з божою допомогою може ще зменшитися, коли ми одружимося й матимем нагоду пізнати одне одного. Сподіваюсь, що при зближенні зростатиме і взаємна нехоть. Але ви кажете «женись» — і я женюсь. Це я вирішив цілком добровільно й відвратно.

Е в а н с

Дуже розважлива вітповідь, за винятком помилки в слові «відвортно». На нашу думку, тут підходить слово «безповортно». Але наміри ваші чудові.

Ш е л л о у

І я вважаю, що мій небіж мислить правильно.

С л е н д е р

Авжеж! А ні, то хай мене повісять, он що!

Входить Анна Пейдж.

Ш е л л о у

А ось і прекрасна міс Анна!

(До Анни).

Заради вас, міс Анно, я хотів би бути знову молодим.

А н н а

Обід подано. Батько запрошує шановне товариство до столу.

Ш е л л о у

Не смію перечити, прекрасна міс Анно.

Е в а н с

На те воля божа! Тільки б не спізнитись на перед-обідню молитву.

Шеллоу і сер Х'ю Еванс виходять.

А н н а

(до Слендера)

А ви, сер, не будете ласкаві зайти до господи?

С л е н д е р

Ні, дякую щиро й сердечно дякую. Мені й тут добре.

А н н а

Обід чекає на вас, сер.

С л е н д е р

Та я не голодний. Дякую, слово честі.

(До Сімпла).

Ей, ти! Хоч ти і мій слуга, іди й прислужувуй моєму дяді Шеллоу.

Сімпл виходить.

Часом і мировий суддя може скористатися слугою свого небожа. Поки не вмерла моя мати, я тримаю всього трьох слуг і хлопчика-пажа. Ну й що з того? Я живу, як і належить бідному родовитому дворянинові.

А н н а

Я не можу повернутися без вас, сер. Вони не сядуть за стіл, поки ви не прийдете.

С л е н д е р

Вірте мені, я нічого не їстиму. Проте я дякую вам, так, немовби я вже пообідав.

А н н а

Прошу вас, сер, зайдіть.

С л е н д е р

Дякую, я краще походжу тут. Цими днями я розбив собі ногу, вправляючись на шпагах та мечях з моїм учителем фехтування. За три удари належало по місці варених слив, і після того, слово честі, я не можу переносити навіть запаху гарячої страви.

Чути собачий гавкіт.

А чого це так гавкають собаки? Чи не привели ведмедів до міста?

А н н а

Здається, так, сер. Я чула, про це говорили.

С л е н д е р

Я дуже люблю ці забави, але й починаю сварку через них так само швидко, як і кожен в Англії. А ви боїтесь, коли бачите спущеного з ланцюга ведмедя? Авжеж, боїтесь?

А н н а

Звичайно, сер.

С л е н д е р

А я б не їв і не пив, тільки б на це дивився. Я разів із двадцять бачив, як спускали Секерсона⁹, і навіть сам тримав його за ланцюг. А скільки крику й лементу було тоді серед жінок,— просто жах, запевняю вас! Жінки справді їх не переносять. Це занадто грубі й бридкі тварини.

Входить Пейдж.

П е й д ж

Заходьте, шановний містере Слендер. Заходьте,— ми чекаємо на вас.

С л е н д е р

Мені не хочеться їсти,— дякую вам, сер.

П е й д ж

Клянуся богом, вам не вільно вибирати, сер. Заходьте, сер, прошу вас.

(Пропускає Слендера вперед, до дверей).

С л е н д е р

В такому разі, прошу заходити першим.

П е й д ж

Ходімо, сер.

С л е н д е р

Міс Анно, ідіть ви першою.

А н н а

Що ви, сер! Прошу вас, проходите ви.

С л е н д е р

Слово честі, я не піду першим,— нізащо. Я не наважусь так вас зневажити.

А н н а

Благаю вас, сер.

С л е н д е р

Гаразд. Краще вже бути неввічливим, ніж надокучливим. Але ви самі себе зневажаєте,— от так.

Виходять.

СЦЕНА 2

Там же.
Входять сер Х'ю Еванс та Сімпл.

Еванс

Біжи зараз і розпитай, де бутинок доктора Кайюса і як до нього пройти. Там знайдеш місіс Квіклі. Вона в нього ніби мамка чи нянька, куховарка, посудниця чи прачка.

Сімпл

Слухаю, сер.

Еванс

Ні, так буде ще краще: віддай їй цього листа. Ця жінка добре знайома з міс Анною Пейдж, і в цьому листі ми просимо її топомогти твоєму панові в його намірах щодо міс Анни Пейдж. Біжи ж, будь ласка, швидше, а я піду кінчати обід. Зараз мають подати яблука і сир.

Виходять.

СЦЕНА 3

Кімната в гостиниці «Підв'язка».
Входять Фальстаф, хазяїн гостиниці, Бардольф,
Нім, Пістоль та Робін.

Фальстаф

Хазяїне «Підв'язки»!

Хазяїн

Що скаже мій вояка? Промов тільки, по-вченому та мудро.

Ф а л ь с т а ф

От що, хазяїне. Мені треба звільнити декого з мого почту.

Х а з я ї н

Звільняй, мій буйний Геркулесе, спроваджуй! Хай забираються геть.

Ф а л ь с т а ф

Я сиджу на десяти фунтах в тиждень!

Х а з я ї н

Ах ти, імператор, цезар, кесар і диктатор! Бардольфа я беру до себе: він буде в мене цідити й розливати пиво. Добре я сказав, мій хоробрий Гекторе?

Ф а л ь с т а ф

Так і зроби, мій добрий хазяїне.

Х а з я ї н

Сказано — зроблено. Хай іде зі мною.

(До Бардольфа).

Покажеш мені, як ти піниш пиво, та й живи собі. Слово моє надійне. Ходім!

(Виходить).

Ф а л ь с т а ф

Іди з ним, Бардольфе. Бути буфетником — непогана професія. Із старого плаща виходить новий камзол, а з підтоптаного слуги — свіжий буфетник. Ну, йди. Прощавай!

Б а р д о л ь ф

Про таке життя я тільки її мріяв! Тепер я заживу!

П і с т о л ь

Ах, підлий цигане! Крутить ти хочеш краном?

Бардольф виходить.

Н і м

Його було зачато напідпитку. Дотепно сказано? Вдача у нього зовсім не героїська. Ось у чому річ!

Ф а л ь с т а ф

Я радий, що позбувся-таки цього старого кресала. Занадто вже він відкрито крав. Він у шахрайстві, як той поганий співак, ні такту не дотримував, ні міри.

Н і м

Справжній злодій краде і робить перерву.

П і с т о л ь

«Перемістити»,— сказав би тут розумний!
А «вкрасти»? Дулю за такі слова!

Ф а л ь с т а ф

Добре, панове, але сам я майже босий.

П і с т о л ь

Глядіть же, піг собі не відморозьте.

Ф а л ь с т а ф

Іншого виходу нема, доводиться шахраювати. Треба якось викручуватись.

П і с т о л ь

Аякже, треба ж їсти воронятам.

Ф а л ь с т а ф

Хто з вас знає в цьому місті Форда?

П і с т о л ь

Я знаю: людина він статечна.

Ф а л ь с т а ф

Чесні мої хлопці, я хочу вам сказати, що отут у мене...

П і с т о л ь

Та ярдів зо два в обхваті, як не більше!

Ф а л ь с т а ф

Не до жартів мені тепер, Пістоль. Може, й справді в поясі у мене два ярди. Але справа йде зараз не про міри, а про заміри. Коротко кажучи, я маю намір позалицятися до дружини Форда. Я відчуваю її прихильність. Розмовляючи зі мною, вона заграє, а очима так і пускає бісики. Цілком розумію смисл її поведінки. Коли перекласти на англійську мову, це означатиме: «Я вся належу серові Джону Фальстафу!»

П і с т о л ь

Він добре її вивчив і перекладає її бажання з мови честі на англійську мову.

Н і м

Якір, видно, глибоко закинуто. Вдалиї дотеп?

Ф а л ь с т а ф

Кажуть, вона всевладно порядкує гаманцем свого чоловіка. А в нього легіони золотих ангелів¹⁰.

П і с т о л ь

Чортів найми ще стільки ж на підмогу —
І гайда, хлопче мій, — тобі скажу я.

Н і м

Справи кращають. Це добре! Коли б і мені пристроїтися до тих ангелів!

Ф а л ь с т а ф

Я написав до місіс Форд листа. А оцей другий — до дружини Пейджа. Вона теж заграє зі мною очима. Нещодавно вона оглядала мене всього досить уважно. Проміння її очей освітлювало золотом то мою литку, то мій огрядний живіт.

П і с т о л ь

То ж сонце купу гною золотило!

Н і м

« (до Пістоля)

От за цей дотеп — спасибі!

Ф а л ь с т а ф

Вона приглядалась до всіх частин мого тіла з такою пристрасною увагою, що погляд її пропікав мене всього, як запалювальне скло! Ось лист і до неї. Вона так само порядкує гаманцем свого чоловіка. Вона, як Гвіана, повна золота і щедрот¹¹. Я маю намір дурити їх обох і зробити

їх своїм банком. Одна буде моя Ост-Індія, друга — Вест-Індія. З обома я буду вести торговельні справи. Іди, Німе, віднеси цей лист до місіс Пейдж, а ти, Пістоль, оцей — до місіс Форд. Заживемо, хлопці, заживемо!

П і с т о л ь

Невже Піндаром¹² я троянським стану
З мечем оцим? Тоді усе це — к бісу!

(Кидає лист на стіл).

Н і м

Я на такі підлі справи не піду. Ось вам безчесний лист. Я бережу свою чесну репутацію.

Ф а л ь с т а ф

(до Робіна)

Неси ти, хлопче, ці листи швиденько,
Лети човном до злотних берегів!
Ви ж, шахраї, геть шезніть всі, як град,
Тиняйтесь скрізь, шукаючи притулку!
Дух часу я практичного засвою
Й на славу заживу — й й паж зі мною.

Фальстаф і Робін виходять.

П і с т о л ь

Хай коршаки кишки тобі порвуть!
У грі костей фальшивих є чимало,
Щоб бідних і багатих обдурить.
Ще буде в мене повно у кишені,
А в тебе порожньо, фрігійський турку!

Н і м

У мене в голові думки про помсту.

П і с т о л ь

Ти хочеш мститись?

Н і м

Клянусь зірками й небом!

П і с т о л ь

Як? Хитрістю, мечем?

Н і м

І тим і другим!

Любовні наміри його розкрию Пейджу.

П і с т о л ь

Хай знає й Форд, що грубий чорт

Від нього хоче взяти

Голубку-любку і капшук до рук

І ложе сплямувати.

Н і м

Я не дам, щоб мій настрій охолонув. Я доведу Пейджа до того, що він пустить в хід отруту, я доведу його до жовтяниці, бо моє обурення — річ небезпечна. Така вже моя вдача!

П і с т о л ь

Між невдоволених ти — справжній Марс!

Тобі я помічник! Ну, марш!

Виходять.

СЦЕНА 4

Кімната в будинку доктора Кайюса.
Входять місіс Квіклі, Сімпл та Джон Регбі.

Місіс Квіклі

Гей, Джоне Регбі! Піди, будь ласка, до вікна й подивись, чи не йде наш господар, доктор Кайюс. Якщо він прийде й, не дай боже, застане кого-небудь в домі,— то, напевно, почне зловживати і божим довготерпінням, і королівською англійською мовою.

Регбі

Піду повартую.

Місіс Квіклі

Иди. А ввечері я тебе почастую молочним пуншем. Посидимо, коли догорятиме вогонь в каміні.

Регбі виходить.

Хороший, чесний, послужливий хлопчина; такий, як він,— найкращий слуга для дому. І, запевняю вас, не пусто-меля, не баламут. Єдина в нього вада: надто вже він богомільний. Щодо цього він дуже впертий. А хто з нас без вад? Та годі про це.

(До Сімпла).

Твоє ім'я, кажеш, Пітер Сімпл?

Сімпл

Так, за браком кращого.

Місіс Квіклі

А твій господар — містер Слендер?

Сімпл

Точнісінько так.

Місіс Квіклі

Це не той — з великою округлою бородою, як ніж, яким кроють рукавички?

Сімпл

Ні. У мого господаря маленьке, дрібне обличчя й руда борідка. Руда, як у Каїна.

Місіс Квіклі

Він, здається, людина лагідної вдачі?

Сімпл

Авжеж. Але й він, як і всякий інший, занадто швидкий на руку. Оце якось побився зі сторожем.

Місіс Квіклі

Що ти кажеш? Тепер я його пригадую. Чи це не той, що так задирає голову, а хода у нього така бундючна?

Сімпл

Він, він. Це справді він.

Місіс Квіклі

Як так, то дай боже Анні Пейдж не знайти гіршої пари. Перекажи шановному пасторові Евансу, що я зроблю все, що зможу, для твого господаря. Анна хороша дівчина, і я хочу...

Вбірає Регбі.

Регбі

Ой лишенько: хазяїн іде.

Місіс Квіклі

Тепер усім нам перепадає!

(До Сімпла).

Швидше ховайся сюди, добрий юначе, до цієї комірчини. Хазяїн тут довго не затримається.

(Замикає Сімпла в комірчину).

Джоне Регбі! Чуеш, Джоне! Біжи, Джоне, та довідайся, що там з нашим хазяїном.

Регбі виходить.

Чи не захворів він часом, що так довго не йде додому?

(Починає співати).

«Ой в долині на лужку, на лужку...»

Входить доктор Кайюс.

Кайюс

(дивиться підозріливо)

Що це так співать? Терпіть не могу цих забавка! Прошу ходить в комірчина і посить мені un boitier verd, коробка, зелений коробка. Чула, що я казаль? Зелений коробка.

Місіс Квіклі

Аякже, чула, чула! Зараз принесу.

(До себе).

Добре, що він не пішов сам по неї. Застав би там юнака і сказився б від злості.

К а й ю с

Fe, fe, fe, fe! Ma foi, il fait fort chaud! Je m'en vais à la cour,— la grand affaire*.

М і с і с К в і к л і

(повергається)

Це вона, сер?

К а й ю с

Oui, mette le au ton кишеня, derêche**, швидше.
Де ж той шельма, Регбі?

М і с і с К в і к л і

(шукає)

Ей, Джоне Регбі! Джоне!

Входить Регбі.

Р е г бі

Я тут, сер.

К а й ю с

Ви Джон Регбі і ви блазень Регбі. Ходіть брати мій рапіра і слідувать за мною до двору.

Р е г бі

Рапіра вже готова, сер. Вона в сінях.

* Ух, ух! Ну й гаряче, далєбі! Піду до королівського двору у важливій справі (франц.).

** Так, поклади її в мою кишеню, швидше (франц.).

К а й ю с

Шорт, я, здається, гаявся і тепер спізнятись. Шорт забери! Qu'ai j'oublié*. Я забуль узяти в комірчина ліки. А без них я ніяк не можу ходиль.

М і с і с К в і к л і

(набік)

Ой, що то буде! Він його побачить і збожеволіє.

К а й ю с

(йде до комірчини й відчиняє двері)

О, diable, diable!** Хто це у моя комора? Негідник, злодій?

(Тягне Сімпла з комірчини).

Регбі, рапіру!

М і с і с К в і к л і

Ласкавий пане, заспокойтесь!

К а й ю с

Як це я заспокойтесь?

М і с і с К в і к л і

Цей юнак — чесна людина.

К а й ю с

А що робив цей чесний людина у моя комора? Не можна чесна людина ходить у чужа комора.

* Що я забув? (Франц.)

** О, чорт, чорт! (Франц.)

Місіс Квіклі

Благаю вас, не будьте такі флегматичні! Вислухайте всю правду, як воно було. Цей юнак прийшов до мене від пастора Х'ю з проханням.

Кайюс

Харазд...

Сімпл

Справді так, хотів...

Місіс Квіклі

Мовчи!

Кайюс

Хай мольчить ваш язик. Ну, розкажуть вашу байка.

Сімпл

...хотів попросити цю ласкаву добродійку, вашу служницю, закинути добре слівце за мого хазяїна перед міс Анною Пейдж щодо одруження.

Місіс Квіклі

Оце і все! Але я не збираюсь класти пальця у вогонь, мені це не потрібно.

Кайюс

Так це сер Х'ю прислав тебе? Регбі, baillez*.

(До Сімпла).

А ти чекать тим часом.

(Сідав за стіл, пише).

* Подайте *(франц.)*.

Місіс Квіклі
(тихо до Сімпла)

Я дуже рада, що він сьогодні такий спокійний. Коли б його справді взяло за печінки, ти б тоді почув його крик та всяку м а л а х о л і ю. А проте я, хлопче, зроблю для твого господаря все, що зможу. Шкода тільки, що цей французький доктор — мій хазяїн. Я можу називати його своїм хазяїном, якщо доводиться порядкувати в його домі: я прасую, варю пиво, печу, прибираю, готую страви й питво, стелю постіль — все роблю сама.

Сімпл
(тихо до Квіклі)

Багато роботи на одні руки!

Місіс Квіклі
(тихо до Сімпла)

Ви так вважаєте? Воно таки багато роботи: вставати рано, лягати пізно... А проте скажу вам нишком, — тільки ні слова про це, — мій хазяїн сам закоханий у міс Анну Пейдж. Але нічого з цього не вийде. Я знаю думки Анни: вони ні тут, ні там.

Кайюс
(підводиться й дає Сімплу листа)

Гей ти, мавп! Віддай моя лист серові Х'ю. Це виклик, шорт забори! Я буду різати йому горло в парку. Я навчу цей негідний попівський мавп, як втручатись у чужий справи! Можеш іти геть. Нічого тут стирчати. Далєбі, я буду його вихолостити так, що у нього не залишиться нічого, щоб кинути своїй собака!

Сімпл виходить.

М і с і с К в і к л і

Який жаль! Адже він тільки замовив слівце за свого приятеля.

К а й ю с

Мені байдуже до того. Хіба не ви запевняв мене, що Анна Пейдж буде належати мені? Шорт забери, я вб'ю цього блазня піп. Я вже просив мого хазяїн «Підв'язка» поміряти наша зброя. Шорт забери, я сам хочу мати Анна Пейдж.

М і с і с К в і к л і

Сер, дівчина вас кохає. Все буде гаразд. Нехай собі говорять люди. Лиха з цього не буде.

К а й ю с

Регбі, ходім зі мною до двору. Далебі, якщо Анна Пейдж не дістанеться мені, я викидять тебе геть з мій дому! За мною, Регбі.

Кайюс і Регбі виходять.

М і с і с К в і к л і

Будеш ти бачити Анну, як свої вуха! Ні. Я знаю, що про це думає Анна. Жодна з жінок Віндзора не знає краще думок Анни, ніж я; жодна, хвалити бога, не вплине на неї більше, ніж я.

Ф е н т о н

(за сценою)

Чи є хто вдома? Гей!

Місіс Квіклі

Хто там? Заходьте, прошу вас.

Входить Фентон.

Фентон

Що чути, ласкава добродійко? Як ся маєш?

Місіс Квіклі

Дуже добре; тим більше, що ваша милість зволить про це питати.

Фентон

Що нового? Як почуває себе прекрасна міс Анна Пейдж?

Місіс Квіклі

Оце правда, сер: і прекрасна вона, і чесна, і лагідна. Вона — ваш друг, скажу вам по секрету.

Фентон

Чи пощастить мені, як гадаєш? Не марне мое залицяння?

Місіс Квіклі

Правду сказати, сер, все в божих руках. А проте, містере Фентон, я готова заприсягтися на біблїї, що вона кохає вас. У вашої милості, здається, бородавка над оком?

Фентон

Ну, є. А хіба що?

Місіс Квіклі

Та з цим пов'язана ціла історія. Повірте мені, іншої нема такої, як Нен. Найчесніша дівчина серед тих, що будь-коли хліб їли. Ми цілу годину говорили з нею про цю бородавку. З ким і посмієшся, як не з цією дівчиною! Сказати правду, занадто вже вона вдається в м а л а х о л і ю та мрійність. Щодо вас, то все буде гаразд,— сміливіше!

Фентон

Добре, я з нею побачусь сьогодні. Ось тобі гроші. Закинь за мене добре слово. Як побачиш її раніше, ніж я, то замов слівце.

Місіс Квіклі

Аякже! Звичайно, замовлю. Як побачимось удруге, я докладніше розкажу вашій милості про бородавку та й про інших женихів.

Фентон

То до побачення. Зараз я дуже поспішаю.

Місіс Квіклі

Ідіть здорові, ваша милость!

Фентон виходить.

Видно, що це чесний дворянин. Проте Анна його не любить. Я це знаю краще, ніж будь-хто. Ох, лишенько! Як же я могла забути!

(Виходить).

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Перед будинком Пейджа.
Входить місіс Пейдж з листом у руці.

Місіс Пейдж

Он як! У найщасливіші дні моєї юної краси любовні листи мене обминали, а тепер я стала їх одержувати? Подивимось.

(Читає).

«Не питайте мене, чому я покохав вас. Любов іноді звертається до розуму як до лікаря, але ніколи не слухається його порад. Ви вже не молода, я — теж, — ось вам і початок симпатії. Ви веселі, і я так само, ха-ха! — симпатії ще більше. Ви любите херес, і я теж, — якої ще симпатії вам треба?! Задовольнісь тим, місіс Пейдж, що я люблю тебе, якщо любов солдата може тебе задовольнити. Я не кажу тобі: «Пожалій мене», — бо це не мова солдата. Я кажу: «Кохай мене». Написав

Я, рицар твій,
Що в тьмі нічний
І в день ясний
Піде як стій
За тебе в бій.

Джон Фальстаф».

Ну, не Ірод іудейський? ¹ О розпутний, розпутний світ! Старе, зношене, як та ганчірка, а вдає з себе молодого галантного кавалера. Ну, яку нерозважність у моїй поведінці або в розмові міг помітити оцеї фламандський п'яниця ², чорти б його вхопили, щоб так нахабно причепитися до мене? Він же її трьох разів не був у моєму товаристві. Що такого я могла йому сказати? Своїм веселошам,— прости мені, боже,— я волі не давала! От внесу білль у парламент про знищення гладких мужчин. Як мені помститися на ньому? Бо я таки помшусь,— це так само вірно, як і те, що в нього не кишки, а ковбаси!

Входить місіс Форд.

Місіс Форд

О, місіс Пейдж! А я, повірте, оце саме зібралася до вас...

Місіс Пейдж

А я — до вас... Ви не хворі? Чогось погано виглядаєте.

Місіс Форд

Невже? Ніколи цьому не повірю! Я маю докази, що навпаки.

Місіс Пейдж

А по-моєму, вигляд у вас таки поганий.

Місіс Форд

Гаразд. Може, й так. Але, кажу вам, могла б довести протилежне. О місіс Пейдж, дайте мені пораду!

Місіс Пейдж

В чім справа, голубко?

Місіс Форд

Ой голубко! Якби я не зважала на одну дрібничку, то я б могла бути у великій шані.

Місіс Пейдж

Плюньте, голубко, на ту дрібничку! Користуйтеся шанною! В чому річ? В чому річ?

Місіс Форд

Якби я зважилась ускочити до пекла всього на одну-дві хвилини, я б мала лицарське звання.

Місіс Пейдж

Що ти торочиш! Подумаєш,— сер Аліса Форд!..³ Такі лицарі не дуже високого коліна! Краще тобі не міняти свого дворянського звання.

Місіс Форд

Ми тільки час гаємо. Ось читай, читай.

(Подає листа).

Сама розумієш, як я можу стати лицаркою. Я буду найгіршої думки про гладких мужчин, доки очі мої зможуть відрізнити мужчин по їх зовнішньому вигляду!

Але ж він не лаявся, хвалив жіночу скромність і так розважно й благонравно засуджував усяку непристойність, що я ладна була заприсягтись, що слова у нього не розходяться з думками. А виходить, що його думки так пасують до його слів, як сотив псалом до пісні «Зелені рукава»⁴. Скажіть, яка буря викинула на наш віндзорський берег такого кита, що в нього в череві стільки бочок сала?! Як мені помститися на ньому? Найкращий засіб, гадаю, підтримувати в ньому надію на успіх, аж поки нечестивий вогонь жаги не розтопить його всього на смалець. Чи ви чули про щось подібне?

Місіс Пейдж

(порівнює обидва листи)

Буква в букву, крім прізвищ Форд і Пейдж,— у цьому тільки й різниця. Для твого заспокоєння, що лиха слава не торкнеться тебе в цій плутанині,— ось тобі близнюк твого листа. Але спадкоємцем буде твій, бо мій, запевняю, не перший. Я переконана, що у нього тисяча таких листів, та навіть більше, не проставлені тільки прізвища. Наші листи — це, напевне, вже друге видання. Він, безперечно, і не пише їх, а тисне друком,— звук затискати. Та я б волила краще бути гіганткою і лежати під горою Пеліон⁵. Далєбі, легше знайти двадцять розпутних горлиць, ніж одного доброчесного мужчину!

Місіс Форд

Так, точнісінько те саме! Та сама рука, і слова ті ж самі. За кого він нас має?

Місіс Пейдж

Не знаю, але я майже готова посваритися з власною чесністю. Я на саму себе готова дивитись, як на незнайо-

му. Бо якби він не знав у мені якоїсь вади, що я й сама її не знаю, то ніколи не пішов би на такий зухвалий абордаж!

Місіс Форд

Ви кажете — «на абордаж»? Ну, я ніколи не пустила б його нижче своєї палуби.

Місіс Пейдж

Я — теж. Якби йому вдалося забратися до мене в трюм, то я вже більш ніколи не вийшла б у море. Помстимося на ньому! Призначимо йому побачення, будемо манити надіями на успіх і зводити заманливими зволіканнями, аж поки він не віддасть своїх коней у заставу хазяїнові «Під'язки».

Місіс Форд

Я залюбки учинила б йому будь-яку підлість, якби вона не заплямувала нашої репутації. Коли б мій чоловік побачив цього листа, приводу до ревнощів вистачило б на цілий вік.

Місіс Пейдж

А ось, дивіться, і він іде. А з ним і мій добряга чоловік. Він такий же далекий від ревнощів, як я далека від того, щоб дати до них привід. Сподіваюсь, це відстань величезна.

Місіс Форд

Ви щасливіша за мене.

М і с і с П е й д ж

Однак давайте порадимось щодо цього гладкого рицаря. Ходім сюди.

З'являються Ф о р д, П і с т о л ь, П е й д ж та Н і м.

Ф о р д

Маю надію, що все це неправда.

П і с т о л ь

Надія в інших справах — пес безхвостий.
Сер Джон закоханий у твою дружину.

Ф о р д

Не може цього бути, сер,— моя дружина вже не така й молода.

П і с т о л ь

Впадає біля знатних він і простих,
Багатих, бідних, юних і старих.
Він любить вінегрет,— Форд, стережися!

Ф о р д

Кохати мою дружину?

П і с т о л ь

Всім полум'ям печінки! Попередь,
Бо зацькують тебе, як Актеона⁶, псами.
О, слово це ганебне!..

Ф о р д

Яке слово, сер?

П і с т о л ь

Це слово — роки. Прощавай!
Пильнуй, не спи,— вночі пайбільш крадуть злодії.
Пильнуй,— вже літо йде,— співатиме зозуля.

(До Німа).

Ходім, капрал сер Нім!

(До Пейджа).

Пейдж, вір йому: говорить він розумно.

(Виходить).

Ф о р д

(до себе)

Більше терпіння, і я всё виясню.

Н і м

(до Пейджа)

Це правда. Не в моім характері брехати. Фальстаф до деякої міри образив мене; хотів, щоб я його лист відніс до вашої дружини, але в мене є меч, який при потребі може вкусити. Фальстаф закоханий у вашу дружину, от і все. Мене звать капрал Нім. Я вам кажу й ручаюсь за свої слова. Запам'ятайте: звать мене Нім. Фальстаф закоханий у вашу дружину. Прощайте! Не в моім характері задовольнятись хлібом та сиром: такий уже в мене характер. Прощавайте!

(Виходить).

П е й д ж

Каже, у нього характер! Таким характером він кожного до нестями налякає.

Ф о р д

Я викрию Фальстафа!

П е й д ж

Ще ніколи не чув я такого балакучого манірного кри-
вляки.

Ф о р д

Якщо виявиться, що це правда, тоді...

П е й д ж

Ніколи не повірю цьому китайцеві, навіть якби наш
священик рекомендував його як чесну людину.

Ф о р д

Він завжди був добрим, розумним хлопцем! Ну, га-
разд.

Наближаються місіс Пейдж та місіс Форд.

П е й д ж

Що скажеш, Мер?

М і с і с П е й д ж

Куди це ти зібрався, Джордже? Слухай-но.

М і с і с Ф о р д

Як ся маєш, любий мій Френку? Чого ти такий зажу-
рений?

Ф о р д

Зажурений? Зовсім ні. Іди додому, йди.

Місіс Форд

Бачу, що в тебе знов якісь дурощі в голові. Ви йдете, місіс Пейдж?

Місіс Пейдж

Іду, йду з вами. Джордже, приходь обідати.

(Тихо до місіс Форд).

Гляньте, хто сюди йде. Вона буде нашим посланцем до цього жалюгідного рицаря.

Місіс Форд

(тихо до місіс Пейдж)

Повірте, я тільки що про неї подумала. Вона усе влаштує.

Входить місіс Квіклі.

Місіс Пейдж

Ви до моєї дочки Анни?

Місіс Квіклі

Ви вгадали. Дозвольте запитати, як здоров'ячко ласкавої міс Анни?

Місіс Пейдж

Заходьте до нас, то й побачите. До речі, нам треба з вами годинку поговорити.

Всі троє заходять у дім.

Пейдж

Ну й що ж, містере Форд?

Ф о р д

Хіба ви не чули, що казав мені отой негідник?

П е й д ж

Чув. А ви чули, що казав мені той другий?

Ф о р д

Як ви гадаєте, чи правду вони говорили?

П е й д ж

Повісити їх мало, мерзотників! Не думаю, щоб рицар на це зваживсь. А ті, що звинувачують його в злих намірах проти наших дружин,— це пара його слуг, яких він вигнав, справжні пройдисвіти, що тиняються без діла.

Ф о р д

То вони служили у нього?

П е й д ж

В тому-то й річ.

Ф о р д

Від цього мені не легше. Він живе в гостиниці «Підв'язка»?

П е й д ж

Авжеж, там. Якщо він почне під'їжджати до моєї дружини, то я дам їй цілковиту волю, і, ручуся головою, що, крім лайки, він нічого від неї не доб'ється.

Ф о р д

Я теж не маю жодних сумнівів щодо моєї дружини. Але навіщо зводити їх разом? Чоловіки іноді занадто довірливі. Щодо мене, то я б за свою не поручився головою,— мене не так легко заспокоїти.

Пейдж

Гляньте-но, он іде пишномовний хазяїн «Підв'язки». Коли він у такому веселому настрої, то в нього напевно або горілка в голові, або гроші в гаманці.

Входить хазяїн гостиниці.

Доброго здоров'я, хазяїне.

Хазяїн

Здоров, молодче! Та ти таки справжній джентльмен. Гей, cavalero * суддя, що ж ти!

Входить Шеллоу.

Шеллоу

Іду, йду, мій хазяїне. Добри вечір і ще двадцять раз добри вечір, містер Пейдж! Містер Пейдж, чи не бажаєте піти з нами? Нас чекає розвага.

Хазяїн

Розкажи йому, в чому справа, cavalero суддя, розкажи йому, молодче!

Шеллоу

Сер, має бути двобій між сером Х'ю, валлійським пастиром, і Кайюсом, французом-лікарем.

Форд

Шановний хазяїне «Підв'язки», прошу вас на пару слів.

Хазяїн

Що скажеш, молодче?

Відходять вбік.

* Гей, пане (португ.).

Ш е л л о у
(до Пейджа)

Підете з нами подивитись? Мій веселий хазяїн тільки що міряв їх зброю, але, здається, він призначив їм різні місця для зустрічі. Бо, вірите, я чув, що пастор не жартує, послухайте, я вам розкажу, що це буде за комедія.

Відходять обидва вбік.

Х а з я ї н

А ти не маєш претензій до мого мешканця, кавалера-рицаря?

Ф о р д

Ніяких, запевняю. Але я піднесу вам глечик вареного хересу, якщо ви влаштуєте мені побачення з ним і скажете, що моє прізвище — Брук⁷. Так, задля жарту.

Х а з я ї н

Ось тобі моя рука, причепо! Я тебе і проведу, і виведу! Гарно сказано? Твоє прізвище буде Брук. Наш рицар любить жарти. Ну що ж, ходімо, друзі.

Ш е л л о у

Я з вами, хазяїне, з вами.

П е й д ж

Я чув, що француз чудово володіє рапірою.

Ш е л л о у

То дрібниці, сер! Я міг би вам і більше розказати. Це тепер ви додержуєте дистанцій, всяких пассад, естокад і казна-чого. А головне — це серце, містер Пейдж. Все

залежить від нього, тільки від нього. Був час, коли я міг своїм довгим мечем розігнати вас, чотирьох здоровенних паруб'яг, як пацюків.

Х а з я і н

Ходім, хлопці, ходім, ходім! Чи нарешті вирушим ми?

П е й д ж

Піду і я з вами. Але приємніше було б тільки слухати їх лайку, ніж дивитися на їх бійку.

Хазяїн, Шеллоу та Пейдж виходять.

Ф о р д

Цей Пейдж — необачний дурень і надто покладається на вірність своєї дружини, а я своєї думки так легко не зміню. Вона з ним зустрічалась в домі Пейджа, і хто знає, що вони там робили. Нічого, я дошукаюсь правди. Переводягнусь — і все вивідаю у Фальстафа. В разі виявиться, що вона безневинна, то труд мій не буде марний, якщо ж ні — то цей труд буде добре нагороджений.

(Виходить).

СЦЕНА 2

Кімната в гостиниці «Підв'язка».
Входять Фальстаф та Пістоль.

Ф а л ь с т а ф

Не дам тобі ані гроша!

П і с т о л ь

Тоді, як устрицю, я світ
Мечем своїм відкрию
І борг натурою верну!

Ф а л ь с т а ф

Ані гроша! Не раз я дозволяв вам, сер, користуватись моїм кредитом; завдяки моїм добрим друзям я тричі випросив відстрочку для вас і для вашого нерозлучного Німа. Якби не я, то визирали б ви обидва з-за ґрат, як ті близнята-павіани. Заради вас я прирік себе на пекло, бо присягався джентльменам, моїм друзям, що ви обидва — справжні солдати й надійні хлопці. А коли у місїс Бріджет пропала ручка від віяла, то я поручився своєю честю, що це не твоїх рук діло.

П і с т о л ь

Хіба з тобою я не поділився?
П'ятнадцять пенсів не одержав ти?

Ф а л ь с т а ф

Говори, говори, шибенику. Що ж я, по-твоєму, буду задурно ризикувати своєю душею? Одним словом, не висни на мені, я тобі не шибениця, — забирайся! Тобі тільки — короткий ніж та на товкучку. Тікай до свого замка на Пікт-Хетчі⁸, геть! Ти не міг, негіднику, віднести для мене листа?! Боявся за свою честь! Ах ти ж, підлото! Тож навіть я ледве можу втриматися в межах, визначених честю! Я, я сам буваю іноді змушений дивитися крізь пальці на страх божий і, прикриваючи честь необхідністю, починаю викривуватись, хитрувати, обдурювати. А ти, негіднику, хочеш прикрити честю своє лахміття, свої тигрячі погляди, свою кабацьку мову і вкрай непристойну лайку? І ти мені відмовляєш, ти?

П і с т о л ь

Здаюсь. Чого ще хочеш ти від мене?

Входить Робін.

Р о б і н

Сер, якась жінка хоче поговорити з вами.

Ф а л ь с т а ф

Нехай зайде.

Входить місіс Квіклі.

М і с і с К в і к л і

Добрідень вашій милості.

Ф а л ь с т а ф

Добрідень, добра жінко.

М і с і с К в і к л і

Не зовсім так, з дозволу вашої милості.

Ф а л ь с т а ф

Ну, добра дівчино?

М і с і с К в і к л і

Я клятву можу дати: така, як по моїх родинях мати.

Ф а л ь с т а ф

Клятві я вірю. Чого ж тобі від мене треба?

М і с і с К в і к л і

Чи можу я вшанувати вашу милість одним-двома словами?

Ф а л ь с т а ф

Хоч двома тисячами, моя красуне,— я вшаную тебе аудієнцією.

М і с і с К в і к л і

Є тут одна жінка, місіс Форд, сер. Прошу вас, підійдіть ближче до мене, ось так... Сама я живу в доктора Кайюса.

Ф а л ь с т а ф

Гаразд, далі. То ти кажеш... місіс Форд?

М і с і с К в і к л і

Цілком справедливо кажете, ваша милость... Прошу вашу милость, відійдім трохи далі.

Ф а л ь с т а ф

Запевняю тебе, ніхто нас не почує. Тут тільки мої люди, мої власні люди.

М і с і с К в і к л і

Справді? Хай господь благословить їх і зробить своїми слугами.

Ф а л ь с т а ф

Ну, гаразд, то що ж місіс Форд,— що вона?

М і с і с К в і к л і

Ах, сер, вона найдобріше в світі створіння. Боже! Боже! Який ви баламут, ваша милость! Нехай господь простить вам і всім нам,— я молюсь про це.

Фальстаф

Місіс Форд... Ну, далі!.. Місіс Форд...

Місіс Квіклі

Ну от. Коротко кажучи, ви їй так закрутили голову, що аж дивно. Найблисучішому з придворних, що були тут, як двір приїздив до Віндзора, не вдавалося так закрутити їй голову. А там же були рицарі, лорди і джентльмени, з власними каретами. Запевняю вас, карета за каретою, лист за листом, дарунок за дарунком! І все так солодко пахло мускусом, а шелестіло як! Запевняю вас, усе було шовк і золото, і в усіх така алігантна мова. А вина й солодощі, найкращі і найсмачніші, які підкорили б будь-яке жіноче серце. І, повірте мені, ні на кого з них вона й оком не глянула. Мені самій давали сьогодні вранці двадцять ангелів, але я нехтую всіма ангелами, коли ведуть вони не на чесну путь. І от, запевняю вас, ніхто з них не міг добитись, щоб вона навіть з найвельможнішим із них хоч би чарку пригубила. А там же були і графи, і навіть поважніші за них — пенсіонери⁹. А для неї, запевняю вас, це все однаковісінько!

Фальстаф

Але що вона веліла мені сказати? Тільки коротше, мій добрий Меркурію¹⁰ в спідниці.

Місіс Квіклі

Отож вона одержала вашого листа, за який тисячу разів вам дякує. Вона переказує, що її чоловіка не буде вдома між десятою та одинадцятю годинами.

Фальстаф

Між десятою та одинадцятю?

Місіс Квіклі

Еге ж. Вона просить вас прийти і подивитись на малюнок: вона каже, ви знаєте, на який. Містера Форда, її чоловіка, не буде вдома. Ох, невесело свій вік вікувати цій милій жінці з таким чоловіком! Страшенно ревнивий! Йй, сердешній, не життя з ним, а мука.

Фальстаф

Між десятою та одинадцятою. Вклонись їй від мене, жінко. Обов'язково прийду.

Місіс Квіклі

Оце ви добре сказали. Але в мене до вас є ще одно доручення, ваша милість. Місіс Пейдж також сердечно вітає вас. Дозвольте сказати вам на вушко, що вона надзвичайно чесна, скромна й благородна жінка. Вона, скажу вам, не пропускає жодної служби божої, ні вранці, ні ввечері, іншої такої не знайдеш у Віндзорі. Вона просила переказати вашій милості, що її чоловік дуже рідко виходить з дому, але вона має надію, що така нагода трапиться. Ще ніколи не бачила, щоб жінка так захопилась мужчиною! У вас, певно, є якийсь особливий талісман, щоб чарувати. Є, є! Напевно є!

Фальстаф

Ніякого талісмана, запевняю тебе! Крім моїх особистих чарів, ніяких інших у мене нема.

Місіс Квіклі

Нехай господь благословить вас за це!

Ф а л ь с т а ф

Але скажи мені, будь ласка, чи дружина Форда та дружина Пейджа не признались, бува, одна одній, що вони мене кохають?

М і с і с К в і к л і

Оце, справді, гарна була б історія! Не такі вони вже дурні, гадаю. Ото була б штука! Місіс Пейдж заради вашого кохання просить вас прислати до неї вашого маленького пажа. Її чоловік має особливу антипатію до малого пажа, а містер Пейдж, вірте мені, чудесна людина: жодна з жінок у Віндзорі не має кращого життя, ніж його дружина. Робить вона те, що їй заманеться, говорить те, що хоче, має все, платить за все сама, лягає спати, коли хоче, встає, коли хоче, і все у них так, як їй того хочеться. Правду кажучи, вона того й заслуговує, бо якщо й є хороша жінка у Віндзорі, то це саме вона. Ви повинні послати до неї вашого пажа, нічого не вдієш!

Ф а л ь с т а ф

Ну що ж, пошлю.

М і с і с К в і к л і

Обов'язково пошліть. Адже він може бути між вами посередником. А ви вже придумайте на всякий випадок якийсь умовне слівце, щоб розуміти одне одного, а щоб хлопець не міг ні про що догадатись. Не годиться ж дітям знати про всякі грішні справи. А літні люди, самі знаєте, обачні і, як то кажуть, знають світ.

Ф а л ь с т а ф

Прощай. Уклонись від мене обом. Ось тобі мій гаманець, але я ще буду винен тобі. А ти, хлопче, йди з цією жінкою.

Місіс Квіклі і Робін виходять.

Ці новини аж приголомшили мене!

П і с т о л ь

Ця шкура — посланець від Купідона ¹¹.

Вітрила став, жени, відкрий вогонь!

Вона мій приз — бо море всіх поглине.

(Виходить).

Ф а л ь с т а ф

Ну, що ти на це скажеш, старий Джоне? Берись до діла. Я тепер скористаюся з твого старого тіла більше, ніж будь-коли раніше! Вони ще задивляються на тебе? Після того, як на тебе витрачено стільки грошей, ти ще будеш в баришах? Спасибі тобі, любе моє тіло! Нехай собі кажуть, що тебе зроблено дуже грубо, — байдуже, аби міцно було збито.

Входить Бардольф з бокалом хересу.

Б а р д о л ь ф

Сер Джон, там, унизу, вас чекає якийсь містер Брук. Він хоче познайомитися з вами і поговорити. А оце він посилає вашій милості вранішній ковток хересу.

Ф а л ь с т а ф

Його прізвище Брук?

Бардольф

Так, сер.

Фальстаф

Клич його сюди.

Бардольф виходить.

Приемний Брук, який пливе таким потоком вина. Ага, місіс Форд і місіс Пейдж, обкрутив-таки я вас! Вперед! Via! *

Входять Бардольф та містер Форд, переодягнений.

Форд

Хай бог благословить вас, сер!

Фальстаф

І вас теж, сер. Ви хотіли поговорити зі мною?

Форд

Я взяв на себе сміливість, не попередивши, потурбувати вас.

Фальстаф

Ласкаво прошу. Чим можу служити? Вийди, виночерпцю.

Бардольф виходить.

Форд

Сер, перед вами дворянин, що змарнував за свій вік багато грошей. Мое прізвище Брук.

* В дорогу, вперед! (Італ.)

Ф а л ь с т а ф

Ласкавий містер Брук, мені б хотілось ближче познайомитися з вами.

Ф о р д

Ласкавий сер Джон, я теж маю велике бажання познайомитися з вами, але не за тим, щоб обтяжити вас, бо мушу пояснити, що маю ширшу можливість позичати людям, ніж ви. Через це почасти я й наважився отак непрохано вдертися до вас, бо, як то кажуть, де попереду йдуть гроші, там всі шляхи відкриті.

Ф а л ь с т а ф

Гроші — як хороші солдати, сер, завжди йдуть попереду.

Ф о р д

Це правда! А от при мені мішок з грішми, який мене обтяжує. Якщо ви допоможете мені, сер Джон, нести його, то візьміть чи весь мішок, чи половину, аби полегшити мені тягар.

Ф а л ь с т а ф

Не розумію, сер, чим я заслужив честь бути вашим носієм?

Ф о р д

Я зараз усе поясню, сер, якщо ви будете ласкаві вислухати мене.

Ф а л ь с т а ф

Говоріть, добрий містер Брук. Я радий вам прислужатися.

Ф о р д

Сер, я чув, що ви вчена людина, отже, говоритиму з вами коротко. Я давно вже знаю про вас, але мені досі не випадало нагоди познайомитися з вами, як я того хотів би. Відкрию вам одну річ, хоч мені доведеться при тому відкрити і власні вади. Але, ласкавий сер Джон, коли ви слухатимете про мої безумства, то поглядайте на них тільки одним оком, а другим дивіться у список ваших власних помилок. Тоді ви, можливо, не станете надто суворо осуджувати мене, знаючи по собі, як легко стати грішником.

Ф а л ь с т а ф

Гаразд, сер. Кажіть далі.

Ф о р д

У цьому місті проживає одна особа, прізвище її чоловіка — Форд.

Ф а л ь с т а ф

Далі, сер?

Ф о р д

Я давно в неї закоханий і, можу вас запевнити, багато на неї витратив. З жагучою увагою я весь час слідкував за нею, ловив найменшу нагоду з нею зустрітися, використовував усі можливості, щоб тільки глянути на неї. Я не тільки купував і посилав їй безліч подарунків, але й щедро платив за те, щоб довідатись, що саме хотіла б вона мати. Коротко кажучи, я переслідував її так, як любов до неї переслідувала мене на крилах усяких обставин. Але чого б я не заслуговував своїми вчинками і

почуттями, ніякої нагороди, запевняю вас, я не здобув, хіба що тільки досвід, який можна вважати за деяку цінність, та й то дістався він мені занадто дорогою ціною. Це все навчило мене казати:

Любов, як тїнь, тіка, коли її шукаєш,
І доганя, як сам її ти уникаєш.

Ф а л ь с т а ф

І ви ніколи не мали від неї надійної обіцянки?

Ф о р д

Ніколи.

Ф а л ь с т а ф

Але домагались цього від неї?

Ф о р д

Ніколи.

Ф а л ь с т а ф

Так що ж це була за любов?

Ф о р д

Моя любов подібна до прекрасного будинку, збудованого на чужій землі. Я втратив цю свою будівлю, бо помилувався місцем, де її ставити.

Ф а л ь с т а ф

Для чого ви мені все це розкажете?

Ф о р д

З моєї відповіді ви все довідаєтесь. Кажуть, що вона хоч і здається мені добродісною, але з іншими так далеко

заходить у своїх веселошах, що про неї пішла лиха слава. Отут, сер Джон, і криється серцевина мого задуму. Ви — джентльмен, відмінно виховані, напрочуд красномовні, маєте велике коло знайомих, користуєтесь загальною повагою завдяки високому становищу, ви відомі всім як зразковий воїн, царедворець та вчений.

Ф а л ь с т а ф

О сер!

Ф о р д

Вірте мені, та ви й самі це знаєте. Ось гроші. Витрачайте їх, витрачайте якнайбільше, витратьте усе, що в мене є, але за все це приділіть мені стільки вашого часу, скільки буде потрібно, на любовну облогу чеснот Фордової дружини. Докладіть усього вашого вміння залицятись, здобудьте її ласку. Якщо в цьому і може кому-небудь пощастити, то тільки вам, нікому іншому.

Ф а л ь с т а ф

Але чи допоможе вашому пристрасному кохання, коли я здобуду те, з чого ви самі хотіли б мати втіху? Мені здається, що ви прописуєте собі якісь чудні ліки.

Ф о р д

Та зрозумійте ж мій план! Вона так надійно захищена своїми чеснотами, що божевілья моєї душі не наслідують їй відкритись. Занадто яскраво вона світить, щоб можна було дивитися на неї. А коли я матиму в руках якісь докази — моїм бажанням буде привід і підстава висловитись перед нею. Тоді я зможу вибити її з твердині її непорочності, доброї репутації, подружньої вірності і тисячі інших укріплень, які зараз так міцно захищають її від мене. Що ви на це скажете, сер Джон?

Ф а л ь с т а ф

Насамперед я сміливо беру ваші гроші, містер Брук. Потім дайте мені вашу руку. І, останнє, даю слово джентльмена, що, якщо ви схочете, дружина Форда буде ваша!

Ф о р д

Який ви добрий, сер!

Ф а л ь с т а ф

Містер Брук, кажу вам, вона буде ваша!

Ф о р д

Не шкодуйте грошей, сер Джон,— у вас їх буде скільки схочете.

Ф а л ь с т а ф

А ви, містер Брук, не шкодуйте місис Форд,— вона буде вашою, скільки схочете. Можу вам сказати, що в мене з нею сьогодні побачення, вона сама мені його призначила. Саме перед тим, як ви прийшли сюди, від мене вийшла її довірена особа, або, вірніше сказати, звідиця. Я повинен бути у неї між десятою та одинадцятою годинами, в цей час ревнивого негідника, її чоловіка, не буде дома. Приходьте до мене сьогодні увечері — і ви знатимете про мої успіхи.

Ф о р д

Благословляю наше знайомство. А ви знайомі з Фордом, сер?

Ф а л ь с т а ф

Хай він западеться, отой бідний рогоносець,— не знайомий! Та я даремно назвав його бідним, бо у цього рев-

нивого рогатого негідника, кажуть, гори золота! Тому-то й подобається мені його дружина. Вона й буде мені ключем до скрині цього рогатого шахрая. От де я зберу свій урожай.

Ф о р д

Було б краще, сер, коли б ви знали Форда в обличчя,— вам легше було б упикати зустрічі з ним.

Ф а л ь с т а ф

Хай він западеться, отой гендляр, що торгує солоним маслом! Я тільки гляну на нього — як він з глузду з'їде! Налякаю його до смерті оцим кийком: він, як метеор, лігатиме над його рогатою головою! Знай, містер Брук, перемога над отим мужлаєм буде моя, а ти лежатимеш у ліжку з його дружиною. Приходь рано ввечері. Форд — йолоп, а я ще додаю йому титулів. Ти, містер Брук, сам швидко дізнаєшся, що він телепень і рогоносець. Приходь же якнайраніше.

(Виходить).

Ф о р д

А, проклятий, брудний епікуреєць! Моє серце мало не луснуло від гніву. Ну хто тепер скаже, що мої ревності безпідставні? Моя дружина сама за ним посилає, годину вже призначено, угоду укладено... Хто б міг отаке подумати про неї? Дивіться, яке пекло мати зрадливу жінку! Моє ліжко буде заплямоване, скрині мої обкрадені, репутація зіпсована; і я не тільки терпітиму цю підлу наругу, а ще й стану предметом огидних лайливих кличок від того, хто завдасть мені такого сорому й наруги. Клички, прізвиська! Амаймон — звучить непогано, Люціфер —

добре, Барбасон — теж добре, а це ж назви дияволів, імення нечистих! Але рогоносець! Обдурений рогоносець! У самого чорта нема такого ймення. Пейдж — безтурботний осел! Він довіряє своїй дружині, він не хоче бути ревнивим. А я швидше довірю своє масло фламандцеві, свій сир — валлійському пасторові Х'ю, пляшку горілки — ірландцю, конокрадові — об'їздити мого інохідця, ніж довірю свою жінку їй же самій! Тут вона інтригує, там щось замишляє, там каверзує. А вже коли жінка що-небудь вирішить у глибині свого серця, то скоріше серце розіб'є, а зробить. Дякую богам, що я ревливий. Побачення — об одинадцятій годині! Я його випереджу, я викрию дружину, я помщуся над Фальстафом і посміюся з Пейджа. Поспішу туди. Краще раніше на три години, ніж пізніше на хвилину. Тьху! Тьху! Тьху! Рогоносець! Рогоносець!

(Виходить).

СЦЕНА 3

На полі поблизу Віндзора.
Входять Кайюс та Регбі.

К а й ю с

Джек Регбі!

Р е г бі

Слухаю, сер.

К а й ю с

Котра хотина, Джек?

Р е г бі

Та вже минула, сер, та година, коли сер Х'ю обіцяв прийти.

К а й ю с

Шорт забори, він урятував свій душа тим, що не з'явився. Він, певно, добре молився над своя біблія, що не приходиль. Клянусь шортами, Джек Регбі, він уже лежить мертвий, якби приходиль.

Р е г бі

Він хитрий, сер. Він добре знав, що ваша милость уб'є його, якщо він прийде.

К а й ю с

Шорт забори, оселедець не такий мертвий, як він, коли я буду вбиваль його. Ану, брать рапіра, Джек, я зараз показать, як я його буду вбиваль.

Р е г бі

Ой, що ви, сер? Я ж зовсім не вмю фехтувати.

К а й ю с

Хитруне, брать рапіра!

Р е г бі

Стривайте, сюди йдуть.

Входять хазяїн, Шеллоу, Слендер та Пейдж.

Х а з я ї н

Здоров, хоробрий лікарю!

Шеллоу

Вітаю вас, докторе Кайюс!

Пейдж

Здрастуйте, ласкавий пане доктор!

Слендер

День добрий, сер!

Кайюс

Чого це ви всі — одна, два, три, чотири — приходиль сюди?

Хазяїн

А подивитись, як ти б'єшся, як фехтуєш, як ти нападаєш. Подивитись, як ти налітаєш і відбиваєшся, як ти робиш пунти, естокади, реверси, дистанції і монтанти...¹² Той ефіоп уже помер? Він уже мертвий, мій Франческо? Так, вояко! Хе-хе! Що скажеш, мій Ескулапе¹³, мій Галене¹⁴, моє ти бузинове серце? Га? Його убито, так, мій вояко? Ти вбив його?

Кайюс

Шорт його забори, це найпохливіший піп у світі. Він сюди і носа не показав!

Хазяїн

Мій ти хлопче — справжній ти кастіліанець, король Урінал!¹⁵ Гектор Грецький!¹⁶

Кайюс

Прошу вас бути мої свідки, що я ждав тут на нього шість, сім, дві, три година, а він не приходиль.

Шеллоу

Він розумна людина, пане лікар. Він — лікар душ людських, а ви — лікар людського тіла. Якби ви билися один з одним, то тим самим кожен з вас пішов би проти своєї власної професії. Чи не так, містер Пейдж?

Пейдж

Містер Шеллоу, ви самі були колись завзятим бійцем, хоч тепер ви людина миролюбна ¹⁷.

Шеллоу

Так, містер Пейдж, хоч я тепер, чорт би його вхопив, людина стара й миролюбна, але як побачу оголений меч— в мене аж пальці сверблять до нього. Хоч ми і судді, і лікарі, і священники, містер Пейдж, у нас усіх збереглося трошки юнацького запалу. Всіх нас народили жінки, містер Пейдж.

Пейдж

Це правда, містер Шеллоу.

Шеллоу

Отож і я так вважаю, містер Пейдж. Я прийшов, докторе Кайюс, щоб відвести вас додому. Я дав присягу як мировий суддя, а ви виявили себе мудрим лікарем. Сер Х'ю показав себе теж мудрим і терпеливим слугою церкви. Ви повинні йти зі мною, пане доктор.

Хазяїн

Пробачте, пане візний суддя. На одне слово, monsieur Бурда з гною.

К а й ю с

Буртасхой? Що це таке?

Х а з я і н

Бурда з гною нашою англійською мовою означає хобрість, вояко.

К а й ю с

Шорт забери! Тоді я така ж буртасхой, як кожен англієць. Клятий піп! Собака шортова! Зажди, я відрубать тобі вуха, шорт забери!

Х а з я і н

Надає він тобі по шиї, вояко.

К а й ю с

Надає по шиї? Що це значить?

Х а з я і н

Що він тебе перепросить.

К а й ю с

О, то ви будете бачиль, шорт забери, як він надає мені по шия. Шорт забери, я сам хотіль цього.

Х а з я і н

А я підіб'ю його на це, а то нехай забирається відсіль!

К а й ю с

Я дякувать вам за це.

Х а з я і н

А крім того, вояко...

(Тихо до інших).

Насамперед, пане виїзний суддя, і ви, містер Пейдж, і ви також, Слендере, прямуйте містом до Фрогмара.

П е й д ж

А сер Х'ю вже там?

Х а з я і н

Він там. Подивитесь, який у нього настрої, а я тим часом проведу туди доктора полями. Гаразд?

Ш е л л о у

Гаразд. Ми так і зробимо.

П е й д ж, Ш е л л о у, С л е н д е р

До побачення, ласкавий пане доктор!

Пейдж, Шеллоу і Слендер виходять.

К а й ю с

Я убивать того попа, шорт забори! Він клопотать за ту мавпу перед Анна Пейдж!

Х а з я і н

А, хай він пропаде! А тепер вкладай до піхов своє нетерпіння, облий холодною водою свій гнів і ходімо полями до Фрогмара. Я проведу тебе до ферми, де міс Анна зараз на святкуванні, і ти там позалицяєшся до неї. А що, влучив я? Правильно я кажу?

К а й ю с

Шорт забери! Спасибі вам за це! Я люблю вас, шорт забери! Я рекомендую вам хороших клієнтів: лордів, графів, рицарів, джентльменів — усіх моїх пацієнта.

Х а з я і н

А я за те буду твоїм опонентом перед Анною Пейдж. Добре сказано?

К а й ю с

Правильно, шорт забери! Тобре сказано!

Х а з я і н

Коли так, то гайда!

К а й ю с

(до Регбі)

Са мною по п'ятах, Джек Регбі!

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Поле біля Фрогмора.
Входять сер Х'ю Еванс та Сімпл.

Еванс,

Прошу мені сказати, служителю доброго містера Слен-тера, друже мій Сімпл, з якого боку виглятали ви містера Кайюса, який величає себе доктором медицини?

Сімпл

Далєбі, сер, з усіх боків: і з боку провалля, і з боку парку, і з боку старої Віндзорської дороги, звідусюди, крім шляху, що веде до міста.

Еванс

Я маю пильне бажання, щоб ви потивились також і на цей шлях.

С і м п л

Подивлюся, сер.

(Виходить).

Е в а н с

Помилуй, госпоти, мою душу, скільки-бо гніву в ній і як бентежиться дух мій! Я був би радий, якби він опманув мене. Якась меланхолія мене огортає! При першій же нагоді я розіб'ю усі його склянки з сечею об його голову! Помилуй, госпоти, мою душу!

(Наспівує).

До тихих вод, де пролунали
Пташок співучих мадригали,
Ходімо в пахощах троянд
Сплітати ложе із гірлянд.
До тихих вод...

Госпоти, помилуй! Чогось мені так плакати хочеться!

Пташок співучих мадригали...
На вавілонських берегах
Сплітаймо ложе із троянд...
До тихих вод...

С і м п л

(повертається)

Он він уже йде, сер Х'ю, он, по тій дорозі.

Е в а н с

Туже радий.

(Наспівує).

Пташок співучих мадрагали...

Хай небо захистить мое справедливе діло. Яка у нього зброя?

С і м п л

Ніякої, сер. Сюди йде також мій хазяїн, а з ним містер Шеллоу та ще якийсь добродій з Фрогмора. Ідуть через перелаз прямісінько сюди.

Е в а н с

Тайте мені, будь ласка, мою отежу! Ні, краще подержіть її в руках.

Входять Пейдж, Шеллоу та Слендер.

Ш е л л о у

Ось він де, панотець! Доброго ранку, шановний сер Х'ю! Зустріти картяра не за грою, а справжнього вченого не за книжками,— найдивніша річ!

С л е н д е р

(до себе)

Ах, чарівна Анна Пейдж!

П е й д ж

Здрастуйте, дорогий сер Х'ю!

Е в а н с

Благословення госпотне хай буде з усіма вами!

Ш е л л о у

Як і зброя і слово! Ви і тим і другим володієте, шановний пасторе?

П е й д ж

Та ще як зовсім молодий,— лише в камзолі та коротких штанях у такий вогкий туманний день?

Е в а н с

На це є певні приводи й причини.

П е й д ж

Ми прийшли до вас зробити одне добре діло, шановний пасторе.

Е в а н с

Дуже добре. Яке саме?

П е й д ж

Є тут один високоповажний джентльмен, який вважає себе ображеним певною особою, і от у нього тепер такий розбрат зі своїми власними чеснотами — солідністю та витримкою, що ви й не уявляєте.

Ш е л л о у

Я прожив на світі вісімдесят років з лишком, але ніколи не чув, щоб людина з таким становищем, солідністю і вченістю була так позбавлена поваги до самої себе.

Е в а н с

Хто ж це?

П е й д ж

Думаю, що ви його знаєте. Це доктор Кайюс, відомий французький лікар.

Е в а н с

Господня воля і рани його в моєму серці! Краще б ви говорили мені про горщик каші, ніж про нього!

П е й д ж

Чому так?

Е в а н с

Тому, що він знає не більше від горщика про Гіппократа й Галена. А крім того, якщо хочете знати, він негідник, мерзенний боягуз.

П е й д ж

(до Шеллоу)

Запевняю вас, це він збирався битися з доктором.

С л е н д е р

(до себе)

О чарівна Анна Пейдж!

Ш е л л о у

(до Пейджа)

Мені теж так здається, зважаючи на його зброю. Не допускайте їх один до одного! Он іде доктор Кайюс.

Входять хазяїн, доктор Кайюс та Регбі.

П е й д ж

(до Еванса)

Е, ні, шановний панотче, захуйте свою зброю!

Шеллоу
(до доктора)

І ви також, шановний пане доктор!

Хазяїн

Роззброїти їх, і нехай домовляються між собою. Хай вони збережуть цілком свої тіла, нехай калічать лише англійську мову!

Кайюс
(тихо до пастора)

Дозвольте вам сказати на вухо: чому ви утікаль зустрівачі зі мною?

Еванс
(тихо до доктора)

Прошу вас, майте терпіння,— все буде в свій час.

Кайюс

Шорт забори, ви боягуз, ви собака, ви мавпа!

Еванс
(тихо до доктора)

Прошу вас, не робіть з нас посміховища для сторонніх. По-приятельськи прошу вас і обіцяю вам яку хочете сатисфакцію.

(Голосно).

Я розіб'ю всі ваші склянки з сечею об ваш шахрайський півнячий гребінь за те, що ви не прийшли на призначене місце.

К а й ю с

Diab! Джек Регбі, хазяїне «Підв'язка»! Хіба я не чекаль на нього, щоб убивать? Хіба я не буль на те місце, яке я йому назначиль?

Е в а н с

Клянусь моєю християнською душею, ось те саме місце, яке було назначене. Хай розсуть нас хазяїн «Підв'язки».

Х а з я ї н

Спокійніше, кажу вам, Гілля й Валля, француз і валлієць, лікар душі і лікар тіла.

К а й ю с

О, як харно сказаль! Чудесно!

Х а з я ї н

Спокій, кажу я! Слухайте, що казатиме хазяїн «Підв'язки». Хіба я не політик? Не тонка людина? Хіба не Макиавеллі? ¹ Чи хочу я втратити свого лікаря? Ні! Він дає мені і мікстури, і процедури. Чи хочу я втратити свого пастора, свого духівника, сера Х'ю? Ні! Він дає мені закони й канони! Дай мені свою руку, небесний! Так. І ти дай руку, земний! Ось так. Слухайте, сини науки, я обдурив вас обох. Я назначив вам різні місця. Ваші серця великодушні, шкіра ваша ціла, нехай же розігрітий херес покладе кінець цій справі! Візьміть у заставу їх мечі. За мною, сини миру, за мною, за мною, за мною!

Ш е л л о у

Вірте мені, хазяїн збожеволів. Ходімо, джентльмени, ходімо!

С л е н д е р

(до себе)

О чарівна Анна Пейдж!

Шеллоу, Слендер, Пейдж і хазяїн виходять.

К а й ю с

О, як моя це розуміть? Га? Ви робиль з нас дурники, des sots? О! О!

Е в а н с

Харазд. Він зронив з нас посміховище. Прошу вас, будьмо друзями. Давайте зберемо наші думки до купи і помстимось над цим поганим, мерзенним, паршивим шахраєм, хазяїном «Підв'язки».

К а й ю с

Шорт забери, ділим серцем! Він обіцяль провести мене там, де є Анна Пейдж, а збрехаль так само, шорт забери!

Е в а н с

Харазд. Я проломлю йому череп! Прошу вас, ходім!

Виходить, доктор Кайюс — слідом за ним.

СЦЕНА 2

Входять місіс Пейдж та паж Робін.

Місіс Пейдж

Е, ні! Ти йди попереду, маленький кавалере; хоч ти і звик ходити слідом, а тепер будь поводитирем. Що тобі

більше до вподоби: керувати моїми очима чи зорити п'яти свого хазяїна? ²

Р о б і н

Звичайно, мені більше подобається йти попереду вас, як і личить справжньому мужчині, а не бігти позаду, мов той карлик.

М і с і с П е й д ж

Е, та ти, хлопчику, вмєш говорити компліменти! Ба-чу я, з тебе вийде справжній придворний.

Входить Ф о р д.

Ф о р д

Яка приємна зустріч, місіс Пейдж. Куди ви йдете?

М і с і с П е й д ж

Правду кажучи, відвідати вашу дружину. Вона дома?

Ф о р д

Дома, нічого не робить і нудиться без товариства. Я думаю, що якби ваші чоловіки повмирали, ви обидві зараз же повиходили б заміж.

М і с і с П е й д ж

Будьте певні, за двох інших чоловіків.

Ф о р д

Відкіля у вас цей гарненький флюгерний півник?

М і с і с П е й д ж

Не можу ніяк пригадати чортове прізвище того пана, від якого мій чоловік узяв його. Як прізвище твого рицаря, хлопче?

Р о б і н

Сер Джон Фальстаф.

Ф о р д

Сер Джон Фальстаф?

М і с і с П е й д ж

Він, він. Ніяк не можу запам'ятати цього прізвища. Вони так приятелюють — мій добрий чоловік і він! То ваша дружина справді дома?

Ф о р д

Справді дома.

М і с і с П е й д ж

З вашого дозволу, сер... Я просто хвора, коли її не бачу.

Місіс Пейдж виходить, Робін — за нею.

Ф о р д

Де у Пейджа мозок? Де у нього очі? Де у нього глудз? Певно, все це спить у Пейджа, все це перестало йому слухити. Адже цьому хлопчикові носити листи за двадцять миль так само легко, як гарматі влучити в мішень за кільканадцять десятків кроків. Він потурає всім примхам своєї дружини, дає повну волю всім її дурошам! І от вона йде до моєї дружини, і Фальстафів хлопчик з нею! Цей вітер віщує бурю, — кожен це може відчутти. І Фальстафів хлопчик за нею! Непогану змову вони уклали! А наші бунтівливі жінки заодно готують собі загибель! Гаразд, я таки його впіймаю, потім помучу свою дружину, зірву з лицемірної місіс Пейдж позичене покривало її добро-

чесності й доведу Пейджеві, що він занадто впевнений у собі і впертий Актеон! І всі мої сусіди тільки вітатимуть ці мої рішучі дії.

Б'є годинник.

О, годинник подає мені сигнал, і моя впевненість наказує мені йти на розшуки; я застану там Фальстафа, за це мене швидше похвалять, ніж засміють. А що Фальстаф там, то це так само вірно, як і те, що земля нерухома. Іду!

Входять Пейдж, Шеллоу, Слендер, хазяїн гостиниці, сер Еванс та доктор Кайюс з Регбі.

Всі

Доброго здоров'я, містер Форд!

Форд

Слово честі, чудове товариство! У мене сьогодні смачний обід! Всіх запрошую до себе.

Шеллоу

Я мушу просити пробачення, містер Форд: не можу.

Слендер

Пробачте і мені, сер. Ми умовились обідати разом з міс Анною, і я не хотів би ламати свого слова ані за які гроші.

Шеллоу

Ми клопочемось про одруження Анни Пейдж з моїм небожем Слендером і сьогодні маємо одержати відповідь.

Слендер

Маю надію, що ви, батьку Пейдж, дасте згоду?

Пейдж

Повну згоду, містер Слендер. Я цілком за вас. А моя дружина — навпаки, за вас, шановний докторе.

Кайюс

Це так, шорт забори! Цей дівчина закохана в мене: моя клішниця Квіклі говорив мені не раз.

Хазяїн

А що ви скажете про молодого містера Фентона? Він літає, танцює, очі його палають юністю, він пише вірші, висловлюється урочисто, від нього пахне квітнем і травнем. Він візьме гору, візьме гору! Він, безсумнівно, буде мати успіх,— візьме гору!

Пейдж

Але не з моєї згоди, за це ручуся! У цього джентльмена ні шага за душею; він приятелює з безпутним принцом і Понсом;³ занадто високого він коліна і надто багато знає. Ні! Пальцями мого достатку він не зав'яже й вузлика на своєму щасті. Коли він хоче її взяти, то нехай бере просто без посагу. Моє багатство чекає моєї згоди, а моя згода цим шляхом не піде!

Форд

Сердечно прошу вас, хоч хто-небудь прийде до мене на обід! Крім частування, ви матимете ще й розвагу. Я покажу вам дивовижу. Пане доктор, прошу вас, ходім, і ви також, містер Пейдж, і ви, сер Х'ю!

Шеллоу

Ну, то прощайте. Нам вільніше буде розмовляти про весілля у містера Пейджа.

Шеллоу і Слендер виходять.

К а й ю с

Іди додому, Регбі. Я швидко буду приходиль.

Регбі виходить.

Х а з я і н

Прощавайте, мої найдорожчі! Піду до мого чесного
рицаря Фальстафа і смикну з ним пляшечку канарського.

(Виходить).

Ф о р д

(до себе)

Мабуть, раніше я смикну його так, що він у мене
відразу затанцює! Ходімо, панове.

В с і

Ходім поглянемо на дивовижу.

(Виходять).

СЦЕНА 3

Кімната в будинку Форда.

Входять місіс Форд та місіс Пейдж.

Місіс Форд

Гей, Джоне! Гей, Роберте!

Місіс Пейдж

Швидше, швидше! А де ж кіш з білизною?

М і с і с Ф о р д

Усе готово. Гей, Роберте, йди ж бо!

Входять слуги з великим кошем.

М і с і с П е й д ж

Швидше, швидше, швидше!

М і с і с Ф о р д

Сюди ставте, сюди.

М і с і с П е й д ж

Поясніть же вашим слугам, що їм робити: нам не можна гаяти часу.

М і с і с Ф о р д

Отож, як я вам уже казала, Джоне й Роберте, будьте напоготові. Чекайте у пивниці. І тільки-но я гукну вас, біжіть сюди щосили і негайно, миттю забирайте цього коша на плечі і мчіть з ним щодуху на Детчетський луг, туди, де перуть білизну, і спорожніть його у брудний рів біля самої Темзи!

М і с і с П е й д ж

Ви зрозуміли, що треба зробити?

М і с і с Ф о р д

Та я вже кілька раз пояснювала, — годі вже їх учити. Ідіть. Прибіжіте, коли вас покличуть.

Слуги виходять.

Місіс Пейдж

Ось іде й маленький Робін.

Входить Робін.

Місіс Форд

Ну що, соколятко, які в тебе новини?

Робін

На чорний хід до вас прийшов мій хазяїн сер Джон. Він просить прийняти його, місіс Форд.

Місіс Пейдж

А ти, пустунчику, не зрадив нас?

Робін

Ні, можу присягнути. Мій хазяїн не знає, що ви теж тут. Він загрожував надати мені вічну волю, в разі я проговорюсь вам про нього, тобто клявся, що прожене мене геть.

Місіс Пейдж

Ти хороший хлопець. Твоє уміння тримати язик за зубами буде для тебе кравцем: воно пошиє тобі новий камзол та нові штани. Підуховаюсь.

Місіс Форд

Ховайтесь. А ти йди скажи своєму хазяїнові, що я тут сама.

Робін виходить.

Місіс Пейдж, не забудьте своїє ролі!

Місіс Пейдж

За це я ручусь. Якщо я її не зіграю, можете мене освистати.

(Виходить).

Місіс Форд

А тепер за діло! Ми навчимо це зловредне мокротиння, цю величезну водянисту гарбузяку, як відрізняти горлиць від сорок!

Входить Фальстаф.

Фальстаф

«Невже моя ти, о небес перлино?»⁴ Тепер я можу й вмерти, я досить довго жив! Нарешті я досяг вершини моїх прагнень. О, це благословенна хвилина!

Місіс Форд

О милий сер Джон!

Фальстаф

Місіс Форд, я не вмю лестити, не вмю марнословити, місіс Форд. Але я грішний у своїх помислах: я бажаю смерті твоєму чоловікові. Я признаюсь у цьому навіть перед найвищим судителем: я зробив би тебе своєю леді!

Місіс Форд

Мене — вашою леді, сер Джон? Овва, мізерна б виїшла з мене леді!

Фальстаф

Нехай мені увесь французький двір покаже таку другу! Я бачу, що твої очі можуть змагатися з діамантами.

У тебе такі гарні, рівненько вигнуті брови, що до них личив би і кандюш-кораблик, і кандюш-амазонка, і всякїї кандюш венеціанського фасону!

Місіс Форд

Звичайна хустка, сер Джон. До моїх брів ніщо інше не буде личити, та й то занадто вже для мене гарно.

Фальстаф

Клянусь богом, це самокатування отак говорити! З тебе була б чудесна придворна дама! Міцна постава твоєї ніжки надала б особливо граціозного руху твоїй ході, якби ти надягнула півкруглі фіжки. О, я бачу, чого б ти була варта, якби фортуна не була твоїм ворогом! Природа — твоїй друг, цього ніяк не приховаєш!

Місіс Форд

· Повірте мені, нічого такого у мене нема.

Фальстаф

А за що ж я тоді покохав тебе? Нехай це переконає тебе, що в тобі є щось незвичайне! Не вмю я лестити, казати, що ти така або он яка, як усі оті шепеляві жевжики, що скидаються на жінок у чоловічому вбранні,— від них тхне, як на вулиці Беклерсбері⁵ в час сушіння лікарських трав. Я цього не вмю, але я кохаю тебе, тільки тебе, і ти цього цілком достойна.

Місіс Форд

Не обманюйте мене, сер! Боюсь, що ви закохані у місіс Пейдж.

Ф а л ь с т а ф

Тоді вже краще скажи, що я люблю прогулюватись біля Каунтергетської боргової тюрми, яка мені так само невинна, як і важкий дух від гашеного вапна.

М і с і с Ф о р д

Одне тільки небо знає, як я кохаю вас! Ви самі коли-небудь пересвідчитесь у цьому.

Ф а л ь с т а ф

Будь вірна своєму коханню. Повір, я заслужу його.

М і с і с Ф о р д

Сказати по щирості, ви вже заслужили його, інакше як би я могла вас так полюбити?

Р о б і н

(за сценою)

Місіс Форд! Місіс Форд! До вас прибігла тут місіс Пейдж. Та така задихана, піт з неї аж котиться, перелякана страшенно! Каже, що їй треба негайно поговорити з вами.

Ф а л ь с т а ф

Не треба, щоб вона мене бачила. Я сховаюсь за цим килимом.

(Ховається за килимом).

М і с і с Ф о р д

Ховайтесь, будь ласка, вона така балаклива жінка!

Входять місіс Пейдж та Робін.

Що таке? Що трапилось?

Місіс Пейдж

Ой місіс Форд! Що ви наробили? Ви себе зганьбили, знеславили, запастили навіки!

Місіс Форд

Але в чому справа, найдобріша місіс Пейдж?

Місіс Пейдж

Нічого сказати, місіс Форд! Маючи такого достойного мужа, як ваш чоловік, давати йому такий привід для підозрінь!

Місіс Форд

Який привід для підозрінь?

Місіс Пейдж

Який привід для підозрінь? І не сором вам? О, як я помилилась щодо вас!

Місіс Форд

Але, змилуйтесь, у чому річ?

Місіс Пейдж

Жінко, сюди поспішає ваш чоловік з усією віндзорською поліцією шукати того джентльмена, який, за його словами, зараз тут у домі, та ще з вашої власної згоди, для того щоб зловжити відсутністю вашого чоловіка. Тепер ви пропали!

Місіс Форд

(набік)

Говори голосніш. Маю надію, що все це не так.

Місіс Пейдж

Молю бога, щоб було воно так, щоб ніякого мужчини тут не було. Але цілком певно те, що ваш чоловік іде сюди його шукати, а за ним половина Віндзора. Я прибігла попередити вас. Якщо ви ні в чому не винні, то я, звичайно, дуже рада. Але якщо ваш приятель тут, випровадіть, випровадіть його звідси. Та не втрачайте рівноваги, зберіть усе ваше самовладання! Захищайте свою репутацію, а то назавжди розпрощаєтесь з вашим щасливим життям!

Місіс Форд

Що ж робити? Цей джентльмен, мій друг, дійсно тут, у мене, і я не так боюсь своєї неслави, як того, що він загине! Я б радніша тисячу фунтів віддати, аби його не було тут, у домі.

Місіс Пейдж

І не сором вам! Киньте оте «я б радніша» та «я б радніша». Ваш чоловік ось-ось буде тут. Придумайте, як збутися свого друга. В домі ви не зможете його сховати. Ой, як ви мене обманули! Гляньте-но, ось кіш: якщо він не дуже огрядний, то він міг би сюди влізти. Накидаймо зверху брудної білизни, неначе ви наготували її, щоб відіслати прати. А зараз якраз перуть, то нехай двоє ваших слуг віднесуть кіш прачкам на Детчетський луг.

Місіс Форд

Він занадто огрядний, щоб сюди влізти. Що мені робити?

Фальстаф виходить із схованки.

Ф а л ь с т а ф

Дайте-но я гляну! Дайте-но я гляну! Та дайте-но я гляну! Я помішусь, я помішусь! Слухайте поради вашої приятельки, я помішусь!

М і с і с П е й д ж

Як? Сер Джон Фальстаф? А що ж ваші листи, рицарю?!

Ф а л ь с т а ф

(тихенько до місіс Пейдж)

Я кохаю тебе, нікого іншого, тільки тебе!

(Голосно).

Допоможіть мені втекти. Дайте-но я влізу... Я ніколи...

(Залазить у кіш).

Ного прикривають брудною білизною.

М і с і с П е й д ж

Допоможи, хлопче, схвати свого хазяїна. Кличте ваших людей, місіс Форд.

Робін виходить.

О лицемірний рицар!

М і с і с Ф о р д

Гей, Джоне! Роберте, Джоне!

Входять слуги.

Швидше беріть оцю білизну. Де коромисло? Швидше, чого мнетесь?! Несіть цей кіш до прачки на Детчетський луг. Жвавіше!

Входять Форд, Пейдж, Кайюс та Еванс.

Ф о р д

Прошу вас, заходьте! Якщо мої підозріння безпідставні — глузуйте тоді з мене, робіть мене своїм посміховиськом. Тоді я буду вартий того. А це що? Куди ви оце несете?

С л у г и

До прачки, а то куди ж?

М і с і с Ф о р д

А що тобі до того, куди вони несуть кіш? Ти вже й до брудної білизни хочеш втручатись?

Ф о р д

Брудна білизна! О, коли б я міг змити з себе цей бруд! Бруд, бруд, бруд! Так, так, бруд! Запевняю вас, бруд,— і час уже його виявити.

Слуги виносять коша.

Джентльмени, сьогодні я бачив сон. Я вам розкажу цей сон... Ось, ось вам мої ключі. Обійдіть усі мої кімнати, увесь мій дім. Шукайте, обшукуйте, перевертайте все. Я вам ручусь, що ми виженемо лиса з нори. Але спершу замкнімо двері.

(Замикає двері на ключ).

Отак! А тепер починаймо полювання.

П е й д ж

Ласкавий містер Форд, заспокойтесь. Ви тільки шкодите самому собі.

Ф о р д

Це правда, містер Пейдж. Джентльмени, за діло! Ви зараз матимете розвагу. За мною, панове, усі за мною!

Е в а н с

На диво химерний характер, і такі ревності!

К а й ю с

Шорт забори! У Франція нема такий звичай. У Франція ніхто не ревнуваль!

П е й д ж

Одначе ходім за ним, панове. Подивимось, що вийде з його розшуків.

Еванс, Пейдж і Кайюс виходять.

М і с і с П е й д ж

Подвійно пощастило! Правда?

М і с і с Ф о р д

Не знаю, що мені більше подобається: чи те, що мого чоловіка пошили у дурні, чи — сера Джона.

М і с і с П е й д ж

Уявляю собі, що з ним було, коли ваш чоловік запитав, що в коші!

М і с і с Ф о р д

Я майже певна, що йому треба буде добре помитися, — отже, ми ще й послугу йому зробимо, кинувши його у воду.

М і с і с П е й д ж

Хай він повіситься, безчесний негідник! Нехай знають цього лиха й усі такі, як він!

М і с і с Ф о р д

Мені здається, мій чоловік мав якісь особливі підстави підозрівати, що Фальстаф тут. Я ще ніколи не бачила у нього такого вибуху ревності.

М і с і с П е й д ж

Постараюсь як-небудь про це дізнатися. Що ж до Фальстафа, то ми ще утнемо з ним якийсь жарт! На його розпнуту хворість одного прийому наших ліків буде не досить.

М і с і с Ф о р д

Чи не послати нам до нього знов оту дурну бабу, місіс Квіклі, перепросити за те, що його було вкинуто у воду, і подати йому нову надію, щоб заманити його її покарати вдруге?

М і с і с П е й д ж

Дуже добре! Призначимо йому побачення о восьмій годині ранку — начебто для того, щоб відшкодувати йому попередню невдачу.

Входять Ф о р д, П е й д ж, К а й ю с та Е в а н с.

Ф о р д

Не можу його знайти! Мабуть, цей мерзотник тільки вихвалявся тим, чого на ділі й не було.

Місіс Пейдж
(тихо до місіс Форд)

Чуєте?

Місіс Форд
(тихо до місіс Пейдж)

Тихше!

(Вголос).

Гарно ви поводитесь зі мною, містер Форд, як по-вашому?

Форд

Гарно, нічого сказати.

Місіс Форд

Дай боже, щоб самі ви були кращі за ваші думки!

Форд

Аміль!

Місіс Пейдж

Ви самі собі дуже шкодите, містер Форд.

Форд

Так, так! Я мушу все витерпіти.

Еванс

Якщо в цьому томі, чи то в кімнатах, чи в скрині, чи в шафі є хоч огна душа, то нехай небо простить мої гріхи у день страшного суду!

Кайюс

Шорт забери, і мені теж! Нема тут ніхто.

Пейдж

Фе, фе, містер Форд! І не сором вам? Який злий дух, який диявол навів вас на такі вигадки? Я б не хотів запедужати на таку хворобу, як оце ваша, ні за які скарби Віндзорського замка.

Форд

Моя вина, містер Пейдж, і я терплю за неї.

Еванс

Ви терпите за нечисте сумління. Адже ваша тружина — чесна жінчина, якої не знайти й серед п'яти тисяч та ще п'ятсот на додаток.

Кайюс

Шорт забери! Я бачу, вона чесний жінка.

Форд

Гаразд, я обіцяв похастувати вас обідом. Ходім, ходім, тим часом погуляймо в парку. Прошу вас пробачити мені. Я потім розкажу вам, чому я так зробив. Ходім, дружино. Ходім, місіс Пейдж. Прошу вас, пробачте мені. Від усього серця прошу — пробачте мені.

Пейдж

Що ж, ходім, панове. Але, вірте мені, ми ще посміємося з нього. Я всіх вас запрошую до себе завтра вранці снідати. Потім підемо разом на пташині лови. У мене є чудесний сокіл для ловів у лісі. Згода?

Форд

Обов'язково буду.

Еванс

Коли вже буде отин, то прийду і я другий для компанії.

К а й ю с

Коли буде один і два, буду прийшоль і я, щоб ви-
йшло третій.

Е в а н с

Щоб вийшло троє, хотіли ви сказати.

Ф о р д

Прошу вас, ходім, містер Пейдж.

Е в а н с

Глядіть же, прошу вас, не запутьте про того вошивого
пройдисвіта, мого хазяїна.

К а й ю с

Це добре, шорт забори! Ціле серце згоден.

Е в а н с

Щоб отой вошивий негідник смів так знущатися, так
глумитися!

Виходять.

С Ц Е Н А 4

Кімната в будинку Пейджа.

Входять Фентон і Анна Пейдж.

Ф е н т о н

Мене твій батько, видно, не полюбить,—
Нешли ж мене до нього, любя Нен.

А н н а

То що ж робити?

Фентон

Будь сама собою.

Вважає він, що рід мій надто знатний,
Що, статок свій розтративши, лише
В його багатстві ліків і шукаю.
Крім того, й інші ставить перепони:
Розгул колишній та безпутних друзів...
І неможливо, каже, щоб любив
Тебе саму я, а не посаг твій.

Анна

А може, й справді так?

Фентон

Ні, щастям я клянусь, що жду від неба.
Хоч признаюся, що сватати тебе —
Спочатку посаг твій мене привабив,
А зблизившись — побачив я: дорожча
Від грошей ти і золота мішків.
Тепер лиш ти одна — усе багатство,
Якого прагну я.

Анна

Все ж, любий Фентон,
Старайтесь батькову любов здобути.
А марні будуть ваші всі старання
Й благання — ну, тоді... Сюди ідуть!

Відходять убік і продовжують тихо розмовляти.
Входять Шеллоу, Слендер та місіс Квіклі.

Шеллоу

Припиніть їхню розмову, місіс Квіклі. Мій родич сам
буде говорити за себе.

С л е н д е р

Догнав — не догнав, а погнатись можна! Що ж, спробую.

Ш е л л о у

Ти не лякайся.

С л е н д е р

Ні, вона мене не злякає. Це не турбує мене, а проте мені страшно.

М і с і с К в і к л і

(до Анни Пейдж)

Слухайте, містер Слендер бажає щось сказати вам.

А н н а

Я йду.

(до себе).

Так ось обранець мого батька!
О, цілий світ гидких, потворних вад
Прибуток в триста фунтів прикрашає!

М і с і с К в і к л і

Як ся маєте, ласкавий містер Фентон? Прошу вас на одне слівце.

Ш е л л о у

Ось вона йде. Сміліш, небоже! Ти ж син свого батька, хлопче!

С л е н д е р

Ну й батько ж був у мене, міс Анно! Мій дядько вам розкаже, як він вмів пожартувати. Прошу вас, дядечку, розкажіть міс Анні, як мій батько вкрав з пташника дві гуски, розкажіть, любий дядечку!

Ш е л л о у

Міс Анно, мій небіж кохає вас.

С л е н д е р

А, так, так, звичайно. Я кохаю вас, як будь-яку жінку в Глостершірі.

Ш е л л о у

Він буде утримувати вас як благородну даму.

С л е н д е р

Так, так. На довгу чи коротку ногу, не гірше есквайра.

Ш е л л о у

Він запише на ваше ім'я сто п'ятдесят фунтів.

А н н а

Ласкавий містер Шеллоу, дозвольте йому освідчитись самому.

Ш е л л о у

Гаразд, дуже вдячний вам за це. Дякую за вашу підтримку. Вона хоче говорити з тобою, небоже. Я залишаю вас.

А н н а

Ну й що ж, містер Слендер?

С л е н д е р

Ну й що ж, ласкава міс Анно?

А н н а

Яка буде ваша остання воля?

С л е н д е р

Моя остання воля? Оце так сміхота, справді! Ну й гарний жарт! Я, дякувати небу, ще не думаю про останню волю. Здоров'я моє не таке вже погане, хвалити бога.

А н н а

Я хотіла запитати, містер Слендер, чого ви, власне, хочете від мене?

С л е н д е р

Правду кажучи, особисто для себе я хочу дуже мало, вірніше нічого. Ваш батько та мій дядько розпочали це діло. Якщо мені пощастить — добре, а ні — хай щастить тому, хто в сорочці родився. Вони краще від мене можуть вам розказати, в чому річ. Спитайте свого батька. Ось він іде.

Входять містер Пейдж та місіс Пейдж.

П е й д ж

А, Слендер! Доню, полюби його.
А це що? Ви чого тут, містер Фентон?
Вчащання ваші, сер, лиш неприємні!
Сказав я, сер,— засватана дочка!

Ф е н т о н

Не гнівайтесь, прошу вас, містер Пейдж!

М і с і с П е й д ж

Ласкавий сер, моє дитя облиште!

Пейдж

Вона не пара вам.

Фентон

Сер, прошу вислухати...

Пейдж

Ні, містер Фентон!
Ходім, суддя! Ходім, мій сину Слендер!
Мою ви думку знаєте; чого ж
Ви докучаєте нам, містер Фентон?

Пейдж, Шеллоу і Слендер виходять.

Місіс Квіклі

(до Фентона)

Поговоріть із місіс Пейдж.

Фентон

О місіс Пейдж, люблю дочку я вашу
Так широко й глибоко, що, на образи
Й відмови не зважаючи, підношу
Свого кохання прапор і від нього
Не відступлю! Ласкаву дайте згоду.

Анна

Не дайте, матінко, мене за дурня!

Місіс Пейдж

І не віддам. Є кращий муж для тебе.

Місіс Квіклі

Мій хазяїн, нан доктор.

А н н а

Ні, хай живою в землю закопають
І бруквою заб'ють мене на смерть⁶.

М і с і с П е й д ж

Ти не хвилюйся. Любий містер Фентон,
Ні другом вам, ні ворогом не буду.
Дочку спитаю, чи вона вас любить,
І за її бажанням учиню.
Тим часом, сер, прощайте. Треба йти їй,
Щоб батька не гнівити.

Ф е н т о н

Прощайте, місіс. Нен, прощай і ти!

Місіс Пейдж і Анна виходять.

М і с і с К в і к л і

Це я так влаштувала. «Невже,— кажу їй,— ви віддасте свою дочку отому дурневі або якомусь лікарю? Гляньте краще на містера Фентона!» Так, це я все влаштувала.

Ф е н т о н

Спасибі. Й про́шу, передай сьогодні ж
Цей перстень любій Нен. А ось — за труд твоїй.

М і с і с К в і к л і

Хай небо пошле тобі щасливу долю!

Фентон виходить.

Яке у нього добре серце! За таке серце кожна жінка пішла б в огонь і в воду. А проте я б хотіла, щоб з міс

Анною одружився мій хазяїн. А може, містер Слендер? А чому, справді, не містер Фентон? Я зроблю, що зможу, для всіх трьох, бо я ж їм обіцяла, і дотримаю свого слова. Особливо містеру Фентону. Ой, та мені ж треба бігти ще з іншим дорученням до сера Джона Фальстафа від моїх двох місис. А я, дурна, тут барюсь!

(Виходить).

СЦЕНА 5

Кімната в гостиниці «Під'язка».

Входять Фальстаф та Бардольф.

Ф а л ь с т а ф

Гей, Бардольфе!

Б а р д о л ь ф

Я тут, сер.

Ф а л ь с т а ф

Принеси кварту хересу. Та вкинь в нього грінок.

Бардольф виходить.

Невже я дожився до того, щоб мене тягали в коші, як купу покидьків з бойні, і жбурляли в Темзу?! Якщо я дозволю ще раз так з мене глузувати, то хай тоді виб'ють з моєї голови мозок, підсмажать на маслі і викинуть собаці як новорічну подачку! Негідники без сорому й жалю жбурнули мене в річку, так як топили б сліпих цуценят, яких сука привела аж п'ятнадцятеро. З моєї

комплексії ви можете догадатись, що я маю властивість легко йти на дно; хоч би воно було так глибоко, як у самому пеклі, я б і тоді до нього дійшов би. Я й утонув би, та берег був пологий, і вода у цьому місці неглибока. А про таку смерть страшно й подумати! Адже ж у воді людина роздувається. А що з мене вийшло б, якби я ще й роздувся! Ото була б гора!

Входить Бардольф з хересом.

Бардольф

До вас прийшла місіс Квіклі, сер; хоче поговорити з вами.

Фальстаф

Ну, додамо хересу до води з Темзи, а то у мене в животі так холодно, неначе замість пілюль для охолодження крижів я наковтався грудок снігу. Клич її.

Бардольф

Заходьте, жінко!

Входить місіс Квіклі.

Місіс Квіклі

З вашого дозволу, сер, прошу пробачення... Доброго ранку вашій милості!

Фальстаф

Забери оці чарки. Та якнайкраще звари мені ще пляшку хересу.

Бардольф

З яйцями, сер?

Ф а л ь с т а ф

Чистого, без ніякої домішки. Не хочу курячих зародків у моєму питві.

Бардольф виходить.

Тобі чого?

М і с і с К в і к л і

Я, сер, прийшла до вашої милості від місіс Форд.

Ф а л ь с т а ф

Місіс Форд? Досить з мене цих Фортів. Жбурнули вже мене з цього форту. В печінках сидить у мене цей форт!

М і с і с К в і к л і

Ой нещасливий день! Бідна голубка, вона ж не винна. Як вона лаяла своїх людей за те, що вони помилились в орієнтальності.

Ф а л ь с т а ф

Я теж помилюся! Хіба можна вірити обіцянкам дурної жінки?

М і с і с К в і к л і

Ой, як же вона горює, сер! Вам би серце заболіло дивитися на неї. Сьогодні вранці її чоловік іде на пташині лови. Отож вона просить вас знов прийти до неї між годинами восьмою й дев'ятою. Я мушу негайно принести їй вашу відповідь. Вірте мені, сер, вона нагородить вас за все.

Ф а л ь с т а ф

Гаразд! Прийду до неї ще раз. Але ти перекажи їй, нехай поміркує над тим, що то є людина. Хай зважить на людську тендітність — і тоді краще оцінить мої гідності.

М і с і с К в і к л і

Я так їй і перекажу.

Ф а л ь с т а ф

Неодмінно. Так, кажеш, між дев'ятою й десятою?

М і с і с К в і к л і

Між восьмою й дев'ятою, сер.

Ф а л ь с т а ф

Добре, йди. Обов'язково буду.

М і с і с К в і к л і

Зоставайтесь здорові, сер.

(Виходить).

Ф а л ь с т а ф

Дивна річ, що не чути містера Брука. Переказав, щоб я чекав на нього тут, а самого нема. Дуже полюбилися мені його грошенята! А, ось і він.

Входить переодягнений Ф о р д.

Ф о р д

Доброго здоров'я, сер!

Ф а л ь с т а ф

І вам також, містер Брук. Ви прийшли, щоб довідатись про моє побачення з дружиною Форда?

Ф о р д

Я саме за цим і прийшов, сер Джон.

Ф а л ь с т а ф

Не буду вам брехати, містер Брук. Я був у неї вдома в призначену годину.

Ф о р д

Як же вам пощастило, сер?

Ф а л ь с т а ф

І як вам пощастило, містер Брук.

Ф о р д

Чого ж так? Хіба вона змінила свій намір?

Ф а л ь с т а ф

Та ні, містер Брук, але цей хиренний рогоносець — її чоловік, що зовсім очманів від ревності, з'явився якраз в момент нашого побачення, коли ми тільки що почали обніматись, цілуватись та освідчуватись, — одним словом, саме тоді, коли ми закінчували пролог нашої комедії. Слідом за ним прибігла зграя його приятелів, яких він понакликав, щоб ті допомогли йому обшукати будинок і знайти коханця його дружини!

Ф о р д

Тоді, як ви були там?!

Ф а л ь с т а ф

Так, тоді, як я був там.

Ф о р д

Що ж, він шукав вас і не міг знайти?

Ф а л ь с т а ф

Та от послушайте. На щастя, прибігла якась місіс Пейдж і попередила її, що ось-ось прийде Форд. Дружина Форда зовсім розгубилася, але, за порадою місіс Пейдж, вони запхнули мене в кіш з білизною.

Ф о р д

У кіш з білизною?

Ф а л ь с т а ф

Еге! Клянусь богом, у кіш з білизною! Запакували мене між брудних сорочок, капотів, шкарпеток, вонючих панчіх та засмальцьованих серветок. Це була, містер Брук, така смердюча суміш найогидніших запахів, яка ще ніколи не ображала людських ніздрів.

Ф о р д

І довго ви там пролежали?

Ф а л ь с т а ф

Ні, ви послушайте, містер Брук, що мені довелося витерпіти, щоб спокусити цю жінку на гріх для вашого добра. Після того, як мене було втиснуто в кіш, місіс Форд поклікала двох фордівських холоуїв, і вони, з її наказу, потягли мене, під виглядом брудної білизни, на Детчетський луг. Вони вже підняли мене з кошем на плечі, коли на порозі їх зупинив цей ревнивий мерзотник,

їхній хазяїн, і разів зо два запитав, що у них в коші. Я аж затремтів від страху, що цей навіжений мерзотник захоче подивитись у кіш. На щастя, фортуна, що призначила йому бути рогоносцем, відвела від коша його руку. Він пішов далі на пошуки, а я подався геть під виглядом брудної білизни. Але слухайте далі, містер Брук. Я витерпів всі муки трьох різних видів смерті. По-перше, я відчував нестерпний жах, що той ревнивий паскудний баран знайде мене в коші. По-друге, я мусив лежати в найтіснішому просторі, скорчившись удвоє, головою до п'ят, неначе іспанський клинок, що складається лезом до руків'я. Я мало не задихнувся в смороді брудної білизни. Уявіть собі, людина моєї комплекції... уявіть собі це все... Людина, що розтоплюється від тепла, як масло. Людина, якій взагалі властиво танути й випаровуватись. Просто чудо, що я не задихнувся. І коли я отак вкрай розпарився і, як голландська печеня, більше ніж наполовину спікся у власному жирі, вони жбурнули мене в Темзу, як кидають розпечену підкову в холодну воду. Уявіть собі, я аж зашкварчав увесь! Уявіть собі все це, містер Брук!

Ф о р д

Скажу по ширості, сер, мені дуже прикро, що вам довелося стільки витерпіти заради мене. Виходить, що моя справа безнадійна,— ви вже більше не візьметесь за неї.

Ф а л ь с т а ф

Містер Брук, нехай мене вкинуть до Етні, як вкинули до Темзи, якщо я відступлюся від неї! Сьогодні вранці її чоловік збирається на полювання. Я вже одержав від неї запрошення на нове побачення, між восьмою та дев'ятою, містер Брук.

Ф о р д

Вісім уже пробило, сер.

Ф а л ь с т а ф

Невже?! В такому разі мені треба поспішати на побачення. Приходьте ж до мене, коли вам буде зручніше. Я розкажу про свої успіхи. Справа все-таки скінчиться тим, що вона буде ваша! Прощавайте! Вона буде ваша, містер Брук! Містер Брук, ви наставите отакі роги Фордові.

(Виходить).

Ф о р д

Гм, що ж це таке? Чи це мана? Чи, може, сон? Чи не сплю я? Містер Форд, прокиньтесь! Прокиньтесь, містер Форд! У вашому кращому вбранні дівка, містер Форд! Отак-то бути жонатною людиною! Отак-о мати білизну і кіш для неї! Ну, гаразд! Тепер я покажу, хто я такий! Я таки впіймаю цього розпусника,— адже він зараз у мене в домі. Тепер він не втече,— це просто неможливо! Не влізе ж він у гаманець для дрібних грошей або в перечницю? А щоб часом диявол, який допоміг йому врятуватися, не прийшов ще раз йому на допомогу, я перешукаю навіть у найнеможливіших місцях. Хоч я й став тим, чого не міг уникнути, але більше не буду тим, чим не хочу бути. Якщо у мене є роги, що доводять мене до божевілля, то я виправдаю прислів'я,— буду ревіти й колоти рогами, як скажений бугай.

(Виходить).

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Вулиця.
Входять місіс Пейдж, місіс Квіклі та
Вільям.

Місіс Пейдж

Як ти думаєш, він уже в домі Форда?

Місіс Квіклі

Напевно, там або ось-ось приїде. Ну й розлютувався ж він, правду кажучи, за те, що його кинули в воду. Місіс Форд просить вас зараз же прийти до неї.

Місіс Пейдж

Я скоро прийду, от тільки відведу свого хлопчика до школи. Та он іде його вчитель. Як видно, уроків сьогодні не буде.

Входить сер Х'ю Еванс.

Місіс Пейдж

Що це, сер Х'ю, в школі сьогодні нема уроків?

Еванс

Нема. Містер Слендер попросив мене відпустити дітей на прогулянку.

Місіс Квіклі

Хай господь благословить його за добре серце!

Місіс Пейдж

Сер Х'ю, мій чоловік каже, що наш син нічогосінько з тих книжок не здобуває. Будь ласка, поставте йому, начебто ненароком, кілька запитань.

Еванс

Підійди ближче, Вільяме. Вище голову! Ну ж бо!

Місіс Пейдж

Підійди ближче, хлопчику. Тримай голову вище й відповідай своєму вчителю. Не бійся.

Еванс

Вільяме, скільки чисел мають іменники?

Вільям

Два.

Місіс Квіклі

Он як! А я думала, що їх більше. Недурно ж кажуть: «Імен їх числа нема!»

Е в а н с

Тихо! Припиніть палачки. А як буде по-латині «гарний», Вільяме?

В і л ь я м

Pulcher.

М і с і с К в і к л і

Пулька? Є й кращі речі, ніж грати в пульку.

Е в а н с

Ну й нетямуща ж жінка! Помовчіть, прошу вас. А що таке lapis, Вільяме?

В і л ь я м

Камінь.

Е в а н с

А що значить камінь, Вільяме?

В і л ь я м

Кремій.

Е в а н с

Ні, камінь — це lapis. Прошу тримати це в голові.

В і л ь я м

Lapis.

Е в а н с

Молодчина, Вільяме. А тепер скажи, від якої частини мови похотять артиклі?

В і л ь я м

Артиклі походять від займенників і відмінюються так: singulariter, nominativo, hic, haec, hoc.

Е в а н с

Nominativo, hig, hag, hog. Прошу запам'ятати:
genitivo, hujus. А як буде в знахідному відмінку?

В і л ь я м

Accusativo, hinc.

Е в а н с

Прошу тебе, дитино моя, згатати краще: accusativo,
hung, hang, hog.

М і с і с К в і к л і

З цим латинським, скажу вам, і язика собі вломиш!

Е в а н с

Жінко, замовчіть. А як кличний вітмінок, Вільяме?

В і л ь я м

О, vocativo.

Е в а н с

Пригадай, Вільяме,— кличний — caret*.

М і с і с К в і к л і

Ще й карк якийсь!

Е в а н с

Жінко, замовчіть!

М і с і с П е й д ж

Тихо!

* Відсутній (лат.).

Е в а н с

А як буде родовий вітмінок у множині, Вільяме?

В і л ь я м

Родовий відмінок?

Е в а н с

Так, так.

В і л ь я м

Genitive,— horum, harum, horum.

М і с і с К в і к л і

Про родові відмінки — та ще й хором! Фе, фе! Ніколи й не згадуй, дитино, про такі речі.

Е в а н с

Стидайтесь, жінко!

М і с і с К в і к л і

Не годиться вам навчати таких слів дитину. Досить уже тих «гік» та «гок», а то ще й родові, та ще й хором!.. Фе, сором який!

Е в а н с

Жінко, ти спожеволіла? Хіба ти ніколи не чула про вітмінки, числа і рід? Такої дурної християнки я ще не бачив.

М і с і с П е й д ж

Та помовч уже, бога ради.

Е в а н с

А тепер, Вільяме, провідмінюй мені, якийсь займенник.

В і л ь я м

Правду кажучи, я забув.

Е в а н с

Треба вітніяти так: qui, quae, quod. Якщо ти забу-
деш, скуштуєш лозини. А тепер іди пограйся, йди!

М і с і с П е й д ж

Він більше знає, ніж я думала.

Е в а н с

У нього туже гарна пам'ять. До побачення, місіс
Пейдж.

М і с і с П е й д ж

Прощайте, ласкавий сер Х'ю.

Еванс виходить.

Ходім додому, синку. Ходім, ми надто забарились тут.

Виходять.

С Ц Е Н А 2

Кімната в будинку Форда.

Входять Фальстаф та місіс Форд.

Ф а л ь с т а ф

Ваш смуток поглинув мої страждання, місіс Форд.
Я бачу, які ви наполегливі в своєму коханні до мене, і
заявляю, що відплачу вам за все, до найменшої волосин-
ки, не тільки звичайними виявами любові, місіс Форд,

але й справжнім ритуалом кохання, з усіма його прикрасами та обов'язками. Але ви цілком певні, що ваш чоловік швидко не повернеться?

Місіс Форд

Він зараз на пташиних ловах, любий сер Джон.

Місіс Пейдж

(за кулісами)

Гей, кумасю Форд! Гей, відчиніть!

Місіс Форд

Ідіть до тієї кімнати, сер Джон.

Фальстаф виходить.

Входить місіс Пейдж.

Місіс Пейдж

Добривдень, серденько! Хто у вас вдома, крім вас?

Місіс Форд

А хіба що? Нікого, крім слуг.

Місіс Пейдж

Справді?

Місіс Форд

Авжеж!

(Тихо до неї).

Говоріть голосніше.

Місіс Пейдж

В такому разі, я дуже рада, що у вас нікого нема.

Місіс Форд

Чому так?

Місіс. Пейдж

А тому, кумасю, що на вашого чоловіка знов найшло якесь божевілля. Що він там витворює в мого чоловіка! Страшенно лає всіх на світі жонатих мужчин, кляне усіх без винятку Євиних дочок і б'є себе по лобі, примовляючи: «Вилазьте, вилазьте!..» Скільки не доводилось мені бачити всякого божевілля, але все це, порівнюючи з подібним шаленством, не більше як лагідність, чемність і терпеливість. Яка я рада, що тут немає того гладкого рицаря.

Місіс Форд

Як! Невже мій чоловік згадував про нього?

Місіс Пейдж

Та він тільки про нього й говорить. Присягається, що останнього разу, коли він робив обшук у домі, рицаря винесли в коші з брудною білизною. Він запевняє мого чоловіка, що той знову тут, і веде з ним сюди з полювання всю компанію ще раз перевірити свої підозріння. Яка я рада, що рицаря тут нема! Ваш чоловік побачить тепер на власні очі, що він справжнісінький дурень.

Місіс Форд

Він ще далеко, місіс Пейдж?

Місіс. Пейдж

Зовсім близько, в кінці вашої вулиці. Зараз буде тут.

М і с і с Ф о р д

Пропала я! Рицар — тут!

М і с і с П е й д ж

Ну, тепер вам навіки ганьба, а він уже мертва людина. І що ви за жінка! Швидше, швидше випроваджуйте його! Краще сором, ніж убивство!

М і с і с Ф о р д

Куди ж йому тікати? Як його рятувати? Може, знову сховати в кіш?

Входить переляканий Фальстаф.

Ф а л ь с т а ф

Е, ні! У кіш я більше не полізу. Хіба я не встигну вийти раніше, ніж він прийде сюди?

М і с і с П е й д ж

На жаль, ні! Троє його братів вартують біля дверей з пістолями, щоб ніхто звідси не вийшов, а то ви могли б утекти, поки він прийде. Ну, чого ж ви стоїте?

Ф а л ь с т а ф

А що ж мені робити? Я полізу в камін!

М і с і с Ф о р д

Ні, ні! Вони завжди розряджають туди свої рушниці після полювання. Лізьте краще в піч.

Ф а л ь с т а ф

А де вона?

М і с і с Ф о р д

Хоча ні, він і там шукатиме! Жодної шафи, скрині, ані комода, шухляди, криниці, льошу він не забуде. Усі місця він оглядатиме по списку. В цьому домі рішуче немає де сховатися.

Ф а л ь с т а ф

Ну, тоді я вийду так.

М і с і с П е й д ж

Якщо ви з'явитесь отак, як ви є, то вас уб'ють! Краще переодягніться, сер Джон.

М і с і с Ф о р д

У що ж нам його переодягнуть?

М і с і с П е й д ж

Ой лишенько, я їй сама не знаю! Навіть широченна жіноча сукня на нього не налізе, а то він міг би надягнути капелюшок, шаль і хустку і так врятуватись.

Ф а л ь с т а ф

Придумайте що-небудь, мої горлички! Найгірший засіб — усе ж кращий від загибелі.

М і с і с Ф о р д

Тітка моєї служниці, огрядна жінка з Брейнфорда, залишила у нас свою сукню там, нагорі.

М і с і с П е й д ж

О слово честі, це вбрання якраз буде на нього. Вона така ж гладка, як він. А ось її капелюшок із бахромою, ось і шаль. Біжіть нагору, сер Джон!

М і с і с Ф о р д

Ідіть, ідіть, любий сер Джон. Ми тут з місіс Пейдж пошукаємо якої-небудь хустки вам на голову.

М і с і с П е й д ж

Швидше! Швидше! Ми зараз прийдемо вас одягати. А ви поки що надягайте сукню.

Фальстаф виходить.

М і с і с Ф о р д

Як би мені хотілось, щоб мій чоловік зустрів його в такому вбранні! Він терпіти не може отієї старої товстухи з Брейнфорда,— він запевняє, що вона відьма, заборонив їй ходити до нашого дому, казав, що поб'є, як побачить її тут.

М і с і с П е й д ж

Коли б і справді бог допоміг йому потрапити під дрючок вашого чоловіка, і щоб потім сам чорт керував тим дрючком!

М і с і с Ф о р д

А мій чоловік справді йде сюди?

М і с і с П е й д ж

Авжеж, цілком серйозно, він тільки й говорить, що про коша. Звідкись довідався про нього.

М і с і с Ф о р д

Ми про це дізнаємось. Я звелю своїм слугам знову повторити історію з кошом. Вони знову зустрінуться з ним у дверях, як було й минулого разу.

Місіс Пейдж

Адже ваш чоловік зараз буде тут. Ходімо одягати рицаря брейнфордської відьмою.

Місіс Форд

Але ж я мушу перше навчити моїх людей, що їм робити з кошем. Ідіть нагору, а я зараз принесу для нього хустку.

(Виходить).

Місіс Пейдж

Хай би він повісився, цей безчесний шахрай! Щоб ми його не зробили, а для нього все буде мало!

А жартом цим ми доведем-таки,
Що хоч веселі — чесні ми жінки.
І сміх, і жарт веселий — не біда.
Відомо ж: греблю тиха рве вода!

(Виходить).

Входять місіс Форд та двоє її слуг.

Місіс Форд

Ану, беріть знову на плечі цього коша. Ваш хазяїн уже тут, біля дверей. Якщо він звелить вам поставити коша додолу, слухайтеся його наказу. Тільки швидше!

1-й слуга

Ну, піднімай!

2-й слуга

Дай, господи, щоб у коші не було, як той раз, рицаря.

1-й слуга

Сподіваюсь, що не буде. Краще вже свинець носити, ніж його.

Входять Форд, Пейдж, Шеллоу, Кайюс, сер Х'ю Еванс.

Форд

Ну, а як виявиться, що це правда, то ви, містер Пейдж, і тоді будете називати мене дурнем? Поставте кіш долі, негідники! Покличте мою дружину! Ану, молодчику в коші! Вилазь звідти! Ах ви, звідники мерзенні! Тут ціла банда, ціла зграя, тут змова проти мене. Але тепер і самому чортові буде сором! Де дружина?! Кому я кажу! Іди, йди сюди! Подивись, яку гарну білизну ти посилаєш прати!

Місіс Пейдж

Ні, це вже занадто! Містер Форд, вас більше не можна залишати на волі, вас треба зв'язати.

Еванс

Справжнє пожевілля! Він сказився, він як скажений сопака!

Шеллоу

Справді, містер Форд, недобре, справді це недобре!

Форд

Я й сам це кажу, сер.

Входить місіс Форд.

Підійдіть-но ближче, місіс Форд! Місіс Форд, чесна жінка, скромна дружина, невинне створіння, що має чоловіком такого ревнивого йолопа! Мої підозріння, місіс, цілком безпідставні, адже ж так?

М і с і с Ф о р д

Нехай небо буде мені свідком, якщо ти підозрюєш мене в чомусь безчесному.

Ф о р д

Красно ти говориш, безсоромна жінко! Чи вдержишся на тому? Ану, вилазь, голубчику!

(Починає викидати з коша білизну).

П е й д ж

Це вже занадто!

М і с і с Ф о р д

І тобі не соромно? Облиш білизну!

Ф о р д

Тепер-то я тебе впіймаю!

Е в а н с

Як нерозсутливо! Невже ви будете перевертати шмаття своєї дружини? Облиште!

Ф о р д

Спорожніть кіш! Містер Пейдж, учора в цьому коші,— і це так само вірно, як і те, що я мужчина,— з мого дому когось винесли. То чому б йому не опинитись тут і сьогодні? Він тут, у моєму домі, я певен цього. Відомості мої правдиві, і ревності мої цілком обгрунтовані. Викиньте з коша всю білизну!

Місіс Форд

Якщо ви знайдете тут мужчину, то можете вбити його, як блоху!

Пейдж

Немає тут нікого.

Шеллоу

Клянусь честю, недобре так, містер Форд, не годиться. Ви тільки шкодите самі собі.

Еванс

Вам треба молитись богу, містер Форд, і не тавати волю уявленням. Усе це ревності!

Форд

Гм-м, тут нема того, кого я шукаю.

Пейдж

І ніде його нема, він існує тільки у вашій уяві.

Форд

Допоможіть мені обшукати весь дім. Якщо я не знайду тут того, кого шукаю, то не щадіть тоді мене за моє безглуздя, хай я назавжди стану вашим посміховиськом, нехай тоді кажуть: «Ревнивий, як Форд, що шукав любовника своєї дружини в горіховій шкаралупі». Зробіть мені одну ласку: допоможіть ще раз обшукати будинок.

Місіс Форд

Гей, місіс Пейдж! Ідіть сюди вниз із старою жінкою: мій чоловік хоче оглянути горішні кімнати.

Ф о р д

Із старою жінкою? Що це за стара жінка?

М і с і с Ф о р д

Та це тітка моєї покоївки з Брейнфорда.

Ф о р д

Це — відьма, шлюха, стара шахраювата шлюха! Хіба я не заборонив їй приходити в мій дім?! Прийшла з якимсь дорученням, так? А ми — простачки — і не здогадуємось, що може робитися під виглядом ворожіння! Вона й ворожить, і чаклує, й морочить, і всяку всячину вигадає. Це не нашого розуму діло. Тут ми не второпаємо нічого. Ану, йди сюди вниз, стара відьмо, чортова чаклунко! Іди, кажу тобі!

М і с і с Ф о р д

Та годі, любий, добрий чоловіченьку мій! Панове любі, не дозволяйте йому бити стару жінку!

Входить Фальстаф у жіночому вбранні. Його веде місіс Пейдж.

М і с і с П е й д ж

Ходімо, бабусю Прет, ходім! Дайте мені вашу руку.

Ф о р д

От я її почастую, цю спритну Прет!

(Б'є Фальстафа щосили).

Геть з мого дому, відьмо! Геть, голодранко, нахабо, геть, пройдо товстопуза, геть, геть! Я покажу тобі, як відьмувати! Я тобі почаклую!

Фальстаф виходить.

М і с і с П е й д ж

Як вам тільки не сором? Ви ж мало не вбили бідну жінку!

М і с і с Ф о р д

Може, навіть і вбив. Для вас це дуже похвально!

Ф о р д

На шибеницю її, прокляту відьму!

Е в а н с

Так чи інакше, а я їй сам тумую, що ця жінка — справді відьма. Терпіти не можу жінок з великою бородою. А я примітив у неї під хусткою велику бороду.

Ф о р д

Ходім зі мною, панове! Благаю вас, ходім! Побачите розв'язку моїх ревнощів. Якщо своїм криком я не наведу вас на слід — не вірте мені більше ніколи.

П е й д ж

Ну що ж, уважмо ще раз його примху. Ходім, панове.

Пейдж, Форд, Шеллоу та Еванс виходять.

М і с і с П е й д ж

По правді кажучи, він таки добре його віддубасив.

М і с і с Ф о р д

Ні, клянусь обіднею, не добре, а жорстоко віддубасив!

Місіс Пейдж

Я покроплю цей дрючок свяченою водою й повішу у церкві над вівтарем. Яку велику послугу він нам зробив!

Місіс Форд

Чи можемо ми продовжувати помсту, не принижуючи жіночої гідності і зберігаючи чисту совість?

Місіс Пейдж

Я певна, що дух розпусти з нього вигнано. Якщо диявол не взяв його собі у вічне володіння, то, гадаю, він уже ніколи не насмілиться чіплятися до нас.

Місіс Форд

Чи розказати нашим чоловікам, як ми з ним обійшлися?

Місіс Пейдж

Обов'язково, хоч би для того, щоб вибити усі дуроці з голови вашого чоловіка. Якщо вони вирішать, що цей бідний розпутний гладкий рицар повинен зазнати ще більшої кари, то ми знову візьмемо цю справу на себе.

Місіс Форд

Ручуся, що вони захочуть привселюдно ославити його, і, по-моєму, наша комедія залишиться без фіналу, якщо він не буде осоромлений публічно, перед людьми.

Місіс Пейдж

То ходімо ж кувати залізо. Коваль клепле, поки тепле.

Виходять.

СЦЕНА 3

Кімната в гостиниці «Під'язка».

Входять хазяїн гостиниці і Бардольф.

Бардольф

Сер, німці просять дати їм трьох коней. Сам герцог має прибути завтра до двору, і їм треба їхати йому назустріч.

Хазяїн

Оце так герцог, якщо робить із свого приїзду таємницю! Не чув я про нього при дворі нічого. Я сам поговорю з цими добродіями. Вони розуміють по-англійськи?

Бардольф

Так, сер. Я покличу їх до вас.

Хазяїн

Коней я їм дам, але їй примушу за них заплатити. Я з них зуплю як слід. Цілий тиждень уся гостиниця була до їх послуг. Я навіть іншим постояльцям відмовляв. А тепер нехай розв'язують свої гаманці, я з них витрусу усе! Ходім!

Виходять.

СЦЕНА 4

Кімната в будинку Форда.

Входять Пейдж, Форд, місіс Пейдж, місіс Форд та сер Х'ю Еванс.

Еванс

Це одна з найкращих жіночих витівок, які мені будь-коли доводилось пачити.

П е й д ж

То він надіслав вам обом ці листи в один і той же час?

М і с і с П е й д ж

В одну й ту саму чверть години.

Ф о р д

Пробач, дружино. Дій тепер, як хочеш.
Скоріш я в сонці холод запідозрю,
Ніж зрадницю в тобі. І честь твоя
Для нещодавнього сретика —
Міцна тепер, як віра.

П е й д ж

Годі, годі!

І в перепрошеннях ви знайте міру,
Як і в образах.
Обдумаймо свій план. Жінки хай наші
Ще раз, для привселюдної огласки,
Побачення старій призначать туші,
А ми його, ввіймавши, провчимо.

Ф о р д

Та плану кращого вже й не придумать!

П е й д ж

Як? Переказати йому, що вони ждатимуть його опівночі в парку? Ні, ні, він нізащо не прийде.

Е в а н с

Ви кажете, що його кинули в річку, а потім тяжко побили у вигляді старої жінки? На мою думку, цим його

так налякали, що він не прийде. На мою думку, плоть його так покарано, що в ній не залишилось уже ніякої хтивості.

Пейдж

І я так гадаю.

Місіс Форд

Ви вирішіть, що треба з ним зробити,
А ми удвох заманимо його.

Місіс Пейдж

Переказ давній є, що Герн-мисливець
Колись був лісником в Віндзорськiм лісі.
От ніби він опівночі зимою
Круг дуба ходить з рогами страшними,
Дерева ломить і псує худобу,
У кров удій коровам обертає
І гримотить жахливо ланцюгами.
Про це ви чули й знаєте, напевно,
Що забобонна старина далека,
Як правду, казку про мисливця Герна
Новому поколінню зберегла.

Пейдж

Багато хто й тепер вночі боїться
Ходити біля Гернового дуба.
То й що з того?

Місіс Форд

До нас хай прийде
Під дуб цей на побачення Фальстаф
В одiнi Герна, з рогами страшними.

Пейдж

Гаразд, нехай він неодмінно прийде.
І в цьому вигляді. Що ж, заманивши,
Ми з ним робитимем? Який ваш план?

Місіс Пейдж

Ми вже подумали про це. Ось що:
Ми нашу доньку Нен, малого сина
І ще кількох дітей, як фей та ельфів,
Одягнемо у біле із зеленим,
На голови дамо свічки воскові,
А в руки — брязкальця; і от коли
Ми стрінемось — вона і я — з Фальстафом,
Всі раптом вискочать вони із рову
З безладним співом: лиш побачим їх,
Обидві з жахом кинемось тікати.
Вони ж його оточать, наче феї,
Й почнуть щипати рицаря брудного,
Й питать, як смів він в час таємних ігор
Прокрастися в їх захисток священний
Так нечестиво.

Місіс Форд

Й поки правди він
Не скаже, все щипати будуть феї
Й пекти свічками.

Місіс Пейдж

А як скаже правду,
Всі вийдем ми, зірвемо з нього роги
І з глумом поведемо у Віндзор.

Ф о р д

Раніше слід дітей навчить,
А то не вийде.

Е в а н с

Я навчу дітей, що їм ропити; я й сам ладен мавпою
убратись, щоб підсмалити рицаря своєю свічкою.

Ф о р д

Це буде чудово. Піду куплю їм маски.

М і с і с П е й д ж

Хай Нен моя цариця буде фей
У білому прекрасному одінні.

П е й д ж

Піду куплю їй шовку.

(До себе).

А тим часом

Украде Слендер Нен, щоб повінчатись
В Ітоні з нею.

(Голосно).

Шліть же по Фальстафа.

Ф о р д

Я сам як містер Брук піду до нього,
Він все мені розкаже. Певно, прийде!

М і с і с П е й д ж

Та не турбуйтеся. Йдіть готувати
Вбрання й все необхідне нашим феям.

Е в а н с

Ну, давайте готуватись. Це буде чудова розвага і цілком чесна плутня!

Пейдж, Форд і Еванс виходять.

Місіс Пейдж

Ну, місіс Форд, тепер ви швидше шліть
До сера Джона, — що то відповідь він?

Місіс Форд виходить.

А я — до доктора: дала я слово,
Що тільки він одружиться із Нен.
Воле Слендера мій чоловік, —
Він, правда, багатий, та справжній йолоп,
А в доктора є гроші й друзі певні
Є при дворі. Лиш він їй мужем буде,
Хоча б і кращих тисячі знайшлись.

(Виходить).

СЦЕНА 5

Кімната в гостиниці «Підв'язка».

Входять хазяїн гостиниці та Сімпл.

Хазяїн

А ти чого, мурмило? Чого прийшов, товстошкірий? Говори, розкажуй, розповідай! Стисло, ясно, швидко!

Сімпл

Та я, сер, прийшов від містера Слендера з сером Джоном Фальстафом поговорити.

Х а з я ї н

Он там його оселя, його господа, його замок, постійне ложе, похідне ліжко, нещодавно розмальоване пригодами блудного сина. Підійди, постукай, запитай. Він озветься, як антропофаг. Постукай, кажуть тобі!

С і м п л

До нього в кімнату зайшла стара жінка, така гладка жінка. Я насмілюсь тут почекати, сер, поки вона вийде. Я, власне, і прийшов поговорити з нею.

Х а з я ї н

Як? Гладка жінка? Ой, обікрадуть рицаря! Гукну до нього. Гей, вояко-забіяко! Сер Джон-вояко, озовись всіма своїми військовими легенями, чи вдома ти? Твій хазяїн, твій ефесець¹ тебе кличе!

Ф а л ь с т а ф

(за кулісами)

Чого тобі, хазяїне?

Х а з я ї н

Тут якийсь циган-татарин чекає, коли від тебе піде твоя товстуха. Жени її в ший, вояко, жени! Не ганьби моїх кімнат. Фе! Такі амури! Фе!

Входить Ф а л ь с т а ф.

Ф а л ь с т а ф

До мене, хазяїне, і справді приходила стара й товста жінка. Але вона вже пішла.

С і м п л

Насмілюсь запитати, сер, чи не була це брейнфордська ворожбитка?

Ф а л ь с т а ф

Саме вона й була, устрична ти черепашко. А чого тобі від неї треба?

С і м п л

Містер Слендер, мій хазяїн, побачив, сер, як вона йшла вулицею, і послав мене запитати в неї, сер, про якогось Німа, сер, що потягнув у нього ланцюжок,— чи в нього той ланцюжок, чи ні?

Ф а л ь с т а ф

Я саме про це й розмовляв із старою жінкою.

С і м п л

І що ж вона відповіла, насмілюсь запитати, сер?

Ф а л ь с т а ф

Вона сказала, що той, хто потягнув у містера Слендера ланцюжок, і є саме той, хто його видурих.

С і м п л

А все ж я хотів би поговорити з нею самою, бо він доручив мені ще дещо в неї розпитати.

Ф а л ь с т а ф

А що саме? Кажі.

Х а з я ї н

Ану, швидше!

С і м п л

Я нічого не вмю приховати, сер.

Х а з л і н

А приховаєш — тут тобі її смерть!

С і м п л

Та тут нема нічого особливого, сер. Мій пан хоче довідатись щодо міс Анни Пейдж, чи пощастить йому взяти її за себе, чи ні?

Ф а л ь с т а ф

Пощастить, пощастить.

С і м п л

Що саме, сер?

Ф а л ь с т а ф

Чи взяти її за себе, чи ні. Іди перекажи йому, що жінка так мені й сказала.

С і м п л

Чи можу я насмілитись отак йому її переказати, сер?

Ф а л ь с т а ф

Звичайно, сер Мурмило! Бо хто ж за тебе сміливий?

С і м п л

Дякую вашій милості. Ну й радітиме ж мій пан з таких новин.

(Виходить).

Х а з я ї н

Мудрець ти, сер Джон, справжній мудрець. То в тебе була ота ворожбитка?

Ф а л ь с т а ф

Авжеж, була, хазяїне. Там такого мені наворожила, що я навчився від неї більше, ніж за все своє життя. І нічого не дав їй за науку, навпаки, ще мені надавали.

Входить Бардольф.

Б а р д о л ь ф

Оїі, лихо, сер! Злодійство, справжнє злодійство!

Х а з я ї н

Де мої коні? Кажі до пуття, varletto! *

Б а р д о л ь ф

Втекли разом із злодіями. Тільки-но ми проїхали Ітон, ці гаспиди,— а я якраз сидів позаду одного з них,— скинули мене прямісінько в болото, а самі пришпорили коней та й зникли, як три німецькі дияволи, три доктори Фаусти².

Х а з я ї н

Вони поїхали, негіднику, зустрічати герцога. Ти не смієш говорити, що вони втекли. Німці — чесні люди.

Входить сер Х'ю Еванс.

Е в а н с

Де хазяїн?

* Лакей (*итал.*).

Х а з я ї н

В чім справа, сер?

Е в а н с

Будьте опережні з вашими постояльцями. До міста приїхав один мій приятель і розказує, що якісь три злодії, німці, обікрали всіх власників гостиниць і в Редінгу, і в Мейденхеді, і в Кольбруці,— покрали всіх коней і гроші. Попереджаю вас, пажаючи вам добра. Ви людина розумна, щедра на витівки, на жарти, вам не до лиця бути обдуреним. Прощавайте.

(Виходить).

Входить доктор Кайюс.

К а й ю с

Де хазяїн «Підв'язки»?

Х а з я ї н

Ось тут я, пане доктор,— у збентеженні і перед важкою дилемою.

К а й ю с

Не можу сказаль, що це таке, але мені говориль, що ви робите великий приготування для зустрічі якийсь німецький герцог. Вірте мій чесний слова, ніякого герцога при дворі не ожидаль. Кажу вам це для вашого добра. Прощавайте.

Х а з я ї н

(до Бардольфа)

Біжи, гукай, кричи на гвалт, ледащо!

(До Фальстафа).

Рицарю, допоможи мені! Пропав я!

(До Бардольфа).

Біжи, лети, гукай, кричи на гвалт, ледащо! Пропав я!

Хазяїн гостиниці і Бардольф виходять.

Ф а л ь с т а ф

О як хотів би я, щоб увесь світ було одурено, бо мене одурено та ще й побито. Якщо при дворі дізнаються, яких я зазнав перетворень і як мене в тих перетвореннях мили й качали, то там з мене, напевно, витоплять крапля по краплі весь мій жир і віддадуть його рибалкам мастити чоботи. Запевняю вас, вони доти допікатимуть мені своїми дотепами, доки я не зморщусь увесь, як засушена груша. Не щастить мені страшенно після того, як я зшагрував, граючи у примеро³. О, якби мені тільки вистачило духу на те, щоб проказати молитву,— я б покаявся.

Входить місіс Квіклі.

О! Звідкіля ти тут взялась?

Місіс Квіклі

Далебі, від обох, сер.

Ф а л ь с т а ф

Хай би чорт забрав одну, а дідько — другу! Обидві були б влаштовані. Я вистраждав через них більше, набагато більше, ніж може витерпіти жалюгідна нетривалість людської природи.

Місіс Квіклі

А вони хіба не постраждали? Ще й як, повірте мені! А особливо одна з них — місіс Форд: її, сердешну, так побито, що вся вона в синцях та чорних плямах, живого місця на ній не лишилось!

Ф а л ь с т а ф

Що ти мені говориш про синці та чорні плями? Мене самого так побили, що я весь укритий всіма кольорами райдуги, та ще й мало не заарештували замість брейнфордської відьми! Коли б не моя подиву гідна спритність та вміння удати звичайну стару жінку, то клятий констебль засадив би мене, як відьму, в тюремні колодки, звичайні тюремні колодки.

М і с і с К в і к л і

Дозвольте, сер, поговорити з вами у вашій кімнаті. Ви почувете, в якому стані всі справи, і, запевню вас, будете дуже задоволені. Ось лист до вас, який вам дещо розкаже. Мої ви сердешні, як трудно вас звести до купи! Певно, хтось із вас прогнівив чимось небо, що стільки у вас клопоту.

Ф а л ь с т а ф

Ходім нагору, в мою кімнату.

Виходять.

С Ц Е Н А 6

Інша кімната в гостинниці.

Входять Фентон та хазяїн гостинниці.

Х а з я ї н

Пане Фентон, навіть не говоріть до мене. У мене так важко на душі. Я від усього відмовляюсь.

Фентон

Ти вислухай. Допоможи мені,
І — слово джентльмена — обіцяю
Сто фунтів золотом понад всі збитки.

Хазяїн

Я вислухаю вас, містер Фентон, і принаймні не викажу нікому вашої таємниці.

Фентон

Уже не раз тобі я признавався,
Як я люблю прекрасну Анну Пейдж;
Взаємністю й вона відповідає
(Оскільки це від неї все залежить)
Моїм жаданням. Ось від неї лист,
Який тебе своїм здивує змістом.
Тут з нашим ділом жарт так тісно сплівся,
Що нарізно ніяк їх не збагнути,
Не знавши всього. Тут гладкий Фальстаф
Велику грає роль. Які то жарти —
Збагнеш з листа.

(Дає йому лист).

Хазяїне мій любий,
Опівночі, до першої години,
Під дубом Герна буде Нен моя
Царицю фей сьогодні удавати;
Для чого — скаже лист. У цім убранні,
В той час як буде в розпалі вистава,
Звелів їй батько зникнути употай
Із Слендером і зараз же в Ітоні

З ним повінчатись. Нен не сперечалась.
Так, сер.
Та її мати — проти цього шлюбу:
Вона за те, щоб це був доктор Кайюс,
І згодилась, щоб викрав він дочку
В той час, як буде в розпалі вистава,
Й до церкви віз, де ждатиме священник,
Щоб їх звінчать. Удавано вона
Скорилась плану матері і згоду
Дала і доктору. Та слухай далі:
Звелів у біле батько їй вдягнутись.
В убранні цім її побачить Слендер,
У слухну мить візьме її за руку
І поведе,— вона з ним піде. Мати ж,
Щоб доктор міг дочку пізнати легше
(Усі-бо в масках рядженими будуть),
Звеліла їй в зелене одягнутись
І уквітчать чоло своє стрічками.
Коли побачить доктор, що пора вже,
Вщипне її за руку, давши знак
Йти з ним. І дівчина дала їм згоду.

Х а з я ї н

Кого ж вона обмане — батька? Матір?

Ф е н т о н

Обох, мій любий, і втече зі мною.
Допоможи ж нам пастора знайти,
Щоб в церкві ждав до першої години
І там обрядом шлюбу урочистим
Навік би наші поєднав серця.

Х а з я ї ц

Ну що ж, одружуйтесь. Священик буде.
Приводьте дівчину, а пін знайдеться!

Ф е н т о н

Назавжди цим мене ти зобов'яжеш,
Та й зараз я тебе нагороджу.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА I

Кімната в гостиниці «Підв'язка».
Входять Фальстаф та місіс Квіклі.

Ф а л ь с т а ф

Будь ласка, годі торохтіти. Іди! Сказав, що буду. Це вже втретє. Я вірю, що непарні числа приносять щастя. Тікай, іди! Кажуть, що в непарних числах криється магічна сила для всього — і для життя, і для долі, і для смерті. Іди!

М і с і с К в і к л і

Я постараюсь дістати для вас ланцюг і все, що можу, зроблю, щоб роздобути вам пару рогів.

Ф а л ь с т а ф

Та тікай швидше, кажу тобі! Час не жде. Вище голову і — риссю відсіля!

Місіс Квіклі виходить.
Входить переодягнений Ф о р д.

А, містер Брук! Ну, містер Брук, справа вирішиться сьогодні вночі або ніколи! Приходьте в парк близько півночі до Гернового дуба, і ви побачите там чудеса.

Ф о р д

А хіба ви не ходили до неї вчора, сер, як було у вас умовлено?

Ф а л ь с т а ф

Аякже, ходив, містер Брук, таким, як бачите, бідним старим чоловіком, а вийшов від неї, містер Брук, бідною старою жінкою. Цей негідник Форд, її чоловік, одержимий бісом найшаленіших ревнощів, які тільки можуть бути в божевільного. Признаюсь вам, містер Брук, він бив мене немилосердно, коли я був у жіночій подобі. Будь я в образі мужчини, містер Брук, я б і Голяфа не злякався, навіть із самим лише ткацьким павоєм у руках¹. Адже я знаю, що й життя наше — це ткацький човник. Я поспішаю, ходім зі мною, і я все розкажу вам, містер Брук. З того часу, як я ще скуб гусей, тікав зі школи й пускав дзигу, я не знав, що таке бути битим. Ходім, я розкажу вам неймовірні речі про цього мерзотника Форда. Сьогодні вночі я помщуся на ньому за все і віддам його дружину прямісінько до ваших рук. Ходім зі мною. Готуються цікаві речі, містер Брук. Ходім зі мною.

Виходять.

СЦЕНА 2

Віндзорський парк.

Входять Шеллоу, Пейдж і Слендер.

П е й д ж

Сюди, сюди! Ми заховаємось у зимовий рив і будем

там сидіти, аж поки побачимо вогники наших фей. Пам'ятай же, синку Слендер, про мою дочку.

С л е н д е р

Аякже. Я говорив з нею, і ми вигадали умовні слова, щоб упізнати одне одного. Підійду до тої, що в білому, і гукну: «Цить!», а вона на це крикне мені: «Торба!» От ми й впізнаємо одне одного.

Ш е л л о у

Це добре. Але навіщо вам оті «цить» та «торба»? Ти ж її і так впізнаєш по білій сукні. О, вже пробило десять.

П е й д ж

Ніч темна. Вогні й дүхи будуть якраз до речі. Небо, допоможи нашій забаві. «Ніхто не мислить злого, крім диявола лихого», — а його ми зразу впізнаємо по рогах. Ну, ходім. Ідїть за мною.

Виходять.

С Ц Е Н А 3

Вулиця, що веде до Віндзорського парку.
Входять місіс Пейдж, місіс Форд та доктор Кайюс.

М і с і с П е й д ж

Пане доктор, моя дочка буде в зеленому. Коли ви побачите, що пора, берїть її за руку, ведїть до церкви і швидше кінчайте справу. Тепер ідїть до парку, а ми з нею зараз приїдемо.

К а й ю с

Я знаю, що мені робіль. Адьє!

М і с і с П е й д ж

Бажаю вам успіху, сер.

Кайюс виходить.

Чоловік мій не так радітиме з того, що буде обдурено Фальстафа, як гніватиметься на те, що доктор одружиться з моєю дочкою. Та це байдуже,— краще трошки лайки, ніж розбите серце дочки.

М і с і с Ф о р д

А де ж Нен зі своїми феями? Де валлійський диявол Еванс?

М і с і с П е й д ж

Вони заховались у рів біля дуба Герна, с погашеними свічками. В ту хвилину, як ми зустрінемось з Фальстафом, вони відразу ж з'являться у темряві.

М і с і с Ф о р д

Це, певно, його налякає.

М і с і с П е й д ж

Якщо він і не злякається, все одно його засміють, а як злякається, засміють ще більше.

М і с і с Ф о р д

Ну й ловко ж ми його обманемо!

Місіс Пейдж
Розпутника такого обманути —
Не означає віроломним бути!

Місіс Форд
Час уже наближається. До дуба! До дуба!
Виходять.

СЦЕНА 4

Віндзорський парк.
Входять сер Х'ю Еванс, одягнений сатиром, Анна
Пейдж в одній цариді феї та інші, одягнені лісовими
духами й феями.

Еванс

Швидше, швидше, феї, за мною. Не запутьте ваші ролі.
Головне нічого не бійтесь, прошу вас. Захваймось усі
в рів, і коли подам умовний знак, робіть усе так, як я
вас учив. Ходім, ходім! Швидше, швидше!

СЦЕНА 5

Інша частина парку.
Входить Фальстаф, одягнений Герном. На голові у нього
великі роги.

Фальстаф

Віндзорський дзвін пробив дванадцять. Хвилина на-
ближається. Тепер хай допоможуть мені боги з палкою
кров'ю! Згадай, Юпітере, ти обернувся в бика заради

свої Європи,— кохання змусило тебе надіти роги².
О всевладне кохання! Ти часом робиш звіра людиною і,
навпаки, людину робиш звіром. Ти ж сам, Юпітере, обер-
нувся в лебедя з любові до Леди!³ О всемогутня любов!
Як близько було тоді богові до перетворення на гусака!
Перший гріх учинив ти в образі скотини. О Юпітере, це
був скотський гріх! А потім ти вчинив і другий гріх в об-
разі півня. Подумай, Юпітере, це вже куриний гріх! Коли
у богів кров горить пекучою жагою, то що вже робити
нам, бідним людям? Щодо мене, то я ось, наприклад,
перетворився у віндзорського оленя, гадаю, найжирнішого
на весь ліс. О, пошли мені, Юпітере, прохолоду в час тіч-
ки, бо хто зможе мені дорікнути, якщо весь я спливу са-
лом? Хто йде сюди? Чи не моя це лань?

Входять місіс Форд та місіс Пейдж.

Місіс Форд

Сер Джон, ти тут, мій оленю? Мій дорогий оленю!

Фальстаф

О чорнохвоста моя лань! Хай небо сипле дощем з
картоплі⁴, хай грім гримить на мотив «Зелених рукавів»,
хай падає град із запашних леденців, хай сніг іде з ванілі,
нехай лютує буря пристрастей,— я тут знайду приту-
лок!

(Обіймає її).

Місіс Форд

Місіс Пейдж теж прийшла сюди зі мною, коханий
мій.

Ф а л ь с т а ф

Тоді діліть мене, як жертвовного оленя,— кожній по стегну. Обидва боки я залишу для себе, лопатки віддам лісникові, а роги заповім вашим чоловікам. А що, хороший з мене лісовик? Чи не говорю я, як мисливець Герн? На цей раз Купідон виявився сумлінним хлопцем, він нагороджує мене за все. Я, як справжній дух, вітаю вас!

За сценою трублять у ріг, чути галас.

М і с і с П е й д ж

Що там за галас?

М і с і с Ф о р д

Прости нам, господи, гріхи наші!

Ф а л ь с т а ф

Що там таке?

М і с і с Ф о р д, м і с і с П е й д ж

Тікаймо! Тікаймо!

(Вибігають).

Ф а л ь с т а ф

Видно, сам чорт не хоче, щоб я став грішником. Боїться, певно, щоб на моєму жирі не згоріло все пекло. Бо навіть б йому так шкодити мені!

Входить сер Х'ю Еванс, одягнений сатиром. За ним іде Пістоль у вигляді лісового духа Гоб-Гобліна⁵; далі входять місіс Квіклі, Анна Пейдж в образі королеви фей, за нею — цілий гурт фей з восковими свічками на головах.

К о р о л е в а ф е й

Зелені й білі феї, чорні й сині,
Ви сяйво місячне й нічні ви тіні,
Ви діти-сироти своєї долі,
Злітайтеся послужить нам на роздоллі!
Герольд Гоб-Гобліше, гукай мерщій!

П і с т о л ь

Замовкніть, ельфи! Тихше, духів рій!
В віндзорські комини лети, цвіркуне,
Й щипай до синяків там челядь юну,
Де ще не метено й де жар не зчах,—
Цариця фей не любить нетіпах!

Ф а л ь с т а ф

(до себе)

То — феї. Вмре, хто їм хоч слово скаже.
Дивитись гріх на них,— зажмурюсь, ляжу.
(Лягає долиць).

Е в а н с

Перлинка де? Лети,— і де дівчата
Молились тричі, як лягали спати,
Їм ніжні, чарівливі сни навій:
Хай сплять у сяєві дитячих мрій.
Хто ж ліг, забувши про свої провини,
Щипай їм руки й ноги, боки й спини.

К о р о л е в а ф е й

Спішіть, спішіть!
Віндзорський замок, ельфи, облетіть,
Осиште щастям всі його кімнати,

Щоб до страшного суду міг стояти
Священний дім достойних владарів,
Як владарі — достойні цих скарбів.
Намажте крісла орденської слави
Бальзамом, що сочать ним квіти її трави.
Хай кожне крісло, лати, щит, шолом
Навіки сяє вірності гербом.
Танцюйте ж, феї лугові, співайте,
В Підв'язки орден коло завивайте,
І де зімнете зелень, хай росте
Вона пишніш за поле золоте.
“Nonny soit qui mal u repse” *,— у квітах
Впишіть пурпурних, синіх, розмаїтих;
Немов сапфіри, перли і шовки
Підв'язки, що на рицарськiм колiні,
Вам буквами хай будуть ці квітки.
Летить же всі, її до першої години
Круг дуба Герна хай танок наш плине,
Як незабутній звичай нам велить.

Е в а н с

Прошу — рука об руку, в коло йдіть!
А світляки нам будуть ліхтарями,
Щоб освітлить танок наш під тубами.
Та тихше: смертного тут чую я.

Ф а л ь с т а ф

Порятуї мене, небо, від цього валлійського диявола,
а то він зробить з мене шматок сиру.

* «Хай буде соромно тому, хто погано про це подумає»
(франц.) — один з рицарських девізів.

П і с т о л ь

О підлий черв, проклятий при зачатті!

К о р о л е в а ф е й

Вогнем випробним рук його торкніться:
Як чистий він — без болю відхилиться
Вогонь повинен, а здригнеться він —
Нечистий серцем, то — розпусти син.

П і с т о л ь

Почнім!

Е в а н с

Чи буде пень оцей горіти?

Всі палять Фальстафа свічками.

Ф а л ь с т а ф

Ой, ой, ой!

К о р о л е в а ф е й

Брудний, брудний він, хтивістю неситий!
В круг, феї! Снів зневаги заведім
І в такт усі щипать його почнім!

Е в а н с

Цілком справетливо,— він сповнений розпусти і неправди.

П і с н я

Сором помислам жадливим,
Сором втіхам похитливим!
Похіть — лиш крові палання

Від нечистого бажання.
Серце полум'я в ній дише,
Мисль роздмухує все більше.

Х о р

Всі його щипайте нині
За брудні його провини,
Щипаймо, печімо, штовхаймо, аж поки
Свічки не погаснуть і зорі високі.

Під час цієї пісні феї щипають Фальстафа. Доктор Кайюс підходить з одного боку й забирає з собою фею в зеленому вбранні; з другого боку підкрадається Слендер і виводить фею в білому; потім приходять Фентон і викрадає Анну Пейдж. За сценою сурмлять, чути, що наближаються мисливці. Всі феї розбігаються. Фальстаф скидає роги й підводиться з землі.

Входять Пейдж, Форд, місіс Пейдж і місіс Форд. Вони хапають Фальстафа.

П е й д ж

Ні, не втечете, ми вже вас впіймали.
І то ж знайшли ким,— Герном одягнутись!

М і с і с П е й д ж

Та годі, час кінчати жарт. Ну, як,
Сподобались вам, сер, жінки віндзорські?
Глянь, чоловіче мій! Не більш для лісу
Пасує одіж наша, ніж для міста?

Ф о р д

Ну, сер, хто тепер рогоносець? Містер Брук, це ж Фальстаф — негідний рогоносець! Ось його роги, містер Брук! І зауважте, містер Брук,— Фальстаф скористався у Форда тільки його кошем для брудної білизни, та його

дрючком, та ще двадцятьма фунтами грошей, але йому доведеться повернути їх містеру Брукові: у Фальстафа в заставу взято його коні, містер Брук.

Місіс Форд

Сер Джон, нам з вами не пощастило, ми ніяк не могли зійтися. Ніколи не оберу я вас своїм коханцем, але завжди вважатиму вас за свого оленя!

Фальстаф

Тепер я тільки починаю розуміти, якого осла з мене зробили.

Форд

А до того ще й вола. Доказ того й другого ми бачимо на власні очі.

Фальстаф

То це були зовсім не феї? Разів три або чотири мені й самому спадало на думку, що це не феї, але моє нечисте сумління й несподіване запаморочення розумових здібностей призвели до того, що я прийняв цей грубий обман за чистісіньку правду і всупереч здоровому глуздові повірив, що то були феї. Ось яким йолопом може стати людина, коли вона зле спрямовує свій розум.

Еванс

Шануйте бога, сер Джон Фальстаф, зречіться своїх гріховних пажань — і феї не будуть вас щипати.

Форд

Гарно сказано, ельфє Х'ю!

Е в а н с

А ви покиньте свої ревності, прошу вас.

Ф о р д

Я ніколи більше не буду ображати свою дружину недовір'ям до неї, доки ти не зможеш освідчуватись їй чистою англійською мовою.

Ф а л ь с т а ф

Певже я розклав свій мозок на сонці і він висох так, що в ньому не лишилось ані крихти глузду, щоб застерегти мене від цього обману? То мене осідлав валлійський козел? То мені нап'яли фризівий ковпак блазня? Тепер мені залишилось тільки подавитись шматком підсмаженого сиру!

Е в а н с

З ширу не роблять жиру, а ваше черево — отин жир!

Ф а л ь с т а ф

«Шир та жир!» І я дожив до того, щоб з мене глумилась людина, яка робить таку лемішку з англійської мови? Цього одного досить, щоб по всій державі відбити охоту до розпусти й нічних пригод.

М і с і с П е й д ж

Невже ви думали, сер Джон, що якби ми й вигнали в три вирви з наших сердець усю добродесність і без усякого сорому прирекли себе до пекла, то диявол міг би примусити нас спокуситися вами?

Ф о р д

Такими тельбухами? Таким лантухом конопель?

Місіс Пейдж

Такою тушею?

Пейдж

Таким підтоптаним, остиглим і зів'ялим, нестерпно поганим дідуганом?

Форд

Лихомовним, як сам сатана?

Пейдж

Жалюгідним, як той Іов?

Форд

І зловливим, як його дружина?

Еванс

І відданим перелюпству, і тавернам, і хересу, і вину, і медові, і пияцтву, і марнослов'ю, і лихослів'ю, і гультайству, і шахрайству?

Фальстаф

Ну що ж, глузуйте з мене. Ваша сила, що й казати. Мене розбито! Я не маю сили навіть відповісти одій валлійській купі вовни. Сама пікчемність топче мене погами. Робіть зі мною, що хочете.

Форд

А ось що ми зробимо, сер: поведемо вас у Віндзор до одного добродія на прізвище Брук, в якого ви видурили гроші, пообіцявши звести його з чужою дружиною; повернення цих грошей буде для вас, гадаю, найбільшою з усіх неприємностей, яких вам довелося тут разнати.

М і с і с Ф о р д

Ші, кинь про це, — він має по заслугі.
Простім цей борг і будьмо добрі друзі.

Ф о р д

Ну добре, ось моя рука, — забудьмо все.

П е й д ж

Ну, веселіше, рицарю! Сьогодні ти чудово повечеряеш у мене в домі, і я дам тобі нагоду посміятися з моєї жінки так, як вона оце сміється з тебе. Ти тільки їй скажи, що містер Слендер вже звінчався з її дочкою.

Ф а л ь с т а ф

Й без того дорого я поплатився, — і викупаний я, і весь пощипаний.

М і с і с П е й д ж

Доктор має сумнів щодо цього. Якщо Анна Пейдж — моя дочка, то вона вже дружина доктора Кайюса.

Входить Слендер.

С л е н д е р

Ой, ой, ой! Батечку Пейдж!

П е й д ж

А, синку! Ну як? Ну як там, синку? Все влаштовано?

С л е н д е р

Влаштовано! Про це довідаються всі в Глостершпірі!
Хай мене повісять, коли не так!

Пейдж

Що ж трапилося, синку?

Слендер

Прийшов я в Ітон вінчатися з міс Анною Пейдж, а це зовсім не вона, а якесь одоробало хлопчисько! Якби це було не в церкві, то або я б його побив, або він мене. Щоб я з цього місця не зійшов, якщо не думав, що це Анна Пейдж, а не хлопець поштаря!

Пейдж

Клянусь життям, ви помилились!

Слендер

Навіщо ці розмови? Звичайно, помилився, коли хлопця прийняв за дівчину. Якби нас і звінчали, то навіщо він мені здався, хоч на ньому й була жіноча сукня.

Пейдж

Все це через ваше власне безглуздя! Хіба я вам не говорив, як впізнати мою дочку по її сукні?!

Слендер

Я й підійшов до тієї, що була в білій сукні. Я їй гукнув «цить», а вона мені на це — «торба», як було у нас з Анною домовлено. А потім виявилось, що це не Анна, а хлопець поштаря.

Еванс

О Єзус! Містер Слендер! Ви не могли нічого іншого попачити, крім хлопців, що виходять заміж!

С л е н д е р

О, який я сердитий! Що мені робити?

М і с і с П е й д ж

Любий Джордже, не гнівайся. Я знала про вашу змову — і одягла дочку в зелене. Зараз вона напевно вже в церкві і вінчається з доктором.

Входить К а й ю с.

К а й ю с

Де місіс Пейдж? Мене зробить дурень, шорт забори! Я одружився з un garçon *, з хлопець, un paysan **, шорт забори, з хлопець, а не з Анна Пейдж! Шорт забори, мене зашиль у дурень!

М і с і с П е й д ж

Як, хіба ви взяли не ту, що була в зеленому?

К а й ю с

Я взяв зелена, шорт забори, але то був хлопець, шорт забори! Я увесь Віндзор поставить на ноги!

(Виходить).

Ф о р д

Якось чудасія! Кому ж дісталася справжня Анна?

П е й д ж

Передчуває моє серце щось недобре. А ось і містер Фентон!

Входить Ф е н т о н з Анною Пейдж.

Що це таке, містер Фентон?

* Хлопець (франц.).

** Селянин (франц.).

А н н а П е й д ж

Простіть, мій добрий батечку! Люба моя матінко, пробачте!

П е й д ж

Ну що ж, місіс? Чому ви не пішли з містером Слендером?

М і с і с П е й д ж

Чому ти не пішла з доктором, дівчисько?

Ф е н т о н

Її вразили ви. Скажу вам правду.
Хотіли ви здійснити шлюб ганебний,
Де не було взаємної любові.
Вона і я заручені давно,
І от тепер ніхто нас не розлучить.
Свята провина, що вона вчинила,—
Не можна це підступністю назвати,
Непослухом, зневагою, обманом.
Тож уникає відтепер вона
Цим тисячі годин прокльонів грішних,
Що вирвав би у неї шлюб насильний.

Ф о р д

Та годі вже, нічого тут не вдієш!
Любов'ю править бог. Ми землю маєм
За гроші, жінку ж доля посилає.

Ф а л ь с т а ф

Я дуже радий, що хоч ви її націлили у мене, а стріла
ваша влучила у вас самих.

Пейдж

Що ж діяти! Щасливий будь, Фентоне!
Що неминуче — треба те приймати.

Фальстаф

Псам всяка дичина вночі хороша.

Еванс

Отож я потанцюю і поім ізюму на вашому весіллі!

Місіс Пейдж

Ну, годі міркувати. Містер Фентон,
Дай боже вам багато днів щасливих!
Ходім додому, любий чоловіче,
Й біля вогню з цих жартів посміємось.
Сер Джон і всі, ходім!

Форд

Гаразд. Сер Джон,

Додержали свого ви Бруку слова:
З ним спати нині місіс Форд готова.

Виходять.

П Р И М І Т К И

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ КОРОЛЯ РІЧАРДА ІІІ

Трагедія написана в 1592 або 1593 році.

Діюві особи

¹ Король Едуард IV (1461—1483) вів розпусне життя. Останньою його любовницею була Джен Шор, дружина лондонського купця.

² Георг, герцог Кларенс, став на зрадницький шлях стосовно брата Едуарда IV, прагнув посісти королівський престол. В 1478 році був засуджений до страти за державну зраду, однак Едуард не наважився його публічно скарати на смерть і підслав до нього таємних убивць.

³ Річард, герцог Глостер, згодом король Річард III (1483—1485, народ. 1452), як твердять історики, був дуже здібним правителем. Прийняв ряд корисних для розвитку країни законів. Мріяв одружити свого сина Едуарда з принцесою Єлизаветою, дочкою Едуарда IV; коли ж син 1484 р. несподівано помер, сам захотів женитись на ній, проте за порадою прибічників відмовився від свого наміру.

⁴ Генріх, граф Річмонд (народ. 1456), дістав право на престол через свою матір Іоанну Бофорт, внучку Джона Бофорта, брата Генріха IV, що була в шлюбі спершу з Едмунтом Тюдором, графом Річмондом (батьком Річмонда), потім з графом Стеффордом і, нарешті, з графом Стенлі.

⁵ Сер Роберт Брекенбері був призначений комендантом Тауера лише з приходом на престол Річарда III.

⁶ Королева Єлизавета була спершу замужем за сером Джоном Греєм (пом. 1461).

⁷ Королева Маргарита незабаром після того, як зайняв престол Едуард IV, втекла у Францію, потім, через сім років, зробила спробу збройною силою повернути собі англійський престол і ув'язнена була в Тауер, де просиділа чотири роки, після чого була випущена на волю й виїхала у Францію. Там і померла в 1481 році.

⁸ Леді Анна, молодша дочка графа Уоріка, була не дружиною, а лише нареченою принца Едуарда. Причина її ранньої смерті в 1485 році невідома. Подібні відступи перідо трапляються в п'єсі.

Д І Я П Е Р Ш А

¹ *Нарешті сонце Йорка обернуло
Звад наших зиму в літо свіглодайне...*

Після битви під Таутоном, що здобула Йоркам престол, Едуард IV звелів зобразити на його гербі сонце.

² Тауер — спочатку королівський палац у Лондоні, потім — тюрма для державних злочинців.

³ *Щоб знов у Тауері вас охрестили?* — Зловісний натяк на подальші, зображені в трагедії події: підіслані Глостером убивці вкинуть тіло Кларенса в бочку (замість «купелі»), тільки наповнену не водою, в якій хрестять немовлят, а вином.

⁴ Глостер зневажливо називає королеву Єлизавету — леді

Грей, бо до одруження з королем Едуардом IV вона була дружиною Джона Грея, з дому Ланкастерів.

⁵ Ептоні Вудвіл — ім'я графа Ріверса, брата королеви.

⁶ Джен Шор — дружина лондонського купця, осталих коханка Едуарда IV.

⁷ «Вдовою» Глостер зневажливо називає королеву Єлизавету, яка вийшла заміж за Едуарда, будучи вдовою Джона Грея.

⁸ Молодша Уорік — леді Анна Невіль. Див. прим. ⁸ до дійових осіб.

⁹ Чартсі — маленький монастир під Лондоном, куди було перевезено тіло Генріха VI після похоронної відправи в соборі св. Павла.

¹⁰ *...Помертвілих ран*

Відкрились знов уста, і кров біжить!

Існувало повір'я, що рани вбитого відкриваються, коли до трупа підходить убивця.

¹¹ Плантагенети — прізвище всього англійського царюючого дому тих часів, що належало в однаковій мірі як Йоркам, так і Ланкастерам.

¹² Як чорний Кліффорд меч над ним заніс. — Глостер згадує про одну з битв, в якій Кліффорд, прибічник Ланкастерів, убив Ретленда — брата Едуарда IV і Глостера.

¹³ Кросбі — назва палацу, який належав Глостерові.

¹⁴ Біле братство (Уайт-фрайерс) — монастир кармелітів у Лондоні.

¹⁵ *Хоч вам вона дружина і мене*

Не любить...

Маргарита Бофорт, по першому шлюбу графиня Річмонд, мати майбутнього короля Генріха VII, походила з Ланкастерів, отже, була ворогом Йорків.

¹⁶ *А Кларенс бідний зрадив свого батька...* — Глостер називав

нає «батьком» Кларенса його тестя, графа Уоріка, якого зрадив Кларенс, перейшовши на бік Едуарда IV.

¹⁷ *Щоб їх утерти, герцогу дала*

Ти хустку в Ретленда крові безвинній...

Герцог Йоркський, батько Глостера, в бою під Сендл-Кестлем був захоплений в полон, і з наказу Маргарити його перед стратою для глузу випчали панперовою короною. Тоді ж був убитий і його син Ретленд, і Маргарита подала нещасному батькові хустку, змочену кров'ю вбитого Ретленда.

¹⁸ *Потворний викидню, свилля, що рие!* — У гербі Річарда Глостера було зображення дикого кабана (вепра).

¹⁹ *Хмурний човняр, уславлений співцями.* — Тобто Х а р о н. — За віруванням стародавніх греків і римлян, перевозив душі померлих у підземне царство мертвих.

²⁰ *За ним з'явилась інша тінь,*

Мов ангел з кучерями осійними...

Кларенсові здавалося, що він бачить перед собою Едуарда, припца Уельського, сина Генріха VI.

²¹ *Що обив мене...* — Ці слова вжито в переносному розумінні: Кларенс занастив Едуарда тим, що перейшов на бік його ворогів.

²² *І ти...*

Розкраяв груди сину короля...

Кларенс, разом з братами своїми — Едуардом і Річардом Глостером — брав участь у віроломному вбивстві Едуарда, припца Уельського (сина Генріха VI).

Д І Я Д Р У Г А

¹ П е р н — найзнатніші дворяни, що користувалися особливими привілеями.

² *Одно — криве — лишилося на горі...* — Під кривим дзеркалом герцогиня Йоркська розуміє третього свого сина — Річарда Глостера.

³ Ледло — назва палацу принца Уельського.

⁴ Стретфорд і Портсмутон — міста, розташовані на шляху із Честера в Лондон.

⁵ Помфрет — замок, де був ув'язнений і вбитий Річард II.

⁶ *Я вам віддам довірену мені*

Печать держави...

Мова йде про так звану велику королівську печать, що зберігалась в лорд-канцлера. Лорд-канцлером у той час був архієпископ Йоркський.

Д І Я Т Р Е Т Я

¹ В урочистих випадках Лондон імпевували королівським чертогом.

² К у з е н о м за часів Шекспіра називали не лише двоюрідних братів, а взагалі близьких родичів (дядьків, племінників тощо).

³ *Так, принц ласкавий. Він почав будову...* — Переказ про те, що будівництво Тауера почав Юлій Цезар, не має історичного ґрунту.

⁴ Зло, або Порок, — алегорична дійова особа в середньовічних повчально-моралістичних виставах.

⁵ *Як доблестью він розум збагатив,*

Так розум доблесті його увічнив.

Принц Уельський хоче сказати: доблесть Юлія Цезаря сприяла розвитку його розуму, а завдяки розуму він зміг закріпити в пам'яті потомків свою доблесть. Маються на увазі «Записки про галльську війну», в яких Юлій Цезар викладає історію свого завоювання Галлії. Книга ця вважається зразком класичної латинської прози.

⁶ *Що ви могли б посить мене на плечах.* — Глузливий натяк на горб Річарда Глостера.

⁷ *Вважає це потрібним лорд-протектор.* — На час подоліття

ювого короля протектором, тобто правителем Англії, був призначений Глостер.

⁸ *Окремо завтра скличем ми дві ради...* — Глостер та Бекінгем вирішили скликати дві ради — велику й офіційну, з прихильників молодого короля, щоб обговорити питання про його коронування; другу — таємну, з найбільш надійних прихильників Глостера, для вироблення плану дій.

⁹ *Ви містріс Шор міцніше поцілує.* — Одразу ж після смерті Едуарда IV Джен Шор стала коханкою Гестінгса.

¹⁰ *Що піби вепр шолом зірвав із нього...* — Див. прим.¹⁸ до першої дії.

¹¹ *На міст поставлять голову твою.* — Голови страчених злочинців на острах іншим виставляли на лондонському мості через Темзу.

¹² *Моя прапну нагороди золотої...* — тобто корони.

¹³ *Бейчардський замок* — замок, що належав Йоркам.

¹⁴ *Шоу і Пекер* — два августинські монахи, відомі проповідники, прибічники Річарда Глостера.

¹⁵ *Так. Про угоду шлюбну з леді Люсі*

И про ту, що склав у Франції посол...

До шлюбу з Єлизаветою Грей Едуард IV мав любовний зв'язок з леді Люсі і, за її словами, обіцяв з нею одружитися. Провалились також переговори про його шлюб з французькою принцесою.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

¹ *То я вітав би герцогиню Йоркську*

Як матір двох прекрасних королев.

Слово «матір» тут вжито в значенні «свекруха». Стенлі хоче сказати, що за годину друга невістка герцогині Йоркської — леді Анна — теж стане королевою.

² *Я лист вам передам до мого сина...* — Стенлі говорять про свого пасинка Річмонда.

³ *...Оби́в чоло мені жарким залізом...* — Одним з видів кари для найзначиміших державних злочинців було накладання їм на голову розпеченої до червоного жару залізної корони.

⁴ *...Руджмонтом назвав.* — Річард злякався співзвуччя імен — Руджмонт і Річмонд; друге з них — ім'я його ворога Річмонда і в той же час назва графства, обійнятого Річардом Бекінгему.

⁵ *Б р е к н о к* — місто в Південному Уельсі, де був родовий замок Бекінгемів.

⁶ *М о р т о н* — прізвище архієпископа Лілійського.

⁷ *Едвард Едварду смертний борг сплатив.* — Маргарита хоче сказати, що смерть Едуарда IV є карою за те, що він був причетний до вбивства Едуарда — принца Уельського, сина Маргарити і Генріха VI.

⁸ *И с е д* — здрібніла форма імені Едуард.

⁹ *Та ні, хіба лише «Годину Гемфрі»...* — натяк на загально-вживане прислів'я про обід з герцогом Гемфрі, точніше — перед пам'ятником герцога Гемфрі. До цього пам'ятника сходилось багато людей; дехто з них дожидав тут запрошення на обід або спіданок.

¹⁰ *...Орденюм Підв'язки...* — Орден Підв'язки давали лише членам королівського дому та дуже знатним особам.

¹¹ *Чи меч з рук випав?* — Меч — тобто влада.

Д І Я П' Я Т А

¹ *...День задушений.* — За тогочасними звичаями — день по-мону померлих.

² *С е р р і* — кличка Річардового коня.

³ *К о м о п н и й* — кінний.

⁴ *Д і к о п* — зменшена форма імені Річард.

⁵ *...Переповнений... край...* — перенаселений край (Бретань).

⁶ *Я з мертвих скроне кривавого злочинця
Зірвав її...*

Королі послали на бойових шоломах невеличку корону.

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

Трагедія написана, за твердженням більшості дослідників, в 1595 році.

Д і й о в і о с о б и

¹ Ескал, князь Веронський.— Зображувані події, за переказами, мали місце на початку XVI ст., коли Вероною правив Бартоломео делла Скала; звідси й походить ім'я в шекспірівській п'єсі Ескал.

П Р О Л О Г

¹ Х о р о м у шекспірівському театрі називався актор, який виголошував пролог до всієї п'єси або до окремих актів її. Іноді цей актор сам називався Прологом.

Д І Я П Е Р Ш А

¹ *Де мій довгий меч?* — В епоху Шекспіра довгі середньовічні мечі були вже пережитком; тут — натяк на старість синьйора Капулетті.

² *С л к о м о р а* — смоковниця, фігове дерево.

³ *Йй не скінчилось чотирнадцять літ.* — В ту епоху не тільки в Італії, але і в Англії вважали, що чотирнадцятилітня дівчинка — це вже відданця.

⁴ *Для цього теж корисний подорожник...* — Подорожником лікували рани.

⁵ *Жартуни веселі*

Хай топчуть каблучками очерет.

В Англії тих часів в багатих будинках і навіть у палацах підлоги встеляли не килимами, а очеретом.

⁶ Королева Меб — фантастичний персонаж англійських народних легенд. Ім'я цієї феї — кельтського походження. Меб названа «повитухою» в подвійному значенні: за одним народним повір'ям — допомагала народжуватись ешам, за другим — підмінювала новонароджених немовлят неревертними.

⁷ *Не більша, ніж агатовий камінець*

У олдермена в персі.

Олдермен — член міської ради в Англії. Багато хто з англійських чиновників і заможних городян тих часів носили персі з печаткою або зображенням крихітної людської фігурки.

⁸ *Ніж черв'ячок отой, що часом лазить*

У дівчини літньої по пальцях.

Існувало повір'я, що в літніх дівчат у пальцях заводяться черви.

⁹ *...Волосся людям*

Збиває в ковтуни,— їх розкрутити —

То небезпечно: може статись лихо!

Вважали, що розчісувати ковтуни небезпечно для життя людини.

¹⁰ Потпен (Potpan) — ім'я, що складається з двох англійських слів: «горщик» і «сковорідка».

¹¹ Грайндстон (Grindstone) — жорно (англ.).

¹² (Цілує її).— В часи Шекспіра поцілувати на людях незнайому даму з її згоди не вважалось непристойним вчинком.

ДІЯ ДРУГА

¹ Кофетуа.— Легендарний африканський цар з англійської народної балади. Кофетуа був жепоненавистником, але, якось побачивши з вікна свого палацу молоденьку жебрачку Зенелюфон, закохався в неї.

² *А то б я потрясла печеру Ехо...*— Ехо — у грецькій міфології — німфа, що її Гера покарала за балакучість: Ехо не

могла ні заговорить перна, ані мовчати, коли хто говорив інший. З любові до гарного Наркісса вона кам'яніє, одначе має змогу повторювати останнє слово, яке зачула.

³ *Та вже більше, ніж котлий князь Тіберт...*— Меркуціо жартує з приводу схожості між іменами Тібальт та Тіберт. У середньовічному «Романі про Лисицю», що виник у Франції (XIII ст.), але знаний і в Англії, за персонажів були різні звірі; Тібертом названо kota.

⁴ Під час фехтування до кінчиків рапір прикріпляли гудзики, обшиті шовком, щоб уникнути поранення.

⁵ Р о з м а р п и — квітка, що вважалась символом вірності.

Д І Я Т Р Е Т Ї

¹ *...Лише одне життя з ваших дев'ятох.*— Мається на увазі англійське прислів'я «Кішка має дев'ять життів».

² *...Погляд василіска.* — В а с и л і с к — казкове чудовисько, яке нібито вбивало одним поглядом.

³ *...З жабою очима*

Він помінявся.

За народним повір'ям, жайворон віддав жабі свої чудові очі, натомість взявши в неї її маленькі, тьмяні. Джульєтта хотіла б чути голос не жайворона, а жаби, що означало б, що зараз вечір, а не ранок.

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

¹ *...Мій батько, Капулетті...*— Паріс вже вважає Капулетті своїм тестем.

² *Похоже на стогнання мандрагори...*— Вважалось, що корінь мандрагори (рослина, що зустрічається в південних країнах) нагадує постать людини. Звідси й походить суєвірне уявлення, що корінь мандрагори має й деякі людські властивості: наприклад, коли його вирвати, він нібито стогне, як людина.

Д І Я П' Я Т А

¹ *В його халупі висить черепаха,
І алігатор панзаний, і шкури
Потворних риб.*

У вікнах аптекарських крамниць для приваблення покупців часто виставлялись чучела рідкісних тварин.

² *Кладовище. Склеп родини Капулетті.*— На кладовищі в Веропі і досі туристам показують «гробницю Джульєтти». Але це явна підробка.

ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ КУПЕЦЬ

Написано, як гадають, в 1596 р.

¹ *Шейлок*— ім'я, що зустрічається в Італії в формі Scialocca.

² *Тубал*— ім'я, що зустрічається в біблій. Так само і *Джессіка*.

³ *Гоббо*— прізвище, розповсюджене в Італії. Зустрічається також в Англії (Тічфілд).

⁴ *Порція*— римське ім'я (ім'я дружини Прута, супротивника Цезаря).

Д І Я П Е Р Ш А

¹ *Раз по раз я зривав би все травичку,
Аби довідатися, звідки вітер.*

Трава, підкинута в повітря, показує напрям вітру.

² *Нестор*— один з героїв «Іліади». Тут згадується як зразок авторитету.

³ *То справжній жеребець...*— Неаполітанці в XVI ст. славились як чудові наїзники.

⁴ *Далі — пфальцграф.*— Гадають, що тут натяк на якогось польського пфальцграфа Альберта-а-Ласко, який в 1583 році жив на широку погу в Лондоні, а потім, заборгувавши, втік.

⁵ *Здається, що француз поручився за нього і навіть дав підписку.*— Натяк на обіцянки Франції підтримати Шотландію в її боротьбі проти Англії.

⁶ *Якщо він має вдачу святого, а обличчя чорта...*— Натяк на чорний колір шкіри Марроканського принца.

⁷ *Р і а л ь т о* — острівець в Венеції, де містилась біржа.

⁸ *...Пророк назаретський...*— Йдеться про Ісуса Христа, що, як твердить легенда, провів дитинство в місті Назареті.

⁹ *М и т а р* — збирач податків (мита) в стародавній Іудеї.

¹⁰ *Коли Лавана вівіці Яків нас...* — *Я к і в* — один з «патріархів», про якого розповідається в біблійі. Він пас отари овець в Лавана, майбутнього свого тестя.

Д І Я Д Р У Г А

¹ *С о ф і* (Сефевіди) — династія персидських шахів, яка царювала з 1499 по 1732 рік.

² *С у л е й м а н* — турецький султан Сулейман II (1495—1566), що завоював Угорщину й ледве не здобув Відень у 1529 році.

³ *Г е р к у л е с* — грецький міфологічний герой.

⁴ *Л і х а с* — раб Геркулеса.

⁵ *А л к і д* — потомок Алкея, тобто Геркулес.

⁶ *Спочатку в храм...*— Порція пропонує зайти в її домашню каплицю дати клятву.

⁷ *...Чорного понеділка...*— День цей названо так тому, що 1360 року, коли король Едуард стояв з військом під Парижем, був такий мороз, що багато вершників позамерзало на своїх конях.

⁸ *Що блазень цей із племені Агарі...*— За біблійним пере-

казом, від Агарі, служниці Авраама, яку він прогнав, взяло початок плем'я ізмаїльтян, що ворогувало із стародавніми євреями.

⁹ Гірканія — область стародавньої Персії, розташована вздовж південно-східного берега Каспійського моря.

¹⁰ *Покрили б голови собі невкриті!* — Бути в головному уборі в присутності знатних осіб мали право тільки шляхетні люди.

Д І Я Т Р Е Т Я

¹ Гудвінські піски — піски в гирлі Темзи. Там справді дуже часто траплялись корабельні аварії.

² *...Ніж Алкід, коли*

Прийшов урятувать троянську діву

Із хижих лап страховища морського.

Одним з подвигів Алкіда (Геркулеса) було врятування від морського страховища дочки троянського царя.

³ Жінок-дарданки — тобто троянки.

⁴ *Чудову вроду індіанки.* — сказано іронічно, бо чорний колір волосся в індіанок тоді вважали вадою, а не прикрасою.

⁵ Мідас — легендарний фригійський цар, від доторку якого все, і їжа також, перетворювалось на золото.

⁶ Берберія (Варварія) — область Африки, що прилягала до західної частини Середземного моря.

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

¹ Піфагор — старогрецький філософ (VI ст. до н. е.). Він твердив, що душа людини після смерті переселяється в тіло якоїсь тварини, що саме народилась, із тіла померлої тварини — в тіло немовляти.

² Даниїл — старогрецький пророк.

³ В а р р а в а — розбійник, який, згідно з євангельською легендою, був розп'ятий на другому хресті поруч з Ісусом.

⁴ *...Додав би я до них ще деслять...*— натяк на дванадцять присяжних в тогочасних англійських судах.

Д І Я П' Я Т А

¹ *...Троїл...*

*Зітхання серця тужного ...слав
У грецький стан, де ніч оповила
Крессиду мирним сном.*

Історію кохання троянського царевича Троїла до грекниці Крессиди Шекспір використав пізніше у п'єсі «Троїл і Крессіда».

² Т і з б а.— Сказання про Пірама і Тізбу ввів Шекспір в комедію «Сон літньої ночі».

³ *...Дідона... любого свого благала
Вернутись в Карфаген.*

Про історію кохання карфагенської цариці Дідони до Енея, який її покинув, розповідається в «Енеїді» Вергілія.

⁴ М е д е л — дружина Язона, героя сказання про аргонавтів; своїм чарівним зіллям вона омолодила Езона, батька свого чоловіка Язона.

⁵ Е р е б — підземне царство мороку в античній міфології.

⁶ *...З Ендіміоном спить
Селена...*

Син Зевса Ендіміон збудив до себе любов Селени, богині місяця, яка навяла на нього вічний сон, щоб він не міг покинути її.

ВІНДЗОРСЬКІ ЖАРТІВНИЦІ

Комедія написана, треба гадати, в 1597 р.

Д І Я П Е Р Ш А

¹ З о р я н а п а л а т а — верховний кримінальний суд в Англії (заснований в XIV ст.). Назва походить від того, що на стелі зали засідань зображені були зірки.

² Еванс змішує значення схожих за звучанням слів — в оригіналі *lucres* (жуки) і *louses* (воші). У цій грі слів вбачали натяк на герб сера Дж. Люсі, в чіпх лісах поблизу Стретфорда молодий Шекспір пібито без дозволу полював і за це був притягнутий до суду. Тепер ця легенда спростована.

³ В мові Еванса — уельський акцент.

⁴ К о т с о л — місто, де провадили змагання собак на прудкість.

⁵ *Ех ти, бенберійський сир!* — Бардольф глузує з худорби Слендера. Б е н б е р і — містечко в Оксфордширі, відоме тим, що там виробляли пісний сир.

⁶ *Він, клянусь очима рукавичками...* — Рукавички за часів Шекспіра були дуже модними.

⁷ С к а р л е т і Д ж о н. — Так називали двох товаришів Робіна Гуда в старій англійській баладі. *Scarlet* (багровий) — натяк на червоний ніс Бардольфа.

⁸ *Ти не захопив з собою мою «Книгу загадок»?* — Тут ідеться про збірник «Книга веселих загадок», дуже популярний за часів Шекспіра.

⁹ С е к е р с о н — кличка ведмеда, якого водили на ланцюгу й цькували собаками в так званому Паризькому саду, недалеко від театру «Глобус».

¹⁰ Г р а с л і в. А н г е л — монета вартістю 10 шилінгів.

¹¹ *Вона, як Гвіана, повна золота і щедрот.*— Натяк на розповіді про багатства Гвіани сера Уолтера Ролі після його експедиції в Південну Америку в 1596 році.

¹² *П і н д а р* — один з героїв «Іліади» Гомера.

Д І Я Д Р У Г А

¹ *Ну, не Ірод іудейський?* — натяк на чуттєвість Ірода, відзначену в біблії.

² *...Оцеї фламандський п'яниця.* — В часи Шекспіра фламандців вважали п'янюгами.

³ *... Сер Аліса Форд!*... — В англійців і досі дружина носить тапове звання свого чоловіка.

⁴ *...Його думки так пасують до його слів, як согий псалом до пісні «Зелені рукава».* — Комічний контраст популярної за часів Шекспіра пісеньки і священного тексту.

⁵ *Пеліон* — гора на півночі Греції. За античним міфом, гіганти, повставши проти богів Олімпу, намагались вибратись на неї.

⁶ *Актсон* — міфічний грецький герой, обернений богинею Артемідою в оленя і розтерзаний власними псами.

⁷ *...Моє прізвище Брук.* — Гра слів. Брук (brook) у словесному значенні — струмок, фод (fogd) — брід.

⁸ *Пікт-Хетчі* — квартал у Лондоні. Тут було багато злодійських кубел.

⁹ *Пенсіонери* — молоді знатні дворяни, що служили в особистій варті короля.

¹⁰ *Меркурій* — бог-вісник у античній римській міфології.

¹¹ *Купідон* (Амур) — бог кохання у стародавніх римлян. Зображували його крилатим хлопчиком з луком і сагайдаком.

¹² Пунти, естокади, реверси, дистанції і мон-
танги — фехтувальні терміни.

¹³ Ескулап — у грецькій міфології бог лікування.

¹⁴ Гален — знаменитий грецький лікар II століття н. е.

¹⁵ Уріпал — вигадане ім'я від латинського слова *ignis* — сеча.

¹⁶ Гектор Грецький — перекручене ім'я Гектора Троянського, героя «Іліади» Гомера.

¹⁷ *...Тепер ви людина миролюбна.* — Патяк на те, що Шел-
лоу — мировий суддя.

Д І Я Т Р Е Т Я

¹ *Хіба я не політик? Не тонка людина? Хіба не Макиавеллі?* — Ім'ям Ніколло Макиавеллі, автора італійського політичного трактату «Монарх» (1513), яке за часів Шекспіра стало в Англії загальним, називали людину, яка не зупинялася ні перед чим для досягнення своєї мети.

² *Що тобі більше до вподоби: керувати моїми очима чи зорити п'яти свого хазяїна?* — За звичаєм тих часів, знатних дам супроводжували пажі, що йшли попереду них; чоловіків же супроводжували хлопчики, йдучи позаду.

³ *...Він приятелює з безпутним прищом і Понсом...* — Понс — персонаж з хроніки Шекспіра «Генріх IV», один із супутників принца Генріха.

⁴ *«Певже мол ти, о небес перлино?»* — Перший рядок одної з пісень збірника «Астрофель і Стелла» Шекспірового сучасника Філіпа Сідні (1534—1586).

⁵ *...На вулиці Беклерсбері...* — Беклерсбері — вулиця в Лондоні, на якій було багато аптечних крамниць.

⁶ *Ні, хай живою в землю закопають*

І бруквою заб'ють мене на смерть.

Одна з жорстоких форм самосуду тих часів. Полягала вона в тому, що людину закопували в землю, а потім кидали їй в

голову кегельні кулі, аж поки людина не вмирала. Анна Нейдж зм'ягшує цю картину, заміняючи кегельні кулі бруквою.

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

¹ *...Твій ефесець тебе кличе!*— Е ф е с е ц ь — синонім слів «пудуга», «веселун».

² *...Як три німецькі дияволи, три доктори Фаусти.*— Натяк на п'єсу сучасника Шекспіра Марло «Доктор Фауст».

³ П р и м е р о — гра в карти.

Д І Я П' Я Т А

¹ *...Я б і Голіафа не злякався, навіть із самим лише ткацьким навоєм у руках.*— За біблійним переказом, іудейський цар Давид лише з пращею в руках переміг велетня Голіафа, а Фальстаф, за його власними словами, насмілювався б виступити проти Голіафа з ткацьким навоєм, тобто з деревною.

² *Згадай, Юпітере, ти обернувся в бика заради своєї Європи,*— *кохання змусило тебе надіти роги.*— Є в р о п а — дочка фінікійського царя Агенора; закоханий у неї Юпітер (головний бог у римській міфології) викрав Європу, прибравши образ бика.

³ *...Обернувся в лебедя з любові до Леди!* — Л е д а — дочка етолійського царя Фестія. Юпітер звабив її, обернувшись в лебедя.

⁴ *Хай небо силле дощем з картоплі...*— В ті часи картоплю вважали збуджуючим засобом.

⁵ Г о б - Г о б л і ц — один з духів англійського фольклору, нагадує нашого лісовика.

З М І С Т

	Стор.
Уїльям Шекспір. <i>Вступна стаття П. Модестової</i>	5
Життя і смерть короля Річарда III. <i>Переклад Бориса Тена</i>	47
Ромео і Джульєтта. <i>Переклад Ірини Сте- шенко</i>	249
Венеціанський купець. <i>Переклад Іри- ни Стешенко</i>	431
Віндзорські жартівниці. <i>Переклад Марії Тобілевич. Вірші переклав Борис Тен</i>	595
Примітки	763

И (Англ.)
Ш41

УИЛЬЯМ ШЕКСПИР

Том 1

*Жизнь и смерть короля Ричарда III
Ромео и Джульетта
Венецианский купец
Виндзорские насмешницы*

(На українском языке)

Редактор *В. Г. Струтинський*
Художнє оформлення *Д. І. Кульбака*
Художній редактор *Б. Л. Тулін*
Технічний редактор *О. П. Яхніс*
Коректор *А. В. Кудряцева*

Здано на виробництво 27/XII 1963 р.

Підписано до друку 21/II 1964 р.

Формат паперу 70×108^{1/32}. Фізичн. друк. арк. 24,5.

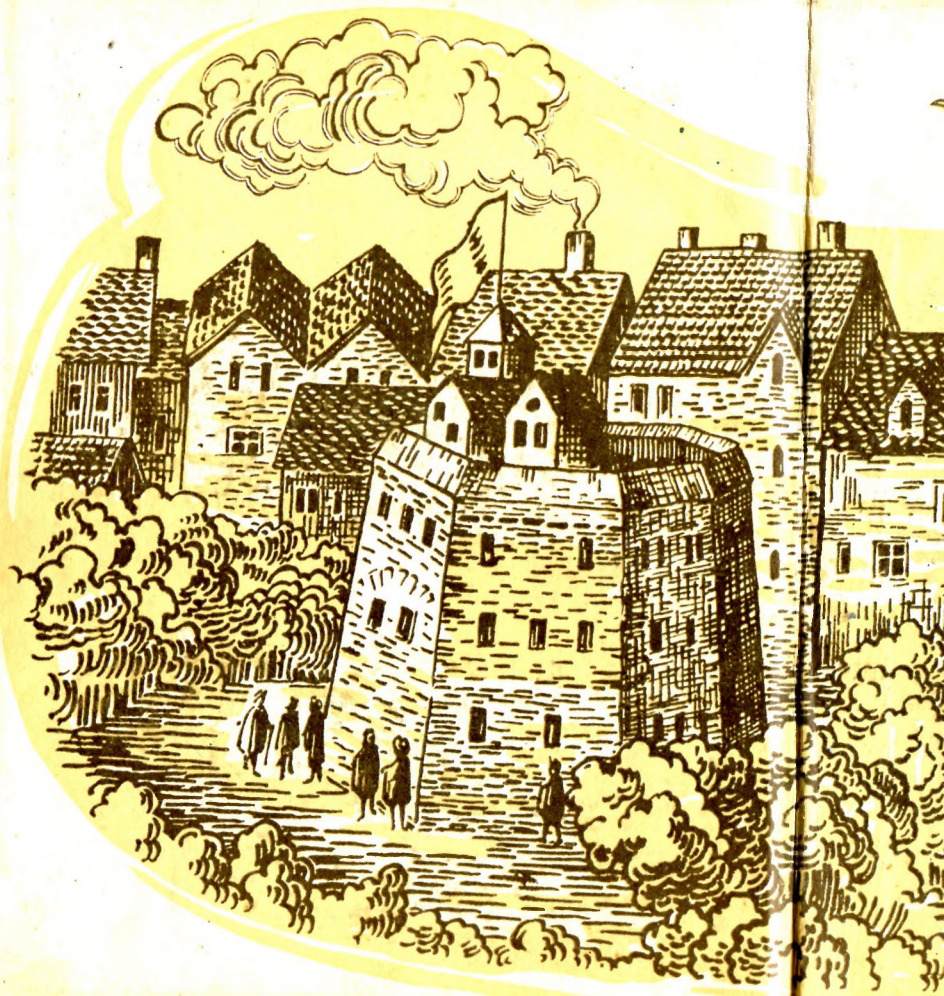
Умовн. друк. арк. 33,57+1 вкл. Обліково-видавн. арк. 29,63.

Ціна 1 крб. 5 коп. Замовлення 1431.

Тираж 5000.

Видавництво художньої літератури «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Державний комітет Ради Міністрів УРСР по пресі.
Головполіграфпром.
Книжкова ф-ка «Жовтень»,
Київ, Артема, 23 а.

1564 - 1964

ІМ
ПІР

УІДЬЯМ ✠
ШЕКСПІР

Кр. 6. 0. 1. 0. 1.

У

П

10